Sõudekeskraamatukogu
29. X 43. 3

NSVL RIIKLIKU PLAANIKOMITEE STATISTIKA KESKVALITSUS
ÕPPEASUTUSTE OSAKOND

SOTSIAAL-
JA
MAJANDUSSTATISTIKA KÄSIRAAMAT

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

NSVL RIIKLIKU PLAANIKOMITEE STATISTIKA KESKVALITSUS
ÕPPEASUTUSTE OSAKOND

SOTSIAAL-
JA
MAJANDUSSTATISTIKA
KÄSIRAAMAT

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU, 1948

Tõlgitud teose järgi: Словарь-справочник по социально-экономической статистике. Госпланиздат, Москва, 1944.

Käsiraamatu koostamisel autorid püstitasid endale ülesande esitada võimalikult elementaarselt ja lühidalt sagedamini esinevate ja tähtsaimate sotsiaal- ja majandusstatistika definitsioonide ja terminite sisu.

Esijoones on käsiraamat määratud eriettevalmistuseta ja staaži mitteomavate vabastatud rajoonide uute statistikaalal töötajate jaoks.

Käsiraamatu koostamisest võtsid osa S. A. Bekunova, I. M. Bogdanov, A. M. Brjanski, A. M. Vahhatov, E. K. Vvedenski, N. J. Vorobjov, A. M. Vostrikova, S. J. Genin, I. M. Gurevitš, A. D. Dmitrijev, M. F. Djatškov, prof. M. H. Žebrak, N. N. Živilin, A. P. Kazanski, L. M. Kogan, N. N. Lebedev, I. I. Levitin, S. I. Moissejeva, prof. V. S. Novikov, A. N. Pavlov, prof. A. I. Petrov, I. J. Pissarev, prof. D. V. Savinski, V. A. Sobol, prof. V. V. Stepanov, L. P. Tarhova, T. A. Tirzbanurt, N. P. Titelbaum, F. E. Fiško, P. P. Šušerin, A. M. Jakobi, prof. B. S. Jastremski jt. Käsiraamatu redigeeris I. J. Pissarev.

Bibliotheca
1948: 0991
18568
A-91358

Üldosa.

Sotsiaal- ja majandusstatistika. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon rajas riikliku nõukogude statistika tsentraliseeritud süsteemi.

Nõukogude sotsiaal- ja majandusstatistika oma organisatsioonilt ja praktikalt ning teoreetilise sisu poolest esineb kvaliteedilt uuena, statistika kõrgema arenguastmena.

Nõukogude korra ja sotsialistliku plaanimajanduse tingimustes kasvab arvestuse ja statistika osatähtsus tugevasti. Riigi valitsemine, rahvamajanduse plaanimine ja majanduslik tegevus ei ole mõeldav ilma arvestuseta ja statistikata, mis haarab sügavalt rahvamajanduse kõiki harusid ja ettevõtteid. «Sotsialism — see on arvestus, sotsialism — see on eelkõige arvestus,» ütles V. I. Lenin (Teosed, XXII köide, lk. 50, 45, 3. tr., — vene keeles). Seltsimees Stalin tähendas partei XIII kongressil: «... ükski ülesehitustöö, ükski riiklik töö, ega ükski plaanimistöö ei ole mõeldav ilma korrapärase arvestuseta. Arvestus aga ei ole mõeldav ilma statistikata. Arvestus ilma statistikata ei nihku sammugi edasi.» Sealsamas ütles seltsimees Stalin: «... Sama peab ütlema ka aruandluse kohta. Ilma aruandluseta ei saa edeneda mingisugune majanduslik tegevus» (Partei XIII kongress, stenograafiline aruanne, lk. 130—131, vene keeles).

Lenini ja Stalini tööd olid tähtsaimaks etapiks statistika arenemises, need rikastasid statistikat sisuliselt ja tõstsid selle kõrgemale astmele. Lenini ja Stalini töödes leiame ammendava selgituse arvestuse ja statistika osa kohta sotsialistlikus ühiskonnas, ületamatuid näidiseid statistika kasutamisest sotsiaalseks ja majanduslikuks analüüsiks, tähtsamate statistiliste meetodite — rühmituste, keskmiste suuruste ja individuaalnäidise-meetodi olemuse ja tähtsuse ning teadusliku tunnetamise otstarbeks statistika tähtsuse selgitamise. Ainult Lenini ja Stalini poolt esitatud sotsialistliku plaanimise ja plaanilise juhtimise õpetuse valguses on võimalik õigesti mõista nõukogude arvestuse ja sta-

tistika sisu ning ülesandeid. Marksism-leninism ja sotsialismi poliitiline ökonoomia on nõukogude sotsiaal- ja majandusstatistika kõigi juhtivate ideede ja printsiipide allikaks.

Sotsiaal- ja majandusstatistika objektiks, s. t. esemeks, mida tunnetatakse sotsiaal- ja majandusstatistika abil, on kõik rahvamajanduse ja teiste ühiskondliku elu avalduste — tööstuse, põllumajanduse, rahvastiku, kultuuri jne. — mitmesugused massilised nähtused ja protsessid.

Statistika abil uuritavad nähtused koosnevad paljudest elementidest, milledel on individuaalseid erinevusi, individuaalseid ja juhuslikke erinevusi. Massiliste nähtuste tunnetamiseks on vajalik siirdumine üksikult, juhuslikult, momentaalselt võrdlemisi püsivale massilisele, ajaliselt kestvale. See saavutatakse tunnetusvahendina kasutatava statistika abil. Statistika abil tunnetatakse massilist nähtust selle tüüpilistes joontes, selle nähtuse kvalitatiiv-kvantitatiivses definitiivsuses. Statistika annab massilise nähtuse mõõdu. Nõukogude sotsiaal- ja majandusstatistika tähtsaim eripärasus seisneb selles, et selle põhiliseks objektiks on plaanilise ökonoomika protsessid.

Nõukogude sotsiaal- ja majandusstatistikat võime selle teoreetilise sisu kohaselt määratleda kui rahvamajanduse ja teiste ühiskondliku elu avalduste massiliste nähtuste ja protsesside vaatlemise teadust, aga samuti ka kui teadust massiliste andmete kogumise ja läbitöötamise kohta rahvamajanduslike plaanide ettevalmistamise, täitmise ja kontrolli ning rahvamajanduse ja teiste ühiskondliku elu avalduste arengu seaduspärasuste tuvastamiseks.

Esimene «Riigi statistika põhimäärustik» avaldati V. I. Lenini allkirjaga 25. juulil 1918. a. Selles «Põhimäärustikus» kajastusid esmakordselt kõige laialdasemad võimalused, mis avanesid statistikale nõukogude korra juures, ning need ülesanded, mis tekkisid statistikale uue ühiskondliku korra ehitamisel.

Nõukogude sotsiaal- ja majandusstatistika teostas terve rea suuri üleriigilise tähtsusega töid. Nimetame neist töödest vaid rahvaloendusi 1920. a., 1923. a. (linnades), 1926. ja 1939. a., tööstusloendusi a. 1918, 1920, 1923, 1931, 1933, 1935, 1937—1944, põllumajanduse valikloendust 1919. a., põllumajandusloendust 1920. a., kolhooside loendusi a. 1928, 1929 ja 1930, kariloomade loendusi ja arvestusi a. 1932, 1935—1938, 1940, 1941—1944, rahvahariduse uurimist 1920. a., üleliidulist koolide loendust 1927. a., raamatukogude loendust 1934. a., kaubandusloendusi a. 1923, 1932 ja 1935, rahva toitlustamisettevõtete loendust 1933. a. ja palju teisi.

Nõukogude riikliku statistika kindlustamises ja töö parandamises olid suurima tähtsusega 1939.—1943. a. vastuvõetud otsused. 1939. a. allutati Statistika Keskvalitsus (tol ajal Rahvamajanduslıku Arvestuse Keskvalitsus) NSVL Riiklikule Plaanikomisjonile ja läks selle koosseisu valitsuse õigustega. NSVL Riiklikul Plaanikomisjonil lubati 1943. a. lõpul ühendada oblasteis, kraides ja vabariikides NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinike aparaat Statistika Keskvalitsuse oblastlike, kraide ja vabariiklike organitega.

Nõukogude sotsiaal- ja majandusstatistika poolt kogutud, süstematiseeritud ja töödeldud materjale kasutatakse laialt rahvamajanduslike aasta- ja perspektiivplaanide koostamisel ning paljude tähtsate riiklike ürituste teostamisel. Mitte väiksem ei ole statistika osatähtsus rahvamajanduslike plaanide täitmise igapäevasel vaatlemisel ja kontrollimisel. Kogu suurejooneline ehitustöö, kõik meie maal toimuvad põhilised nihked, kogu NSVL rahvamajanduse hiiglaslik tõus peegeldub nõukogude sotsiaal- ja majandusstatistika arvudes.

Peab rõhutama, et meie statistika ei kasuta veel kaugeltki täiel määral kõiki omi võimalusi nii jooksvas praktilises kui ka rikkalikke arvestus-statistiliste andmete teoreetilises üldistamistöös ja analüüsis. Statistika varakambreis leidub üsna efektiivseid teadusliku uurimise meetodeid, mida seni veel vähe rakendatakse. Tuleb alati meeles pidada, et statistika ei ole mitte paljaks faktide nentimisvahendiks (kuigi ka see statistika ülesanne on väga tähtis), vaid ta on ka üheks võimsamaks teadusliku uurimise ja tunnetamise vahendiks. Statistika üheks tähtsamaks ülesandeks on ühtlasi eesrindlike kogemuste esiletõstmine rahvamajanduse kõigis harudes. Selles osas aga on seni vähe ära tehtud.

Kõigi tööde teaduslik organiseerimine, õigsus, täpsus, operatiivsus ja aktuaalsus — need on nõuded, mida statistika peab rahuldama esijoones.

Suur Isamaasõda seadis erilise teravusega arvestusele ja statistikale ülesande: selgitada välja kõik võimalikud ressursid ja varud, mida võis rakendada ja mis pidid olema rakendatud riigikaitse teenistusse. Seda otstarvet teenindasid muuseas Statistika Keskvalitsuse tähtajalised loendused. Edasi nõudis sõda statistika operatiivsuse tõstmist, igapäevase tähtajalise aruandluse organiseerimist, milles kajastuks rahvamajanduslike plaanide täitmise tase; sõda nõudis Statistika Keskvalitsuse kontrolli ja järelevalvetöö kõvendamist, eriti aga püsivat võitlust selleks, et kõigis rahvamajanduse harudes — ettevõtteis, asutistes, kol-

hoosides — teostataks rangeimat arvestust ja kokkuhoiurežiimi.

Saksa anastajaist vabastatud rajoonides seisis arvestus- ja statistikaorganite ees ülesanne teostada inventeerimine ja anastajate poolt tekitatud kahjude tuvastamine, samuti ka taastatava rahvamajanduse iga haru arvestuse ja aruandluse korraldamine.

Sotsiaal- ja majandusstatistika põhifunktsioone Nõukogude riigis võime kokku võtta järgmiselt. Sotsiaal- ja majandusstatistika annab materjale plaanide koostamiseks, kindlustades seega plaanide projekteerimise statistilise aluse; ta on plaanide täitmise analüüsi, kontrolli ja järelevalve vahendiks, arvutab rahvamajanduse bilansi, kajastab dünaamiliste ridade süsteemi abil rahvamajanduse kasvu- ja arenguprotsessi, on majanduslik-kultuurilise ehitustöö eesrindlike kogemuste esiletõstmise ja võistluse arendamise vahendiks ning organiseerib kogu rahvamajandusliku arvestuse süsteemi. Sotsiaal- ja majandusstatistika üldistab statistiliste tööde praktilised kogemused, töötab läbi statistika ja arvestuse teadusliku teooria küsimused ning uurib ja kasutab välismaise statistika materjale.

Sellest lühikesest statistika funktsioonide loetelust ilmneb statistika suur teaduslik-praktiline tähtsus NSV Liidus.

Statistiline vaatlus on statistiliste andmete hankimise alust moodustavate faktide tuvastamine ja registreerimine. Statistiline vaatlus on statistilise töö esimeseks etapiks, millele järgneb statistiliste andmete kokkuvõtmine ja rühmitamine, edasi tuleb üld- (kokkuvõtte-) ja keskmiste suuruste, koefitsientide jne. arvutamine.

T ä h t a e g a d e seisukohalt eristatakse pidevat ehk j o o k s v a t vaatlust, mis on seoses registreerimise või arvestusega ja mida teostatakse sedamööda, kuidas vastavad faktid tekivad (sünni- ja surmajuhtude registreerimine, kaupade väljamise ja saabumise arvestus jne.), p e r i o o d i l i s t vaatlust ja arvestust (näiteks iga-aastased kariloomade loendused jne.) ning ü h e k o r d s e t vaatlust (tootmisseadistuse ja muud loendused, töötajate büdžettide ühekordsed uurimised jne.).

H õ l m a v u s e u l a t u s e poolest eristatakse l a u s v a a t l u s t, mis hõlmab antud ulatuses kõiki objekte, v a l i k v a a t l u s t, milles vaadeldakse objektide juhuslikult võetud osa (näiteks viljakuse kindlaks määramisel üksikuid eraldatud põlde, põlemiskestuse määramisel elektrilampide üksikuid eksemplare), ja m o n o g r a a f i l i s t vaatlust, s. o. üksiku objekti (näiteks kolhoosi) uurimist.

Teatmete hankimisviisi järgi eristatakse: ekspeditsiooniline hankimisviis, mille puhul teatmete hankimine tehakse ülesandeks erilistele isikutele (loendajaile), kes peavad külastama igat objekti (näiteks rahvaloendusel perekonda), avalduslik hankimisviis, mille puhul objektide esindajad peavad ise ilmuma registreerimisasutusse teatmete andmiseks (perekonnaseisuaktide registreerimine jms.) ja posti-telegraafiline hankimisviis (tööstusettevõtete aruanded jms.).

Teatmete allikate järgi, mille alusel on saavutatud vaatlusandmed, eristatakse: suulist küsitlust (rahvaloendusel), paiklikku ülevaatust (kariloomade loendusel), ning dokumentaalseid märkmeid faktidest, mis on tuvastatud ülevaatuse ja küsitluse teel (kogu dokumentaalne materjal tööstustoodangust, kaubandusorganisatsioonide käibest jne.).

Statistilise vaatluse kavandamisel koostatakse organisatsiooniline plaan (orgplaan), milles peale eespool loeteldud küsimuste on ette nähtud vaatlusele kuuluva ühiku (tehase, vabriku, tsehhi, eluruumi, isiku jne.) ning registreeritavate tunnuste (näiteks tööpinkide liik ja võimsus seadistuste loendusel; vanus, sugu jne. rahvaloendusel jms.) tuvastamine.

Rühmitused. Statistilise vaatluse ühe või teise menetluse tulemusena saadakse kirjete kogum, mis iseloomustab vaatlusele kuuluvaid ühikuid. Nii saadakse näiteks rahvaloenduse teostamisel loenduslehed, mis sisaldavad kirjeid iga üksiku elaniku kohta.

Järgnev ülesanne pärast algkirjete saamist seisneb nende kokkuvõtus. Kokkuvõtu tulemusena saadakse statistilised tabelid. Statistiliste materjalide kokkuvõtu keskseks metodoloogiliseks küsimuseks on nende rühmitamine. Kokkuvõtmisel peavad statistilised materjalid olema rühmitatud nii, et statistilised tabelid oleksid massiliste nähtuste objektiivselt teadusliku tunnetamise vahendiks. Rühmitamise ülesandeks on seesuguste kogumite piiritlemine, millede ühikud kuuluvad ühte ja samasse nähtuste tüüpi.

Rahvaloenduse materjalide kokkuvõtmisel piiritleme (rühmitamine!) näiteks tööliste, kolhoosnike, üksiktalupoegade jne. kogumeid. Selline piiritlemine võimaldab eraldi jälgida ja uurida iga niisuguse kogumi koostist soo, vanuse, kirjaoskuse ja hariduse, tegevusala jne. järgi.

Rühmitused on sotsiaal- ja majandusstatistika tähtsaimaks meetodiks. Artiklis «Semstvostatistika üiesannete küsimu-

sest» kirjutas V. I. Lenin «... talundite andmete töötlemine peab andma võimalikult palju, võimalikult ratsionaalselt ja üksikasjaliselt koostatud rühm- ja kombineeritud tabeleid kõigi elus kujunenud või kujunevate (mis pole vähem tähtis) majanditüüpide eraldi uurimiseks.»

Rühmitused teenindavad kujunenud ja kujunevate majanditüüpide uurimise eesmärki ning nende ülesanne seisneb tüüpilise eraldamises ja uuritava nähtuse mitmekülgses valgustamises. Rühmituste aluseks peavad olema olulised tunnused, millede määratlemiseks on tarvilik eelnev teoreetilis-ökonoomiline analüüs.

Rühmitusi kasutatakse samuti samatüübiliste kogumite mitmesuguste kvantitatiivsete erinevuste ja sõltuvuste uurimiseks.

Real juhtudel omandavad rühmitused klassifikatsiooni vormi (näiteks majandus- ja tööharude klassifikatsioon, rahvuste ja keelte klassifikatsioon jms.). Teaduslikult põhjendatud klassifikatsioonide väljatöötamisel on eriti suur tähtsus sotsiaal- ja majandusstatistikas.

Statistilist tabelit võime skemaatiliselt kujundada järgmiselt:

Öeldis / Alus	Alust iseloomustavad tunnused
See, mida iseloomustatakse tabeli numbritega	

Statistilises tabelis eristatakse statistilist alust ja öeldist. Statistiliseks aluseks nimetatakse neid kogumeid, mida tabelis iseloomustatakse. Statistiliseks öeldiseks on need tunnused, mis alust iseloomustavad.

Statistiline tabel on vorm, milles statistiliste andmete kokkuvõtu tulemusi tavaliselt esitatakse ja mis kergendavad nende lugemist ja analüüsi. Tabelis, mida moodustab horisontaal- ja vertikaaljoonte ristamine (need jooned võivad ka ära jääda), asetsevad horisontaalselt arvuliste andmete read ja vertikaalselt arvuliste andmete veerud (lahtrid). Ridadel märgitakse tavaliselt iseloomustavate objektide loetelu (statistiline alus), näiteks vabrikud, tehased, tööstusharud, rajoonid jne. Veergude kohale märgitakse tavaliselt iseloomustavad tunnused (statistiline öeldis), näiteks tehase toodang tuhandeis rublades, tööliste nimestikuline koosseis teatud kuupäeval jne. Tabelite pealkirjad ja alapealkirjad peavad täpselt iseloomustama objekti ja aega, millesse statistiliste andmetega väljendatud faktid kuuluvad, neis

peavad olema märgitud tunnuste mõõtühikud (näiteks jõumasinate võimsus tuhandeis kW-des, toodetud energia kilovatt-tundides jne.). Tabelis peavad esinema kokkuvõtted: osalised (kokku) ja üldkokkuvõtted (üldse). Tabelite koostamisel tuleb ette näha kindel kord puuduvate andmete juhtudeks (näiteks märgised: „—", või „puudub", või „...") või juhtudeks, kus objekti iseloomustav tunnus võrdub nulliga (näiteks „0").

Statistiliste materjalide kokkuvõtmisele ja rühmitamisele vastavalt eristatakse järgmisi tabeleid: 1) l o e n d t a b e l, kus antakse üksikute objektide loetelu, millede kohta andmed käivad (näiteks üksikute tehaste nimetused), 2) r ü h m t a b e l (näiteks toodangu jaotus tööstusharude rühmade järgi) ja 3) k o m b i n e e r i t u d tabel (näiteks juhul, kui tabel iseloomustab viljasaaki territoriaalse tunnuse ja ühtaegu masina-traktorijaama põllutööst osavõtu või mitteosavõtu tunnuse järgi). Rühmtabeleiks nimetatakse seesuguseid tabeleid, kus alus on moodustatud materjalide rühmitamise teel mingi ühe tunnuse järgi. Nii on rühmtabel, milles alus — elanikkond — on rühmitatud suhte järgi tootmisvahendeisse (töölised, kolhoosnikud, koopereerunud käsitöölised, üksiktalupojad, mittekoopereerunud käsitöölised jt.).

Kombineeritud tabelid on samad, mis rühmtabelidki, ainult selle vahega, et aluse osas jaotatakse statistilised materjalid, kombineerides kahte või enamat tunnust. Tabeleid, milledes rühmitusi ei esine, nimetatakse l i h t t a b e l e i k s.

Individuaalnäidise meetod. Statistika sotsialismi praktilise ehituse töövahendina ei või piirduda ainuüksi keskmiste, üldistavate näitarvudega. Statistika käsitamine «keskmiste suuruste teadusena» ei ole teoreetiliselt õige ja on praktiliselt kahjulik, sest säärane tõlgendus alandab statistika tõhusust.

V. I. Lenin kirjutas artiklis «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» (Teosed, XXII k., lk. 456, 3. tr.): «Kapitalistliku tootmisviisi juures üksiknäidise, ütleme mingisuguse tootmisartelli tähtsus oli paratamatult viimase võimaluseni piiratud ja ainult väikekodanlik illusioon võis unistada kapitalismi «parandamisest» vooruslike asutuste eeskuju mõjutusel. Pärast poliitilise võimu üleminekut proletariaadi kätte, pärast ekspropriaatorite ekspropriieerimist muutub asi põhjalikult ja — vastavalt sellele, millele juhtisid korduvalt tähelepanu silmapaistvad sotsialistid — näidise jõud saab esmakordselt võimaluse avaldada oma massilist mõju.» Elavate näidiste, nii positiivsete kui ka negatiivsete esiletõstmises nägi V. I. Lenin üht nõukogude statistika ülesandeist ja iseärasustest. Eesrindlike tehaste, sovhooside, kolhoo-

side ja koolide ning parimate tootjate töö esiletõstmine nende eesrindliku kogemuse edasiandmise otstarbel moodustab nõukogude statistikas oluliselt tähtsa ülesande, samuti kui halva töö faktide avastamine nende kiireks väljajuurimiseks.

Eesrindliku kogemuse populariseerimisel on monograafiliste kirjelduste osa eriti väärtuslik. Monograafiliste kirjelduste ülesandeks on üksikobjektide kirjeldamine. Seetõttu eraldavad mõned autorid monograafilised kirjeldused statistilisest teadusest. Säärane vaatekoht on ekslik. Statistika objektiks on küll massilised nähtused, kuid statistika abil uuritakse massilisi nähtusi nende arengus, nende seesmiselt paratamatus liikumises. See, mis täna ei ole veel laialt levinud, ei ole veel massiline, võib selleks saada homme. Kõiki seesuguseid uusi, sugenevaid ja arenevaid nähtusi peab statistika tähelepanelikult tabama. Ja just seda eesmärki teenindavadki monograafilised kirjeldused.

Keskmised suurused. Keskmised, mida kasutatakse statistikas, ei või olla umbkaudsed: keskmine suurus ei tohi varjata ega moonutada olulisi kvalitatiivseid erinevusi. Rühmituste teaduslikult õige koostamine on keskmiste õige arvutamise eelduseks. K e s k m i n e on massnähtuse koosseisu kuuluvate elementide mingi kindlakujulise tunnuse üldistatud kvantitatiivne iseloomustus.

Keskmise oluliseks omaduseks, võrreldes individuaalsete suurustega, on tema suhteline stabiilsus, mis leiab selgituse s u u r t e a r v u d e s e a d u s e t e o o r i a s. Keskmise stabiilsus ei ole absoluutne, vaid on relatiivne, suhteline. Massnähtuste arenemisprotsessis s u u r e d h ä l b e d — nii positiivsed kui ka negatiivsed —, kujutades endast igal teataval momendil nagu üldise reegli erandeid, võivad edasises arvuliselt kasvada. Seesugune kasvamine on massnähtuse ühtsuse rikkumuse, selle kihitumise ja endise ühtsuse hävimise tagajärjeks. Sel juhul muutub keskmine üldisest t ü ü p i l i s e s t iseloomustusest f i k t i i v s e k s iseloomustuseks. Meenutame V. I. Lenini osutust keskmiste kuritarvitamise kohta narodnikute statistilistes töödes: «Kas ei ole naeruväärne tuletada rendimaa «keskmist» suurust (12 tiinu renditalundi kohta), liites kokku talupoegi, kellest üks võtab ilmselt äärmise puuduse sunnil 2 t i i n u maad pööraselt kalli hinnaga (15 rbl. tiin) ruineerivail tingimustel, teine aga, lisaks oma maa küllaldasele hulgale, rendib hulgi veel 48 t i i n u maad võrreldamatult odavamini — 3,55 rbl. tiinu eest?» (V. I. Lenin, Teosed, 3. k., lk. 52).

Keskmise stabiilsus võib rikneda teistelgi asjaoludel. Selles

või teises massnähtuste reas võivad arvult kasvada *ühetähenduslikud* suured hälbed, s. t. kas peamiselt *negatiivsed* või peamiselt *positiivsed*.

Säärase ühetähenduslike hälvete kasvuga kaasneb vastavalt *keskmise* üldine muutumine.

Eriti tuleb täheldada keskmist, mis saadakse mingi muutumatu objekti korduvail mõõtmistel, näiteks mingi aine kaalumisel. Üksikute mõõtmiste tulemused erinevad üksteisest mõõtmisel tekkivate *ebatäpsuste* tõttu. Vastastikku need ebatäpsused kustuvad mõõtmistulemuste keskmises, nii et mõõtmistulemuste keskmine annab suurema täpsuse kui iga üksik mõõtmine eraldi.

Aritmeetiline keskmine. Keskmised erinevad üksteisest *vormilt*. Keskmise põhiliseks ja levinuimaks vormiks on *aritmeetiline* keskmine. Aritmeetilist keskmist märgistatakse sümboliga x_a (indeks a on esimene täht sõnas «aritmeetiline»).

Aritmeetiline keskmine arvutatakse n elemendi individuaalsete karakteristikate

$$x_1,\ x_2,\ x_3\ \ldots\ x_n$$

põhjal valemi

$$\bar{x}_a = \frac{x_1 + x_2 + x_3 + \ldots + x_n}{n}$$

abil ehk kasutades matemaatikas üldtarvitatavat summa lühendatud tähistamist:

$$\bar{x}_a = \frac{\Sigma x}{n},$$

kus Σx tähendab kõigi x-de summat. Kui aga iga üksik karakteristika

$$x_1,\ x_2,\ x_3 \ldots x_n$$

ei kuulu mitte ainult ühele elemendile, vaid mitmele

$$m_1,\ m_2,\ m_3\ \ldots\ m_n,$$

siis aritmeetiline keskmine arvutatakse valemi

$$\bar{x}_a = \frac{m_1x_1 + m_2x_2 + m_3x_3 \ldots + m_nx_n}{m_1 + m_2 + m_3 + \ldots + m_n}$$

järgi, ehk lühendatult

$$\bar{x}_a = \frac{\Sigma mx}{\Sigma m}.$$

Sellist aritmeetilise keskmise kuju nimetatakse *vaetuks* (vaetud ehk kaalutud a. k.). *Vaeks* on siin suurused

$$m_1,\ m_2,\ m_3\ \ldots\ m_n.$$

Kui suuruste m otsene määramine tekitab raskusi, siis kasu-

tatakse statistilises praktikas nende suuruste proportsionaalseid väärtusi, mis ei mõjusta vaetud aritmeetilise keskmise suurust.

Ruutkeskmine. Keskmine ruuthälve. Suurused x_1, x_2, x_3 . . . x_n erinevad üldiselt aritmeetilisest keskmisest $\bar{x}_a$. Neid erinevusi aritmeetilisest keskmisest või hälbimusi märgistame α_1, α_2, α_3 . . . α_n; kujunevad hälbed:

$$\alpha_1 = x_1 - \bar{x}_a$$
$$\alpha_2 = x_2 - \bar{x}_a$$
$$\alpha_n = x_n - \bar{x}_a.$$

Suurust x iseloomustab nende hälvete α suurem või väiksem ulatus. Teiste sõnadega, tunnus x evib suuremat või väiksemat võnkuvust. Keskmise võnkuvuse määramiseks kasutatakse nn. keskmist ruuthälvet, mida märgistatakse tähega σ ja mida arvutatakse ruutude aritmeetilisest keskmisest, s. o. valemi abil

$$\sigma = \sqrt{\frac{\alpha_1^2 + \alpha_2^2 + \ldots + \alpha_n^2}{n}}$$

ehk lühidalt

$$\sigma = \sqrt{\frac{\Sigma\alpha^2}{n}}.$$

Keskmise seesugust kuju nimetatakse keskmiseks ruuthälbeks.

Arvestades vaage m_1, m_2 . . . m_n, omandab keskmise ruuthälbe valem kuju:

$$\sigma = \sqrt{\frac{m_1\alpha_1^2 + m_2\alpha_2^2 + \ldots + m_n\alpha_n^2}{m_1 + m_2 + \ldots + m_n}}$$

ehk lühidalt

$$\sigma = \sqrt{\frac{\Sigma m\alpha^2}{\Sigma m}}.$$

Saadud valemeist järgneb, et keskmise ruuthälvete ruut kujutab hälvete ruutude aritmeetilist keskmist, s. o.

$$\sigma^2 = \frac{\Sigma\alpha^2}{n} \text{ ja } \sigma^2 = \frac{\Sigma m\alpha^2}{\Sigma m}.$$

Variatsioonikoefitsient. Statistilises praktikas, eriti valikuurimiste praktikas tekib vajadus tunnuse x võnkuvuse relatiivse suuruse hindamiseks. Seesuguse hinnangu saame keskmise ruuthälbe σ ja aritmeetilise keskmise $\bar{x}_a$ suhte ehk nn. variatsioonikoefitsiendi arvutamise teel.

Variatsioonikoefitsiendi v arvutamiseks kehtib seega valem

$$v = \frac{\sigma}{\bar{x}_a}.$$

Harmooniline keskmine. Statistilises praktikas rakendatakse tihtipeale erilist keskmist — harmoonilist keskmist, mida märgistatakse sümboliga $\bar{x}_h$ (indeks h on esimene täht ladinakeelses sõnas «harmonia»). Harmooniline keskmine arvutatakse valemi järgi:

$$\bar{x}_h = \frac{n}{\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2} + \ldots + \frac{1}{x_n}}$$

ehk lühidalt

$$\bar{x}_h = \frac{n}{\Sigma \frac{1}{x}}.$$

Vaetud harmoonilise keskmise valem oleks seega

$$\bar{x}_h = \frac{m_1 + m_2 + \ldots + m_n}{\frac{m_1}{x_1} + \frac{m_2}{x_2} + \ldots + \frac{m_n}{x_n}}$$

ehk lühidalt: $\bar{x}_h = \frac{\Sigma m}{\Sigma \frac{m}{x}}$.

Saadud valemeist ilmneb, et harmoonilise keskmise pöördsuurus kujutab endast suuruste x_1, x_2 ... x_n pöördsuuruste $\frac{1}{x_1}, \frac{1}{x_2} \ldots \frac{1}{x_n}$ aritmeetilist keskmist, s. o.

$$\frac{1}{\bar{x}_h} = \frac{\Sigma \frac{1}{x}}{n} \text{ ehk } \frac{1}{\bar{x}_h} = \frac{\Sigma \frac{m}{x}}{\Sigma m}.$$

Harmoonilise keskmise rakendamise näiteid.

1. Kaks ühesuurust kapitali erinevad teineteisest käibekestuselt: ühe kapitali käibeperioodiks on 2 aastat, teise kapitali käibeperioodiks aga 8 aastat. Käibe keskmise perioodi leidmiseks kasutatakse harmoonilist keskmist:

$$\bar{x}_h = \frac{n}{\Sigma \frac{1}{x}} = \frac{2}{\frac{1}{2} + \frac{1}{8}} = 3{,}2,$$

mis näitab, et käibe keskmine periood võrdub 3,2 (aastaga).

2. Kui kapitalid erinevad peale selle veel suuruselt, siis rakendatakse vaetud harmoonilist keskmist. Kui näiteks esi-

meseks kapitaliks on 1000 rubla ja teiseks 4000 rubla, siis on käibe keskmine periood

$$\bar{x}_h = \frac{\Sigma m}{\Sigma \frac{m}{x}} = \frac{1000 + 4000}{\frac{1000}{2} + \frac{4000}{8}} = 5{,}0 \text{ (aastat).}$$

Geomeetriline keskmine. Statistilises praktikas rakendatakse veel geomeetrilist keskmist. Geomeetrilist keskmist tähistatakse sümboliga $\bar{x}_g$ (indeks g on esimene täht kreeka-keelses sõnas «geometria»). Geomeetriline keskmine arvutatakse valemi järgi:

$$\bar{x}_g = \sqrt[n]{x_1 x_2 \ldots x_n}.$$

Vaetud geomeetriline keskmine arvutatakse valemi järgi:

$$\bar{x}_g = \sqrt[\Sigma m]{x_1^{m_1} x_2^{m_2} \ldots x_n^{m_n}}.$$

Geomeetrilise keskmise valemeid logaritmides saadakse

$$\log \bar{x}_g = \frac{\log x_1 + \log x_2 + \ldots + \log x_n}{n}$$

ja edasi

$$\log \bar{x}_g = \frac{m_1 \log x_1 + m_2 \log x_2 + \ldots + m_n \log x_n}{\Sigma m}.$$

Sellest nähtub, et arvude x_1, x_2 . . . x_n geomeetrilise keskmise logaritm on samade x suuruste logaritmide aritmeetiline keskmine.

Aritmeetiline keskmine ei ole mitte ainult kõige levinumaks, vaid on ühtlasi ka kõige üldisemaks kujuks statistiliste keskmiste rakendamisel. Sest tõepoolest:

a) pöördsuuruste aritmeetiline keskmine kujutab harmoonilise keskmise pöördsuurust;

b) ruutude aritmeetiline keskmine on sama, mis ruutkeskmise ruut;

t) logaritmide aritmeetiline keskmine on sama, mis geomeetrilise keskmise logaritm.

Geomeetrilise keskmise rakendamise näide.

Teise viie aasta plaan projekteeris järgmise NSV Liidu tööstustoodangu järk-järgulise kasvu:

Üleminekul		Kasvu koefitsient
aastast	aastasse	
1932	1933	1,083 = 108,3%
1933	1934	1,190 = 119,0 „
1934	1935	1,161 = 116,1 „
1935	1936	1,187 = 118 7 „
1936	1937	1,207 = 120,7 „

Tööstustoodangu kasvu keskmise koefitsiendi määramiseks kasutame geomeetrilist keskmist, s. t.

$$\bar{x}_g = \sqrt[5]{1{,}083 \cdot 1{,}190 \cdot 1{,}161 \cdot 1{,}187 \cdot 1{,}207} =$$

$$= \sqrt[5]{2{,}141} = 1{,}164,$$

mis ütleb, et tööstustoodangu kasvu keskmine koefitsient on 1,164 ehk teiste sõnadega: tööstustoodangu iga-aastane keskmine juurdekasv projekteeriti 16,4%.

Olgu tähendatud, et käesoleva näidise puhul aritmeetilise keskmise rakendamisel saadav tulemus suurendab üsna veidi otsitavat keskmist, sest

$$\bar{x}_a = \frac{1{,}083 + 1{,}190 + 1{,}161 + 1{,}187 + 1{,}207}{5} =$$

$$= \frac{5{,}828}{5} = 1{,}166.$$

Aritmeetiline keskmine ületab tunduvalt geomeetrilise keskmise ainult siis, kui keskmist moodustavad suurused on üksteisest väga erinevad. Näiteks kolme arvu — 1, 10 ja 100 aritmeetiline keskmine on 37, sest

$$\bar{x}_a = \frac{1 + 10 + 100}{3} = \frac{111}{3} = 37,$$

kuid samade arvude geomeetriline keskmine on ainult 10, nimelt

$$\bar{x}_g = \sqrt[3]{1 \cdot 10 \cdot 100} = \sqrt[3]{1000} = 10.$$

Järelikult, kui suurused üksteisest erinevad vähe, on ka nende suuruste geomeetrilise keskmise ja aritmeetilise keskmise vahe väike. Sel juhul võime aritmeetilist keskmist kasutada geomeetrilise keskmise õige arvutamise kontrollimiseks.

Jaotuskõverikud (graafikud). Teatava kindla massnähtuse antud tunnus varieerub koguseliselt, nii et tekivad vari-

a n d i d, mis keskmisest enam või vähem hälbivad. Kui massnähtus on teatava tunnuse suhtes homogeenne, siis ilmnevad keskmisest tunduvalt hälbivad variandid võrdlemisi harva; üldse aga esineb hälbivusi seda harvemini, mida suuremad need on.

Selline varieerumise omapärane iseloom tekib s u u r t e a r v u d e s e a d u s e mõjustusel (vt. vastavat sõna).

Variatsiooni esialgseks analüüsiks loetletakse variantide arvud ehk nn. s a g e d u s e d.

Loetluse tulemused märgitakse diagrammi s a g e d u s t e j a o t u s k õ v e r i k u n a. Abstsissteljele paigutatakse variandid nende suuruse kasvamise järjekorras, ordinaatteljele variantide sagedused.

Peale tähendatud sageduste arvestatakse veel nn. s a g e l u s i (relatiivseid sagedusi), mis kujutavad variantide sageduste suhet kõigi sageduste üldarvuga.

Keskmise ümber variantide kõikumise astme määramiseks kasutatakse sageduste järgi vaetud keskmist ruuthälvet, samuti ka variatsioonikoefitsienti.

Peale eelpoolnimetatud peamiste variatsiooni karakteristikate kasutatakse paljudel juhtudel nn. m e d i a a n i ja m o o d u s t. M o o d u s e k s nimetatakse varianti, millel on suurim sagedus. M e d i a a n i k s nimetatakse sellist varianti, mis jagab terve kogumi kaheks võrdseks osaks nii, et kõik ühe osa variandid on mediaanist väiksemad, kõik teise osa variandid aga mediaanist suuremad.

Massnähtuse struktuur. Massnähtuse elemendid, mis on ühe tunnuse poolest sarnased, võivad teiste tunnuste suhtes erineda. Kogu massnähtus killustub seega osadeks, r ü h m a d e k s. Need rühmad erinevad üksteisest elementide hulga poolest ehk, nagu öeldakse, omavad erinevat e r i k a a l u. Selle erikaalu määrab rühma elementide hulga suhe elementide üldarvuga.

Nii määratakse kindlaks, nagu ütlevad statistikud, massnähtuse s t r u k t u u r.

Struktuuri arvutuse näide.

Kahe rahvaloenduse — 17. XII 1926. ja 17. I 1939. a. — järgi NSV Liidu linna- ja maaelanikkonna arvu iseloomustavad lisandatud tabelis antud järgmised arvud. Määrame linna- ja maa-

elanikkonna kategooriate erikaalud kummalgi ülaltähendatud momendil (erikaalud on järgnevas tabelis märgitud).

Elanikkonna kategooria	17. XII 1926		17. I 1939	
	arv 1000-ndeis	erikaal %-des	arv 1000-ndeis	erikaal %-des
Linnaelanikud	26 314	17,9	55 910	32,8
Maaelanikud	120 714	82,1	114 557	67,2
Kokku	147 028	100,0	170 467	100,0

$$\frac{26\,314 \cdot 100}{147\,028} = 17{,}9\%; \qquad \frac{120\,714 \cdot 100}{147\,028} = 82{,}1\%;$$

$$\frac{55\,910 \cdot 100}{170\,467} = 32{,}8\%; \qquad \frac{114\,557 \cdot 100}{170\,467} = 67{,}2\%.$$

Relatiivsed suurused (suhtarvud). Massnähtuse arenemisprotsessis muutub nii tema elementide üldarv kui ka struktuur. Samuti muutuvad elemendid ise nii kvantitatiivselt (koguseliselt) kui ka kvalitatiivselt (mihuseliselt).

Kõigi massnähtuses tekkivate mitmesuguste nihete mõõtmisel kasutatakse laialt relatiivseid arve, mis igakordselt määratakse kahe omavahel võrreldava suuruse suhtena.

Relatiivseid suurusi kasutatakse plaani täitmise hindamisel. Seesugune hinnang saadakse faktiliste andmete ja määratud plaani suhendamisest.

Relatiivseid suurusi kasutatakse samuti mitmesuguste massnähtuste kvalitatiivselt ühesuguste karakteristikate kvantitatiivsel võrdlemisel.

Indeksid. Indeksarvud ehk lühidalt indeksid on relatiivsete suuruste eri liik. Nende iseärasus seisneb selles, et siin iga võrreldav suurus esineb kvalitatiivselt erinevate komponentide summana, nagu näiteks mitmesuguste kaupade summaarne toodang. Kvalitatiivselt erinevate komponentide summeerimine on võimalik ainult siis, kui kõik üksikud komponendid on ühismõõtelised.

Kui näiteks erisuguseid kaupu ei ole võimalik vahetult summeerida, siis võime kokku võtta nende maksumused.

Kogusummasse kuuluvad liidetavad peavad kujutama kahe teguri — 1) ühikute arvu (q) ja 2) ühismõõtekoefitsiendi (p) korrutist.

Kui näiteks iga kauba ühikute arv on q ja vastava kauba ühiku hind p, siis nende korrutiste kogusumma on Σqp.

Indeks arvutatakse kahe summa suhtena, millest üks summa võetakse aruandeajavahemiku ja teine alusajavahemiku (baasajavahemiku) kohta. Arvutada võib kas suuruse q või suuruse p indeks, mitte aga mõlemaid korraga.

Seega suuruse q indekseerimisel, s. o. indeksi arvutamisel, kui aruandeajavahemiku suurusi q_1 vastandada alusajavahemiku suurustega q_0, peab iga q evima teguriks kas aruandeajavahemiku suurust p_1 või alusajavahemiku suurust p_0. Järelikult on võimalik moodustada kahte indeksit:

$$\text{kas } \frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_0 p_1} \text{ või } \frac{\Sigma q_1 p_0}{\Sigma q_0 p_0}.$$

Samuti on suuruse p indekseerimisel võimalik moodustada kahte indeksit:

$$\text{kas } \frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0} \text{ või } \frac{\Sigma q_0 p_1}{\Sigma q_0 p_0}.$$

Eelmise nelja valemi rakendamise näiteid.

On teada järgmised andmed ehitusmaterjalide kulutusest ja nende hindadest kahel ajavahemikul, s. o. alus- ja aruandeajavahemikul:

Ehitusmaterjalid	Alusajavahemik		Aruandeajavahemik		Suhted % %	
	kogus q_0 tuhandeis	hind p_0	kogus q_1 tuhandeis	hind p_1	koguste $q_1 : q_0$	hindade $p_1 : p_0$
Tsement (tünnides)	20	60	32	54	160	90
Raud (tonnides)	5	80	4	76	80	95
Tellised (1000 tk.)	40	45	20	45	50	100

On vaja arvutada ehitusmaterjalide kulutuse indeksid (füüsilise mahu indeks) ja hindade indeksid.

Füüsilise mahu indeksi arvutamiseks võib rakendada kas valemit

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_0 p_1} = \frac{32 \cdot 54 + 4 \cdot 76 + 20 \cdot 45}{20 \cdot 54 + 5 \cdot 76 + 40 \cdot 45} = \frac{2932}{3260} = 89{,}94\%$$

või valemit

$$\frac{\Sigma q_1 p_0}{\Sigma q_0 p_0} = \frac{32 \cdot 60 + 4 \cdot 80 + 20 \cdot 45}{20 \cdot 60 + 5 \cdot 80 + 40 \cdot 45} = \frac{3140}{3400} = 92{,}35\%.$$

Hindade indeksi arvutamiseks võib rakendada kas valemit

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0} = \frac{32 \cdot 54 + 4 \cdot 76 + 20 \cdot 45}{32 \cdot 60 + 4 \cdot 80 + 20 \cdot 45} = \frac{2932}{3140} = 93{,}38\%$$

või valemit

$$\frac{\Sigma q_0 p_1}{\Sigma q_0 p_0} = \frac{20 \cdot 54 + 5 \cdot 76 + 40 \cdot 45}{20 \cdot 60 + 5 \cdot 80 + 40 \cdot 45} = \frac{3260}{3400} = 95{,}88\%.$$

Saadud nelja indeksi valemit nimetatakse agregaatvalemiks. Sõna agregaat tuletub ladinakeelsest sõnast «aggregare», mis tähendab liitma, ühendama. Agregaat on seega eraldiolevate osade üheks tervikuks liitmise tulemus.

Niisugust terminit tarvitatakse sel põhjusel, et indeksite arvutamine on pidevalt seotud toodete või kaupade teatud agregaadi esialgse tuvastamisega.

Indeksite agregaatset kuju võidakse esitada kas vaetud aritmeetilise keskmise või vaetud harmoonilise keskmise kujul. Sel juhul määratakse nn. individuaalindeksite $\frac{q_1}{q_0}$ või $\frac{p_1}{p_0}$ keskmised suurused.

Näiteks toodangu füüsilise mahu indeksit, mida arvutatakse valemi järgi

$$\frac{\Sigma q_1 p_0}{\Sigma q_0 p_0}$$

võib esitada aritmeetilise keskmise kujul

$$\frac{\Sigma \left(\frac{q_1}{q_0}\right) q_0 p_0}{\Sigma q_0 p_0}.$$

Siin, nagu nähtub, on vaeks suurused $q_0 p_0$, s. o. alusajavahemiku toodangu väärtus.

Aritmeetilise keskmise kujul indeksi rakendamise näide.

Ülalarvutatud füüsilise mahu indeksit

$$\frac{\Sigma q_1 p_0}{\Sigma q_0 p_0} = 92{,}35\%$$

võib arvutada samuti aritmeetilise keskmise valemi järgi, s. o.

$$\frac{\Sigma \left(\frac{q_1}{q_0}\right) q_0 p_0}{\Sigma q_0 p_0} = \frac{160 \cdot 20 \cdot 60 + 80 \cdot 5 \cdot 80 + 50 \cdot 40 \cdot 45}{20 \cdot 60 + 5 \cdot 80 + 40 \cdot 45} =$$

$$= \frac{314\,000}{3400} = 92{,}35\%.$$

Analoogiliselt võib hindade indeksit, mida tavaliselt arvutatakse valemi

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0}$$

järgi, arvutada ka harmoonilise keskmise kujul:

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma \left(\frac{p_0}{p_1}\right) q_1 p_1}.$$

Siin, nagu nähtub, on vaeks suurused $q_1 p_1$, s. o. aruandeajavahemiku toodete agregaadi väärtus.

Harmoonilise keskmise kujul indeksi rakendamise näide.

Ülalpool valemi

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0} = 93{,}38\%$$

järgi arvutatud hindade indeksit võib arvutada ka järgmise harmoonilise keskmise valemi järgi, s. o.

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0} = \frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma \left(\frac{p_0}{p_1}\right) q_1 p_1} =$$

$$= \frac{32 \cdot 54 + 4 \cdot 76 + 20 \cdot 45}{\frac{1}{90} \cdot 32 \cdot 54 + \frac{1}{95} \cdot 4 \cdot 76 + \frac{1}{100} \cdot 20 \cdot 45} =$$

$$= \frac{2932}{31{,}4} = 93{,}38\%.$$

Indeksite meetodit rakendatakse mitte ainult kahe, s. o. aruande- ja alusajavahemiku, vaid ka mitme ajavahemiku võrdlemisel.

Neil juhtudel võidakse kujundada kaks, indeksite süsteemi: a) alusindeksite ja b) ahelindeksite süsteem.

Alusindekseiks nimetatakse seesuguseid indekseid, millede puhul aruandeajavahemike indekseeritavad suurused vastandatakse alusajavahemiku ühe ja sama indekseeritava suurusega.

Ahelindekseiks nimetatakse seesuguseid indekseid, millede puhul rida indekseeritavaid suurusi moodustab lülide ahela, ja iga aruandeajavahemiku indekseeritav suurus kõrvutatakse eelneva ajavahemiku indekseeritava suurusega.

Nii näiteks, toodangu füüsilise mahu indeksite arvutamisel aruandeajavahemiku kohta, mida tähistame järgnevais valemeis numbritega 1, 2, 3 jne., kujuneb kaks indeksite süsteemi:

1) alusindeksid:

$$\frac{\Sigma q_1 p_0}{\Sigma q_0 p_0}, \quad \frac{\Sigma q_2 p_0}{\Sigma q_0 p_0}, \quad \frac{\Sigma q_3 p_0}{\Sigma q_0 p_0}, \ldots$$

2) ahelindeksid:

$$\frac{\Sigma q_1 p_0}{\Sigma q_0 p_0}, \quad \frac{\Sigma q_2 p_0}{\Sigma q_1 p_0}, \quad \frac{\Sigma q_3 p_0}{\Sigma q_2 p_0}, \ldots$$

Teine näide — hindade indeksite kaks süsteemi:

1) alusindeksid:

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0}, \quad \frac{\Sigma q_2 p_2}{\Sigma q_2 p_0}, \quad \frac{\Sigma q_3 p_3}{\Sigma q_3 p_0}, \ldots$$

2) ahelindeksid:

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0}, \quad \frac{\Sigma q_2 p_2}{\Sigma q_2 p_1}, \quad \frac{\Sigma q_3 p_3}{\Sigma q_3 p_2}, \ldots$$

Füüsilise mahu alus- ja ahelindeksite rakendamise näide.

Teise viie aasta plaanis olid projekteeritud järgmised tööstustoodangu suurused 1926./27. a. püsivhindades (p_0) (milj. rbl.):

Aastad	Toodangu suurus milj. rbl.	Algebraline märgistamine
1932	43 300	$\Sigma q_0 p_0$
1933	46 900	$\Sigma q_1 p_0$
1934	55 800	$\Sigma q_2 p_0$
1935	64 800	$\Sigma q_3 p_0$
1936	76 920	$\Sigma q_4 p_0$
1937	92 712	$\Sigma q_5 p_0$

Alusindeksid:

1) $\frac{46\,900}{43\,300} = 108{,}3\%$; 2) $\frac{55\,800}{43\,300} = 128{,}9\%$;

3) $\frac{64\,800}{43\,300} = 149{,}7\%$; 4) $\frac{76\,920}{43\,300} = 177{,}6\%$;

5) $\frac{92\,712}{43\,300} = 214{,}1\%$.

Ahelindeksid:

1) $\frac{46\,900}{43\,300} = 108{,}3\%$; 2) $\frac{55\,800}{46\,900} = 119{,}0\%$;

3) $\frac{64\,800}{55\,800} = 116{,}1\%$; 4) $\frac{76\,920}{64\,800} = 118{,}7\%$;

5) $\frac{92\,712}{76\,920} = 120{,}5\%$.

Hindade alus- ja ahelindeksite arvutamise rakendamise näide.

On olemas andmed müüdud toodete A ja B hindade ja koguste kohta rea ajavahemike jooksul:

Tooted	Hinnad (p)				Kogus (q)			
	p_0	p_1	p_2	p_3	q_0	q_1	q_2	q_3
A	95	80	70	70	34	39	81	60
B	190	150	150	200	9	5	4	6

Arvutame alusindeksid:

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0} = \frac{39 \cdot 80 + 5 \cdot 150}{39 \cdot 95 + 5 \cdot 190} = \frac{3870}{4655} = 83{,}14\%;$$

$$\frac{\Sigma q_2 p_2}{\Sigma q_2 p_0} = \frac{81 \cdot 70 + 4 \cdot 150}{81 \cdot 55 + 4 \cdot 190} = \frac{6270}{8455} = 74{,}16\%;$$

$$\frac{\Sigma q_3 p_3}{\Sigma q_3 p_0} = \frac{60 \cdot 70 + 6 \cdot 200}{60 \cdot 95 + 6 \cdot 190} = \frac{5400}{6800} = 78{,}95\%.$$

Arvutame ahelindeksid:

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0} = \frac{39 \cdot 80 + 5 \cdot 150}{39 \cdot 95 + 5 \cdot 190} = \frac{3870}{4655} = 83{,}14\%;$$

$$\frac{\Sigma q_2 p_2}{\Sigma q_2 p_1} = \frac{81 \cdot 70 + 4 \cdot 150}{81 \cdot 80 + 4 \cdot 150} = \frac{6270}{7080} = 88{,}56\%;$$

$$\frac{\Sigma q_3 p_3}{\Sigma q_3 p_2} = \frac{60 \cdot 70 + 6 \cdot 200}{60 \cdot 70 + 6 \cdot 150} = \frac{5400}{5100} = 105{,}88\%.$$

Terminid — konstantsed vaed ja muutuvad vaed — märgivad vastavalt indekseeritavate suuruste tegurite püsivust või muutuvust.

Konstantsete vaedega indekseiks nimetatakse seesuguseid, milledes indekseeritavate suuruste tegurid jäävad muutumatuiks. Sellise indeksi näiteks võib olla toodangu füüsilise mahu indeks.

Muutuvate vaedega indekseiks nimetatakse seesuguseid, milledes indekseeritavate suuruste tegurid osutuvad muutuvaiks. Sellise indeksi näiteks võib olla hindade indeks.

Valikmeetod. Valikmeetod on üks mittelausvaatluse viisidest. Valikmeetodi põhiprintsiip, erinevalt kõigist teistest mittelausvaatluse viisidest, seisneb võimalikult kindlakujulises, mõnikord isegi raskesti läbiviidavas põhinõude täitmises: kõigist kogumi ühikuist, mis kuuluvad vaadeldava objekti koosseisu, valitakse mingi osa niiviisi, et igal valitaval ühikul oleks võrdne võimalus sattuda valikusse. Sel

viisil tagatakse valiku objektiivsus. Seesuguse valiku tulemusena kujuneb valitav kogum, mille keskmised karakteristikad võivad üldiselt erineda täie kogumi vastavaist karakteristikaist. Mõlemat liiki karakteristikate vaheline võimalik erinevus osutub seda väiksemaks, mida suurem on valitud ühikute arv. Võimalikku erinevust võidakse ette arvutada juhiste järgi, mis leiduvad statistikateooria käsiraamatuis.

Suurte arvude seadus. Vältides suurte arvude seadusse kuuluvate teoreemide esitamist, puudutame ainult selle seaduse sisu, kasutades üht näidet.

Suurte arvude seadus avaldub eriti selles, et massnähtuse üldistavais karakteristikais, keskmistes, individuaalsed ja juhuslikud erinevused vastastikku kattuvad. Selle tulemusena väljenduvadki tüüpilised vahekorrad üldistavais keskmistes suurustes. Individuaalsete ja juhuslike erinevuste vastastikune kattumine ilmneb väga selgesti juhusliku valiku protsessis, näiteks viljasaagi valikmõõtmisel *metreerimismeetodi* abil.

Teatavasti asetatakse meetrikud (m^2 mõõduruomid) malekujuliselt määratud kaugusel üksteisest. Kui selleks kauguseks on näiteks 100 m, siis igale ha-le, s. o. 10 000 m^2 (100 × 100) osastub üks meetrik. Kõik need 10 000 m^2 erinevad viljasaagilt. Ometi, kuigi need üksteisest erinevad, annavad need siiski tervikuna teatud saagi, mis on võrdne kõigi 10 000 m^2 *keskmise* viljasaagiga.

Iga 10 000 m^2 hulgast valitakse juhuslikult üks m^2. Et see valitakse juhuslikult, siis võib *ühesuguse tõenäosusega osutuda valituks* mistahes m^2 10 000 m^2 hulgast. Valiku juhuslikkus ongi nimelt ühesuguse tõenäosuse eeltingimuseks. Seega valitud meetrik kui üks kõigist võrdvõimalikest võib omada ükskõik millist viljasaaki 10 000 m^2 hulgast.

Meetrikute juhusliku valiku korral nende *suure arvu keskmine viljasaak* osutub üsna vähe erinevaks *kõigi nende hektaaride keskmisest viljasaagist, millele meetrikud asetati*. See väike erinevus muutub seda väiksemaks, mida suurem on asetatud meetrikute arv. Selline nähtus on tingitud suurte arvude seaduse mõjust.

Üksikute meetrikute viljasaagi hälbimused erinevad üksteisest suuruselt ja märgilt (+ või —). Suurte arvude seaduse mõju seisneb selles, et vastasmärkidega hälbimused vastastikku kattuvad: *negatiivsete* hälbimuste summa läheneb *positiivsete* hälbimuste summale, kui nende hälbimuste arv kasvab piiramatult. Sama seaduse järgi esinevad suuruselt

väiksemad hälbimused sagedamini kui suuremad hälbimused. Viimased hälbimused esinevad seda harvemini, mida suuremad need on.

Vene matemaatik Tšebõšev ja tema õpilane Ljapunov esitasid suurte arvude seaduse matemaatilise teooria kõige üldisemal kujul. Nende üldteooria võimaldab muuhulgas määrata ka metreerimisel saadud keskmise viljasaagi ja kogu põllu üldise keskmise viljasaagi võimalikku erinevust. Selle võimaliku erinevuse suurus on:

1) võrdeline viljasaagi keskmise kõikumisega ja
2) pöördvõrdeline meetrikute arvu ruutjuurega.

Sellest järeldub, et kui suur viljasaagi keskmine kõikumus olekski, ikka on võimalik tuvastada nii suurt ruutmeetrikute arvu, et ülalmainitud keskmiste suuruste võimalik erinevus võib kujuneda väiksemaks kuitahes väikesest ettemääratud suurusest.

Kui näiteks viljasaagi keskmine hälbimus moodustab 30% keskmisest viljasaagist, siis 400 meetriku puhul tähendatud keskmiste suuruste võimalik erinevus on juba ainult 1,5% keskmisest viljasaagist, sest

$$30\% : \sqrt{400} = 30\% : 20 = 1{,}5\%.$$

1 000 000 meetriku puhul on võimalik erinevus veel ainult 0,03%, s. o.

$$30\% : \sqrt{1\,000\,000} = 30\% : 1000 = 0{,}03\%.$$

Suurte arvude seaduse mõju juhusliku valiku protsessis avaldub juhuslike hälbimuste ülalkirjeldatud vastastikuses kattumises. Kuid selline vastastikune kattumine tekib igas massprotsessis, milles toimub hulga üksteisest sõltumatute tegurite ristlev mõjutumine.

Peab siiski tähendama, et suurte arvude seadus, võimaldades keskmise suuruse relatiivset stabiilsust, ei võimalda hoopiski mitte selle muutumatust, igavest püsivust. Keskmine suurus võib muutuda teatud seose tekkimisel hulga tegurite ristlevas mõjutuses. Seesuguse seose mitmekesise iseloomuga kaasub mitte ainult keskmise suuruse muutus, vaid mõnikord võib tekkida koguni massnähtuse ühtsuse lagunemine, selle kihitumine üksikuteks osadeks. Sellise lagunemise klassiliseks näiteks on Venemaal XIX sajandi teisel poolel tekkinud talurahva kihitumisprotsess, mida ammendava täiuslikkusega on uurinud V. I. Lenin oma geniaalses teoses «Kapitalismi arenemine Venemaal».

Suurte arvude seadusel on oma matemaatiline teooria, mille arendamisel etendasid eriti suurt osa vene teadlased Tšebõšev,

Ljapunov, Markov jt., ning praegu jätkavad seda tööd nõukogude matemaatikud Stalini preemia laureaadid Kolmogorov, Hintšin jt.

Suurte arvude seaduse matemaatiline põhjendus võimaldab selget orientatsiooni paljudes statistika teooria ja praktika küsimustes. Eriti suurt praktilist tähtsust evib see teooria valikuurimiste kavandamisel ja uurimistulemuste täpsuse hindamisel (vt. «Valikmeetod»).

Dünaamilised read majandusstatistikas. Dünaamilised read majandusstatistikas on arvude read, mis iseloomustavad mingisuguse majandusliku näitarvu muutumist ajas. Tüüpilisemad dünaamilised read on: ajavahemike, momentide ja keskmiste suuruste read.

Ajavahemike reas iga liige määrab uuritava näitarvu suuruse mingisuguses ajavahemikus: viisaastakus, aastas, kvartalis, kuus jne. Ajavahemike rea näitena esitame rea, mis iseloomustab NSV Liidu tööstuse arengut 1933.—1938. a.

NSV Liidu tööstuse kogutoodang (milj. rbl. 1926/27. a. püsivhindades) . . .	1933	1934	1935	1936	1937	1938
	42 030	50 477	62 137	80 929	90 166	100 375

Momentide rida koosneb seesugustest arvudest, mis kuuluvad mingisugusele ajamomendile (daatumile). Momentide rea näitena esitame rea, mis iseloomustab kombainide parki NSV Liidu põllumajanduses 1933.—1938. a. kestel:

	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Kombainide arv (aasta lõpuks tuhandeis) .	25,4	32,3	50,3	87,8	128,8	153,5

Oluline vahe ajavahemike ja momentide rea vahel seisneb selles, et ajavahemike rea arvusid võib jaotada osavahemikeks, näiteks aasta arvusid 12-ks, mille tulemusena tekivad kuukeskmised arvud, kuna aga momentide rea liikmete jaotamisel ei ole mõtet.

Keskmiste suuruste read koosnevad keskmistest arvudest, mis on teatud kindla momendi või teatud ajavahemiku kohta arvutatud. Keskmiste suuruste read saadakse harilikult kahe teise rea vastavate liikmete jagamise tulemusena, näiteks dünaamilise rea, mis iseloomustab tööliste aasta keskmise töötasu muutumist, võime saada kahe rea abil: aasta töötasufondi rea ja aastakeskmise tööliste arvu rea abil.

Dünaamilise rea analüüsimiseks kasutatakse mitmesuguseid karakteristikaid. Praktikas kasutatakse selleks kõige sagedamini absoluutset juurdekasvu ja juurdekasvu tempot. Absoluutne juurdekasv on rea kahe järjestikuse liikme vahe. Kui

rida kasvab, siis on absoluutne juurdekasv positiivne, kui aga rida kahaneb, on absoluutne juurdekasv negatiivne. Juurdekasvu tempoks nimetatakse absoluutse juurdekasvu suhet rea eelneva liikmega; harilikult väljendatakse tempot protsentides. Juurdekasvu tempo on positiivne arv, kui absoluutne juurdekasv on positiivne ja ümberpöördult, juurdekasvu tempo on negatiivne, kui absoluutne juurdekasv on negatiivne arv. Mõnikord kasutatakse niisugust näitarvu, nagu kasvu tempo, mis kujutab protsentides rea liikme suhet eelneva liikmega. Järelikult on kasvu tempo alati juurdekasvu tempost 100% suurem. Rea kasvamise puhul on kasvu tempo suurem kui 100%, rea kahanemise puhul aga väiksem kui 100%. Dünaamilisi ridu kasutatakse majandusstatistikas laialt, sest need võimaldavad ilmutada sotsiaal- ja majanduslike protsesside tendentse. Dünaamiliste ridade koostamisel tuleb jälgida, et rea liikmed oleksid täielikult kõrvutatavad.

Korrelatsioon («suhtumus»). Statistika abil uuritakse massnähtusi, mis esinevad vastastikuses seoses. Nii on olemas näiteks kindel seos maaharimise põhjalikkuse ja viljasaagi vahel, toodangu suuruse ja toodanguühiku omahinna vahel jne.

See seos võib olla tugevam või lõdvem. Seose vorm võib olla mitmesugune. Korrelatsiooni-teooria abil uuritakse küsimusi, mis puutuvad seose vormisse ja seose tugevuse kvantitatiivsesse hinnangusse. Esitame skemaatilise näite.

Tekstiilvabriku aruande kohaselt muutusid 9-kuuse töötamise kestel ühe ja sama kangaliigi päevatoodang ja selle kanga tuhande meetri omahind kuude viisi järgmiselt:

Kuu	Päevatoodang 1000 m	1000 m riide omahind (rbl.)
1	44	3733
2	40	3920
3	44	3982
4	45	3840
5	45	3428
6	52	3436
7	54	3373
8	55	3367
9	58	3384
Keskmiselt	47	3607

Keskmine päevatoodang 9 kuu kestel oli 47 000 m, 1000 m keskmine omahind aga oli 3607 rbl. Neist andmeist nähtub, et

toodangu puhul a l l a keskmist (47) omahind üldiselt osutus ü l e keskmise (3607) ja ümberpöördult. Nii peabki olema, sest mida suurem on toodang, seda väiksemad on tootmiskulud toodanguühiku kohta. Toodangu ja omahinna vahel peab olema pöördvõrdeline seos. Selline pöördvõrdelisus ei või aga hõlmata kõiki kulutusi, vaid ainult seda osa neist, mis e i s õ l t u toodangu kogusest. Toodanguühiku omahind, mida märgistame tähega $\bar{u}_x$ koosneb kahest liidetavast: 1) esimesest liidetavast a, mis on täielikult seotud toodangu iga ühikuga, ja 2) teisest liidetavast, mis saadakse sõltumatute kulutuste b jagamisel kanga x meetri toodanguga, s. o. $\frac{b}{x}$. Seega

$$\bar{u}_x = a + \frac{b}{x}.$$

Suurused a ja b leitakse korrelatsiooni-teooria meetodi abil. Arvutus, mis on tehtud selle teooria juhendite järgi, annab järgmised tulemused:

$$a = 1906, \quad b = 81409,$$

nii et

$$\bar{u}_x = 1906 + \frac{81409}{x}.$$

Järelikult, endise keskmise omahinna (märgistame selle tähega u_0) asemel, mis on arvutatud toodangu muutuva koguse arvestuseta, s. o. $u_0 = 3607$, tuvastatakse uus m u u t u v keskmine, mis arvestab omahinna ja toodangu koguse seost.

Suurused u_0 ja $\bar{u}_x$, kõrvutatud aruandeliste andmetega, on esitatud järgnevas tabelis. See võrdlus näitab selgesti, kui lähedal on muutuva keskmise $\bar{u}$ suurused aruandelistele andmetele (u), võrreldes konstantse keskmisega (u_0). Vastavad keskmised r u u t h ä l b e d on:

u	u_0	$u-\bar{u}_0$	$\bar{u}_x$	$u-\bar{u}_x$
3733	3607	+126	3756	−23
3920	3607	+313	3941	−21
3982	3607	+375	3756	+226
3840	3607	+233	3715	+125
3428	3607	−179	3715	−287
3436	3607	−171	3472	−36
3373	3607	−234	3414	−41
3367	3607	−240	3386	−19
3384	3607	−223	3310	+74
	Keskmiselt	$\sigma_0 = 243$	Keskmiselt	$\sigma_x = 133$

Siit nähtub, et kui suurused $\bar{u}_x$ oleksid nii lähedased suurustele u, et nendega ühtuksid, siis muidugi σ_x oleks võrdne nulliga. Sõltuvuse sellist astet hindab korrelatsiooni-teooria koefitsiendiga 1. Vastupidisel võimalusel, s. t. kui $\bar{u}_x$ üldse ei muutuks ja langeks keskmisega u_0 ühte, siis langeks σ_x ilmselt σ_0-ga ühte. Niisugust sõltuvuse, täpsemalt, sõltumatuse astet hindab korrelatsiooni-teooria koefitsiendiga 0. Antud näites tegelikult konstateeritud sõltuvust hinnatakse korrelatsiooni-teooria juhiste järgi koefitsiendiga 0,837.

See koefitsient on 1-le lähemal kui 0-le. See tähendab seda, et muutuvas keskmises arvestatud tegur etendab olulist osa.

Riikliku statistika organid. NSV Liidu kõrgemate organite direktiivide ja põhimääruste kohaselt teostab NSV Liidus arvestus- ja statistikatöö juhtimist Riiklik Plaanikomisjon [1] NSVL Ministrite Nõukogu juures, kooskõlas Riikliku Plaanikomisjoni põhimäärusega, mis on kinnitatud NSVL RKN poolt. Riikliku Plaanikomisjoni organiks, tema valitsuseks arvestuse ja statistika küsimuste alal on Statistika Keskvalitsus (SKV).

Statistika Keskvalitsus juhib arvestuse ja aruandluse organisatsiooni ja metodoloogiat, organiseerib süstemaatilist arvestust, teostab statistilise meetodiga rahvamajanduslike plaanide täitmise järelevalvet ja kontrolli, täidab valitsuse ülesandeil ja NSVL Riikliku Plaanikomisjoni poolt kinnitatud plaanide kohaselt statistilisi töid, organiseerides neid kohalike riikliku statistika organite või ministeeriumide ja ametkondade kaudu ettevõtete ja asutuste poolt õigeaegselt ning kindlaksmääratud korras ja vormis esitatavate aruannete alusel.

Statistika Keskvalitsuse ülesandeks on kõigi saadud materjalide hoolas kontrollimine, nende materjalide statistilis-ökonoomiline analüüs, plaanide mittetäitmise põhjuste tuvastamine, kui plaanid ei ole täidetud täielikult, aktiivne osavõtt plaani täitmise kontrollimisest ja selle täitmise kindlustamisest.

Vabariikides, kraides ja oblastites (välja arvatud vabariigid ja oblastid, kus NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinikke ei ole) on statistika valitsused NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinike aparaadi osadeks.

Nende valitsuste juhid on statistika küsimustes NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinike asetäitjaiks. NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinikud teostavad (Statistikavalitsuste kaudu) sta-

[1] Selle uueks nimetuseks on Riiklik Plaanikomitee. (Toim.)

tistilisi töid NSVL Riikliku Plaanikomisjoni poolt kinnitatud tööplaani järgi ning Statistika Keskvalitsuse juhataja ülesandel kontrollivad arvestuse ja aruandluse olukorda kõigis vabariikide, kraide ja oblastite organeis.

Statistikavalitsuste töötajate ülesandeks on saadud kokkuvõtete kontrollimine ja analüüs ning aktiivne osavõtt plaani kontrollimisest ja selle täitmise kindlustamisest. Haldusrajoonides ja linnades on Statistika Keskvalitsuse organeiks rajooni- (linna-) inspektorid ja nende juhtimisel töötavad jaoskonnainspektorid [1].

Rajooniinspektorid täidavad plaanis neile määratud ettenähtud töid, samuti täidavad nad Statistika Keskvalitsuse, Vene NFSV ja Ukraina NSV Statistikavalitsuste, NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinike (ka Eesti NSV-s) ja oblastite statistikavalitsuste (kus ei ole NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinikke) ülesandeid, kontrollivad arvestuse ja aruandluse olukorda rajooni organisatsioonides, ettevõtteis, kolhoosides ja küla- (Eesti NSV-s valla-) nõukogudes, võtavad osa NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinike ülesandel plaani kontrollimisest ja selle täitmise kindlustamisest, kontrollivad, analüüsivad ja süstematiseerivad saadud materjale, abistavad rajooni (linna) töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede tööd.

Statistika Keskvalitsuse koosseisu kuulub kolm isemajandavat valitsust: a) Rakendustrükiste Kirjastus, mis tegeleb aruandlusdokumentide kirjastamisega, b) NSVL Masinarvestuse Asutus, mis tegeleb arvestuse mehhaniseerimise küsimustega ja c) Arvestustöötajate Kaadri Ettevalmistamise Valitsus, millel on arvestustöötajate ettevalmistamiseks laialdane kursuste võrk.

Arvestuse ja statistika süsteemis peab eristama järgmisi organeid: 1) NSVL Riikliku Plaanikomisjoni organid, 2) ametkondade arvestus- ja statistikaorganid, 3) küla- (valla-) nõukogude ja rajooni (maakonna) täitevkomiteede arvestus- ja statistikaorganid, 4) kolhooside arvestus- ja statistikaorganid.

Ametkondliku arvestus- ja statistikaorganite liiki kuuluvad riigiorganite ja kooperatiiv-organisatsioonide arvestus- ja statistikasektorid (-osakonnad).

Küla- (valla-) nõukogude arvestuse- ja statistikapidamise kohustus on pandud külanõukogu sekretärile, kes vastutab täielikult arvestuse ja aruandluse dokumentide säilivuse eest.

Rajooni (maakonna) täitevkomiteede aruandlust toimetavad

---

[1] Eesti NSV-s on siin käsiteldavaiks haldusrajooneks maakonnad. (Toim.)

rajooni täitevkomitee osakonnad: rajooni põllumajandusosakond, rajooni haridus- ja tervishoiuosakond jt. Rajooni täitevkomitee osakonnad saadavad aruanded formularide järgi ja tähtaegadel, mis on NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt kinnitatud, ainult adressaatidele, mis on vormidel ette nähtud.

Kolhooside arvestus ja aruandlus on kolhoosi arve- ja raamatupidajate kohustuseks. Arvestuse süsteem kolhoosides määratakse sõltuvalt kolhooside majandamise ulatusest ja vastavalt NSVL Rahvakomissaride Nõukogu määrusele 31. I 1939 nr. 147 «Arvestusest ja arvepidamisest kolhoosides».

Kolhooside arvestus- ja aruandlusvorme võib rakendada või muuta ainult NSVL Ministrite Nõukogu määrusega.

Peale arvestus- ja statistikasektorite (-osakondade) on ministeeriumidel, asutustel ja nende ettevõtteil raamatupidamise osakonnad (valitsused). Raamatupidamise osakondade ülesandeks on ettevõtte majandusliku tegevuse jooksva arvestuse pidamine, majandi bilansside koostamine ja tema töötulemuste — kasumi ja kahjumi — selgitamine.

Raamatupidamisel ja selle organeil on eriline iseseisev koht arvestuse üldsüsteemis. NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse ja ametkondade statistikaorganid kasutavad nii raamatupidamise ja operatiivarvestuse kui ka algarvestuse andmeid.

Algarvestusse kuuluvad algdokumentatsiooni täitmise operatsioonid, nagu mitmesugused käsundid, teekonnalehed, tööleilmumise tabelid ja töölevõtu, töölt vallandamise ja ühelt töölt teisele üleviimise vormistamisdokumendid, raha maksmise ja vastuvõtu kviitungid, üleantud toodete tõendid jne.

Algarvestus on ühtlasi andmete allikaks raamatupidamisarvestusele ja -aruandlusele, samuti operatiiv-statistilisele aruandlusele (ka tehniline aruandlus kaasa arvatud).

Aruandlus. Perioodilise statistilis- ja raamatupidamisaruandluse organisatsiooni ülesandeks on kindlustada määratud tähtaegadeks nõutavad andmed operatiivse juhtimise ja valitsemise, samuti plaanide korraliku ning õigeaegse koostamise ja kontrolli jaoks.

Peale perioodilise statistilis- ja raamatupidamisaruandluse vormide täitmist peavad kõik riiklike organite ja ühiskondlike organisatsioonide ettevõtted ja asutused koostama aastaaruanded. Aastaaruannete programmid ja vormid ning nende esitamise kord määratakse NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt koos NSVL Rahandusministeeriumiga.

Ettevõtete (või asutuste) aruandlusvorm on NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt NSVL Ministrite Nõukogu loal kinnitatud arvestus-statistiline formular. Määratud korras kinnitatud aruandlusvorm on ametlik dokument.

Aruandluse iga vorm peab ette nägema ja sisaldama järgmisi rekvisiite: 1) daatum ja number, mille all vorm on NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse või NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Voliniku Valitsuse poolt kinnitatud; 2) vormi nimetus; 3) missuguse aja kohta aruanne koostatakse; 4) number või tähtmärgis (šifr); 5) ettevõtte või asutuse nimetus; 6) ministeeriumi või keskasutuse nimetus; 7) asukoht ja aadress; 8) missugustel tähtaegadel aruanded ära saadetakse (peab olema tähendatud kas daatum või päevade arv pärast aruandeperioodi möödumist); 9) adressaadid, kellele tuleb aruanded saata.

Ettevõtete ja asutuste aruandluse suurus ja süsteem määratakse aruandluse loendi või tabeliga. Aruandluse loend on ministeeriumide ja keskasutuste süsteemi kehtivate operatiiv-statistiliste aruandlusvormide nimestik. Loend sisaldab järgmisi andmeid aruandluses kehtivate vormide kohta: vormi nimetus, vormi number, ärasaatmise viis, missuguse ajavahemiku kohta aruanne koostatakse, ärasaatmise aeg, kes esitab ja kellele esitatakse aruanne, lahtrite arv aluse ja öeldise järgi.

Loendis peab olema tähendatud loendi kinnitamise daatum ja number.

Üleliiduliste ettevõtete, liiduvabariiklike ministeeriumide ja keskasutuste operatiiv-statistilise aruandluse loend kinnitatakse NSVL Ministrite Nõukogu või NSVL Ministrite Nõukogu ülesandel NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt koos asjast huvitatud ministeeriumidega.

Vabariiklikele ministeeriumidele ja asutustele kuuluvate ettevõtete aruandluse loend kinnitatakse ülaltähendatud korras liiduvabariikide ministrite nõukogu poolt.

Vormide läbivaatamise ja kinnitamise kord. Operatiiv-statistilise aruandluse, raamatupidamisaruandluse ja algarvestuse vormide läbivaatamise ja kinnitamise kord on valitsuse määrustega rangelt ette kirjutatud.

NSVL Rahvakomissaride Nõukogu poolt 10. märtsil 1932. a. kinnitatud ja 21. mail 1933. a. täiendatud NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse põhimääruses määratakse Statistika Keskvalitsuse ülesandeks: «Programmide ja vormide (näitarvude, aruandluse, töötlemise süsteemi, arvutamise metodoloogia jne.) läbivaatamine ja kinnitamine üleliiduliste amet-

kondade ja organisatsioonide igasuguste arvestus-statistiliste tööde jaoks, riiklike organite ja kollektiviseeritud sektori organisatsioonide poolt ametkondlike ja ametkonnaväliste aruannete esitamiskorra määramine.»

Põhimäärus näeb samuti ette, et iga liiki mass-statistilisi uurimusi võib korraldada ainult NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse kinnitusel.

Edasises tehti operatiiv-statistilise ja raamatupidamisaruandluse vormide läbivaatamise ja kinnitamise korras mõningaid muudatusi.

Aruandluse laiumise vastu võitlemise otstarbel teostati NSVL Rahvakomissaride Nõukogu 27. IV 1934. a. määruse nr. 980 «Aruandluse koondamisest» alusel 1934.—1935. a. aruandluse kontroll kõigis üleliidulistes ja liiduvabariiklikes rahvakomissariaatides ja keskasutustes.

Toimunud kontrolli tulemusena asjasthuvitatud rahvakomissariaadid koos Statistika Keskvalitsusega koostasid lühendatud operatiiv-statistilise ja raamatupidamisaruandluse vormide loendid ja albumid, mis kinnitati NSVL Rahvakomissaride Nõukogu poolt.

NSVL Rahvakomissaride Nõukogu 20. IX 1934. a. nr. 2199 otsuses Rasketööstuse Rahvakomissariaadi aruandluse loendi kinnitamise kohta määrati järgmine uute aruandlusvormide tarvitusele võtmise ja kehtivate vormide muutmise kord: «Määrata, et aruandluse uute, kinnitatud loendis mittesisalduvate vormide tarvitusele võtmine on lubatav ainult NSVL Rahvakomissaride Nõukogu loal Rasketööstuse Rahvakomissariaadi ettepanekul kooskõlastatult NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Rahvamajanduslik Arvestuse Keskvalitsusega.

Aruandlusvormide näitarvude muutmine ilma nende üldarvu suurendamiseta võib toimuda Rasketööstuse Rahvakomissariaadi loal, kokkuleppel NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Rahvamajanduslik Arvestuse Keskvalitsuse ülemaga.»

Sama aruandlusvormide läbivaatamise ja kinnitamise kord võeti vastu kõigi üleliiduliste ning liiduvabariiklike rahvakomissariaatide ja asutuste suhtes.

Vabariiklikes ministeeriumides ja asutustes (hariduse, kommunaalmajanduse, kohaliku tööstuse jt. ministeeriumides) on lühendatud aruandluse kinnitamine NSVL Rahvakomissaride Nõukogu 3. XII 1934. a. määrusega pandud liiduvabariikide ministrite nõukogudele (NSVL Seaduste kogu nr. 62, 1934. a., art. 449).

Kohaliku alluvusega, ilma üleliiduliste või vabariiklike kes-

kusteta ettevõtete ja asutuste aruandlusvormid kinnitatakse NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinike oblastite (kraide) valitsuste poolt.

Statistika Keskvalitsuse üheks põhiliseks ülesandeks on NSVL ametkondade ja organisatsioonide arvestus- ja statistikaorganite töö seisukorra kontroll ja sisuline revideerimine.

Määratud aruandluse vormidest ja tähtaegadest mittekinnipidamist, samuti teatmete ja andmete moonutamist jälitatakse seaduslikus korras.

NSVL Rahvakomissaride Nõukogu määruses 27. IV 1934. a. nr. 980 öeldakse:

«Ettevõtete direktoreile ja asutuste juhatajaile ära keelata pädeva ametiasutuse juhataja ja Rahvamajandusliku Arvestuse Keskvalitsuse poolt kinnitamata «metsiku» aruandluse vormide täitmine, ükskõik kelle poolt seda aruandlust nõutakse.

Ära keelata riiklikel organeil ja ühiskondlikel organisatsioonidel, käesoleva määruse avaldamise päevast arvates, nõuda ettevõtteilt, ehitustelt ja asutustelt aruandeid pädevate ametasutuste juhatajate ja Rahvamajandusliku Arvestuse Keskvalitsuse poolt kinnitamata vormide järgi» (NSVL Seaduste kogu nr. 24, 1934. a., art. 189).

Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja EK(b)P KK määrus (15. juulist 1946. a. nr. 570) kohustab ministreid, keskasutuste ja organisatsioonide juhatajaid, maakonna (linna) TSN täitevkomiteede esimehi ja EK(b)P maakonna (linna) sekretäre kõrvaldama 10 päeva jooksul nende süsteemis ebaseaduslikult sisseseatud statistilise arvestus- ja aruandlusvormid, teostades majanduse plaanilist ja operatiivset juhtimist ainuüksi riikliku aruandluse näitarvude alusel. Edasi keelatakse neile selle määrusega sisse seada NSVL RPK SKV või NSVL RPK Eesti NSV voliniku poolt kinnitamata statistilise aruandlus- ja arvestusvorme ja nõuda selliste ebaseaduslike vormide alusel allasutustelt aruandlust. Ettevõtete ja asutuste juhatajatel keelatakse ära täita kinnitamata aruandlusvorme või esitada neid aruandlusvormil mitte ettenähtud adressaatidele.

Ministrid, keskasutuste, linna ja maakondlike asutuste ja organisatsioonide juhatajad on kohustatud kehtestama nii keskasutustes kui ka alluvais asutustes ja ettevõtteis eeskujuliku korra arvestuse ja aruandluse alal, nii et nõutavad aruandlusandmed esitataks kõrgemalseisvaile organeile kindlaksmääratud tähtaegadeks rangelt kontrollitud andmetega ja organisatsioonide juhatajate allkirjadega.

NSVL Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu 27.

XI 1933. a. nr. 82/2530 määruse järgi peavad kõik NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse organid tahtlikult moonutatud arvestus- ja aruandlusandmete ning aruandluse kinnitatud vormide ja tähtaegade süstemaatilise ja kuritahtliku rikkumise eest võtma süüdlasi tähendatud kuritegudes kriminaalkorras vastutusele.

Viimati kinnitas koondatud operatiiv-statistilise aruandluse loendid ja vormid NSVL Rahvakomissaride Nõukogu 1940.—1941. a. NSVL RKN määruse (9. VI 1940. a., protokoll nr. 6) põhjal NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt koos asjasthuvitatud rahvakomissariaatidega toimetatud operatiiv-statistilise aruandluse revideerimise tulemusena. Aruandluse uusi vorme, mis neis loendeis ette nähtud ei ole, võib NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsus kinnitada ja neid tohib rakendada ainult pärast NSVL Ministrite Nõukogu luba. Ministeeriumid peavad need vormid enne Statistika Keskvalitsusega kooskõlastama. Aruandluse kehtivate vormide laiendamist võib samuti lubada pärast kooskõlastamist NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsusega ainult NSVL Ministrite Nõukogu loal.

Rahvamajandusliku arvestuse süsteemis evib erilist kohta küla- (valla-) nõukogude ja rajooni (maakonna) täitevkomiteede aruandlus.

Kõigi liiduvabariikide külanõukogude ja haldusrajoonide täitevkomiteede aruandlusvormide loend kinnitatakse NSVL Ministrite Nõukogu poolt, vormid ise aga kinnitatakse NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt kooskõlas asjaosaliste asutuste seisukohaga.

Külanõukogude ja haldusrajoonide täitevkomiteede aruandlusvormide loend kinnitati esmakordselt NSVL Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 22. aug. 1933. a. Kogu perioodiline aruandlus, mis kinnitatud loendis ei esinenud, kaotati täielikult. Võimalike järgnevate muudatuste suhtes oli määruses juhendatud: «Määrata, et külanõukogude ja haldusrajoonide täitevkomiteede jaoks käesoleva määrusega kinnitatud perioodilise aruandluse loendi, samuti aruannete tähtaegade ja esitamiskorra muutmine võib edaspidi igal üksikul juhul toimuda ainult NSVL Rahvakomissaride Nõukogu loal.»

Ühekordseid statistilisi aruandeid nõuda on õigus liidu- ja autonoomsete vabariikide rahvakomissaride nõukogude esimeestel ja oblastite (kraide) täitevkomiteede juhatajail külanõukogudelt ja haldusrajoonide täitevkomiteedelt ainult sel juhul, kui need nõudmised järelduvad NSV Liidu valitsuse vastavaist otsus-

test ja kui vajalikud andmed puuduvad kehtestatud perioodilises aruandluses.

Kõigil teistel asutustel ja isikutel on keelatud nõuda külanõukogudelt ja haldusrajoonide täitevkomiteedelt ükskõik milliseid ühekordseid statistilisi aruandeid.

Külanõukogude ja haldusrajoonide täitevkomiteede aruandluse loend ja vormid kinnitati viimati NSVL Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu 29. I 1936. a. nr. 37/146[1] määrusega.

Hiljem võeti selle aruandluse loendi täiendamiseks vastu rida määrusi.

Kolhooside aruandlusvormide kinnitamiskord erineb ametiasutuste, külanõukogude ja haldusrajoonide täitevkomiteede aruandlusvormide kinnitamiskorrast. See erinevus seisneb selles, et pärast uue aruandluse või kehtiva aruandluse avardamise lubamist NSVL RKN poolt kinnitab aruandlusvormid harilikult NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsus, kuid kolhooside aruandlusvormid kinnitatakse vahetult NSVL Ministrite Nõukogu poolt, kusjuures ei tohi ainustki nende vormide lahtrit muuta ilma NSVL Ministrite Nõukogu loata.

Kolhooside perioodilise aruandluse tabel ja vormid kinnitati viimati NSVL RKN poolt 28. IV 1938.

Varemkehtinud, 1937. a. Põllutööorahvakomissariaadi ja NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Rahvamajandusliku Arvestuse Keskvalitsuse poolt sisse seatud aruandlusega võrreldes on kolhooside uut aruandlust märksa lühendatud ja lihtsustatud (31 vormi, kohati aga 50 vormi asemele kinnitati kõigi kolhooside jaoks 11 vormi ja 3 lisavormi ainult puuvilla ja linakasvatuse kolhoosidele).

Selle NSVL RKN määrusega keelati kõigil organisatsioonidel nõuda kolhoosidelt aruandeid vormide järgi, mis aruandluse kinnitatud loendis ei ole ette nähtud.

NSVL RKN 15. I 1934. a. nr. 109 määrusega on juhatuste esimeeste isiklikul vastutusel keelatud esitada kolhoosidel ükskõik missuguseid aruandeid nende vormide järgi, neil tähtaegadel ja neile adressaatidele, mis tähendatud määruses ei ole ette nähtud.

NSVL RKN poolt 1938. a. kinnitatud aruandluse loendis on pärastpoole tehtud mitmeid muudatusi.

Eriti on kolhoosides loomakasvatuse arvestuse kvartali aruandlusvorm nr. 11 ja igakuuse aruandlusvorm nr. 16 asemel

[1] Selles loendis on tehtud muudatusi NSVL Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 27. IX 1937. a. nr. 109/690 ja muude määrustega.

määratud igakuune aruandlus vorm nr. 24 järgi — «Kolhoosi aruanne loomakasvatuse seisukorrast» (kinnitatud NSVL RKN korraldusega 12. IV 1943. a. nr. 6296) jne.

Perioodilise raamatupidamisaruandluse vormid kinnitatakse NSVL Rahandusministeeriumi poolt kooskõlastatult NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsusega.

Tööstuse ja kapitaalehituse algarvestuse vormid kinnitatakse NSVL RKN 13. I 1935. a. 73 määruses «Algarvestuse süsteemi lihtsustamisest ja vormide lühendamisest ettevõtteis» ettenähtud korras.

Sellele korrale vastavalt üksikuis tootmisharudes rakendatav algarvestuse süsteem (arvestuse loendid ja vormid, dokumendid ja samuti nende juurde kuuluvad juhendid) kinnitatakse vastavate ministeeriumide, NSVL ja liiduvabariikide keskasutuste poolt.

Töö ja töötasu, omahinna ja kapitaalehituse algarvestuse ja dokumentide vormid kinnitatakse ministeeriumide esildamisel Statistika Keskvalitsuse poolt, liiduvabariikide ministeeriumide jaoks aga vastavalt vabariikide statistikavalitsuste poolt.

NSVL Riikliku Plaanikomisjoni SKV peale pannakse ministeeriumide ja ametkondade algarvestuse organisatsiooni ja ümberkorraldamise kvaliteedi kontroll.

Külanõukogude algarvestuse korrastamiseks ja lihtsustamiseks kinnitas NSVL RKN määrusega 26. I 1934. a. nr. 185 külanõukogude jaoks algdokumentatsiooni-vormide loendi 1934. aastaks. Hiljem on NSVL RKN määrustega selles loendis tehtud mõningaid täiendusi.

Külanõukogude algarvestuse kinnitamiskorra kohta on NSVL RKN määruses öeldud: «Kindlaks määrata, et külanõukogude arvestus- ja algdokumentatsiooni-vormide loendit ei saa muuta ilma NSVL Ministrite Nõukogu nõusolekuta.»

Kinnitatud algarvestuse vormid on külanõukogude ametlikeks dokumentideks. Neid hoitakse samuti nagu rahadokumentegi. Ei ole lubatud teha mingisuguseid õiendamata parandusi neis dokumentides.

Kinnitatud loendis ettenähtud algarvestuse vormid kinnitatakse ja kirjutatakse alla NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse ülema poolt. Külanõukogude arvestusepidamise juhend koostatakse asjast huvitatud ministeeriumide osavõtul ja kinnitatakse NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt. Algarvestuse vorme tuleb pidada täielikus vastavuses Statistika Keskvalitsuse poolt kinnitatud juhendiga.

Külanõukogude arvestuse korrapärast pidamist ja instrueeri-

mist peavad jälgima rajooni täitevkomiteed ja NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse rajooni- (maakonna-) inspektorid. Statistika Keskvalitsuse rajooniinspektorid vastutavad majapidamisraamatute korrapärase pidamise ja õigeaegsete sissekannete eest.

Liidu- ja autonoomsete vabariikide ministeeriumid, kraide ja oblastite täitevkomiteed on kohustatud kindlustama trükkimist ja külanõukogude varustamist algarvestuse kõigi kinnitatud vormidega (vastavalt NSVL RKN määrusele 26. I 1934. a. nr. 185).

Kolhooside arvestus-, arvepidamise ja aruandlusvormide loend kinnitati esmakordselt NSVL RKN määrusega 15. I 1934. a. nr. 109. Selle määrusega tühistati kõik varemkehtinud vormid. Edaspidi võib NSVL RKN poolt kinnitatud loendeis teha muudatusi ainult NSVL Ministrite Nõukogu loaga Statistika Keskvalitsuse ja NSVL Põllumajanduse ministri esildusel.

Blankettide, arvestus- ja arvepidamisvormide soetamine kolhoosidele on NSVL Põllumajanduse Ministeeriumi ja NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse ülesandeks. Põllumajanduse Ministeeriumi pädevusse kuulub eriti arvestus- ja arvepidamisvormide soetamine, samuti kolhoositöötajate instrueerimine arvestus- ja arvepidamiskorra suhtes.

1934. a. kinnitatud arvestus- ja arvepidamisvormide asemele kinnitati kolhoosidele NSVL RKN määrusega 31. I 1939. a. nr. 147 arvestuse ja arvepidamise uus diferentsiaalsüsteem (rakendusraamatute ning algdokumentide loend ja vormid), samuti ka NSVL Põllutöörahvakomissariaadi ja NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Rahvamajandusarvestuse Keskvalitsuse juhendid dokumentide koostamiseks ja raamatutepidamiseks vastavalt igale süsteemile.

Edaspidi võib kolhooside arvestus- ja arvepidamisraamatute vorme ja algdokumente muuta ainult NSVL Ministrite Nõukogu loal.

Statistika Keskvalitsuse kõigi organite tähtsaimaks ülesandeks on võidelda arvestus- ja aruandlusvormide igakülgse lühendamise ja lihtsustamise eest.

Koondosa.

Rahvastiku jaotamine ühiskondlike rühmade järgi. Rahvastiku rühmitus klassikuuluvuse tunnuse järgi esineb sotsiaal- ja majandusstatistika tähtsaima rühmitusena. Selle rühmituse alused ammutab statistika marksismi-leninismi majandusteooriast.

Rahvastiku klassiline koosseis muutub vastavalt ühiskondliku tootmise süsteemi muutustele. Sm. Molotovi ettekandes ÜK(b)P XVIII kongressil on toodud järgmine tabel, mis iseloomustab NSVL rahvastiku sotsiaalset koosseisu 1937. a.

	% % üldarvust
1. Töölised ja teenistujad	35
2. Kolhoositalupojad (ühes koopereerunud käsitöölistega)	55
3. Üksiktalupojad ja koopereerumata käsitöölised	6
4. Muu rahvastik (õpilased, sõjavägi, pensionärid jt.)	4
Kokku	100

Rühmitus omandivormide järgi. Põhifondide uurimisel ja real teistel juhtudel kasutab nõukogude statistika järgmist rühmitust omandivormide järgi.

1. Sotsialistlik omand kahel kujul: a) üldrahvalik (riiklik) ja b) kooperatiiv-kolhooslik, s. t. üksikute kolhooside ja kooperatiivühingute omand.

2) Kolhoosnike, tööliste, teenistujate ja haritlaste (intelligentsi) isiklik omand, kus ei kasutata võõrast tööjõudu.

3) Üksiktalupoegade ja käsitööliste väikeeraomand, mis baseerub isiklikul tööl ja mis on nende põhiliseks ülalpidamisallikaks.

Rahvamajandusharude ja töö klassifikatsioon. Kõik ühiskondliku töö liigid jagunevad nende osa järgi ühiskondliku toote taastootmises. Sellest seisukohast eristatakse: a) tööd, mis tege-

leb valitsemisega ja sotsialistliku riigi kaitsega, b) tööd, mis tegeleb materiaalse tootmisega ja c) tööd, mis tegeleb «teenindamisega».

Materiaalse tootmise alal nõukogude statistiline praktika eristab järgmisi rahvamajandusharusid: 1) tööstus (saagitsev ja töötlev), 2) põllumajandus, 3) ehitus, 4) veoste transport, 5) tootmist teenindav side, 6) kaubandus, 7) ühiskondlik toitlustamine, 8) muud materiaalse tootmise harud.

Tööstusse kuuluvad ettevõtted, mis tegelevad: a) maaksete ja mittemaaksete kasulike maapõuevarade kaevandamisega ja kunstlikult mitte taastoodetavate taimsete- ja loomsete toorainete muretsemisega (metsa- ja metsamajandustoodete ülestöötamine, tööstuslik kalastamine), b) tööstusliku ja põllumajandusliku tooraine töötlemisega, välja arvatud ehitustegevus, mis on eraldatud eriharusse, ja tooraine töötlemine elanike abimajandites (näiteks loomade tapmine jms.), mida arvestatakse «muude tootmisharude» rühmas.

Põllumajandusse kuulub kunstlikult taastoodetavate taimsete toorainete tootmine, loomapidamise toorainete tootmine, mis ei ole seotud loomade ja lindude tapmisega (piim, vill, munad), samuti ka loomade, lindude, mesilaste ja kalade aretamine ning kasvatamine jne.

Ehitusse kuulub igasuguste ja igasugusteks otstarveteks hoonete ja ehitiste ehitamine, samuti tööd, mis teostatakse maasügavuses ja -pinnal põhifondide tootmise ja funktsioneerimise kindlustamiseks (puurimine, lõhkamistööd, uurimised ja otsingud, mullastiku kuivendamine ning niisutamine, teede, kanalite ja tammide ehitamine jne.), seadistuste monteerimine (paigutamine), hoonete, ehitiste ja installeeritud seadistuste kapitaalremont. Eriotstarbelisi kulutusi, mis ei ole seotud kindlate objektidega, ehitusse kaasa ei arvata.

Statistika Keskvalitsuses rahvamajanduse bilansi arvestustes arvatakse transporti kui materiaalsesse tootmisharru iseseisvad transport-ettevõtted, millised realiseerivad oma toodangut (transpordi teenused vedude alal) mujale.

Kaubandusse kuuluvad iseseisvad kaubandus- ja varumisettevõtted, mis teostavad kaupade suunamist tootjailt tarbijaile või ka tootjailt tootjaile. Nõukogude kaubandust vaadeldakse kui materiaalset tootmisharu sel määral, millisel valdav tööosa temas langeb tootmis-iseloomuga tegevusele (pakkimine, hoidmine, transport, kaalumine jms.).

Ühiskondlikku toitlustamisse kuuluvad: vabrikköögid, restoranid, sööklad, einelauad.

Muudesse tootmisharudesse kuuluvad: a) kirjastamine, b) jahindus, c) murruse kogumine, d) elanikkonna abimajandeis tööstustoorainete muretsemine (metsamaterjalide ja kütuse valmistamine, seente, metsamarjade ja -puuviljade korjamine, tarbkalapüük, e) neis abimajandeis tooraine töötlemine (näiteks liha- ja piimasaaduste tootmine jne.).

Teenindamisharru arvab nõukogude statistiline praktika: a) reisijate transpordi ja elanike teenindamise sidega, b) elamu- ja kommunaalmajanduse, c) hariduse, teaduse ja kunsti, d) tervishoiu.

Ühiskondlik kogutoode on kõikide materiaalsete hüviste kogum, mis on toodetud teatud ajavahemikul kõigis rahvamajanduse harudes. Ühiskondlik kogutoode koosneb üksikutest kaupadest ja toodetest, mis on toodetud mingisuguse ajavahemiku — tavaliselt aasta jooksul ja on arvestatav ning väljendatav maksumuselt rahalises hindes. Ühiskondlik kogutoode jaguneb maksumuse järgi kahte ossa: ülekantud maksumus, mis on möödunu töö tulemus ja uuelt loodud maksumus, mis on antud ajavahemiku töö tulemus.

Vastavalt sellele jagunemisele saab ühiskondlikku kogutoodet käsitleda tootliku tarbimisfondina, isikliku tarbimisfondina ja akumulatsioonifondina, samuti ka tootmisvahenditena ja tarbeesemetena. Loodud ühiskondliku kogutoote suuruse tegelik arvutamine rahalises hindes toimub tavaliselt aasta kohta. Praktiliselt see arvutamine kujuneb kõikide materiaalsete tootmisharude — tööstuse, põllumajanduse, ehituse, transpordi, kaubanduse, ühiskondliku toitlustamise ja muude harude (jahinduse, kodutootmise jne.) kogutoodangu määramiseks.

Tootmisvahendid ja tarbimisesemed. Kogu ühiskondlik kogutoode jaguneb tootmisvahendeiks ja tarbimisesemeiks. Sellist rahvamajanduse iga tootmisharu toote rühmistamist määrab toote faktilise kasutamise iseloom, mis üldiselt oleneb tema materiaalsest tarbimisolemusest. Tootmisvahendite hulka kuuluvad niisugused kaubad ja tooted, mis lähevad tootlikuks tarbimiseks. Sellest seisukohast tuleb pooltooteid, nagu näiteks lõnga ja suhkrut, mis on määratud teiste tarbimisesemete töötlemiseks, arvata tootmisvahendite hulka.

Tarbimisesemete liiki kuuluvad kaubad ja tooted, mis lähevad elanikele ja mittetootlikele asutustele mittetootlikuks tarbimiseks.

Tootmisvahendeid on hakatud märgistama tähega A, tarbimisesemeid tähega B.

Tööstuse kogutoodangu jaotamine A- ja B-rühmaks toimub majandusstatistika praktikas mitmesugusel viisil. Et tegelik tootekasutamise määramine osutub sagedasti raskeks vajalike andmete puudumise tõttu, siis teostatakse toodete jaotamist A- ja B-rühmaks ligikaudu, selle või teise toote peamise otstarbe järgi. Näiteks kogu toodetud suhkur kantakse B-rühma, vaatamata sellele, et osa tootest läheb kondiitritööstusele; või näiteks petrooleum kantakse täielikult A-rühma, kuigi osa sellest läheb elanikkonna valgustuse ja elukondlikuks vajaduseks.

Kasutatakse ka teist veel vähem täpset toodangu A- ja B-rühma jaotamise meetodit, kandes tervete ettevõtete ja isegi trustide kogutoodangu ühte või teise rühma vastavalt nende toodangu peamisele otstarbele.

Rahvamajandusharu kogutoodang on osa ühiskondlikust kogustootest, mis on toodetud materiaalse tootmise antud harus. Kõigi materiaalse toodangu harude kogutoodangu summa ongi ühiskondlik kogutoode.

Tööstuse, põllumajanduse ja ehituse kogutoodang esineb valmistoodangu maksumusena, võttes arvesse ka lõpetamata toodangujääkide muutusi ja aruandeajavahemikul omatoodetud pooltooteid.

Veoste transpordi, side ja kaubanduse kogutoodang ei väljendu erilistes materiaalsetes väärtustes, vaid kujutab endast maksumust, mida need harud ühiskondlikus tootmisprotsessis lisandasid materiaalsele tootele. Vastavalt sellele määratletakse transpordi kogutoodangut veoste transpordist saadud tulemina, kaubanduse toodangut aga — vahena tootja ja tarbija hindade vahel.

Tööstuse, põllumajanduse, ehituse ja teiste materiaalse toodangu harude kogutoodangu arvestamise meetodeid käsitletakse vastavates artiklites.

Materiaalsed kulutused seisnevad varemtoodetud toodangu kasutamises edasiseks materiaalseks tootmiseks. Need esinevad materjalide, kütuse jne. kulutuste näol, samuti ka toodangu näol, millel puudub esemeline vorm, nagu elektrienergia, veo- ja sidetöö jne., ning lõpuks põhivahendite (-fondide) amortisatsiooni näol.

Nii kuuluvad materiaalsete kulutuste hulka: 1) tooraine ja põhimaterjalid, 2) abi- ja muud materjalid, 3) kütus ja elektrienergia, 4) põhivahendite amortisatsioon, 5) teiste materiaalsete käitiste ja tootmisharude toodangu tasuks tehtavad kulud: a) palgatud transpordivahendite toodang (transpordikulud), b) sidetoodang (posti- ja telegraafikulud), c) teiste käitiste ja materiaal-

sete tootmisharude toodang kulutuste ulatuses, mis on tehtud tootmisel tarbitud vastava toodangu eest maksmiseks.

Materiaalsete kulutuste suuruse määramine ühes kogutoodangu suuruse määramisega on üks põhilisi momente puhastoodangu arvestamisel kõigis rahvamajandusharudes.

Tootmistarbimine vt. Materiaalsed kulutused.

Rahvamajandusharu puhastoodang on osa rahva tulust, mis on saadud antud materiaalsest tootmisharust.

Puhastoodangu all mõistetakse mingisuguses materiaalses tootmisharus uuelt loodud ühiskondliku toote osa, kuna rahvatulu all mõistetakse uuelt loodud ühiskondliku toote osa, mis on toodetud terve ühiskonna poolt antud ajavahemiku (tavaliselt aasta) kestel.

Puhastoodang võrdub kogutoodanguga maha arvates materiaalseid kulutusi. See annab kujutluse maa majandusliku tegevuse tagajärgedest ja iga üksiku haru erikaalust rahvatulu loomisel, mis moodustab maa tarbimisfondi ja akumulatsioonifondi (ehk laiendatud taastootmise fondi).

Rahvatulu. Rahvatulu on üks tähtsamaid rahvamajanduse taseme ja arengu näitarvusid. Rahvatulu on see osa ühiskondlikust kogustootest (kogutootest), mis on toodetud teatud ajavahemikul (harilikult aastas) ja mis jääb järele tootmises kasutatud tootmisvahendite korvamisest. Marx määratles seda järgmiselt: «Kogutulu on see osa väärtusest ja väärtusega mõõdetav osa brutto- ehk kogutootest, mis jääb järele pärast selle väärtuseosa ja väärtusega mõõdetava kogutoote osa lahutamist, mis korvab tootmisel avansseeritud ja kasutatud püsivkapitali.» (K. Marx, Kapital, III k., lk. 606, vene keeles.)

Seda antud aasta kestel tööga uuelt loodud väärtust nimetab Marx rahvuslikuks (rahva-) tuluks. Uuelt loodud aastatoote osana läheb rahvatulu jaotamisele, esinedes maa tarbimisfondina ja akumulatsioonifondina ning ühiskonna mitmesuguste üksikute tulude allikana.

Vastavalt sellele võib rahvatulu kindlaks määrata kahel teel: 1) seda võib arvutada tootmisstatistika andmeil kui osa aastatootest, ja 2) ühiskondlike rühmade, ettevõtete ja asutuste tulude andmeil.

Esimest rahvatulu arvutusviisi nimetatakse majandusstatistikas tootmismeetodiks (reaalseks), teist — isiklikuks (jaotus- ehk personal-meetodiks). Rahvatulu suurus mõlema meetodi järgi arvutatult peab olema võrdne.

Rahvatulu reaalne arvutusmeetod. See meetod seisneb selles, et iga materiaalse tootmisharu kogutoodangust lahutatakse kõik sellele toodangu alale langevad tootmistarbimise elemendid (materiaalsed kulutused).

Sel viisil saadud jääk kogutoodangu ja tootmistarbimise vahel moodustab selle tootmisharu puhastoodangu. Rahvatulu üldmaht saadakse üksikute materiaalsete tootmisharude, nimelt tööstuse, põllumajanduse, ehituse, transpordi, side, kaubanduse, ühiskondliku toitlustamise ja muude materiaalsete tootmisharude puhastoodangu liitmise teel.

Rahvatulu isiklik arvutusmeetod. Isiklik (subjektiivne) rahvatulu arvutusmeetod seisneb selles, et rahvatulu vaadeldakse juriidiliste ja füüsiliste isikute tulude summana.

Sel juhul rahvatulu suurust määratakse isikute töötasu ja muude materiaalsetes tootmisharudes töötajate isiklike tulude, samuti ka materiaalsete tootmisharude kasumite ja muude tulude summana.

Välismaade statistikas isiklik rahvatulu arvutusmeetod kujuneb kõikide, ilma erandita, isiklike ja ettevõtete ning asutuste tulude lihtsaks summeerimiseks. Peab märkima, et isiklike tulude summa (juurde arvatud ettevõtete jaotamata tulud) ei saa moodustada tõelikku rahvatulu suurust, sest osa isiklikke tulusid — nimelt tulud isikliku teenindamise, halduse, riigikaitse jne. alal esinevad tuletatud tuludena, mis saadakse rahvatulu ümberjaotamise teel.

NSVL rahvatulu võrdlemiseks välisriikide (näiteks USA), rahvatulu arvutustega tuleb, niipalju kui välismaa statistikas kasutatakse ülalmainitud arvutusmeetodit, NSVL rahvatulule lisada juurde teenustetulude summa, et arvud oleksid enam-vähem võrreldavad. Ilma seesuguse teenustetasude juurdearvamiseta oleks NSVL rahvatulu summa, võrreldes välisriigi rahvatuluga, vähendatud. Vastandamisel tuleb loomulikult alati silmas pidada, et NSVL rahvatulu ja kapitalistlike maade rahvatulu erinevad oma olemuselt. Nõukogude statistikas kuuluvad majanduslikesse teenustesse mittemateriaalsed hüvised, mis saadakse tööst vahenditu tegevuse kujul. Sedalaadi tegevuse näitena esineb reisijate transport ja elanike teenindamise alal side-ettevõtete tegevus ning arstide, õpetajate, näitlejate jne. töö. Tegevusharudesse, kus sellist teenindamist arvestatakse, kuuluvad rahvastiku kultuurilise ja olustikulise teenindamise asutused ja organisatsioonid (kunsti, teaduse, hariduse, rahva tervishoiu asutused ning transport ja side, kommunaalmajanduse ettevõtted jms.).

Rahvastiku hüvangutaseme tundma õppimisel tuleb materiaalsete hüviste kõrval (toit, rõivastus, elamu jne.) arvesse võtta ka teenuseid, milliseid hinnatakse rahas kas elanike poolt tegelikult tasutavas suuruses või (tasuta teenuste korral) omahinna järgi.

Mõnda liiki teenuseid arvestatakse peale selle ka naturaalväljenduses (ambulatooriumide külastamine, kontsertide ja loengute arv jne.). Elanikele tasu eest või tasuta antud teenuste mahu (natuuras ja rahaliselt) määramise allikateks on hariduse ja tervishoiu asutuste, kommunaalmajanduse ettevõtete ja teiste kodanike elukondlike teenindamise ettevõtete ja organisatsioonide aruanded.

Rahvatulu jaotamine. Materiaalsetes tootmisharudes toodetud rahvatulu kuulub jaotamisele ja ümberjaotamisele, mida teostab Nõukogude riik vastavalt kinnitatud riiklikule rahvamajanduse arendamise plaanile ja NSVL riigieelarvele.

Sotsialistlik riik paigutab sotsialistlike ettevõtete tulud ümber materiaalsete tootmisharude vahel (maksud ja eraldamised kasumitest ning teised eraldamised, krediteerimine ja finantseerimine), samuti eraldab riik osa tootmisala tuludest NSVL riigikaitse ja -valitsemise tarveteks, kultuuriliste ja elukondlike asutuste ehitamiseks ja ülalpidamiseks, töötajate sotsiaalkindlustuseks jms. Leiab aset ka elanikkonna tulude ümberjaotamine, ühest küljest otseste maksudega maksustamise teel ja teisest küljest elanike mitmesuguste täiendavate rahaliste ning naturaaltulemitena sotsiaal-kultuurilise teenindamise jne. korras.

NSVL rahvatulu jaotamise skeemi võib esitada lühidalt järgmisel kujul: 1) assigneeringud tootmise laiendamiseks, 2) eraldamised kindlustus- või reservfondi, 3) kulutused kultuurilistele ja elukondlikele asutustele (koolid, haiglad jne.), 4) halduse ja riigikaitsekulud, 5) kulutused pensionideks, stipendiumideks jne., 6) individuaalselt jaotatavad tulud (töötasud, kolhoosnike tulud jne.). Rahvatulu mitmesuguseid jaotamise alasid uuritakse ka rahandusbilansis ja elanike tulemite ja minemite bilansis.

Mittetootmislik tarbimine on toote kasutamine elanike isiklikeks tarveteks ja mittetootmisala organisatsioonide ning asutuste tarveteks. Mittetootmisliku tarbimise allikaks on toodetud rahvatulu.

Sotsialistlikus ühiskonnas, mis on vaba kriisidest ja tööpuudusest, määrab ja suunab isiklikku ja mittetootmisala tarbimist riiklik rahvamajanduse arendamise plaan. Sotsialistlikus ühis-

konnas jaotatakse rahvatulu plaani korras akumulatsiooni ja mittetootmisliku tarbimise osaks.

Elanike tarbitud tööstus- ja põllumajanduslike kaupade ja toodete kogus ehk materiaalne tarbimine arvutatakse nende kaupade ostude järgi elanikkonna poolt riiklikest ja ühistegelikest kauplustest, kolhoositurgudelt ja ühiskondliku toitlustuse ettevõtteist. Peale selle kuulub materiaalsele tarbimisele veel tööliste, teenistujate ja kolhoosnike abimajandite toodang. Põllumajandusliku rahvastiku põhiliseks tarbimisallikaks on toodang, mis saadakse kolhoosidest ühik-tööpäevade alusel (Eesti NSV-s ka üksiktalupoegade toodang).

Elanikkonna tarbimisse kuulub ka elamute vananemine, mida arvutatakse elamufondi amortisatsioonimäära järgi.

Mittetootmisalasse kuuluvad valitsemis- ja riigikaitseasutused ning elanikkonna sotsiaal-kultuurilise ja meditsiinilise teenindamise asutused (hariduse, teaduse, kunsti, tervishoiu ja reisijatetranspordi asutused, side-asutused elanike teenindamise osas ja elamu-kommunaalmajanduse asutused). Nende asutuste tarbimine väljendub kütuse, valgustusainete, elektrienergia, jooksva remondi materjalide, paberi, kantseleitarvete jne. kulutamises ja hoonete amortisatsioonis.

NSVL tarbimise maht, tase ja dünaamika arvutatakse nii terve rahvastiku kui ka üksikute rahvastikurühmade järgi: töölised ja teenistujad, kolhoosnikud, üksiktalupojad jne.

Elanikkonna tarbimist uurib statistika selleks, et a) määrata kogu tarbimise maht ja selle osa rahvatulus ja b) määrata tarbimise tase.

Elanikkonna tarbimisse kuuluvad: a) kõik tarbimise liigid individuaalse büdžeti arvel, b) individuaalsel büdžetil olevate elanike toitlustamiskulud kinnistes asutustes (haiglates, sanatooriumides jne.), c) ratsioneeritud varustamisel olevate elanike tarbimine (sõjavägi, laste- ja invaliididekodud jne.). Nõukogude statistikas kantakse pikemat aega kasutatavad tarbimisesemed, nagu rõivastus, mööbel jne. tervena selle ajavahemiku tarbimise arvele, mil nad on omandatud. Erand on sellest reeglist tehtud elamutele; nende tarbimine selles või teises ajavahemikus loetakse võrdseks amortisatsioonisummale selles ajavahemikus.

Elanikkonna hüvangu indeksi arvutamisel võetakse materiaalsete hüviste tarbimise kõrval arvesse ka tasuliste ja tasuta teenuste tarbimine.

Rahvastiku tarbimise arvutamine toimub eraldi mittepõllumajandusliku ja põllumajandusliku rahvastiku ning rahvastiku

ühiskondlike rühmade järgi: töölised, teenistujad, kolhoosnikud, üksiktalupojad jne. Tarbimise uurimise põhiliseks allikaks on tööstuslike ja kaubanduslike ettevõtete ning kolhooside jt. aruanded. Tarbimise uurimisel on tähtsaks täiendavaks statistikaallikaks ka tööliste, teenistujate, kolhoosnike jne. kulude-tulude büdžetilised kirjed.

Akumulatsioon on materiaalsete põhi- ja käibefondide juurdekasv rahvamajanduses.

Riigis toodetud rahvatulu kulutatakse mittetootmislikuks tarbimiseks ja akumulatsiooniks.

Akumulatsioon määrab kogu rahvamajanduse laiendatud taastootmise. Mida suurem on akumulatsioon, seda enam on rahvamajanduses ressursse — masinaid, toorainet, kütust ja muid põhi- ja käibevahendeid, mida võib kasutada järjekordses tootmistsüklis ja sellega kindlustada tootmise laiendamist.

Akumulatsiooni faktilisele suurusele avaldavad mõju rahvamajanduslikud kaod ja väliskaubanduse bilansi seisukord. Rahvamajanduslikke kadusid saab katta ainult rahvatulust. Sellest järeldub erakordselt tähtis statistika ülesanne — nende kadude selgitamine kadude kõrvaldamise otstarbel.

Väliskaubanduse saldo peegeldub akumulatsioonis sel juhul, kui ei teostu välisriikidega lõplikku arveldust ja sisse- ning väljaveo vahe katmist kullaga. Enamikul juhtudel toimub väliskaubanduse arveldus aasta kestel vekslitega ja pangatähtedega. Sellistel tingimustel annab sisseveo ülekaal faktilisele rahvavara kasvule lisa, kuna väljaveo ülekaal vähendab seda juurdekasvu.

Akumulatsioon rahvamajanduses tähendab toodangu materiaal-esemlike elementide akumuleerumist. Seepärast koosneb akumulatsioon põhifondide ja lõpetamata ehituse juurdekasvust ning kaubatagavarade ja lõpetamata toodangu juurdekasvust. Meie statistikas arvatakse põllumajanduslikul rahvastikul toiduainete varude juurdekasv akumulatsiooni.

Akumulatsiooni saab arvutada kahel viisil:

a) rahvamajanduslikust kogutoodangust materiaalsete kulutuste ja kõigi mittetootmisliku tarbimise lahutamise teel. Jääk, vähendatud kadude summa võrra ja parandatud väliskaubanduse (positiivse või negatiivse) saldo võrra, moodustab faktilise akumulatsiooni;

b) rahvamajandusharude järgi põhi- ja käibefondide juurdekasvu, samuti ka lõpetamata ehitiste ja toodangu juurdekasvu otsese loetluse teel.

Mõlemad mainitud akumulatsiooni juurdekasvu arvu-

tamise meetodid annavad võimaluse neid vastastikku kontrollida.

Rahva rikkus on materiaalsete hüviste, s. o. ühiskondliku töö ja looduslike ressursside saaduste kogum, mida omab antud ajal see või teine maa.

Seda osa rahva rikkusest, mis koosneb akumuleeritud töötoodetest, nimetatakse rahva varaks. Rahva varasse kuuluvad: 1) põhilised tootmisfondid (hooned, ehitised, masinad, seadistus, kari jms.), 2) põhilised mittetootmislikud fondid (elumajad, kultuurilise ja elukondliku teenindamise asutuste ja organisatsioonide hooned ja ehitised jne.), 3) kaupade ja materjalide varud tootmiseks, 4) kaupade ja materjalide varud tarbimiseks, 5) elanikkonna isiklik tarbvara (rõivastus, mööbel, majakraam jne.).

Põhifondid moodustavad osa kogu üldrahva varast. Tootmislikesse põhifondidesse kuuluvad need rahvavara materiaalsed elemendid, mis tervikuna korduvalt võtavad osa ühiskondliku taastootmise protsessist, säilitades seejuures oma tarbkuju ja kandes üle oma maksumust toodangule osade viisi, kulumise määral.

Mittetootmislikesse põhifondidesse kuuluvad need rahvavara elemendid, mida kasutatakse mittetootmisliku tarbimise otstarveteks, mis püsivad kestvalt, kuluvad nende kasutamisel aegamööda ja kaotavad oma maksumuse osade viisi. Mittetootmislikesse põhifondidesse ei kuulu siiski elanikkonnale kuuluvad kestvalt kasutatavad tarbeesemed, nagu rõivastus, mööbel, koduse majapidamise esemed, muusikariistad jms.

Tootmislikesse põhifondidesse kuuluvad: hooned, tootmisülesandega ehitised, jõu- ja töömasinad, aparaadid, siirdeseadmed, transpordivahendid, tööriistad ja inventar peale väheväärtusliku ja kergesti kuluva, torujuhtmed, tee-ehitised ja -katted, tammid, veejuhtmed, pinnase niisutamise ja kuivendamise ehitised, kapitalimahutused maasse ja metsa nende kultuursesse ja kasutamisseisundisse viimiseks, mitmeaastased väetised, tootmis- ja tööealine kari, linnud ning mesilased.

Mittetootmislike põhifondide hulka kuuluvad: kõikide ametkondade ja elanikkonna elamufond, kommunaalmajanduse, valitsuse, riigikaitse, hariduse, kunsti, tervishoiu ja teiste sotsiaalkultuuriliste ülesannetega asutuste hooned ja ehitised, seadistus, masinad, aparaadid ja jõuseadmed.

Kogu rahvamajanduse põhifondidesse kuuluvad ka kõik töölistele, teenistujatele, kolhoosnikele, käsitöölistele ja üksiktalu-

poegadele kuuluvad elumajad ühes tootmisehitistega, kari ja tootmisvahendid. Põhifondides peab olema arvestatud kõik tegevuses kui ka varus olevad põhifondid, samuti ka konserveeritud fondid.

Põhifondid rühmitatakse rahvamajandusharude ja omandivormide järgi.

Põhifondide tegevusse rakendamine on tegevuses olevate põhifondide täiendamine uute lõpetatud kapitalimahutuste arvel. Valminud ehitusobjektid ja omandamised põhifondide alal kantakse kapitalimahutuste bilansist ekspluatatsiooni bilanssi nende täieliku faktilise maksumuse järgi.

Põhifondide tegevusserakendamine arvutatakse rahvamajandusharude ja omandivormide järgi.

Põhifondide väljumine sisaldab põhifondide füüsilist väljumist kasutamisest vanaduse ja kulumise tagajärjel, põhifondide kaotust tulekahjude või loodusõnnetuste tagajärjel ja kaotusi sõjategevuse tagajärjel. Kõik teistlaadi väljumised, mis on ühenduses nende tasuta üleandmisega, müümisega jne., esinevad põhifondide bilansis harilike ülekandekirjetena. Põhivahendite väljumine arvestatakse raamatupidamises nende esialgse maksumusega.

Põhifondide kulumine (amortisatsioon). Põhifondide kulumise all mõistetakse nende ärakulumist, mis toimub nende osavõtmisel tootmisprotsessist või mõnesuguse teise kasutamise tagajärjel. See on nn. füüsiline põhifondide kulumine. Füüsiline kulumine võib toimuda ka tegevuseta põhifondide juures, olenevalt tingimustest, millistes neid hoitakse, atmosfäärilistest mõjudest jne. Tegevuses olevate põhifondide füüsilise kulumise määr oleneb nende kasutamise tingimustest, koormatise määrast, nende eest hoolitsemisest, materjali omadustest, millest põhifondid on valmistatud, jne.

Põhivahendite hindamine. Tehakse vahet põhivahendite algmaksumuse, jääkmaksumuse ja taastamismaksumuse vahel. A l g m a k s u m u s on faktiliste kulutuste summa põhivahendite omandamiseks või ehitamiseks, kaasaarvatud veokulud seadistamiskohale, montaaži- ja töökohale seadistamise kulud. J ä ä k m a k s u m u s on põhivahendite algmaksumus, maha arvatud kulumissumma, mis on akumuleerunud iga põhivahendi objekti (eseme) tegevusserakendamise momendist alates. Meie tootmisettevõtete bilanssides, mis esitatakse kõrgemalseisvaile asutustele

ja NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse organeile, näidatakse põhivahendid jääkmaksumuses, seepärast nimetatakse jääkmaksumust ka bilanssmaksumuseks; kulumissumma, mis on kogunenud põhivahendite tegevusserakendamise momendist alates, näidatakse ettevõtte bilansi üldsumma all (bilansi all). Ettevõtetel pole õigust omavoliliselt enda äranägemisel muuta põhivahendite algmaksumust. Seadus (NSVL RKN 29. VII 1936. a. määrus «Raamatupidamise aruannetest ja bilanssidest») lubab põhivahendite ümberhindamist ainult juhtudel: 1) kui selleks on antud riiklike organite poolt vastav määrus, 2) kui objekt on ümberseadistatud, näiteks täiendavalt seadistatud, konstruktsioonilt muudetud jne., või 3) juhtudel kui esialgne maksumus oli kirjestatud valesti. Taastamis- (täis-) maksumus on vahendite summa, mida tuleb kulutada põhivahendite soetamiseks või ehitamiseks praegusaja tingimustes, s. o. ümberhindamise momendil. Tööstuse põhivahendite ümberhindamine taastamismaksumuses teostati 1. oktoobriks 1923. a. ühenduses NSV Liidus kindla nõukogude valuuta kehtestamisega. Hiljuti teostati põhivahendite ümberhindamist täielikus taastamismaksumuses nendes piirkondades, mis olid vabanenud saksa okupatsioonist (NSVL RKN 4. III 1943. a. määruse nr. 229 «Arvestuse ja aruandluse taastamisest rajoonides, mis vabastatakse saksa fašistlikest okupantidest» ja NSVL Rahanduse Rahvakomissariaadi ning Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse juhendite alusel). Hoonete ja ehitiste taastamismaksumus määratakse vastava rajooni hindades. Seadistuse ja inventari väärtus arvutatakse vastavate hinnakirjade alusel.

Põhifondide inventeerimine. Põhifondide inventeerimise all mõistetakse arvestuslike abinõude süsteemi, mis tuvastab teatud momendiks põhifondide koguse, koosseisu ja seisukorra. Aastast inventeerimist teostatakse iga aasta lõpul ühenduses ettevõtte aastaaruande koostamisega. Aastase inventeerimise eesmärgiks on bilansikirjendite võrdlemine põhifondide faktilise olemiga aasta kestel — põhifondide tulemit ja minemit, nende ümberpaigutust, rekonstrueerimist jms.

Valitsuse eriliste korralduste alusel teostatakse põhivahendite inventeerimist ühes nende ümberhindamisega, et selgitada tegevuses olevate ja tegevuseta põhifondide täielikku kogust, selgitada nende tegelikku nüüdisaegset maksumust, nende tehnilist seisundit, neid õieti klassifitseerida, ja lõppeks parandada kogu põhifondide arvestust.

Põhifondide bilanss teatud ajavahemiku (näiteks aasta) kohta peegeldab absoluutset põhifondide kogust, nende taastootmist, nende jaotust rahvamajandusharude ja omandivormide järgi. Põhifondide bilansi põhikirjetena esinevad: a) põhifondide olem aasta alguseks, b) põhifondide tulem aasta kestel (uue ehitise tegevusse rakendamine ja muud tulemid), c) põhifondide minem aasta kestel, d) põhifondide olem aasta lõpuks. Ühenduses sõjaga peegelduvad põhifondide bilansis põhifondide kaod sõjalise tegevuse tagajärjel ja põhifondide tulemid ajutiselt okupeeritud maa-alade vabanemisel.

Põhifondide bilanss koostatakse algmaksumuse ja maksumuse järgi, millest on lahutatud kulumine, ja esineb rahvamajanduse bilansi tähtsaima osana.

Amortisatsiooni eraldamised kujutavad endast teatud ajavahemiku kohta arvestatud summasid, mis lähevad tootmispõhifondide kulunud osa korvamiseks. Amortisatsiooniks eraldatud summad väljendavad osade viisi toodetele ülekantavat põhifondide maksumust. Amortisatsiooni eraldamised peavad tagama: a) põhifondide maksumuse korvamist pärast nende rivist välja langemist kulumise ja vanaduse tõttu, b) kapitaalremondi teostamist põhifondide tegevuse kestel. Raamatupidamises arvestatakse amortisatsiooni eraldamised keskmise protsendi järgi põhifondi algmaksumusest. Amortisatsiooni eraldamiste keskmised protsendid on määratud mitmesugustele ministeeriumidele valitsuse vastavate otsustega. Amortisatsioonisummad arvestatakse toodete omahinnasse.

Amortisatsiooni eraldamised ei ole samased põhifondide füüsilise kulumisega sellepärast, et nende arvutamine keskmise protsendi põhjal eeldab põhifondide pidevat ja ühtlast kulumist, tootmispõhifondid aga kuluvad ebaühtlaselt, sõltuvalt tootmiskoormusest, nende eest hoolitsemisest ja muudest tegureist, mis mõjustavad nende keskmist teenimisaega.

Amortisatsiooni eraldamisi ei teostata riiklikul eelarvel olevais organisatsioonides ega kolhoosides.

Põllumajandussaaduste materiaalseid bilansse kasutatakse rahvamajanduse bilansi koostamisel. Põllumajandussaaduste materiaalsete bilansside hulka kuuluvad üksikute saaduste ja kultuuride bilansid: a) põllumajanduslike tootmismajandite tootmis- ja tarbimisbilansid, b) kaubatoodangu bilanss ja c) koondbilansid.

Põllumajanduslike tootmismajandite tootmise ja tarbimise

materiaalsed bilansid haaravad tootmist, jaotamist ja toodete tarbimist ainult põllumajanduse alal.

Selle bilansi põhikirjed on: tulemi osas — põllumajanduslik toodang aasta kestel, minemi osas — a) toodangu kaubaline osa, mis kaubastatakse väljapoole põllumajandust riigile andmise ja müügi teel ja kolhoosituru kaudu, b) tarbimine põllumajanduses — tootmislik (söödad, seeme jne.) ja (põllumajandusliku rahvastiku) isiklik tarbimine. Aasta alguseks ja lõpuks määratakse põllumajanduslike tootjate saadustevarud.

Kaubatoodangu materiaalsed bilansid kajastavad põllumajanduse kaubatoodangu jaotust. Tulemi põhiliste kirjetena esinevad varud tööstuses, varumis- ja kaubandusorganisatsioonides ning kaubatoodangu tulem põllumajandusest, ja minemis — tööstuse tootmistarbimine ja rahvastiku isiklik tarbimine kaubalisest osast, samuti ka varud aasta lõpuks.

Põllumajandussaaduste materiaalne koondbilanss ühendab mõlemad ülalmainitud bilansside liigid.

Materiaalse koondbilansi tulemi osas peegeldub kogu aastane saadus — tulem — allikate järgi: a) varud aasta alguseks eraldi põllumajanduses, tööstuses, varujate juures ja kaubandusvõrgus, b) aasta toodang, c) sissevedu.

Materiaalse koondbilansi minemi osa näitab toodete jaotust aasta kestel: a) tarbimine tootmises, eraldi ära näidates tarbimise tootmise põhiharudes — põllumajanduses, tööstuses, transpordis ja ehituses, b) rahvastiku tarbimine — eraldi mittepõllumajanduslik ja põllumajanduslik tarbimine, c) tarbimine asutustes, d) väljavedu, e) kaod (kõigis toote liikumise astmeis), f) varud aasta lõpuks (samasuguses jaotuses kui aasta alguseks).

Materiaalne koondbilanss koostatakse, nagu tähendatud, põllumajanduslike tootmismajandite tootmis- ja tarbimisbilansside ja kaubatoodangu bilansside alusel.

Põllumajandusliku toodangu hindamine toimub püsivhindades ja jooksvates hindades. Esimesel juhul hinnatakse iga põllumajandustoodangu saadust teatud püsivhindadega. Kehtivas praktikas kasutatakse 1926/27. a. püsivhindu.

Jooksvates hindades hinnatakse toodangu kaubalist osa faktilise realiseerimise hindadega. Seda osa toodangust, mida tarbitakse antud majandis eneses (seemned, söödad, toiduained) ja mida ei kaubastata, saab hinnata ainult tinglikult. Praktikas kasutatakse kõrvuti teiste viisidega järgmist põllumajandustoodangu naturaalosa hindamist: toodete minemit majandis eneses hinnatakse: a) riiklikes ettevõtteis — omahinnaga, b) kolhoosi-

des ja elanikel — nende majandite kaubatoodangu keskmise hinnaga, c) kolhoosnikele väljaantud kolhoositoodangu osa hinnatakse hindadega, millega kolhoosnikud neid saadusi tegelikult realiseerivad.

Kolhoositurg on kolhooside ja kolhoosnike, samuti ka üksiktalupoegade, tööliste ja teenistujate põllumajandussaaduste müük toorel ja töödeldud kujul, samuti ka metsakasutamissaaduste (puude, marjade, seente jne.), jahi- ja kalapüügisaaduste müük hindadega, mis kujunevad turul.

Kolhoositurul realiseerimiseks loetakse ainult omatoodetud saaduste müük, kolhoosnikel aga ka saaduste müük, mis on saadud kolhoosist, olenemata sellest kas müük toimub eriliselt korraldatud turgudel ja laatadel või otse külas või kolhoosniku juures kodus.

Kolhoositurg jagatakse küla välis- ja siseturuks. Küla välisturul toimub müük mittepõllumajanduslikule rahvastikule nii linnas kui ka külas, samuti ka asutustele ja organisatsioonidele. Kolhoosiküla siseturg haarab sovhooside, kolhooside ja külaelanikkonna — kolhoosnike, üksiktalupoegade ning põllumajandustööliste ja teenistujate — kaubamüüki samadele külaelanikele, sovhoosidele ja kolhoosidele.

Kolhoositurgude arenemise vaatlemist teostatakse: a) erilise uurimise andmeil, mida teostatakse Statistika Keskvalitsuse poolt enam kui 100 linnas ja rajoonikeskuses, kus kolhoositurgudel iga päev registreeritakse saaduste müügikogust ja kolm korda kuus turuhindu (vt. lk. 196), b) tööliste ja teenistujate büdžeti uurimise andmeil kolhoositurgudel põllumajandussaaduste ostude üle naturaalses ja rahalises väljenduses; c) kolhoosnike büdžettide uurimise andmeil põllumajandus-, metsa-, jahi- ja kala püügisaaduste ostude ja müükide kohta samuti naturaalses ja rahalises väljenduses, d) kolhooside aastaaruannete andmeil.

Eelmainitud materjalide alusel teostatakse kolhoosituru mahu arvutamist, mida kontrollitakse põllumajandussaaduste tootmis- ja tarbimisbilansside koostamisel.

Põllumajandussaaduste kaubabilansid, mida kasutatakse rahvamajandusbilansi arvutamisel, näitavad põllumajandusliku kaubatoodangu tulemit ja jaotamist. Nende bilansside ülesandeks on näidata, milliseid teesid mööda tulevad saadused müügile ja kuhu nad suunduvad.

Bilansi tulemipoolel näidatakse: a) tulem põllumajandusest (mis võrdub põllumajandussaaduste kaubalisele osale) liikide

järgi: sovhooside annangud, kohuslikud hanked, riiklikud kokkuostud, kolhoositurg jne., b) sissevedu.

Bilansi minemipoolel näidatakse: a) tööstusele andmine, b) põllumajandusettevõtteile andmine ja müük loomasöödaks ning seemneks, c) asutustele andmine, d) väljavedu, e) kaubalise osa kaod, f) söötade- ja seemneostud elanike poolt, g) elanike ostud isiklikuks tarbimiseks. Viimane kaubabilansi kirje koos elanikkonna tarbimisega põllumajandussaaduste naturaalsest osast peab andma elanikkonna tarbimise kogufondi.

Kaubabilansis antakse ka kaubatoodangu jäägid aasta alguseks ja lõpuks, eraldi varujatel, tööstuses ja kaubandusorganisatsioonides.

Kaubabilansid koostatakse naturaalväljenduses ja rahalises hindes. Põllumajandussaaduste varude maksumus võetakse raamatupidamise andmeil. Tulemid põllumajandusest võetakse tegeliku varumise ja kokkuostu maksumuse järgi ühes makstud preemiate — lisandite juurdearvamisega. Peale selle näidatakse bilansi tulemipoolel kauba- ja veokulud ning käibemaksud.

Bilansi minemipool hinnatakse faktiliste realiseerimise hindadega (vt. lk. 117—118).

Rahvamajanduse tulude ja kulude jaotamise ja ümberjaotamise bilanss (finantsbilanss) peegeldab ühiskondliku toote jaotamist ja ümberjaotamist. Finantsbilansi näitarvudesüsteemi eesmärgiks on näidata ühiskondliku toote ja tulu jaotamise ja ümberjaotamise protsessi ja tulemusi rahvastiku ühiskondlike rühmade ja rahvamajandusharude vahel.

Sellekohaselt valgustavad finantsbilansi tabelid järgmisi küsimusi: a) sotsialistlike ettevõtete, riigi ja rahvastiku ühiskondlike rühmade rahanduslike vahendite ja sissetulekute mahtu ja allikaid; b) ühiskondliku toote ja tulude jaotamist ja ümberjaotamist: 1) sotsialistliku majanduse ettevõtete vahel ning 2) rahvamajanduse tootmislike ja mittetootmislike alade ja rahvastiku vahel; c) ühiskondliku toote ja tulu lõplikku kasutamist tarbimiseks ja akumulatsiooniks; d) jaotamiskanalite, esijoones riigi eelarve osa.

Finantsbilansi täiendusena esinevad: rahvastiku tulude ja kulude bilanss, rahvamajanduse tootmisharude tulude ja kulude bilanss ning mittetootmisliku ala asutuste ja organisatsioonide tulude ja kulude bilanss.

Rahvastiku rahaliste tulude ja kulude bilanss peegeldab NSVL rahvastiku ühiskondlike rühmade rahaliste tulude allikaid ja kulude suunda ning on kaubakäibe, raharingivuse, samuti ka

elanikkonnalt võetavate maksude ja maksete analüüsimise ja plaanimise aluseks.

Rahvastiku rahalised tulud ja kulud jagunevad kahte rühma: 1) rahalised tulud, milliseid rahvastik saab ja kulud milliseid ta teeb riiklikes ja kooperatiivseis ettevõtteis, asutustes ja organisatsioonides ning 2) rahaline käive rahvastiku rühmade vahel.

Rahvastiku rahaliste tulude ja kulude bilansi arvutamine toimub rohkearvuliste ja mitmekesiste statistiliste materjalide alusel ja lõpeb üksikute rahvastiku tulu- ja kuluartiklite arvutamisega, mis üldkokkuvõttes kujuneb koondbilansiks.

Rahvastiku rahalised tulud on tulud, mis saadakse rahalisel kujul, erinevalt natuuras saadavatest tuludest, nagu seda on kolhoosnike naturaaltulud kolhoosidelt, naturaaltulud, mida kolhoosnikud, töölised ja teenistujad saavad oma abimajandist, jne.

Kogu rahvastik saab rahalisi tulusid riigi ja kooperatiiv-organisatsioonidelt ja asutustelt töötasu, müüdavate kaupade tasu või pensionide, abirahade, kindlustuskorvuste jne. näol. Üksikud elanikerühmad (ja üksikisikud) saavad rahalisi tulusid teistelt elanikerühmadelt (ja üksikisikuilt) müüdud toodete ja teenuste eest.

Rahvastiku rahalised kulud, samuti kui tema rahalised tulud, peegeldavad rahalisel kujul rahvastikule kuuluva rahvatulu ja -vara liikumist. Kulud rühmitatakse samuti nagu rahvastiku rahalised tulud.

Rahalised kulud, mida rahvastik maksab riigi ja kooperatiiv-ettevõtteile, organisatsioonidele ja asutustele, võivad olla suuremad või väiksemad vastavaist tuludest; vahe näitab vastavalt rahva käes oleva sularaha suurenemist või vähenemist.

Tööjõubilanss moodustab lahutamatu osa rahvamajandusbilansist ja tema sihiks on näidata riigi tööjõu ressursside jagunemist ja kasutamist. Tööjõubilanss peab sisaldama kolm põhielementi: tööjõuressursside arvutust, tööjõukulutuste arvestust ja nende kahe suuruse vahe määramist, mis peab näitama kas kasutamata tööjõu reserve või tööjõu puudust. Vormilt kujutab tööjõubilanss endast statistilist tabelit. Tema aluseks on kas mitmesugused rahvastiku rühmad, nende tööst osavõtu seisukohalt, või rahvamajandus- ja tööharud, öeldiseks aga — rahvastikurühmade suurus või tööaja fond, mida arvutatakse tavaliselt inim-tööpäevades.

Tehakse vahet kahe tööjõubilansi teisendi vahel: ühes teosta-

takse kõik arvutused kindla tähtaja peale, näiteks aasta alguseks või iga kvartali alguseks jms., teises aga mingisuguse ajavahemiku, tavaliselt aasta kohta.

Tööjõubilanssi käsitlevad arvutused omandasid erilise tähtsuse Suure Isamaasõja ajal ratsionaalseima tööjõuressursside kasutamise küsimuste otsustamisel.

Töötajate bilanss on tööjõubilansi eri liik, mille ülesandeks on näidata töötajate olemasolu teatud kindlate kategooriate järgi ja nende tarvidust rahvamajandusharude, samuti ka ministeeriumide ja ettevõtete järgi.

Toodang ühe elaniku kohta on toodetud toodangu kogus naturaal- või rahalises mõõtmes ühe olemasoleva elaniku kohta. Toodangu näitarv elaniku kohta saadakse kogu toodetud toodangu, naturaal- või rahalises mõõtmes, jagamise teel riigis eluneva rahvastiku arvuga. Mida enam toodetud tooteid, seda suurem on toodangu näitarv ühe elaniku kohta. Majandusstatistikas arvutatakse ühe inimese kohta ka sünteetilised näitarvud, näiteks kogu rahvamajanduse kogutoodang ja rahvatulu.

Erilist tähtsust evib tööstusliku toodangu näitarv ühe elaniku kohta, mis iseloomustab selle või teise maa majanduslikku taset.

Ühiskondliku toote tootmis-, tarbimis- ja akumulatsioonibilanss näitab ühiskondliku toote taastootmise materiaal-esemlikku struktuuri.

Rahvamajandusharude läbilõikes koostatud ühiskondliku toote tootmis-, tarbimis- ja akumulatsioonibilanss, näitab: a) rahvavara koosseisu omandivormide järgi, b) sotsialistlike ettevõtete osa tootmises, tarbimises ja akumulatsioonis, c) ühiskondliku toote materiaal-esemlikku struktuuri, tootmisvahendite tootmis- ja tarbimisesemete tootmise vahekorda, ühiskondliku toote jaotamist toodangu osaks, mida tarbitakse tootmises, toodangu osaks, mis läheb mittetootmislikuks tarbimiseks (elanikkonna tarbimine ja tarbimine mittetootmisliku ala asutustes ja organisatsioonides), ja toodangu osaks, mis läheb akumulatsiooniks, d) vastastikust sidet rahvamajandusharude ja ökonoomiliste rühmituste vahel.

NSV Liidu rahvamajanduse bilanss iseloomustab materiaalsete tingimuste taastootmist ja ühiskondlikke suhteid NSVL rahvamajanduses. Koondkujul NSV Liidu rahvamajandusbilanss näitab: a) ühiskondliku toote tootmist, tarbimist ja akumulatsiooni, sel alusel rahvavaranduse taastootmist üldiselt ja põhifon-

dide taastootmist eriti, b) rahvatulu jaotamist ja ümberjaotamist, c) ühiskonna tööjõuressursside kasutamist, d) tooraine, kütuse ja elektrienergia tootmist ja tarbimist, e) tootmise ja transpordi suhet.

Rahvamajandusbilanss sisaldab järgmisi bilansse: a) ühiskondliku toote tootmis-, tarbimis- ja akumulatsioonibilansi, b) rahvatulu jaotamise ja ümberjaotamise bilansi (finantsbilansi), c) tooraine-, kütuse- ja teisi naturaalbilansse, d) transpordibilansi ja e) tööjõubilansi.

Muutmatud püsivhinnad. Neid kasutatakse tööstus- ja põllumajandustoodangu füüsilise mahu dünaamika arvutamisel. Sotsialistlik plaanimise ja arvestuse praktika tunneb mitut süsteemi püsivhindu, mida on kasutatud NSV Liidu tööstuses sotsialistliku ehituse mitmesuguseil etappidel: 1912. a. püsivhinnad, 1926/27. a. püsivhinnad ja 1932. a. püsivhinnad.

1922. a. kuni 1926. a. kasutati 1912. a. «püsiv»-hindu (mõnel mäetööstuse tootmisalal aga 1911. a. hindu). Nende hindade käsitlemist püsivaina seletatakse sellega, et toodangu füüsilise mahu dünaamika arvutamine 1920, 1921 ja järgnevatel aastatel vastavate aastate hindades oli võimata hindade järsu tõusu tõttu.

1912. a. hindade valik püsivhindadeks on seletatav sellega, et 1912. a. kohta statistika evis rikkaimat materjali toodete ja esemete hindade suhtes, mida koguti 1913. a. tööstusloendusel.

Toodangu hindamine 1912. a. hindadega teostati tsentraliseeritud korras eri hinnakirja järgi, mis oli koostatud Statistika Keskvalitsuse poolt koos Rahvamajanduse Kõrgema Nõukoguga. Toodangu hindamist 1912. a. hindadega üksikutes ettevõtetes ei toimetatud korrapäraselt.

Ühenduses NSV Liidu rahvamajanduse arenguga, uute toodanguliikide ilmumisega ja sortimendi järsu muutumisega, eriti masinaehituse tööstuses, tekkis 1912. a. püsivhindade hinnastiku käsitamisel ikka enam ja enam raskusi, statistilised näitarvud ise aga, mis olid arvutatud kunstlikult kujundatud 1912. a. hindade alusel, muutusid praktiliselt kõlbmatuiks.

1926/27. a. hindade kasutamine püsivhindadena on seotud sellega, et sotsialistliku suurtööstuse toodang esimese viie aasta plaanis oli arvutatud 1926/27. a. hindades. Sellest ajast peale toimetataksegi tööstuslike ministeeriumide toodangu arvutamist ja plaanimist 1926/27. a. hindades.

Esimese viisaastaku kestel, s. t. kuni 1933. a., kasutas iga tööstusettevõte oma 1926/27. a. püsivhindu ja määras uutele

toodanguliikidele ise püsivhinnad. Edaspidi, s. o. teise ja kolmanda viisaastaku kestel, NSV Liidu rahvamajanduse arenedes ja sotsialistliku arvestamise ning plaanimise süsteemi kindlustudes, kehtestati ühtsed 1926/27. a. püsivhinnad. Selle süsteemi kohaselt üks ja sama toodanguliik (või -sort), mida toodetakse mitmesugustes ettevõtetes, peab hinnatama igal pool ühe ja sama 1926/27. a. hinnaga.

Ühtsed 1926/27. a. hinnad on fikseeritud erilistes hinnakirjades (käsiraamatutes). Neid hindu kasutatakse nüüdisajal toodangu füüsilise mahu dünaamika näitarvude arvutamisel ja kogutoodangu plaani täitmise arvestamisel üksikuis ettevõtteis, tööstusharudes, ministeeriumides, ametkondades ja üldse kogu tööstuses.

Metsa- ja tööndusкooperatiivide toodang, samuti ka invaliidide kooperatiivide toodang arvestatakse ja plaanitakse 1932. a. püsivhindades.

1926/27. a. püsivhindades kogu tööstustoodangu aastakokkuvõtete saamiseks kooperatiiv-ettevõtete toodangu andmed 1932. a. hindades arvutatakse ümber NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Peavalitsuses 1926/27. a. hindadesse eriliste indeksite järgi.

Põllumajanduse toodang hinnatakse NSVL Riiklikus Plaanikomisjonis ja NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse kokkuvõttes 1926/27. a. püsivhindades. Teistes rahvamajandusharudes (ehitus, kaubandus) kasutatakse teisi püsivhindade süsteeme.

Jooksvad hinnad. Neid kasutatakse faktiliste müükide ja ostude arvutluste puhul ja kaubatoodangu hindamisel. Neile hindadele erilise nimetuse andmise tarvidus tekib ühenduses sellega, et plaanimises ja arvestamises toodetud, varutud, realiseeritud, kulutatud jne. kaupade hindamisel kasutatakse mitte ainult realiseerimise, vaid ka mitmesuguseid teisi hindu, nagu plaani-, püsiv-, eelarve- jne. hindu.

Hinnaindeksite koostamisel nimetatakse «jooksvaiks» ka igasuguse tähtaja hindu, kui neid vastandatakse selle tähtaja «alus»-hindadele, millega teostatakse vastandamine hindade muutumise näitarvu saavutamiseks (vt. indeksid lk. 17).

Tööstusstatistika.

Tsensuslik tööstus on teatavaid tunnuseid (tsensust) omavate ja suurtööstuse hulka arvatavate tööstusettevõtete kogum.

NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse tööstusstatistilistes töödes arvatakse tsensusliku tööstuse hulka ettevõtted, kus töötab mehhaanilise jõumasina olemas olles (tööperioodil keskmiselt) mitte alla 16 inimese, või mitte alla 30 inimese, kui jõumasinat ei ole. Töönduslike kooperatiivide ettevõtteis (artellides) ei arvestata kodustöötajaid; nende ettevõtete suhtes määratakse tsensus üldistes töökodades (tsehhides) töötajate arvu järgi.

Peale ettevõtete, mis vastavad eespooltähendatud tsensusele, kuuluvad tsensusliku (suur-) tööstuse hulka:

a) kõik elektrijaamad elektrigeneraatorite võimsusega 15 kW ja üle ning (elektrivõrgu) alajaamad, töötajate arvule vaatamata;

b) kõik valtsidega veskid viie ja enama jahvatusühikuga (jahvatusühikuks loetakse kahe võlliga valts- või kivipaar) ja kõik tanguveskid 3 tanguvaltsiga; kividega töötavaid veskeid (ilma valtsideta) ükskõik kui suure kivipaaride arvuga suurveskite hulka ei arvata;

c) kõik tööstuslike ministeeriumide tööstusettevõtted, vaatamata töötajate arvule ja jõumasina olemasolule, peale abikäitiste ja rajoonilise [1] alluvusega ettevõtete. Viimased ettevõtted arvatakse suurtööstuse hulka ainult sel juhul, kui need rahuldavad üldise tsensuse nõudmusi.

Metsa- ja kalatööstuse ettevõtted arvatakse suurtööstuse hulka üldise tsensuse alusel.

Töönduslike ja metsakooperatiivide alal loetakse suurtööstuse hulka artelli kõik käitised, millede koosseisu kuulub kas või üksainus töökoda, mis rahuldab suurtööstuse tsensusnõudeid.

Töövahendite väljaandmiskontorid, milledel on kas või üks-

[1] Eesti NSV-s maakondliku alluvusega tööstusettevõtted. (Toim.)

ainus üldine töökoda, mis rahuldab tsensusnõudeid, arvatakse suurtööstuste hulka.

Tööndusliku kooperatiivide metsatööstuse ja metsakeemiliste ettevõtete, samuti ka invaliidide kooperatiivi kõigi ettevõtete tsensus määratakse käitiste järgi tervikuna, mitte aga üksikute töökodade järgi.

Suurtööstuse tsensus annab võimaluse mitte ainult eraldada (tinglikult) suurtööstust väiketööstusest, vaid ka võrrelda nüüdisaja tööstuse andmeid revolutsiooni-eelsetega. Viimasel juhul eraldatakse tööstuse üldsummast metsa- ja kalatööstusettevõtted, milliseid revolutsiooni-eelseis statistilistes töödes ei arvatud tsensusliku tööstuse hulka.

Väiketööstus on tööstusettevõtete kogum, mis ei rahulda suurtööstuse tsensuse tunnuseid. Väiketööstuse hulka kuuluvad: tööstuslike ministeeriumide tööstuslikud abiettevõtted ja kõik teiste ministeeriumide tööstusettevõtted, mis ei vasta ülalmainitud tsensusnõudeile. Väiketööstuse hulka kuulub ka rajoonilise (maakondliku) alluvusega tööstusettevõtete põhiosa (välja arvatud need, mis oma mõõtmeilt vastavad suurtööstuse tsensusnõudeile), kolhooside tööstusettevõtted ja kooperatiivsüsteemi väikeettevõtted (mis ei rahulda tsensusnõudeid).

Tööstusettevõte on tööstusliku tootmise halduslikult eraldatud ühik (tehas, vabrik, šaht, naftatööndus). Eriti selgeks ettevõtte halduslikku eraldatuse tunnuseks on iseseisva lõpliku bilansi olemasolu. Kõiki neid majanduslikke ühikuid, mis asuvad küll tööstusliku ettevõtte juures (ehitised, sovhoosid jne.), kuid ei kuulu ettevõtte bilanssi, ei loeta selle ettevõtte osadeks.

Mõnel juhul tööstusettevõtet, millel on ühtne bilanss, kuid mis ühendab mitut mitmesugustesse tööstusharudesse kuuluvat käitist, vaadeldakse kui mitme iseseisva ettevõtte kogumit. Nii vaadeldakse musta metallurgia tehast tulekindlate esemete, koksikeemilise ja tsemendi käitisega kui nelja ettevõtte kogumit, millest igaüks esineb iseseisva arvestusühikuna ja on kohustatud esitama eraldi aruande.

Tööndusliku artelli, mis ühise bilansiga ühendab leivatööstust, õmblus- ja kingsepatöökoda, vaadeldakse kolme iseseisva ettevõtte kogumina.

Tsehh on ettevõtte halduslikult eraldatud osa. Tsehhi kui ettevõtte eraldatud osa tunnuseks on eri tööstus-finantsplaani olemasolu, kuigi tsehh allub ettevõtte administratsioonile. Ettevõttest erinevalt ei ole tsehhil lõplikku bilanssi.

Ettevõtete mitmesuguseid tsehhe võib jaotada kahte põhirühma: tootmislikeks tsehhideks (võtavad vahetult osa ettevõtte tootmistegevusest) ja mittetootmislikeks tsehhideks (ei teosta tootmistööd, kuid kindlustavad tootmislikele tsehhidele katkestamatu töötamise, näit. transporttsehh, majandusosakond jne.).

Tootmislikud tsehhid jagunevad omakorda põhitsehhideks (mis võtvad otseselt osa toodangu valmistamisest, milleks ettevõte on määratud), kõrvaltsehhideks (mis utiliseerivad põhitootmisala jäätmeid), abitsehhideks (mis toodavad taarat) ning teenindavateks tsehhideks (mis teenindavad oma toodanguga kas ettevõtet tervikuna või selle üksikuid osi, nagu tehase elektrijaam ja remonttsehh).

Käitis on keerukast tootmisprotsessist tehniliselt eraldatud osa, mis laseb välja kas valmistooteid või pooltooteid. Näiteid: kõrgahjude, martäänahjude ja valtsimise käitised musta metallurgiatööstuses; ketramise, kudumise ja viimistlemise käitised puuvillatööstuses; tärklise ja siirupi käitised tärklise-siirupitööstuses, jne.

Üksikuil juhtudel võib käitis tsehhiga ühtuda või mitte ühtuda.

Tööstusharu on toodangu otstarbe, tarvitatava tooraine ja tootmisprotsessi iseloomu poolest samalaadsete ettevõtete rühm.

Tööstusettevõtete klassifikatsioon tootmisalade (tööstusharude) järgi on tööstusettevõtete ühendamine ühtlastesse rühmadesse — tööstusharudesse. Põhitunnuseks, mille alusel ettevõtteid tööstusharudesse koondatakse, on nende samalaadsus toodangu otstarbe järgi. Abitunnustena esinevad mõnel juhul töödeldava tooraine ja tehnoloogilise protsessi samalaadsus.

Esimene tunnus (toodangu samalaadne otstarve) on ettevõtete ühte või teise tööstusharusse arvamisel põhitunnuseks. Teist ja kolmandat tunnust kasutatakse siis, kui esimene tunnus osutub mitteküllaldaseks.

Nii toodangu otstarbe poolest samalaadne tekstiilettevõtete rühm jaguneb harudesse töödeldava tooraine tunnuse järgi (puuvilla-, villa-, lina- jne. tööstus). Rõivastusesemeid tootev ettevõtete rühm jaguneb tootmisprotsessi erilaadsuse poolest õmblus- ja trikotaažitööstusharuks.

Ettevõtete ühendamist tööstusharudesse nimetatakse klassifikatsiooniks tööstusharude ehk tootmisalade järgi.

Tööstusharude loendit nimetatakse tööstusharude nomenklatuuriks.

Praktikas kasutatav ettevõtete klassifikatsioon koondab neid järgmistesse tööstusharudesse.

1. Elektrijaamad
2. Kivisöetööstus
3. Naftatööstus
4. Turbatööstus
5. Põlevkivitööstus
6. Rauamaagitööstus
7. Manganimaagitööstus
8. Mäekeemiatööstus
9. Mittemaakide kaevandamine
10. Metsatööstus ja -parvetamine
11. Koksikeemiline tööstus
12. Naftat ümbertöötav tööstus
13. Valgustusgaasi tööstus
14. Muu kütteaine keemiline ümbertöötamine
15. Keemilis-farmatseutiline tööstus
16. Metsakeemiline tööstus
17. Muud keemiatööstuse harud
18. Tsemenditööstus
19. Muude sidematerjalide tööstus
20. Tulekindlate materjalide tööstus
21. Tellisetööstus
22. Katusematerjalide tööstus
23. Mineraalide kaevandamine ehitustööstuse ning silikaat-keraamikatööstuse tarbeks
24. Muud ehitusmaterjalide tööstusharud
25. Klaasitööstus
26. Portselani- ja fajansitööstus
27. Must metallurgia
28. Värviline metallurgia
29. Masinaehitus
30. Metallesemete tööstus
31. Remonttehased
32. Smirgelesemete tööstus
33. Kummi-asbestitööstus
34. Lauavabrikud
35. Vineeritööstus
36. Mööblitööstus
37. Veokite puitosade tööstus
38. Tisleri- ja puusepatöökojad
39. Puitehitusosade tööstus
40. Puidutöötlemise muud harud
41. Tulitikutööstus
42. Paberi- ja tselluloositööstus
43. Puuvilla puhastamise tööstus
44. Esmane lina töötlemine
45. Muude niinkiudude esmane töötlemine
46. Villapesemise tööstus
47. Siidikerimise tööstus
48. Kotoniinitööstus
49. Puuvillatööstus
50. Linatööstus
51. Villatööstus
52. Siiditööstus
53. Kanepi ja džuuditööstus
54. Trikotaažitööstus
55. Vanutamis- ja vilditööstus

56. Õmblustööstus
57. Nahatööstus
58. Kunstnahatööstus
59. Sadulsepatööstus
60. Reisi- ja pudukaubatööstus
61. Karusnahatööstus
62. Jalatsite tööstus
63. Rasvatööstus
64. Seebi-, parfümeeria- ja kosmeetikatööstus
65. Lihatööstus
66. Kalatööstus
67. Aed- ja juurviljatööstus
68. Või- ja juustutööstus
69. Muude piimasaaduste tööstus
70. Taimeõlitööstus
71. Margariinitööstus
72. Jahu- ja tangutööstus
73. Makaronitööstus
74. Leivatööstus
75. Tärklise- ja siirupitööstus
76. Suhkrutööstus
77. Kondiitritööstus
78. Konservitööstus
79. Vabrikköögid
80. Teetööstus
81. Piiritusetööstus
82. Viinatööstus
83. Veinitööstus
84. Õlletööstus
85. Pärmitööstus
86. Alkoholita jookide tööstus
87. Tubaka- ja mahorkatööstus
88. Muud toiduainete tööstusharud
89. Soolatööstus
90. Polügraafiatööstus
91. Kinovabrikud
92. Segasööda tööstus
93. Muud töötleva tööstuse harud
94. Veevärgid
95. Külmutushooned

Ettevõtte töö vahetuslikkuse koefitsient on näitarv, mis iseloomustab ettevõtte režiimi vahetuste arvu suhtes; seda arvutatakse, tehtud inim-tööpäevade üldarv jagades suurimas vahetuses tehtud inim-tööpäevade arvuga.

Tehtud inim-tööpäevi

Esimeses vahetuses	Teises vahetuses	Kokku
48 000	40 000	88 000

$$\text{Vahetuslikkuse koefitsient} = \frac{88\,000}{48\,000} = 1{,}83.$$

Saadud arv näitab, et ettevõte töötab kahe vahetusega, kusjuures üks vahetus on koormatud mittetäielikult.

Tööstusettevõtte toodang on ettevõtte tootmistöö otsene kasulik tulemus.

Ettevõtte toodanguks ei loeta neid materiaalseid väärtusi, mis ei ole ettevõtte tootmistöö tulemuseks, kuigi neid ettevõtte

poolt realiseeritakse (näiteks mujalt saadud ja hiljem mujale antud elektrienergia).

Toodanguks ei loeta: a) tootmise jäätmeid kui töö mitteotseseid tulemusi; b) praaki kui tootmistöö mittekasulikku tulemust; c) mittetootmisliku töö tulemusi.

Toodangu arvestus naturaalühikuis on arvestus neis mõõtudes, mis vastavad toodetava toote füüsilistele omadustele (raskusmõõtudes, mahumõõtudes, tükkides jne.).

Toodangu arvestuse korral naturaalühikuis näidatakse tingimata toodetud toote üldine kogus, kaasa arvatud ka see osa, mis on läinud edasisele töötlemisele samas ettevõttes.

Valmistoode on ettevõttes lõplikul kujul valminud ja kõigi vajalike osadega komplekteeritud toode, mis vastab täpselt kindlaksmääratud standarditele, standardite puudumisel aga — lepingus tellijaga ettenähtud tehnilistele tingimustele või ettevõttes kehtivaile tehnilistele tingimustele ja spetsifikatsioonidele.

Valmiks loetakse toode siis, kui see on vastu võetud ettevõtte tehnilise kontrolli või, kui see lepingus on ette nähtud, tellija esindaja poolt.

Komplitseeritud tooted, mis tellijaga sõlmitud lepingu põhjal tuleb monteerida valmistaja-tehase tööjõududega nende ülesseadmise kohal, loetakse valminuiks pärast montaažtöö lõpetamist ja pärast monteeritud kujul vastuvõtmist tellija poolt ning, kui see on lepingus ette nähtud, pärast proovtöö tegemist.

Pooltoode on toode, mille töötlemine antud käitises (tsehhis) on lõppenud, kuid vajab edasist täiendavat töötlemist või ümbertöötamist samas ettevõttes.

Toodangu arvestuse puhul naturaalühikuis näidatakse aruandeperioodi jooksul toodetud pooltoote üldine kogus, kaasa arvatud ka ümbertöötamisele läinud osa.

Kogutoodangu arvutamisel võetakse pooltoote maksumus vaid selle tootmise ja ümbertöötamise vahe ulatuses.

Kaubatoodangu arvutamisel arvestatakse ainult nende pooltoodete maksumus, mis on määratud mujale väljamiseks.

Lõpetamata toodang on kõigi tsehhide tootmisprotsessis olevad lõpetamata esemed ja üksikosad, samuti tehnilise kontrolli või tellija esindaja poolt vastuvõtmata valmisesemed ja veel lõplikult komplekteerimata esemed.

Lõpetamata toodangut arvestatakse kogutoodangu osana

(tema jääkide seisu muutumise ulatuses) ainult masinaehituse, metsatööstuse, turbatööstuse ja veinitööstuse alal.

Kõrvaltooted saadakse üheaegselt põhitootega ja omavad iseseisvat majanduslikku väärtust (näiteks õlikoogid taimeõlitööstuses, koksigaas koksitootmisel jne.).

Rahvamajanduslik plaan näeb ette kõrvaltoodete tootmist kõrvuti põhiprodukti tootmisega. Kõrvaltooted arvestatakse ettevõtte toodangu koostises.

Tootmisjäätmed on tehniliselt paratamatult tekkivad jäägid tootmisprotsessis tooraine mittetäielikust ärakasutamisest, nagu näiteks saepuru ja lauapinnad lauavabrikuis, viilipuru ja metallilaastud metalli töötlemise tööstuses, riidelapid õmblustööstuses.

Tootmisjäätmeid, kuigi realiseeritavaid, ei arvata toodanguks. Jäätmeist valmistatud esemed aga loetakse ettevõtte toodanguks.

Tootmisteenused on ettevõtte tootmistöö tulemus, millel aga ei ole uue eseme kuju. Selline on remonttehaste või remonttsehhide toodang, värvimis-, poleerimis- jms. tsehhide toodang.

Kõrvalistele isikutele tehtud tootmisteenused arvestatakse ettevõtte kogutoodangus töö maksumuse järgi ühes kulutatud materjalide, samuti üksik- ning tagavaraosade jm. maksumusega.

Tootmisteenuste hulka arvatakse ka ettevõtte poolt mujale antud vesi, aur ja elektrienergia.

Mittetootmisteenused on tööd, mida teevad ettevõtte mittetootmistsehhid ja osakonnad (joonestus-konstrueerimisbüroo jne.); neid ettevõtte toodangu hulka ei arvata.

Metsamaterjalide väljavedu ja parvetus tarbijale üleandmise kohani loetakse tootmislikuks operatsiooniks ja selle maksumus arvestatakse metsatööstuse toodangu maksumuses. Samuti arvestatakse toodangu maksumuses turba väljavedu tarbijale üleandmise kohani.

Tootmispraak on ettevõtte tootmistöö tulemus, mis ei vasta selle toote kohta kehtestatud tehnilistele tingimustele või standardeile.

Praaki ei arvata ettevõtte toodangu hulka. Olenevalt edasise kasutamise võimalustest tehakse vahet parandatava ja lõpliku praagi vahel.

Kogukäive on ettevõtte poolt aruandeajavahemikul toodetud pooltoodete ja valmistoodete maksumus; masinaehituse, metsa-,

turba- ja veinitööstuses arvatakse kogukäibe hulka peale selle ka lõpetamata toodangu jääkide seisu muutumine.

Teiste sõnadega, kogukäive on ettevõtte kõigi tsehhide toodangu maksumuse summa.

Ettevõtte kogutoodang on ettevõtte aruandeperioodi tootmistegevuse tulemuste maksumuse näitarv. Kogutoodang arvutatakse 1926/27. a. püsivhindade ja kehtivate väljamishindade alusel.

Ettevõtte kogutoodangusse kuulub ettevõtte kõigi tsehhide poolt aruandeajavahemiku jooksul valmistatud toodangu maksumus, maha arvatud omatoodangu maksumus, mis on ettevõtte poolt tootmiseks kasutatud, olenemata sellest, millal see on toodetud.

Eriti k u u l u v a d maksumuse järgi kogutoodangu hulka:

a) väljatud või väljamiseks määratud valmistooted;

b) laiatarbekaupade kõik liigid, valmistatud nii algsest toorainest kui ka jäätmeist;

c) mujale antud elektrienergia, aur, vesi, samuti abi- ja teenindavate tsehhide toodang (tootmislikud teenused mujale), mitte aga tehase transpordi teenused;

d) ettevõtte toodang ja tootmislikud teenused oma kapitaalehitusele ja kapitaalremondile;

e) pooltooted, mis toodetud mujale andmiseks;

f) õppetöökodade toodang, mis realiseeritakse mujale;

g) omatoodetud pooltoodete, tööriistade, stampide ja mudelite koguse juurdekasv või kahanemine.

Masinaehituse, metsa-, turba- ja veinitööstuse alal arvatakse kogutoodangu hulka peale selle veel lõpetamata toodangu jääkide seisu muutumine. Omavalmistatud taara väärtus arvatakse kogutoodangu hulka ainult sel juhul, kui see ei ole arvestatud toote hinnas. Ettevõttele tagastatud ja selle poolt uuesti kasutatava taara väärtust kogutoodangusse ei arvata.

Kogutoodangu hulka e i a r v a t a:

a) kulutusi katsete tegemiseks, kinnipidamisi praagi arvel, mitmesuguseid kahjumeid ja mahakirjutusi mittetootmislikele arvetele, raamatupidamise storneeringuid jne.;

b) mujale antud elektrienergiat, kui see mujalt on saadud;

c) tarvitatud toorainete ja materjalide jäätmete (lõiked, laastud jne.) maksumust;

d) ettevõtte mittetootmislike ja mittetööstuslike osakondade, tsehhide ja majandite (loomapidamise, aianduse, põllupidamise,

sööklate, köökide) toodangut, samuti klubide, puhkekodude, elamute jne. tulusid;

e) mittetootmisliku iseloomuga teenuste maksumust (transpordi- ja projekteerimis- ning konstrueerimisbüroode teenused), kaadri ettevalmistuse kulusid, elamu- ja kommunaalmajandite ekspluateerimise kulusid jne.;

f) omatoodangu esemeid, mida kasutati ettevõtte tootmistarveteks;

g) ettevõtte töötajaid teenindavate õmblus- ja teiste töökodade toodangut;

h) iga liiki praaki, olgugi realiseeritavat.

Esitatud kogutoodangu arvutamise üldine meetod sisaldab mõningaid erandeid üksikute tööstusharude alal.

Erandina kuulub ettevõtte kogutoodangu hulka täielikult, mitte aga väljatöötamise ja ümbertöötamise vahe ulatuses, järgmiste käitiste samas ettevõttes tootmiseks kasutatava toodangu maksumus:

a) tulekindlate esemete tsehhide, metallurgia ettevõtete valamute ja valtsitsehhide toodangu maksumus;

b) portselani- ja fajansi- ning klaasitööstuse tulekindlate esemete tsehhide toodangu maksumus;

c) musta metallurgia ettevõtete maagikaevandamise tsehhide toodangu maksumus;

d) paberivabrikute tselluloositsehhide toodangu maksumus;

e) lihakombinaatide tapmise ja tükeldamise tsehhide toodangu maksumus, kui kombinaadil on vorsti- ja konservitsehhid;

f) keemiakombinaatide keemiliste maakide kaevandamise toodangu maksumus;

g) turbatöötlemise ettevõtete turbakaevandamise toodangu maksumus;

h) taimeõlivabrikuis värnitsaks töödeldavate taimeõlide tootmise toodangu maksumus;

i) salomassi tootmise toodangu maksumus, mis samas ettevõttes töödeldakse teisteks produktideks;

j) piirituse tootmise toodangu maksumus, mis samas ettevõttes töödeldakse teisteks produktideks;

k) rafineerimisvabrikuis peensuhkru tootmise toodangu maksumus;

l) veinitööstuses pooltoodete tootmise (kuiv ja kõvendatud viinamarjavein, kontsentraat jm.) toodangu maksumus, mis töödeldakse valmistoodeteks.

Turba- ja metsatööstuse alal kasutatakse kogutoodangu arvutamiseks erilisi meetodeid.

Turbatööstuse kogutoodang arvutatakse lõpetamata toodangut kaasa arvates. Lõpetamata toodanguks peetakse siin kaevandatud, kuid kuivatamata turvast. Erandina üldisest korrast arvatakse turbatööstuses kogutoodangu maksumusse turbasoost väljaveo maksumus kuni tellijale üleandmise punktini turbatööstuses, kuid mitte veomaksumust üldkasutatavail raudteedel.

Metsatööstuse kogutoodang sisaldab maksumuselt:

a) tarbimispunktidesse, tööstusliku töötlemise ettevõtetesse kui ka raudteeliinide äärde väljaveetud puitu;

b) sihtkohtadesse parvetatud ja veest väljatõmmatud või vee peal tarbijaile üleantud puitu [1];

c) metsamaterjale ja küttepuitu, mis on tarvitatud kapitaalehitusteks, remondiks ja mittetootmislikeks vajadusteks metsatööstusettevõtete poolt raiekohtadel, samuti metsamaterjale ja küttepuitu, mis tarbijaile on üle antud parvetuse algkohas;

d) tarbijaile metsas üleantud metsamaterjale ja küttepuitu;

e) metsas valmistatud, kuid mitte väljaveetud metsamaterjale ja küttepuitu;

f) metsamaterjale ja küttepuitu parvetuse algkohas, mis vahepealseisse käärudesse on peatuma jäänud.

Metsas valmistatud, kuid metsast väljavedamata ja samuti tarbijaile metsas üleantud metsamaterjale ja küttepuitu hinnatakse 30% määral 1926/27. a. püsivhindadest.

Parvetuse lähtekohas, vahekäärudesse jäänud metsamaterjale ja küttepuitu, samuti metsatööstusettevõtete poolt kapitaalehitusteks, remondiks ja mittetootmislikeks vajadusteks kulutatud, samuti ka tarbijaile parvetuse lähtekohas üleantud metsamaterjale ja küttepuitu hinnatakse 70% määral 1926/27. a. püsivhindadest.

Kaubatoodang on ettevõtte toodangu osa, mis on määratud väljamiseks või on juba lähetatud mujale. Väljamiseks arvatakse ka seda toodangu osa, mis antakse ettevõtte oma kapitaalehitusele ja kapitaalremondiks, samuti ka ettevõtte juures olevaile mittetööstusliku iseloomuga majanduslikele organisatsioonidele (elamumajandusele, kultuur-hariduslikele organisatsioonidele jne.).

Taara maksumus arvatakse kaubatoodangu hulka, kui seda ei ole arvestatud eseme hinnas.

---

1 Samuti maanteede äärde veetud puitu, kui see seal üle antakse tarbijaile. (Toim.)

Tellija materjalist valmistatavate esemete kaubatoodangusse arvatakse ainult esemete valmistamise maksumus.

Laevad ja masinad, mida ehitatakse pikaajaliste tähtaegade (tsüklite) jooksul tööharudes, kus arveldus tellijaga toimub sõlmede järgi, arvatakse kaubatoodangusse sõlmede valmiduse järgi. Kaubatoodangusse arvatavate sõlmede spetsifikatsioon määratakse kindlaks vastava ministeeriumi poolt. Ühtaegu sellega säilub ka kaubatoodangu arvestamine valminud laevade ja masinate järgi.

Turbatööstuse kaubatoodang sisaldab:

a) tarbimispunktidesse või raudteeliinide äärde väljaveetud turvast;

b) tarbijaile turbasoos üleantud turvast.

Turbasoos üleantav turvas hinnatakse kindlaksmääratud hinnaalandusega.

Metsatööstuse kaubatoodang sisaldab:

a) sihtkohtadesse või tööstusliku töötlemise ettevõtete juurde (oma seadmed liiprite mehhaaniliseks töötlemiseks kaasa arvatud) ja Teedeministeeriumi raudteejaamadesse parvetatud puitu;

b) sihtkohtadesse parvetatud ja kaldale väljatõmmatud (osas, mis kuulub üleandmisele franko kallas) või vee peal tarbijaile üleantud puitu;

c) kapitaalehitusteks, remondiks ja metsatööstusorganisatsioonide poolt valmistamise kohal mittetootmislikeks tarveteks kasutatud ning samuti tarbijaile parvetuse algkohas üle antud metsamaterjali ja puitu;

d) tarbijaile metsas üleantud metsamaterjali ja puitu.

Metsas üleantud metsamaterjalid hinnatakse puidule määratud hinnaalandusega.

Kogu- ja kaubatoodangu arvutamine tehase- ja trustimeetodiga. Kogu- ja kaubatoodang, mis on arvutatud tehasemeetodiga mitme ettevõtte (trusti, tööstusharu jne.) kohta, saadakse kõigi vaadeldavasse rühma kuuluvate ettevõtete vastavate andmete kogusummana.

Vastupidi tehasemeetodile kogu- ja kaubatoodangu arvutamisel trustimeetodiga vaadeldakse üksikut ettevõtet trusti osana, seepärast arvatakse kaubatoodanguks ainult toodangu minekut trustist väljapoole. Seoses sellega ei arvestata kogu- ja kaubatoodangu arvutamisel trustimeetodiga nendes näitarvudes trusti üksikute tehaste toodangut, mis on antud sama trusti tehastesse edasiseks töötlemiseks.

Nüüdisaegseis tööstusstatistilistes töödes arvutatakse koguja kaubatoodangut tehasemeetodiga.

Erandina arvutatakse kalatööstuses turutoodangut trustimeetodiga (täh. trusti ühelt ettevõttelt teisele üleantavat toodangut välja jättes).

Tööstuse netotoodang on toodangu väärtuseline näitarv, mis iseloomustab tööstuse töötulemusena aruandeajavahemikul uuesti loodud väärtuste hulka.

Tööstuse netotoodangu arvutamiseks tuleb kogutoodangust maha arvata tootmise materiaalsete kulutuste maksumus, ja nimelt: toorainete, abimaterjalide ja kütuse maksumus ning amortisatsiooni eraldamised antud aruandeajavahemiku kohta.

Tööstuse netotoodang arvutatakse ainult kogu tööstuse kohta tervikus, sealjuures kehtivate väljamishindadega.

Primaarsed jõumasinad, mis toodavad mehhaanilist energiat, kasutades selleks loodusjõudu (tuult) või mateeria omadusi (auru elastsust, vee raskusjõudu jne.). Primaarsete jõumasinate hulka kuuluvad: tuulejõumasinad, veejõumasinad (vesirattad ja vesiturbiinid), aurujõumasinad (aurumasinad ja aurturbiinid), sisepõlemis-jõumasinad (vedel- ja gaasküttel).

Primaarsete jõumasinate hulgas arvestatakse tingimata ka otseaju-jõumasinaid, s. o. töömasinaga vahetult ühendatud jõumasinaid (auruhaamreid, turbokompressoreid jne.).

Sekundaarsed jõumasinad on jõumasinad, mis muundavad üht liiki energiat teiseks. Sekundaarsete jõumasinate hulka kuuluvad:

a) jõumasinad, mis muundavad mehhaanilist energiat elektrienergiaks, s. o. elektrigeneraatorid;

b) jõumasinad, mis muundavad elektrienergiat mehhaaniliseks energiaks, s. o. elektrimootorid.

Jõumasinate võimsus on jõumasina võime anda ühe sekundi jooksul see või teine kogus energiat. Jõumasina võimsust mõõdetakse kas hobujõududes (HP) või kilovattides (kW). Meil NSV Liidus mõõdetakse rahvamajanduslikus arvestuses jõumasinate võimsust kilovattides. Neil juhtudel, kui jõumasina võimsus on teada hobujõududes, arvutatakse see ümber kilovattidesse, korrutades koefitsiendiga 0,736 (kW arv ühes HP).

Jõumasinate võimsuse arvestamisel tunneb statistika huvi efektiivse kestev-maksimaalse võimsuse vastu.

Efektiivse võimsusena mõistetakse võimsust, mis jõu-

masin arendab võllil (pärast soojus- ja mehhaaniliste kadude mahaarvamist jõumasinas eneses).

K e s t e v - m a k s i m a a l s e võimsusena mõistetakse maksimaalset võimsust, millega jõumasin võib töötada ilma avariiriisikota määramatult kestva aja jooksul.

Tootmisprotsessis kasutatavate jõumasinate võimsust arvutatakse järgmise valemi abil:

$$V_{pjm} - V_{gen} + V_{elm} + V_{elap},$$

kus V_{pjm} on primaarsete jõumasinate võimsus,
V_{gen} — nende primaarsete jõumasinate võimsus, mis teenindavad elektrigeneraatoreid,
V_{elm} — oma ja võõra voolu elektrimootorite võimsus,
V_{elap} — elektriaparaatide võimsus.

Võimsuse arvutamine selle valemi abil kõrvaldab ühe ja sama võimsuse kahekordse arvestamise võimaluse (eriti primaarsete jõumasinate võimsuse ja seda primaarsete jõumasinate võimsust kasutavate elektrigeneraatorite võimsuse arvestamise).

Jõumasina keskmine tegelik võimsus on võimsus, millega jõumasin töötas keskmiselt sel või teisel ajavahemikul.

Lihtsaim viis keskmise tegeliku võimsuse arvutamiseks on — jõumasina poolt vastava ajavahemiku kestel toodetud energia koguse jagamine jõumasina töötundide arvuga.

Mitut jõumasinat omava jõujaama keskmine tegelik võimsus saadakse vastava jõujaama poolt toodetud energiakoguse jagamisel jõujaama töötundide arvuga.

Jõumasinate töö näitarvud. Jõumasina töö mahu näitarvuks on jõumasina poolt toodetud energia hulk. Toodetud energia hulk on jõumasina töötamisvõimsuse ja selle võimsusega töötatud tundide arvu korrutis.

Energia hulga (või, mis on sama, jõumasina töömahu) mõõtühikuks on hobujõud-tund ja kilovatt-tund. Meie tööstusstatistilistes töödes kasutatakse energia mõõtühikuna kilovatt-tundi.

Tootmisprotsessis kasutatud energia hulk arvutatakse järgmise valemi abil:

$$E_{pjm} - E_{gen} \cdot 1{,}11 + E_{elm} + E_{elap},$$

kus E_{pjm} on primaarsete jõumasinate poolt toodetud energia hulk,

E_{gen} — elektrigeneraatorite poolt toodetud energia hulk (et generaatorid energia tootmisel kaotavad umbes 10% primaarsetelt jõumasinatelt saadud energiast, siis nende poolt toodetud energia hulk korrutatakse koefitsiendiga 1,11),

E_{elm} — elektrimootorite poolt kasutatud elektrienergia, ja

E_{elap} — elektriaparaatide (elekterahjude, elekter-keevitamisaparaatide jne.) poolt kasutatud elektrienergia hulk.

Jõumasinate koormuse (kasutamis-) näitarve arvutatakse mitmel viisil: aja, võimsuse ja töömahu järgi.

Koormuse näitarv aja järgi (ekstensiivse koormuse näitarv) on jõumasina tegelike töötundide arvu suhe täie kalendritundide arvuga vaadeldaval ajavahemikul (kuus 30 päeva, see võrdub $24 \times 30 = 720$ tundi, jne.). See näitarv iseloomustab, kui suurel hulgal jõumasin kasutas oma töös seda maksimaalset tundide arvu, mis tal oli kasutada vastaval ajavahemikul.

Jõumasina koormuse näitarv võimsuse järgi (intensiivse koormuse näitarv) on jõumasina keskmise tegeliku võimsuse suhe kindlaksmääratud efektiivse, kestev-maksimaalse võimsusega. See näitab, missugust osa võimsusest on jõumasin oma töös tegelikult kasutanud.

Kõige täielikuma iseloomustuse annab jõumasina kasutamise (koormuse) kohta jõumasina koormuse näitarv töömahu järgi (koormuse integraal-näitarv).

Jõumasina koormuse näitarv töömahu järgi on tegelikult toodetud energia hulga suhe selle energia hulgaga, mida jõumasin oleks võinud toota tingimusel, kui masin oleks töötanud vaadeldava ajavahemiku kestel täie kalendri-töötundide arvu ning täieliku määratud (efektiivse, kestev-maksimaalse) võimsusega.

Töö energiaga varustatuse koefitsiendid on näitarvud, mis iseloomustavad mehhaanilise ja elavtööjõu vahekorda tootmisprotsessis.

Töö energiaga varustatuse koefitsiente arvutatakse kahes teisendis:

Töö potentsiaalse energiaga varustatuse koefitsient (töö energiaga varustatuse koefitsient võimsuse järgi) on kilovatt-võimsuse keskmine arv, mida võidakse kasutada tootmisprotsessis 1 töölise kohta suurimas töövahetuses.

Töö tegeliku energiaga varustatuse koefitsient (töö ener-

giaga varustatuse koefitsient kasutatud energia järgi) on keskmiselt 1 töötatud inim-töötunni kohta kasutatud energia hulk.

Kui andmed töötatud inim-töötundide arvu kohta puuduvad, siis võidakse töö tegeliku energiaga varustatuse koefitsient arvutada energia hulgana, mis on tootmisprotsessis ära kasutatud keskmiselt ühe nimestikulise töölise kohta.

Tootmisprotsessi elektrifitseerimise koefitsient on näitarv, mis iseloomustab elektrienergia suhtelist osa tootmisprotsessis.

Tootmisprotsessi elektrifitseerimise koefitsiente võidakse arvutada kahes variandis.

Tootmisprotsessi potentsiaalne elektrifitseerimise koefitsient, s. t. tootmisprotsessi elektrifikatsiooni koefitsient võimsuse järgi on elektrimootorite ja elektriaparaatide võimsuse protsendiline suhe üldise võimsusega, mida võidakse kasutada tootmisprotsessis.

Tootmisprotsessi tegelik elektrifitseerimise koefitsient on tootmisprotsessis kasutatud elektrienergia (elektrimootorite ja elektriaparaatide poolt kasutatud elektrienergia) protsendiline suhe kasutatud energia üldhulgaga.

Tingkütus on kütus, mis on võetud ühikuks mitmesuguste kütuseliikide ümberarvutamisel võrdsele soojuseanni tasemele.

Selliseks kütuseks on võetud kütus, mille 1 kilogramm sisaldab 7000 suurt kalorit. Teades kütuse soojuseanni võimet, on võimalik määrata selle kütteaine tingkütusele ümberarvutamise koefitsient. Teades näiteks, et 1 kg masuudi soojuseand on 10 000 kalorit, saame sellele ümberarvutamise koefitsiendi

$$\frac{10\,000}{7000} = 1{,}43.$$

Omades mitut liiki kütuste tingkütuseks ümberarvutamise koefitsiente, on seda ümberarvutamist kerge teostada. Selleks korrutatakse vastav kütusekogus ümberarvutamise koefitsiendiga. Kui näiteks ettevõte kulutas 5 t masuuti, siis vastab see kogus $5 \times 1{,}43 = 7{,}5$ t tingkütusele.

Küttepuidu kantmeetrite ümberarvutamiseks tingkütusele tonnides kasutatakse koefitsienti 0,188. Seega 100 m^3 küttepuitu võrdub $100 \times 0{,}188 = 18{,}8$ t tingkütusega.

Mitmesuguste kütuseliikide ümberarvutamise kindlustamiseks ettevõtteis, kus kütuseuurimise laboratooriume ei ole, teostatakse mitmesuguste kütuseliikide ümberarvutamist tingkütuseks antud kütuse mitmesuguste liikide keskmise soojuseanni alusel.

Kütuse erikulutuse indeks on suhteline näitarv, mis annab vastuse küsimusele, millises suunas ja mil määral muutus kütuse kulutus toodanguühiku peale aruandeajavahemikul, võrreldes alusega (eelmise aastaga, plaaniga jne.).

Kütuse erikulutuseks on viisiks nimetada kütusekulutust toodanguühiku peale.

Kütuse erikulutuse indeks ühe toote kohta saadakse aruandeajavahemiku erikulutuse ja alusajavahemiku erikulutuse suhtena.

Kütuse erikulutuse indeks mitme toote kohta summaarselt saadakse tegelikult aruandeajavahemiku toodangule kulutatud kütuse koguse ja selle kütuse koguse suhtena, mis oleks samale toodangule tulnud kulutada alusajavahemiku erikulutuse puhul. Selle indeksi valem on

$$\frac{\Sigma q_1 t_1}{\Sigma q_1 t_0},$$

kus q_1 on aruandeajavahemiku toodang, t_1 ja t_0 — kütteainete erikulutused aruande- ja alusajavahemikul, Σ — liitmismärk.

Kütusebilansi tulemipoolel esinevad järgmised kirjed: a) jääk aruandeajavahemiku alguseks, b) aruandeajavahemiku jooksul saadud, c) kütuse ressursse kokku.

Minemi osas: a) tarvitatud, b) mujale antud, c) kaod, d) kokku kulusid, e) jääk aruandeajavahemiku lõpuks.

Neid üldisi kirjeid võidakse detailiseerida. Näiteks kirjet «saadud» võidakse jaotada kirjeiks: «oma varutud» ja «mujalt saadud». Kirjet «tarvitatud» võidakse detailiseerida, ära näidates, mis otstarbeks on kütust tarvitatud: katelde kütteks, sisepõlemis-jõumasinaile jne.

Omahinna indeks on suhteline näitarv, mis iseloomustab omahinna tegeliku taseme suhet alusega (plaaniga, eelmise aasta keskmise tasemega jne.). Omahinna indeksi arvutamise tavaliseks aluseks on eelmise aasta omahinna keskmine tase.

Üksikute toodete omahinna indeks leitakse antud toodangu ühiku tegeliku omahinna jagamisel selle alusomahinnaga.

Kogu võrreldava toodangu omahinna indeks on aruandeajavahemiku toodangu faktilise omahinna suhe sama toodangu alusajavahemiku omahinnaga. Selle indeksi valem on

$$\frac{\Sigma q_1 p_1}{\Sigma q_1 p_0},$$

kus q_1 on aruandeperioodi toodang,

p_1 — toodanguühiku hind aruandeajavahemikul,
p_0 — toodanguühiku hind alusajavahemikul ja
Σ — liitmismärk.

Materjali kulutamisnormide indeks (omahinna analüüsimisel) on suhteline näitarv, mis vastab küsimusele, missugusel määral ja mis suunas mõjutas kulutatud materjali maksumust ühele toodanguühikule kulutatud materjali koguse muutumine (teiste sõnadega — materjali erikulutuse muutumine).

Normide indeks on suhe aruandeajavahemikul tegelikuks toodangu väljalaskmiseks kulutatud materjalide alusajavahemiku varumishindadega arvestatud maksumuse ja selle maksumuse vahel, mis saadakse, kui aruandeperioodi toodang arvestatakse alusajavahemiku materjalikulu normidega ning alusajavahemiku varumishindadega.

Selle indeksi valem on

$$\frac{\Sigma q_1 N_1 H_0}{\Sigma q_1 N_0 H_0},$$

kus q_1 on aruandeajavahemiku toodang, N_1 — materjalikulu toodanguühikule aruandeajavahemikul, N_0 — materjalikulu toodanguühikule alusajavahemikul ja H_0 on materjaliühiku hind alusajavahemikul.

Materjalihindade indeks vastab küsimusele, mil määral ja mis suunas, võrreldes alusajavahemikuga, muutus hindade tase, millega ettevõte soetas toodangu valmistamiseks vajaliku materjali, ehk teiste sõnadega, kuidas mõjustas kulutatud materjalide maksumuse muutust materjali varumishindade muutumine.

Hindade indeks arvutatakse, kui aruandeajavahemiku toodanguks kulutatud materjalide tegeliku maksumuse suhe selle suurusega, mis näitab kuipalju oleks maksnud sama materjalikogus alusajavahemiku varumishindadega.

Hindade indeks kujundatakse valemi järgi

$$\frac{\Sigma q_1 N_1 H_1}{\Sigma q_1 N_1 H_0},$$

kus q_1 on aruandeajavahemiku toodang, N_1 — materjalikulu toodanguühikule aruandeajavahemikul, H_1 — materjaliühiku hind aruandeajavahemikul, H_0 — materjaliühiku hind alusajavahemikul ja Σ on liitmismärk.

Tööstusloendused on tööstuse ühekordsed statistilised uurimised, milledel harilikult puuduvad korrapärased ajavahemikud.

Et välismaades puuduvad ammendavad jooksvad andmed

tööstustegevusest, siis on seal tööstustegevuse kohta käivate arvestusandmete põhiallikaiks tööstusloendused. NSV Liidus kogutakse üksikasjalisi statistilisi andmeid suurtööstuse tegevuse kohta ettevõtete perioodilise aruandluse teel ja aastaaruannete kaudu. Olenevalt sellest langeb siin ära vajadus suurtööstuse üldiste loenduste korraldamiseks. Üksikuid suurtööstusesse puutuvaid küsimusi uuritakse üksikasjaliselt eriloenduste alusel (vt. tootmisseadmete loendused).

Perioodiliste tööstusloenduste abil selgitatakse NSV Liidus väiketööstuse tegevust, mis aastaaruandeid ei esita. NSV Liidus toimusid esimesed väiketööstuse loendused 1925. ja 1929. a. Alates 1934. a. korduvad väiketööstuse loendused korrapärase perioodsusega (kuni 1938. aastani — iga kahe aasta tagant, pärast 1938. aastat — igal aastal).

Väiketööstuse iga-aastaste loenduste programmis leiavad käsitlemist järgnevad küsimused: 1) üldandmed ettevõtte kohta, 2) personal ja töötasufond, 3) toodang naturaal- ja väärtusühikus, 4) jõumajandus ja elektribilanss, 5) põhivahendid. Loendus haarab mitte ainult väike-, vaid ka väikseimat tööstust (kolhoositööstus 1—2 töötajaga).

Tööstusseadistuse loendused on meetod kõigi või mõne üksiku liigi tööstusseadistuse ühekordseks arvestamiseks mingil kindlaksmääratud ajamomendil — loenduse kriitilisel päeval.

Tööstusseadistuse loenduse õige organisatsioon eeldab üksikasjaliselt väljatöötatud:

1) loendusele kuuluva seadistuse nomenklatuuri, ära märkides tööülesandeid masinaliikide järgi;

2) loenduse organisatsiooni plaani, milles peavad olema formuleeritud: a) loenduse eesmärk ja ülesanded, b) loenduse ulatus (ring), s. o. täpselt ära määratud need ettevõtted, millede seadmed kuuluvad loendamisele; c) loenduse tähtajad, s. t. kindlaksmääratud loenduse kriitiline moment, samuti ka loenduse algus ja lõpp; d) ettevõtete loendusmaterjalidega varustamise kord; e) loendustööde läbiviimise kord Statistika Keskvalitsuse organeis ja tööstuslikes organeis;

3) loenduse programmi spetsiaalselt koostatud loendusdokumentide näol: a) loenduse formularid (loenduslehed) ja b) juhendid.

Tööstusseadistuse loenduste korraldamise praktikas on nõukogude tingimustes kujunenud järgmised loendusviisid: 1) tööstusseadistuse eriloendused, 2) tööstusseadistuse loendused tööstuse üldloenduse osana, 3) kiirloendused ja -arvestused.

Tööstusseadistuse eriloendused. Sellesse loendusliiki kuuluvad loendused, millede peaülesandeks on ainult seadistuse arvestamine. Tööstusseadistuse eriloenduste hulka arvatakse ka need loendused, millede programmi on võetud mõned tööstusliku tootmise küsimused, kui need on mõeldud loendatava seadistuse täielikumaks uurimiseks.

Seadistuse eriloenduste põhiülesandeks on loendusele kuuluva seadistuse koosseisu, olukorra ja kasutamise uurimine.

Tööstusseadistuse eriloenduse näidetena võivad esineda järgmised loendused:

1. Masinaehituse, elektrotehnika ja metallitöötlemise tööstusharude seadistuse ning teiste tööstus- ja rahvamajandusharude metallitöötlemise seadistuse loendus seisuga 10. apr. 1932. a.
2. Üleliiduline tööstusseadistuse loendus seisuga 15. sept. 1934. a.
3. Metallilõikamise tööpinkide ning sepa- ja metallipressimise seadistuse ühekordne loendus seisuga 1. nov. 1940. a.
4. Valu-, sepa- ja metallipressimise seadistuse loendus seisuga 15. jaan. 1942. a.

Tööstusseadistuse loendused üldiste tööstusloenduste osadena. Üldiste tööstusloenduste põhiküsimusteks on tööstuse tööjõu arv, koosseis ja kasutamine, põhifondide suurus ja koostis, tootmise maht, toodangu koostis jne. Nende küsimuste kõrval paigutatakse loenduse programmi mõned näitarvud, mis iseloomustavad tööstuse seadistust ja võimaldavad anda täielikumat iseloomustust tööstuse tootmistegevusest tervikuna.

Nende loenduste puhul uuritakse reeglipäraselt suurema või väiksema põhjalikkusega energeetilisi seadmeid, samuti kogutakse andmeid ainult mõnda liiki tehnoloogilise seadistuse arvulise koosseisu ja võimsuse kohta, mis määravad tehnoloogilise seadistuse tootmise ulatuse.

Tööstusseadistuse loenduse kui üldise tööstusloenduse osa näitena esinevad: a) tööstusloendus seisuga 31. aug. 1918. a.; b) linnade tööstusloendus 1923. a.; c) iga-aastased tööstusloendused NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse korraldusel alates 1939. a.

Tööstusseadistuse kiirloendused ja ühekordsed arvestused Suure Isamaasõja ajal. Kiirloendused on need NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt organiseeritud ja Suure Isamaasõja ajal läbiviidud loendused, millede puhul andmed seadistuse koosseisu, olukorra ja kasutamise kohta nii

üksikuis tööstusharudes kui ka rahvamajanduses tervikuna saadi lühimate tähtaegade jooksul; mõnede loenduste tulemused esitati valitsusele viie kuni kümne päeva jooksul pärast loenduse kriitilist päeva. Kiirloenduste põhiülesandeks on seadistuse vabade kasutamata reservide selgitamine.

Organiseerimisviisi järgi jagunevad kiirloendused ja -arvestused puht-telegraafilisteks, sega (posti-telegraafilisteks) ja posti teel korraldatuiks.

Reeglikohaselt korraldatakse kiirloendusi tsentraliseeritult, lühikeste ja konkreetsete programmide järgi. Kõik ülesanded ja juhendid kiirloenduste kohta saadetakse keskusest otse ettevõtteisse. Loenduse tulemused esitatakse samuti ettevõtteist vahetult keskusele. Seejuures peetakse silmas nõuet, mille kohaselt ülesanded oleksid esitatud arvestusega, et ettevõtteil jääks võimalus teatada (välja saata) tulemused tingimata loenduse kriitilise päeva lõpul.

Telegraafiliste loenduste organisatsiooniline olemus seisneb selles, et loenduse organiseerimise põhimomendid, loendamisele kuuluvate seadistuste nomenklatuur, loenduse programm ja loenduse korraldamise instruktiivsete juhendite alused teatatakse ettevõtteile vahetult keskusest telegraafi teel; loenduse tulemused esitatakse ettevõtete poolt samuti telegraafiliselt üheaegse kinnituse saatmisega posti teel.

Sega-kiirloenduste puhul saadetakse kõik loenduse teostamise korraldused, nagu orgplaan, loendamisele kuuluva seadistuse nomenklatuur, loendusvormid ja instruktiivsed juhendid ettevõtteile posti teel; loenduse tulemused aga teatatakse ettevõtete poolt loenduse kriitilise päeva lõpul telegraafiliselt täidetud loenduslehtede üheaegse saatmisega posti teel.

Reeglikohaselt saadakse segaloenduste puhul telegraafilised tulemused nagu telegraafilistegi loenduste puhul, olenevalt orgplaanist, 5—10 päeva jooksul pärast loenduse kriitilist päeva.

Loenduste korraldamisel posti teel saadetakse ülesanded ettevõtteile ja saadakse loenduse tulemused ettevõtteilt posti teel. Loenduste tulemused saadakse postiga 3—4 nädala jooksul pärast loenduse kriitilist päeva.

Kiirloenduste korraldamise praktikas on välja töötatud eriline seadistuse loendamise vormi liik, milles on ette nähtud teatmete saamine iga masina kohta eraldi (seadistuse nimestik) ja ühtlasi koondandmed seadistuse arvu, tehnilise seisukorra ja kasutamise kohta ettevõttes tervikuna rangelt (iga loenduse jaoks) väljatöötatud seadistuse nomenklatuuri järgi, mis harilikult paigutatakse loendusvormile enesele.

Tööstusseadistus on osa tööstusliku tootmise vahendeist, mis koosneb järgmistest tööriistadest: 1) masinaist, jõumasinaist ja aparaatidest (jõumajanduse alal); 2) masinaist, transpordi- ja tõsteaparaatidest ning siirdamismasinaist ja aparaatidest; 3) masinaist, aparaatidest, tööpinkidest, ahjudest jt. seadistuse liikidest, mida kasutatakse mitmesuguste tööstusharude tootmistehnoloogilistes protsessides (tehnoloogiline seadistik).

Igasse töövahendite rühma kuuluva seadistuse arv on suur ja eriti mitmekesine nii oma ülesandeilt kui konstruktiivseilt erinevustelt, mõõtmeilt ja tootmisvõimsuse poolest.

Tööstusseadistuse õigeks ja igakülgseks arvestamiseks ning uurimiseks on vajalik seadistuse klassifikatsioon (nomenklatuur), mis süstematiseerib mitmekesiseid seadistusi, ühendades neid ühelaadseisse rühmadesse sugulustunnuste alusel, nimelt ülesande, konstruktsiooni, mõõtmete, automaatsusastme jne. järgi, mis määravad ja iseloomustavad nende seadistuse liikide tootmisvõimet.

Kehtivas tööstusseadistuse arvestamise praktikas kasutatakse *tööstusharulisel tunnusel põhinevat* klassifikatsiooni, tähendab ühendatakse ainult need seadistused, mida kasutatakse teatavas tööstusharus. Sellega koondatakse ühte rühma täiesti ühtlane seadistus, arvestades täidetavaid ülesandeid, mis on omased vastava tootmisharu tehnoloogilisele protsessile.

Jõuseadistus kui seadistus, mida kasutatakse ühel või teisel määral kõigis tööstusharudes ja mille konstruktiivsed erinevused ei olene tootmisharust, eraldatakse harilikult kõigist harudest omaette klassifikatsioonirühma.

Tööstusharu tunnuse alusel koostatud klassifikatsiooni (nomenklatuuri) näiteks olgu Statistika Keskvalitsuse tööstusseadistuse nomenklatuur, mida kasutatakse nii olemasoleva seadistuse pargi arvestamiseks kui ka seadistuse tootmise arvestamiseks ettevõtete aastaaruandevormide järgi.

Seadistuse park on teataval ajamomendil tööstuses, tööstusharus või üksikus ettevõttes olemasolev seadistuse hulk.

Sõna «park» tarvitatakse väga mitmes tähenduses, olenevalt sellest, missugusest seadistusest on juttu. Näiteks öeldakse: «jõuseadistuse park», «energeetilise seadistuse park», «metallilõikamispinkide park», «automaatide park» jne.

Seadistuse loenduses hõlmab seadistuse park harilikult kõike olemasolevat seadistust, mis kuulub loendamisele, olenemata selle olukorrast ja tarvitamiskõlblikkuse astmest, samuti olenemata selle asukohast kas tsehhides, töökodades, ladudes, baasi-

des või mujal. See tähendab, et park sisaldab kohale monteeritud seadistusi, nii töötavaid kui ka seisvaid, remondisolevaid, remonti ootavaid, kõlvulisi, mittekõlvulisi, samuti kohale monteerimata seadistust, mis on kas kohale monteerimisel, või ootab kohale monteerimist. Seadistus, mis on teel, kui ka see, mis on saabunud ettevõtte aadressil enne loenduse või arvestuse kriitilist päeva või kriitilisel päeval, kuid ei ole maha laaditud ettevõtte lattu, arvatakse seadistuse parki kuuluvaks, kui aga ettevõttel on toodud kas hoiule (kuni evakueeritud ettevõtte uues kohas ka seadistus, mis on määratud üleviimisele vaadeldavast ettevõttest teise ettevõttesse, kui üleviimisele ei ole veel asutud ja dokumendid ei ole veel vormistatud. Ettevõttes olev evakueeritud seadistus kuulub samuti seadistuse parki. Pargi koosseisu arvatakse ka omatoodetud seadistus, mis on määratud kohale monteerimiseks samas ettevõttes, kus see toodeti (valmistati).

Evakueeritud seadistus on ühenduses sõjategevusega või mõnel muul põhjusel teistesse rajoonidesse viidud ettevõtteist väljaveetud seadistus.

Evakueeritud seadistus võib asetseda uutes kohtades korraldatud evakueeritud ettevõtteis või teistes sama tööstusharu ettevõtteis (sagedamini samale ministeeriumile kuuluvais), kuhu see on toodud kas hoiule (kuni evakueeritud ettevõtte uues kohas organiseerimiseni) või ülesseadmiseks töötava ettevõtte laiendamise eesmärgil. Evakueeritud seadistus võib asetseda ka evakuatsioonibaasides.

Peremeheta seadistus on dokumentideta seadistus, mis asetseb ettevõtteis, raudteejaamades, sadamais; peremeheta seadistust võib leiduda ka ettevõtteis juhuslikult sinna viiduna.

Korrasolev seadistus on seadistus, mis töötab korralikult ja ei vaja mingisugust remonti. Seadistus, mis vajab kas või jooksvat remonti, arvatakse mittekorrasoleva seadistuse hulka.

Kõlvuline seadistus on kasutatav ja mittekasutatav monteeritud, samuti mittemonteeritud korrasolev seadistus ja seadistus, mida võib kasutada pärast vajalikku remonti.

Mittekõlvuline seadistus on kasutamiseks kõlbmatuks muutunud seadistus, mis on niivõrd kulunud või laostatud, et ei ole enam ka kapitaalremondiga taastatav.

Mittekomplektne seadistus on seadistus, millel puuduvad mõned olulised osad (detailid), ilma milledeta seadistus ei ole kasutatav.

Paigaldatud seadistus on tsehhis või töökojas teatud kohta (põrandale või vundamendile) kinnitatud seadistus. Seadistus loetakse paigaldatuks ka sel juhul, kui see on vundamendilt maha võetud remondiks või teisale paigutamiseks samas tsehhis või sama ettevõtte teises tsehhis.

Siirdavat (mittestatsionaarset) seadistust loetakse paigaldatuks, kui see on kokku monteeritud ja asetseb töötamiskohas ekspluateerimisvalmina. Siirdav seadistus, mis ei asetse oma töökohas (on laos jne.), loetakse mittepaigaldatuks.

Töötav seadistus. Töötavaks seadistuseks arvatakse paigaldatud seadistus, mis teatava, varem ettenähtud ajavahemiku jooksul on töötanud.

Mõnel seadistuse loendusel arvati seadistus töötavaks, kui see loenduse kriitilisel päeval oli tegevuses; ühel loendusel arvati töötavaks seadistus, mis töötas kümne päeva jooksul enne loenduse päeva, keskmiselt mitte alla 11 tunni ööpäevas, jne.

Mittetöötav seadistus. Mittetöötavaks arvatakse paigaldatud seadistus, mis loenduse kriitilisel momendil või loenduse puhuks eriti kindlaksmääratud ajavahemiku jooksul ei töötanud (seisis).

Seadistuse mittetöötamise küsimusele tavaliselt lisandatakse tarvilikud selgitavad märkused mittetöötamise põhjuste üle iga masina ja aparaadi kohta eraldi. Mittetöötamise põhjusteks võib olla näiteks toorainete ja materjalide puudumine, töölise tööle mitteilmumine, tööliste puudus, tööriistade ja töövahendite puudumine, elektrienergia või kütuse vähesus, avarii jne.

Mittetöötamise põhjuseks võib olla «käivitamise ootamine». See esineb juhtudel, kui uuesti paigaldatud seadistuse monteerimine on lõpetatud ja see on (vormiliselt) kasutamiseks üle antud, kuid selle tegelikule kasutamisele ei ole veel asutud. Tegevusetuse põhjusena märgitakse ka remondi ootamist või remondisolemist; neil juhtudel peab olema märgitud, missugust remonti seadistus ootab või missuguses remondis see on.

Tegevusetuse põhjuste hulka arvatakse ka seadistuse ümberpaigutamist tsehhis või selle üleviimist ettevõtte ühest tsehhist teise.

Reservseadistus. Reservseadistuse hulka arvatakse paigaldatud seadistus, mida ettevõtteis kasutatakse sama tüüpi masinate, riistade jne. avariiliste vigastuste ja plaanikohaste remontide juhtudel.

Liigne seadistus. Teatavale ettevõttele liigseks peetakse seadistust, mida ettevõttes ei saa kasutada nende konstruktsiooni,

võimsuse, töömahu või ettevõtte tootmisprogrammi täitmise kindlustamiseks küllaldase analoogilise seadistuse hulga olemasolu pärast.

Paigaldamata seadistus on seadistus, mis asetseb tsehhides või töökodades, kuid ei ole kindlale kohale (põrandale, vundamendile) kinnitatud, samuti kõik seadistus ettevõtte ladudes, baasides ja õuedel.

Siirdavat (mittestatsionaarset) seadistust peetakse mittepaigaldatuks, kui see asetseb väljaspool nende töökohta, näiteks laos, õuel jne.

Varuseadistus. Varuseadistuseks loetakse paigaldamata seadistust, mis on määratud paigaldamiseks ja kasutamiseks sel juhul, kui analoogiline paigaldatud ja töötav seadistus rikneb, murdub või mitmesuguseil muil põhjustel reast välja langeb.

Seadistuse automatiseerimine. Seadistuse automatiseerimist määratakse selle järgi, kuivõrd on üksikuid masinate ja aparaatide tüüpe, liike jne. varustatud mehhanismidega ja seadmetega, mis masinate ja aparaatide tootmisvõimet maksimaalselt suurendavad, lühendades ühtlasi tööaega üksiku eseme tootmiseks ja kergendades töötajate tööd.

Seadistuse automatiseerimis- ja masinate ning aparaatide täiuslikkuse astme järgi on tööstusseadistuse park väga mitmesugune; ühetaoliste või isegi ühtede ja samade operatsioonide täitmiseks määratud masinad ja aparaadid võivad teravalt erineda konstruktsiooni täiuslikkuse ja tootmisvõime poolest.

Automatiseerimise uurimist teostatakse vastavate näitarvude paigutamise teel arvestuste ja loenduste programmidesse.

Metallilõikamise tööpinkide ning sepa- ja metallipressimise seadistuse loendusel seisuga 1. nov. 1940. a. oli teatav seadistuse rühmitamine automatiseerimisastme ja konstruktiivsete erinevuste järgi loendusele kuuluvate seadistuse nomenklatuuris ette nähtud.

Seadistuse loendusel 1932. a. ja 1934. a. olid küsimused seadistuse automatiseerimisest ja konstruktiivseist erinevustest paigutatud juba loendusvormidele.

Need küsimused olid suunatud nii iga üksiku masina täiuslikkuseastme kui ka tootmisprotsessi mehhaniseerimisastme selgitamiseks tervikuna.

Näiteks, olid seatud järgmised küsimused, mis käsitlesid toorainete, materjalide ja valmistoodete masinasse andmise ja masinast äratoimetamise viise:

a) kas käsitsi või kasutades lihtsamaid mehhanisme (kanderaam, käru jne.);

b) siirmise mehhanismid ilma jõumasinata: katkeline transport — käsikraanad, plokid, käsivagonetid rööpmeil jne.; pidev transport — käsi-rulljuhad, gravitatsioonilised seadmed, käsipumbad jne.;

c) siirmismehhanismid jõumasinaga: katkeline transport — kraanad, tõstukid, tõstevagonetid, liftid jne.; pidev transport — konveierid, elevaatorid, elektri-rulljuhad, pumbad jne.

Samal loendusel esitati järgmised küsimused, mis selgitasid materjali (pooltoodete, toodete) üleandmist transpordivahendilt masinasse ja laadimist masinalt transpordivahendile:

a) materjali andmine töötlemiseks masinasse (või punkrisse, mis masinat vahetult täidab) teostub otseselt transpordivahendiga — jah või ei;

b) materjali väljalaadimine masinast toimub otseselt transpordivahendiga — jah või ei.

Samal otstarbel olid loendusprogrammides ette nähtud küsimused seadistuse ajameist (transmissioonidest) ja rida teisi küsimusi.

Statsionaarne seadistus. Statsionaarse ehk paigalpüsiva seadistuse hulka kuuluvad masinad, aparaadid, tööpingid jne., milledel ei ole erilisi alatisi vahendeid vabaks siirmiseks ühest kohast teise (rattaid, veerikuid, rulle) ja mis on liikumatult kinnitatud töökohale tsehhis, töökojas, löövis (põrandale või vundamendile).

Statsionaarne seadistus eeldab toorainete, materjalide ja toodete tingimatut masina juurde andmist.

Siirdav seadistus on vabalt (kohast kohta) siirmise otstarbel varustatud alatiste rataste, rullide, veerikutega masinad, aparaadid, tööpingid jne. Siirdava seadistuse hulka arvatakse samuti raudtee platvormidele, autodele jne. monteeritud masinad ja aparaadid. Vastandina statsionaarsele seadistusele, millele peab töödeldavad materjalid tingimata juurde vedama, võib siirdavat seadistust töödeldava materjali juurde viia. Siirdava seadistuse näiteiks võivad olla lokomobiilid ja väikese võimsusega sisepõlemis-jõumasinad, pumbad, kompressorid, puurmasinad, siirdavad elektrijaamad jne.

Seadistus valmistamiskoha järgi. Kodumaal valmistatud seadistusel märgitakse loenduses ettevõtte nimetus ja linn, kus seadistus valmistatud, välismaal valmistatud masinail märgitakse riik ja firma.

Seadistuse vanus. Seadistuse vanuse näitarvuks on seadistuse valmistaja tehase poolt väljamise daatum (aasta). Andmed aja kohta, mil masin on valmistaja tehase poolt väljatud, leiduvad inventariraamatuis, kaartidel ja passidel.

Kui seadistuse väljamisaasta kohta andmed puuduvad, võib seadistuse vanuse näitarvuna kasutada masina paigaldamise aastat ettevõttes. Selle näitarvu kasutamisel on vaja teada, kas masin oli ettevõttesse paigutatud uuena (ei ole varem kasutatud) või vanana (on varem kasutatud).

Seadistuse võimsus (töö määratlused). Tehakse vahet seadistuse tootmisvõimsuse ja energeetilise võimsuse vahel. Seadistuse tootmisvõimsus või üksikute masinate võimsus määratletakse toodangu suuruse järgi ajaühikus. Seadistuse loendusel arvutatakse tootmisvõimsust kui sellist ainult piiratud liiki masinate ja aparaatide kohta, mis valmistavad ühelaadilisi, kergesti arvestatavaid tooteid: kõrgahju võimsust näiteks ööpäeva jooksul sulatatud malmi järgi, martäänahju võimsust ööpäevas sulatatud terase järgi, hofmanni ahju võimsust põletatud telliste ööpäevase väljalaske järgi, veskikivide võimsust ööpäevas jahvatatud terade järgi või jõumasina võimsust kilovatt-tundides. Harilikult aga seisneb võimsuse arvestus töömääratluse kindlakstegemises, mis on üksikute masina-, aparaatide jne. liikide tootmisvõimsuse näitajaks.

Seadistuse töömääratlused on väga erinevad ja üksikuil masinaliikidel iseloomustatakse neid mõõdetega, mis määravad masina tööorganeid. Näiteks on kõrgahjudel selliseks näitarvuks ahju kasulik maht kantmeetrites; martäänahjudel — põrandapind ruutmeetrites, ketrusmasinail — värtnate arv, kudumistelgedel — soa pikkus, treipingil — kärni kõrgus ja kärnide vahe jne.

Tootmisseadistuse energeetiliseks võimsuseks nimetatakse võimsust, mis on vajalik masina käivitamiseks ja normaalseks tööks. Mõne seadistuse liigi (näit. metallilõikamise tööpinkide) puhul võib energeetiline võimsus olla ka tootmisvõimsuse näitajaks.

Seadistuse töörežiim on seadistuse kindlaksmääratud töökord tsehhis, töökojas jne., s. t. seadistuse töövahetuste arv, töö kestus ühes vahetuses (tunde) jne.

Seadistuse pargi kasutamine ja töö arvestamine. Seadistuse pargi kasutamise arvestus esineb: 1) seadistuse pargi kasutamata reservide olemi kindlakstegemises ja 2) seadistuse pargi kasutatava osa koormuse näitarvude kindlakstegemises.

Kasutamata reservide olem määratakse:

a) olemas- ning korrasoleva paigaldatud seadistuse pargi ja olemas- ning korrasoleva seadistuse pargi üldarvu suhtega (korrasoleva mittepaigaldatud seadistuse reserv);

b) olemas- ning korrasoleva paigaldatud, kuid (teatava ajavahemiku jooksul) mittetöötava seadistuse arvu ja olemas- ning korrasoleva seadistuse üldarvu suhtega (mittetöötava seadistuse reserv).

Seadistuse pargi kasutatava osa suhtes eristakse järgmisi näitarve: ekstensiivse koormuse (aja järgi), intensiivse koormuse (võimsuse järgi) ja töömahu (integraal-näitarvu) järgi.

Seadistuse töö arvestamise kindlustamiseks aja järgi on vajalikud järgmised näitarvud, mis määravad seadistuse tööd: 1) seadistuse töö masin-vahetustes ehk masin-tundides, 2) masinate tootmisvõimsus, 3) iga masina toodangu hulk.

Reeglikohaselt võimaldub enam või vähem rahuldavalt loendustel arvestada masina töötamisaega, kusjuures see arvestus haarab harilikult lühikest ajavahemikku — loenduse päeva.

Tootmisvõimsuse näitarvu võidakse kaudselt kasutada seadistuse töö arvestamiseks seoses tööga aja järgi.

Kolmandat näitarvu — toodangu mahtu — harilikult ei võeta loenduste ja arvestuste programmi: seda näitarvu kasutatakse seadistuse jooksva arvestuse puhul.

Seadistuse vahetuslikkuse koefitsient on seadistuse kasutamise ajaline näitarv.

See koefitsient arvutatakse masin-vahetuste korrutiste summa jagamisel masinate üldarvuga. Näiteks töötas ettevõttes loenduse päeval masinaid: ühes vahetuses — 35, kahes vahetuses — 80, kolmes vahetuses — 30.

Seadistuse vahetuslikkuse koefitsient

$$\frac{(1 \times 35) + (2 \times 80) + (3 \times 30)}{145} = 1{,}97.$$

Kasuliku tegevuse koefitsient on seadistuse tootmisvõimsuse kasutamise määra näitarv (saadakse tegelikult kasutatava võimsuse kõrvutamisel selle võimsusega, mis on masinale, aparaadile, tööpinkidele arvestatud jne.).

Seadistuse tööseisakud on kõrvalekaldumised seadistuse töö kindlaksmääratud režiimist tsehhis, töökojas jne.

Eristatakse tööseisakuid: 1) ööpäevaseid või täis-ööpäevaseid, kui seadistus seisab kas terve ööpäeva või kõik määratud režiimi

kohased vahetused ööpäeva kestel, 2) vahetusaegseid seisakuid, kui seadistus seisab teatava ajavahemiku määratud töötundidega vahetuse kestel.

Seadistuse kapitaalremont on remont, mis tehakse seadistuse reast väljalangemise puhul avariide, murdumiste, vigastuste või kulumiste tagajärjel ja mis nõuab tähtsamate tööosade ja detailide tingimatut vahetamist.

Jooksev remont vt. plaaniline ennakremont.

Plaaniline ennak- (korrashoiu-) remont on remont, mis tehakse varem ettenähtud plaani järgi seadistuse tarvilikus töökorras hoidmise eesmärgil. Plaaniline ennakremont, mille juures tööosi ja mehhanisme asendatakse uutega ja mis teostatakse kapitaalremondi summade või amortisatsioonifondide arvel, arvestatakse kapitaalremondi hulka.

Plaaniline ennakremont masina töökorras hoidmiseks, mis seisneb masina puhastamises ja väikeste osade vahetamises, tehakse tsehhi kulutuste arvel ja arvatakse jooksva remondi hulka.

Põllumajandusstatistika.

Põllumajandusharude klassifikatsioon. Praktikas tarvitusele võetud põllumajandusharude (tootmisalade ja kultuuride) klassifikatsiooni võib kokku võtta järgmises skeemis:

Kultuuride harud ja rühmad (põhimised).	Kultuuride ja tootmisalade loetelu (alajaotused).
A. Põllundus.	
I. Teravilja taimede kultuurid.	
1. Teraviljade kultuurid:	
a) taliviljad	a) nisu, rukis, oder.
b) suviviljad	b) nisu, harilik sorgo, rukis, oder, kaer, mais, tatar, hirss, džugar *(Sorghum cernum)*, riis, teised teraviljad.
2. Kaunviljade kultuurid	põldhernes, kikerhernes, harilik seahernes, lääts, türgi uba, harilik uba, vikk seemneks, teised kaunviljad.
II. Tehniliste taimede kultuurid.	
1. Kiudtaimede kultuurid	ameerika ja egiptuse puuvill
2. Niintaimede kultuurid:	
a) üheaastased	a) kiulina ja vahelina, põhja kanep (Kesk-Vene), lõuna kanep, kanaff, abuutilon jt.
b) mitmeaastased	b) hiina nõges (ramjee), koerakapsas jt.
3. Õlitaimede kultuurid:	
a) üheaastased	a) päevalill seemneks, õlilina, sojauba, riitsinuspuu, sinep, taliraps, suviraps, õlimagun, seesam, maapähkel, parilla, õlituder, safloor, õlinaeris, õlitondipea, mugullõikhein jt.
b) mitmeaastased	b) oliivipuu, tungipuu jt.
4. Eeter-õlitaimede kultuurid:	
a) üheaastased	a) aniis, koriander, harilik must köömen *(Trachuspermum coptisum)*, juurkurereha, moldaavia tondipea jt.

b) mitmeaastased	b) köömen, apteegitill, lääne salvei, piparmünt, roos, lavendel, lääne jasmiin, rosmariin, aedliiva ee, lippia, võhumõõk, pikakarvane karuputk, jäikkarvane kareputk, ambroosia, hanimalts, harilik naistenõges, eukalüpt jt.
3. Ravimtaimede kultuurid: a) üheaastased b) mitmeaastased	 a) kampri basiilik jt. b) must malv, punane sõrmkübar, karumustikas, apteegisalvei, teekummel, harilik palderjan, tanguudi rabarber, lobeelia, kampri meripuju jt.
6. Kautšuktaimede kultuurid	tau-sagõs, kok-sagõs, krimmi sagõs, guajula, askleep, hondrilla jt.
7. Gutapertštaimede kultuurid	eukommia, kikkapuu jt.
8. Suhkrupeedi kultuurid	suhkrupeet
9. Muud tehniliste juurviljade kultuurid	sigur, bataat jt.
10. Tubaka kultuurid	kollased tubakad, sigaritubakad, bakuunid, mahorka
11. Teekultuurid	teeistandikud
12. Humalkultuurid	humalaistandikud
13. Muud tehniliste taimede kultuurid	aeduniohakas, luffa jt.
III. Söödataimede kultuurid.	
1. Söödajuurvilja kultuurid	söödapeet, -kaalikas, -porgand, -naeris jt.
2. Sööda-rohttaimede kultuurid: a) põllukülvikorras	 a) põldheinad
1. Üheaastased	1. vikk, sorgo, saradella, itaalia hirss jt.
2. Mitmeaastased	2. ristik, lutsern, timut, niidu ja karjamaa rohttaimed, seemneks
b) niidu- ja karjamaa külvikorras	b) niidu ja karjamaa heintaimede külvid heinaks või karjatamiseks (kultuurniidud ja karjamaad)
c) väljaspool külvikorda	c) niitude ja karjamaade kultuurid (kaasa arvatud looduslike niitude ja karjamaade parandamine)
3. Silotaimede kultuurid	päevalill, mais ja teised külvid silosöödaks
4. Mooruspuu kultuurid	mooruspuu külvid ja igasugused mooruspuu istandikud
IV. Mugultaimede kultuurid.	kartul (kevadine ja suvine mahapanek), maapirn
V. Kõrvitsaliste põllukultuurid.	arbuusid, melonid, kõrvitsad, melonkõrvitsad

VI. Köögitaimede kultuurid:	
a) kaitstud maa-alal	a) kurgid, tomatid, muud haljastoidu taimed, istikud
b) avamaa-alal	b) kapsad, kurgid, tomatid, peedid, porgandid, rõikad, kaalikad, redised jt. lauajuurviljad, sibul, küüslauk, pipar, salatid, spinat, hapuoblikas, till, aedoad jt. köögiviljad.
VII. Sideraattaimede kultuurid.	lupiin jt. haljasväetuseks
VIII. Aedviljade ja marjade kultuurid.	
1. Aedviljapuud (seemne- ja luuviljalised)	õunapuu, pirnipuu, ploomipuu, kirsipuu, maguskirsipuu, harilik küdoonia, aprikoosipuu, virsikupuu jt.
2. Tsitrusepuud	mandariinipuu, apelsinipuu, sidrunipuu, pomerantsipuu, jt.
3. Teised subtroopilised puuviljad	hurmapuu, astelpihlakas, harilik viigipuu, granaatpuu, mandlipuu, kreeka pähklipuu, pistaatsia jt.
4. Viinapuud	kõik viinapuude liigid ja sordid
5. Marjapõõsad	aedmaasikad, mullukad, vaarikad, sõstrad, karusmarjad jt.
IX. Dekoratiivtaimede kultuurid.	
1. Kaitstud maa-alal:	
a) üheaastased	a) igasuguste lillede ja teiste dekoratiivtaimede kultuurid
b) mitmeaastased	b) igasuguste lillede ja teiste dekoratiivtaimede kultuurid
2. Avamaa-alal	
a) üheaastased	a) igasuguste lillede ja teiste dekoratiivtaimede kultuurid
b) mitmeaastased	b) igasuguste lillede ja teiste dekoratiivtaimede kultuurid
X. Metsataimede kultuurid (metsandus):	
a) kaitse otstarbeks kasvatatavad	
b) puidu saamiseks kasvatatavad	mitmesugused metsa puu- ja põõsastaimed

B. Loomakasvatus.

I. Karjakasvatus	
1. Veisekasvatus	a) piima, b) liha ja töö, c) liha ja piima, d) tõukarja (tõu-noorkarja kasvatus)

2. Lambakasvatus	a) villa, b) karusnaha (kasuka), c) liha ja villa, d) karusnaha ja piima, e) sega (liha-villa-piima), f) tõu (tõulammaste kasvatus)
	a) piima, b) villa (udukarva),
3. Kitsekasvatus	c) tõu (tõukitsede kasvatus)
4. Seakasvatus	a) tarbesigade, b) tõusigade
5. Hobusekasvatus	a) transpordi (töö), b) ratsa (traavli), c) tõuhobuste
6. Kaamelikasvatus	a) töö (koormakandja), b) ratsa, c) tõukaamelite
7. Teised töökarjakasvatuse liigid (eeslid, muulid jt.)	a) töö (transpordi), b) tõukarja
II. Põdrakasvatus.	a) töö (transpordi), b) pantide, c) liha ja piima, d) tõupõtrade
III. Küülikukasvatus.	a) karusnaha, b) liha, c) tõuküülikute
IV. Karusloomakasvatus.	a) karusnaha, b) tõukarusloomade
V. Koerakasvatus.	a) transpordi, b) teeninduse, c) tõukoerte
VI. Linnukasvatus. (kanad, haned, pardid, kalkunid, tuvid ja teised kodulindude liigid).	a) muna, b) liha, c) tõulinnukasvatus (selle hulgas ka inkubatoorne)
VII. Mesilastekasvatus.	igat liiki mesilased
VIII. Siidiussikasvatus.	1. kookonikasvatus, a) tööstuslik, b) tõusiidiussikasvatus
	2. grenaaž (munakasvatus)
IX. Kalakasvatus.	a) tööstuslik, b) tõukalakasvatus (maimukasvatus)

Maafond on põllumajandusliku kui ka mittepõllumajandusliku otstarbega maapinna üldsuurus. ÜK(b)P KK ja NSVL RKN määrusega 27. maist 1939. a. «Kaitseabinõudest kolhooside ühiskondliku maa laostamise vastu» kehtestatud korras peetakse igas kolhoosis eriline maaraamat, rajooni (maakonna) põllumajandusosakonnas aga riiklik maaraamat maafondi arvestamiseks.

Põllumajanduslikud kõlvikud on maa-alad, mis omavad üht või teist tootmisotstarvet.

Tootmistarbe iseloomu kohaselt klassifitseeritakse neid järgmiselt:

1) õue- ja aiamaad, 2) eraldiasuvad köögiviljaaiad (ka eraldiasuvad puuviljaaiad, viinamarjaaiad, marjaaiad, tee-, mandariini-, sidruniistandikud jne., 3) põllumaa (põllumaa pindalasse kuulub: a) külvipind, b) mustkesa, c) söötismaad), 4) heinamaad (heinamaa jaotatakse luhaks, aasaks ja soostunuks), 5) kar-

jamaad, 6) põõsastikud, 7) metsad, 8) sood, 9) teed, karjateed, tänavad, 10) vee. all olev maa-ala (järved, tiigid, jõed), 11) muud põllumajanduslikud kõlvikud.

Põllumajanduslike kõlvikute andmed määratletakse rajooni (maakonna) põllumajandusosakonnas arvestusvormi nr. 22 alusel.

Põllumajanduslike kõlvikute kasutamisaste on ühe või teise kasutatud osa protsent kogu antud kõlviku pinnast.

Põllupinna kasutamisastme määramisel arvatakse kasutatud ossa: kogu külvipindala (kevadine produktiivne), hääbunud talivilja pindala, mis ei ole kevadel täis külvatud, ja mustkesa pindala.

Maakasutus on organisatsioonide või üksikisikute õigus maa tootlikuks kasutamiseks.

Maa antakse kasutamiseks kolhoosidele, kellele ta kinnistatakse igaveseks riikliku aktiga, sovhoosidele, asutustele ja organisatsioonidele, kolhoosnikele, töölistele, teenistujaile ja üksiktalupoegadele.

Aruandluses on tarvitatav järgmine maakasutajate klassifikatsioon: 1) kõik kolhoosid (nende ühiskondlik maa); 2) kolhoosidel õue- ja aiamaafond uute kolhoosnike majandite jaoks; 3) kolhoosnike maa isiklikuks kasutamiseks; 4) kolhoosi maa tööliste, teenistujate ja teiste mitte kolhoosiliikmete isiklikuks kasutamiseks; 5) kokku: maad kolhoosisektoris; sellest: 6) põllumajanduslikel artellidel ja kommuunidel; 7) kolhooside poolt on antud: a) asutustele, ettevõtetele ja organisatsioonidele külviks ja niitepindalaks (ajutiselt), b) individuaal- ja kollektiivaianduse alla (ajutiselt); 8) üksiktalundid; 9) tööliste, teenistujate ja teiste mitte kolhoosiliikmete maad väljaspool kolhoosi maid; 10) Sovhooside Ministeeriumi sovhoosid; 11) Liha- ja Piimatööstuse Ministeeriumi [1] sovhoosid; 12) Toiduainetetööstuse Ministeeriumi sovhoosid; 13) teiste süsteemide sovhoosid; 14) muud maad põllumajanduslikuks tootmiseks; 15) sellest asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide abimajandite kasutuses olevad maad; 16) riiklik maafond; 17) sellest pikaajaliseks kasutamiseks kolhoosidele antud maad; 18) riiklik metsafond; 19) sellest kolhoosidele pikaajaliseks kasutamiseks antud metsamaad; 20) töostuse, transpordi ja eriotstarbe maad; 21) linnade ja linna tüüpi asulate maad; 22) sellest ettevõtete, asutuste ja organisatsioo-

[1] ENSV-s kuulub see ala Toiduainetetööstuse Ministeeriumi süsteemi. (Toim.)

nide abimajandite all; 23) sellest tööliste ja teenistujate individuaal- ja kollektiivaiandite all; 24) muud maad, mis ei ole ette nähtud loetelus; 25) kokku maad.

Külvipindala — kevadine produktiivpindala — on pindala, mis on tegelikult külvide all suviviljade külvi lõpetamise momendil. See pindala sisaldab: a) kogu talivilja kultuuride külve, mis on teostatud eelmise aasta sügisel, välja arvatud taliviljade külvid, mis on hääbunud suviviljade külvi lõpuks; b) kõiki suviviljade käesoleva aasta külve, kaasa arvatud hääbunud taliviljade asendamine suviviljadega; c) tehniliste kultuuride külve eelmistest aastatest (ravim-, eeterõli- ja kautšuktaimed) ja d) eelmiste aastate külvidest mitmeaastaste heinte niitepindala. Mitmeaastaste heinte kateviljaga külve, korduvaid (kõrrepõllu-) külve ja ridadevahelisi külve kevadisse produktiivpindalasse ei arvata.

Koristuspindala on külvide pindala, mis kuulub koristamisele. Sellesse pindalasse arvatakse kevadine produktiivpindala, välja arvatud külvid, mis hääbusid suvel (idanemata suviviljad, hääbunud rahe, üleujutuse, varajaste külmade jne. tagajärjel) aga ka kateviljata mitmeaastaste heinte külvid neil juhtudel, kui heinad ei anna külviaastal saaki. Korduvad (kõrrepõllu-) külvid ja ridadevahelised külvid arvatakse koristuspindalasse.

Seemendatud pindala on kogu pindala, millele oli külitud seeme. See pindala sisaldab kõik sügisel teostatud taliviljade külvid, kõik kevadel teostatud suviviljade külvid, kaasa arvatud suviviljade külvid hääbunud taliviljade asemele, mitmeaastaste heinte külvid kateviljade alla, järelviljade külvid teise saagi saamiseks ja ridadevahelised külvid.

Seemne vajadus on seemne hulk, mis kuulub kasutamisele või on kasutatud külviks arvestusobjekti ulatuses põllumajandus- või kalendriaastal. Seemne vajadus arvutatakse lähtudes seemendatavast pindalast ja seemne külvinormist 1 ha-le.

Niisutatavad külvid on külvid pindalale, mis on varustatud niisutussüsteemiga isevoolavaks niisutamiseks või veetõsteseadisega ja sai jooksval aastal vähemalt ühekordse niisutuse, sõltumata selle läbiviimisest kas enne või pärast külvi. Niisutatavate külvide hulka arvatakse ka need külvid (peamiselt köögiviljad), milliste niisutust teostatakse vihmutamise või teiste spetsiaalseadmetega. Niisutatavad külvid arvatakse üldisse külvipindade kokkuvõttesse ja eraldatakse eri näitarvuga.

Korduvad (kõrrepõllu-) külvid on suviviljakultuuride külvid, mis teostatakse peale peakultuuri koristamist, et saada antud aastal teist lõikust ühelt ja samalt pinnalt.

Kultuurid, mis koristatakse esimesena, on peakultuurid ja arvatakse külvipindade üldkokkuvõttesse (kevadisse produktiivpindalasse); kultuurid aga, mis on külvatud pärast peakultuuri koristamist ja koristatakse samal aastal, kuuluvad korduvaisse külvidesse ja arvestatakse väljaspool külvipindala ehk kevadise produktiivpindala kokkuvõtet. Koristus- ja seemendatud pindala näitarvudes arvestatakse ka korduvad külvid.

Ridadevahelised külvid on külvid (enamasti soja- ja türgi uba), mis teostatakse vaheltharitavate kultuuride ridade vahele, peamiselt maisi põldudel.

Ridadevahelisi külve kevadise produktiivpindala kokkuvõttesse ei liideta, vaid arvestatakse eraldi näitarvuna, arvutades ümber harilikuks külviks, lähtudes keskmisest külvinormist. Koristus- ja seemendatud pindala näitarvudesse kuuluvad ka ridadevahelised külvid.

Sordikülvid on külvid, mis on teostatud nii selekteeritud kui ka kohalike kõrge viljakusega sordiehtsuse dokumentidega tõestatud sordiseemnetega.

Sordikülvid arvestatakse kolhoosides ja põhisüsteemidesse kuuluvates sovhoosides peamiste teravilja- ja tehniliste kultuuride alal üksikute sortide järgi.

Suviviljakülvid on kultuuride külvid, mis on teostatud kevadel ja annavad saagi samal aastal. Suviviljadeks loetakse suviteraviljade ja kaunviljakülvid, kõik tehnilised kultuurid (peale talirapsi), kartul, köögivili, kõrvitsalised ja söödakultuurid. Suviviljade külvid vastu talve loetakse samuti suviviljakülvideks. Sellesse külvirühma kantakse ka mitmeaastaste heinte kateviljaga külvid ja külvid haljasväetiseks.

Arvestusel eraldatakse suviviljakülvide hulgast suviviljade külvid hääbunud talivilja asemele. Riikliku suvivilja külviplaani täitmise iseloomustamiseks on tarvilik võtta suvivilja külvipindala ilma hääbunud talivilja asemele suviviljade külvita, ilma mitmeaastaste heinte kateviljaga külvideta ja ilma mitmeaastaste heinte niitepindalata ning ilma teiste mitmeaastaste kultuuride eelmise aasta külvideta.

Talivijakülvid on sügisel külvatud kultuuride külvid, mis annavad tõusmeid samal aastal ja kannavad saaki järgmisel

aastal. Taliviljakultuuride alla arvatakse taliteraviljadest nisu, rukis, oder, ning tehnilistest — taliraps.

Taliviljakülve arvestatakse: a) sügisel teostatud külvid ja b) säilinud külvid suviviljade külvi lõpetamise momendiks. Nagu eespool näidatud, kuuluvad kevadisse produktiivpindalasse suviviljade külvi lõpetamise momendini säilinud taliviljade külvid; seemendatud pindalasse kuuluvad eelmise aasta sügisel teostatud taliviljakülvid.

Riikliku talivilja külviplaani täitmise iseloomustamiseks tuleb võtta sügisel teostatud külvide pindala.

Külvid vastu talve on mõningate suviviljakultuuride külvid hilissügisel otsekohe enne külmi arvestusega, et seemned sügisel ei idaneks ja säiliksid riknematutena kevadeni. Vastu talve külvatakse päevalille, sinepit, koriandrit, aniisi, saflori, mahorkat ja porgandit. Suviviljakultuure, mida külvatakse vastu talve, arvestatakse suvivilja külvidena.

Talivilja hääbumine on taliviljakülvide täielik hääbumine sügis-, talve- ning kevadperioodil kuni suviviljade külvi lõpetamise momendini (mitte tõusnud ja hääbunud külmumise, mädandumise, lämbumise jne. tõttu). Hõredaksjäänud külve hääbunuks ei arvata.

Taliviljade hääbumine tehakse kolhoosides kindlaks Riikliku Kindlustusvalitsuse aktide alusel, sovhoosides aktide alusel, mis on alla kirjutatud sovhoosi direktori poolt.

Hääbunud taliviljade asendamine suviviljadega on suviviljade külv, mis on teostatud suviviljade külvi alguseks hääbunud talivilja põldudel. Selle külvi liigi eraldamine erilise näitarvuga on tingitud sellest, et suviviljade külviplaani täitmise näitarvud ei tohi sisaldada suviviljakülve, mis külvatud hääbunud talivilja põldudele.

Taaskülitud pindala liidetakse kevadise produktiivpindalasse ja koristuspindalasse.

Külvipindalad jaotatakse kultuuride rühmade järgi järgmiselt: a) tera- ja kaunviljakultuuride rühm; b) tehniliste kultuuride rühm; c) kartuli- ja aedviljakultuuride rühm; d) söödakultuuride rühm; e) külvide rühm haljasväetiseks.

Mitmeaastased kateviljata heinad on ristik, lutsern ja teised, mis jooksval aastal on külvatud iseseisvale pindalale. Mitmeaastaste kateviljata heinte külvid arvatakse üldkülvipindalasse — kevadisse seemendatud produktiivpindalasse.

Mitmeaastaseid kateviljata heinu, kui nad külviaastal ei anna saaki, ei arvata koristuspindalasse.

Mitmeaastased kateviljaga heinad on ristik, lutsern jt., mis on külvatud koos (paralleelselt) teise kultuuriga, tali- või suviviljaga (harilikult rukki, nisu, kaeraga jne.). Külv teostatakse varakevadel, mõnikord aga sügisel.

Peakultuuri, mille alla teostatakse mitmeaastaste heinte külvi, nimetatakse k a t e v i l j a k s, mis koristatakse samal aastal, heinad aga reeglipäraselt esimesel aastal saaki ei anna. Mitmeaastaste heinte esimene lõikus teostatakse peale külvi teisel aastal. Mitmeaastaste heinte kateviljaga külvi, nagu eespool tähendatud, üldkülvipindalasse (kevadisse produktiivsesse) ei liideta.

Mitmeaastaste heinte niitepindalasse arvatakse eelneval aastal kateviljata ja katevilja alla teostatud mitmeaastaste heinte külvid, mis on säilinud külvipinna arvestamismomendini. Need külvipindalad sisaldavad heinaks, seemneks, karjatamiseks ja haljassöödaks kasutatud külve.

Mitmeaastased istandikud on istandikud, mis pikema aja kestel annavad toodangut. Mitmeaastastesse istandikesse kuuluvad: viljapuuistandikud (õuna-, pirni-, kirsi-, ploomi-, aprikoosi- ja virsikupuu), marjaistandikud (maasika, vabarna, sõstra, karusmarja jt.). Viinamarjaistandikud, subtroopiliste taimede istandikud (tee, oliivipuu, mandariini-, apelsini-, sidruni-, datlipuu, ploomi-, jaanikõdrapuu, bambuse-, tungipuu, eukalüptipuu jt.) ja mooruspuuistandikud.

Viinamarjaistandike loendus teostati NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt 1940. a., mooruspuuistandike loendus — 1941. a.

Suviviljakülvide kindlustamine sügiskündidega on sügiskünni pindala protsentuaalne suhe suviviljakülvide pindalaga, kusjuures viimasest pindalast on eraldatud kateviljaga heinad ja mitmeaastaste heinte niitepindala ning teiste mitmeaastaste kultuuride eelmise aasta külvid. See näitarv iseloomustab pinnase ettevalmistamise õigeaegsust ja kvaliteeti. Vabariikides, kraides ja oblastites, kus suviviljakülve ei teostata ainult sügiskünnile, vaid ka mustkesale, arvutatakse suviviljakülvide kindlustamise näitarvud sügis- ja kesakündide pindalaga.

Taliviljakülvide kindlustamine kesaga on talivilja alla küntud mustkesa protsentuaalne suhe sügisel külvatud taliviljade pinda-

laga. See näitarv iseloomustab taliviljakultuuridele pinnase ettevalmistamise agrotehnilist taset.

Vegetatsiooni meteoroloogilised tingimused. Põhimisteks vegetatsiooni mõjustavaiks tingimusteks on sademed ja temperatuur. Tavaliselt statistikas kasutatakse näitarvudeks sademete kogust, kuus või terves vegetatsiooniperioodis, nii absoluutses väljenduses (mm-tes) kui ka suhteliselt normiga (keskmine mitme aasta sademete hulk vastavail perioodidel). Temperatuuri-tingimustest uuritakse kuu keskmisi temperatuure (kraadides), samuti ka maksimaalseid ja minimaalseid temperatuure vegetatsiooni kriitilistel perioodidel nii absoluutses väljenduses kui ka suhteliselt normiga.

Viljasaak. Viljasaagiks ehk põllumajanduslike kultuuride tegelikuks saagiks ühelt ha-lt loetakse vaatlushinnangute alusel kõrre otsas määratud saaki, näiteks nädal enne vastava rühma põllumajanduslike kultuuride lõikuse algust.

See hinnang teostatakse iga kultuuri kohta kord aastas. Kõik kultuurid ühendatakse kolme rühma. Iga kultuurirühmale on määratud eri hinnanguaeg sõltuvuses valmimiseajast. Hinnanguajad diferentseeritakse ka üksikute rajoonide järgi. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia vabariikides, Kasahstani lõunarajoonides, Ukrainas ja Põhja-Kaukasuses on määratud üksikutele kultuurirühmadele 1. juuli, 1. august ja 15. sept.; teistes ülejäänud lõuna- ja kagurajoonides — 15. juuli, 15. august ja 15. sept.; keskvööndi rajoonides — 1. august, 15. august ja 15. september; põhjarajoonides, Uuralis ja Siberis — 15. august, 1. sept., ja 15. september.

Viljasaagi määramisel kasutatakse kolhooside ja rajoonide põllumajandusosakonna viljasaakide väljavaate aruandeid. Kolhoosi ja rajooni põllumajandusosakonna aruannete kontrolli teostatakse Statistika Keskvalitsuse jaoskonna- ja rajooniinspektorite poolt külvide seisundi valikvaatluse teel kontrollitavais kolhoosides. Teraviljakultuuridel, tähtsamail tehnilistel kultuuridel ja kartulil teostatakse enne koristamist sama sihiga valikmetreerimine. Viljasaagid määratakse kevadise produktiivpindala kohta üksikute (näiteks talirukki, suvinisu, puuvilla, suhkrupeedi jt.) kultuuride järgi, samuti ka üksikute kultuurirühmade (näiteks kaunviljade, köögiviljade) järgi, ning eraldi kolhoosides, riiklikes majandeis (eraldades Sovhooside Ministeeriumi sovhoose, Toiduainetetööstuse Ministeeriumi sovhoose ja Liha- ja Piimatööstuse Ministeeriumi sovhoose), kolhoosnike õue-aiamaa

külvidel, tööliste ja teenistujate ning üksiktalupoegade külvidel, samuti ka kõikide majandiliikide kohta kokku.

Viljasaak määratakse kõikide majandiliikide järgi ja igas neist üksikult keskmiselt oblasti, krai, vabariigi kohta, aga ka kolhooside ja peale selle iga haldusrajooni kohta.

Viljasaagi mõõtmine metreerimise teel on kontrollmeetod saagi määramiseks üksikutel kultuuridel ruutmeetriliste valikproovide võtmise teel enne lõikuse algust (umbes 3 päeva). Kitsarealiste ja lauskülvide (näiteks kõikide teraviljakultuuride, peale maisi- ja laiarealiste hirsikülvide, kiulina- ja kanepikülvide) proovid võetakse 1 ruutmeetri suuruse raami, «meetriku» abil, laia reavahedega külvidel (maisil, suhkrupeedil, kartulil jne.) aga viiemeetriste lattide abil. Meetrikute alusel määratakse ümberarvutuse teel keskmine viljasaak ha-lt. Metreerimise teel saadud viljasaagi andmeid kasutatakse viljasaagi väljavaadete hinnangu õigsuse kontrollimiseks.

Kaod viljasaagi koristamisel on koristamise protsessis kaotsi läinud osa põllunduse toodangust, sõltuvalt koristustööde kestusest ja kvaliteedist. Kadude selgitamisel rühmitatakse neid üksikutesse liikidesse või jaotatakse sõltuvalt neist põhjustest, mis tekitavad ühe või teise kao.

Kadude suurus määratakse tavaliselt arvestusega ühele ha-le. Kadude määramise metoodika sõltub kultuurist ja kadude liigist.

Vilja kogusaak (põllunduse kogutoodang) on toodangu kogu suurus viljasaagi täisküpsuse momendiks, mis on toodetud arvestusele kuuluva objekti (kolhoosi, sovhoosi, haldusrajooni, oblasti, vabariigi, NSV Liidu) külvipindalal, põllumajanduslikes istandikes, või põllumajanduslikel kõlvikuil. Vilja kogusaak määratakse üksikute kultuuride ja kultuurirühmade järgi. Vilja kogusaagi arvutamine teostatakse, lähtudes kevadisest produktiivpindalast ja keskmisest ha-saagist.

Viljasaagi indeks on jooksva perioodi keskmise viljasaagi muutuvuse näitarv, võrreldes eelneva ajavahemikuga nii üksikute kultuuride kui ka kultuurirühmade ja majandiliikide järgi.

Viljasaagi indeksit kasutatakse ka kultuurirühmade (näiteks teraviljakultuuride) keskmiste saakide võrdlemisel kahes või mitmes objektis (majandis, rajoonis, oblastis).

Kultuurirühmade indeksi arvutamisel on vajalik iga kultuuri viljasaak võrdkaalustada nende kultuuride külvipindalaga ajavahemiku kohta, millega teostatakse võrdlemine (alusajavahemik).

Analoogiliselt arvutatakse indeks ka mitmesuguste objektide või majandite kategooriate keskmiste viljasaakide võrdlemisel.

Neil juhtudel võetakse aluseks selle objekti või majandite kategooria külvipinnad, millega teostatakse võrdlemist.

Viljasaakide astendid masina-traktorijaama tööde eest naturaaltasu arvestamiseks on näitarvud, millistest lähtudes tuvastatakse naturaaltasu normid kolhoosidele tööde eest, mida on teostanud masina-traktorijaamad. Astendite arv ja nendevahelised intervallid sõltuvad kultuuride iseloomust, milliste järgi teostatakse naturaaltasu arvestamist.

Kariloomade arv. Tavaliselt kariloomade arvu näitarvud antakse loomaliikide järgi: hobused, veised, sead, lambad, kitsed jne., kusjuures tihti veiste arvus näidatakse eraldi lehmade arv, kuna lammaste ja kitsede arv antakse summaliselt.

Loomakasvatuse üksikasjalisemaks iseloomustamiseks kariloomade arvu näitarvud antakse liikide piiris sooliste, vanuseliste ja tõuliste rühmade järgi.

Juhtudel, kui tekib vajadus summalise kariloomade arvu ühtse näitarvu järgi, näiteks karjamaaga ja söötadega kindlustatuse arvutamisel ühe karilooma kohta jne., kasutatakse kogu kariloomade arvu üleviimist suur-loomühikuiks.

Kariloomade arvu üleviimiseks suur-loomühikuiks kasutatakse tavaliselt järgmisi koefitsiente:

a) Loomade maksumuse järgi:

Täiskasvanud hobune, lehm, pull, härg	1,0
Noorhobused ja noorveised üle 1 a.	0,5
Varsad kuni 1 a.	0,25
Vasikad kuni 1 a.	0,125
Täiskasvanud lambad ja kitsed	0,1
Lamba- ja kitsetalled	0,062
Sead üle 4 kuu	0,25
Põrsad kuni 4 kuud	0,05

b) Loomade poolt tarvitatavate laudasöötade hulga järgi:

Täiskasvanud hobune	1,9
Lehm, pull, härg	1,0
Noorhobused	0,9
Noorveised üle 1 a.	0,5
Sead üle 4 kuu	0,6
Vasikad kuni 1 a.	0,25
Põrsad 2—4 kuud	0,2
Kõik lambad ja kitsed	0,1

Karja rühmitamine teostatakse soo, vanuse ja teiste tunnuste järgi suurema või vähema näitarvude detailiseerimisega sõltuvalt plaanimise, operatiivse juhtimise ja teiste eesmärkide vajadusest.

Näiteks toome tüüpilisemad detailiseeritud kariloomade rühmitused.

Kariloomade loendus 1. jaan. 1935. a.	Kariloomade loendus 1. jaan. 1941. a.	Külanõukogude majandiraamatud	Sovhooside Ministeeriumi sovhooside aruandlus.
Hobused.			
Üldse hobuseid	Üldse hobuseid	Üldse hobuseid	Üldse hobuseid
Täkud, 3—8-a.	Täkud üle 3 a.	Üle 3 a. vanad:	3-aastased ja van.
„ 8—12-a.	a) sugutäkud	Täkud	
„ üle 12 a.	b) mittesugutäkud		
Märad, 3—8-a.	Märad	Märad	Neist märad
„ 8—12-a.			
„ üle 12 a.			
Ruunad, 3—8-a.	Ruunad	Ruunad	
„ 8—12-a.			
„ üle 12 a.			
Noortäkud ja -ruunad, 2—3-a.	Noortäkud, 2—3-a.	Noortäkud, 2—3-a.	
a) töötavad	Ruunad, 2—3-a.	Ruunad, 2—3-a.	
b) mittetöötavad			
Noormärad, 2—3-a.	Noormärad, 2—3-a.	Noormärad, 2—3-a.	
a) töötavad		Sälud, 1—2-a.	
b) mittetöötavad			
Sälud, 1—2-a.	Sälud, 1—2-a.	Sälud 6 kuust kuni 1 a.	
a) täkksälud		Varsad, sünd. käesoleval aastal	
b) märasälud			
Varsad, kuni 1-a.	Varsad, kuni 1-a.	Varsad, kuni 6-kuused	
		Üldisest arvust tööhobuseid	

Veised.

Üldse Pullid üle 2 a. vanad	Üldse Pullid üle 2 a. vanad	Üldse Pullikesed 1—2-a.	Üldse Sugupullid

Kariloomade loendus 1. jaan. 1935. a.	Kariloomade loendus 1. jaan. 1941. a.	Külanõukogude majandiraamatud	Sovhooside Ministeeriumi sovhooside aruandlus
Pullikesed, 1—2-a.	Pullikesed, 1—2-a.	Härjakesed-kastraadid, 1—2-a.	Pullikesed, sünd. üle-eelmisel aastal
			Pullikesed, sünd. möödunud aastal
Härjakesed (pullikesed-kastraadid) 1—2-a.	Härjakesed-kastraadid, 1—2-a.		Täiskasvanud kastraadid, sünd. üle-eelmisel a.
			Täiskasvanud kastraadid, sünd. eelmisel aastal
Lehmad Õhvad (paaritatud) üle 2 a. v.	Lehmad Õhvad, 1-a. ja van.	Lehmad Õhvad, sellest paaritatud kuni 1. X	Lehmad Õhvad
Õhvad, 1—2-a.			
Mullikad üle 2 a.	Mullikad üle 1 a.	Mullikad üle 1 a. v.	Mullikad, sünd. üle-eelmisel a.
„ 1—2-a.			Mullikad, sünd. eelmisel aastal
Pullvasikad 6 kuust kuni 1-a.	Pull- ja härgvasikad, kuni 1-a	Vasikad 6 kuust kuni 1 a.-ni	Vasikad, sünd. käesoleval aastal
Pullvasikad kuni 6-kuused			
Lehmvasikad 6 kuust kuni 1-a.	Lehmvasikad, kuni 1-a.	Vasikad, kuni 6-kuused	
Lehmvasikad, kuni 6-kuused			
Tööhärjad üle 2 a. v.	Härjad üle 2 a. v.		Tööhärjad
Mittetöötavad härjad üle 2 a. v.	Pullikesed kastraadid üle 2 a. v.		Täiskasvanud kari- ja noorloomad, nuumal
	Sead.		
Üldse	Üldse	Üldse	Üldse
Sugukuldid, 9-kuused ja vanemad	Täiskasvanud sead üle 9 kuu vanad:	Sugukuldid üle 9 kuu vanad	Sugukuldid
Orikad ja kuldid üle 9 kuu vanad, nuumal	a) sugukuldid b) mittesugukuldid ja orikad	Mittesugukuldid ja orikad üle 9 kuu vanad	
Emised üle 9 kuu vanad:	c) emised d) neist emised nuumal	Emised üle 9 k. vanad, sellest emised nuumal	Põhiemised Kontrollitavad emised

Kariloomade loendus 1. jaan. 1935. a.	Kariloomade loendus 1. jaan. 1941. a.	Külanõukogude majandiraamatud	Sovhooside Ministeeriumi sovhooside aruandlus
a) poegivad ja imetajad b) ahtrad c) kokku d) neist nuumal			
Noorsead, 4—9-kuused: a) kuldid b) orikad c) emised	Noorsead, 4—9-kuused	Noorsead, 6—9-kuused Noorsead, 4—6-kuused	Remontkuldid, 4—10-kuused Remontemised, 4—10-kuused
Põrsad, 2—4-kuused Põrsad, kuni 2-kuused	Põrsad, kuni 4-kuused	Põrsad, kuni 4-kuused Sead üle 1 aasta vanad	Põrsad, 2—4-kuused Põrsad, kuni 2-kuused Nuumal kõigist vanuseist

Lambad.

Üldse	Üldse	Üldse	Üldse
Täiskasvanud, üle 1 aasta vanad: a) jäärad	Jäärad üle 1 aasta vanad	Jäärad üle 1 aasta vanad	Jäärad
b) oinad c) uted	Oinad-kastraadid üle 1 aasta vanad. Uted ja utekesed üle 1 aasta vanad	Oinad-kastraadid üle 1 aasta vanad Uted üle 1 aasta vanad	Oinad Uted Utekesed, sündinud eelmisel aastal Jäärad „ Oinad „
Noorlambad 6 kuust kuni 1 aastani: a) jäärakesed b) oinakesed c) utekesed	Noorlambad 6 kuust kuni 1 aastani: a) jäärakesed ja oinakesed-kastraadid b) utekesed ja uted	Utekesed üle 1 aasta vanad Jäärakesed, oinakesed-kastraadid 6 kuust kuni 1 aastani Utekesed ja uted 6 kuust kuni 1 aastani	Talled, sündinud käesoleval aastal pärast desinfektsiooni: a) utekesed b) jäärakesed c) oinakesed
Talled, kuni 6-kuused	Talled kuni 6 kuuni	Talled kuni 6 kuuni	Talled, sündinud käesoleval aastal kuni desinfektsioonini.

Kariloomade loendus 1. jaan. 1935. a.	Kariloomade loendus 1. jaan. 1941. a.	Külanõukogude majandiraamatud	Sovhooside Ministeeriumi sovhooside aruandlus
Kitsed.			
Üldse	Üldse	Üldse	Üldse
Täiskasvanud, üle 1 aasta vanad:	Sikud üle 1 aasta vanad	Sikud üle 1 aasta vanad	
a) sikud	Kitsed üle 1 aasta vanad	Kitsed üle 1 aasta vanad	
b) kitsed	Kitsetalled 6 kuust kuni 1 aastani	Sikukesed 6 kuust kuni 1 aastani	Sellest kitsetalled, sündinud käesoleval aastal
Kitsetalled	Kitsetalled, kuni 6-kuused	Kitsekesed 6 kuust kuni 1 aastani	
		Kitsetalled, kuni 6-kuused	
Kaamelid.			
Üldse	Üldse	Üldse	Üldse kaameleid, sellest üle 3 a. vanad
Täiskasvanud, üle 3 aasta vanad:	Isased üle 3 aasta vanad		
a) isased	Ruunad üle 3 aasta vanad		
b) ruunad	Emaskaamelid üle 3 aasta vanad		
c) emaskaamelid	Noorkaamelid, 2—3-aastased		
Noorkaamelid, 2—3-aastased	Kaamelivarsad, 1—2-aastased		
Kaamelivarsad, 1—2-aastased			
Eeslid ja muulid.			
Üldse	Üldse		
Üldse üle 3 aasta vanad,	Eeslid üle 3 aasta vanad:		
sellest emaseeslid	a) isased		
	b) emased.		
Nooreeslid, kuni 3-a.	Eeslid, 1—3-aastased		
	Eeslid kuni 1-aastased		
	Muule üldse		

Lühemate rühmituste näitena esinevad rühmitused kolhoo-

side igakuuses aruandes vorm nr. 24 ja külanõukogude kvartaliaruandes kolhoosnike loomade arvu kohta vorm nr. 2 järgi:

Kolhooside aruandlus:	Külanõukogude aruandlus:
Hobused: üldse	
Märad üle 3 a. vanad.	
Varsad sünd. jooksval aastal.	
Tööhobused.	
Veised: üldse	Veised: üldse
Lehmad.	Lehmad.
Vasikad sünd. jooksval aastal	Vasikad kuni 1 a. vanad
Tööhärjad.	
Pullikesed-kastraadid, kasvatatavad tapmiseks, liha ja naha saamiseks.	
Sead: üldse	Sead ja põrsad üldse
Emised üle 9 kuu vanad.	
Põrsad, kuni 4-kuused, sünd. jooksval aastal.	
Lambad ja kitsed: üldse	Lambad, kitsed, lamba- ja kitsetalled üldse
Uted ja kitsed üle 1 a. vanad	
Talled, sündinud jooksval aastal	

Ülaltoodud üksikasjaliste rühmituste aluseks on iga liigi loomade jaotus nende majandusliku otstarbe, karjas produtseerimise osa ja ka loomade vanuse järgi.

Põhirühmadena esinevad iga karilooma liigi juures: a) isassuguloomad, b) emas-suguloomad, c) remont-noorkari, d) juurdesünnid jooksval aastal. Hobuste, veiste, kaamelite, eeslite ja muulide puhul tuleb loetletud rühmadele lisandada ka töökarjarühm ning veistel ja sigadel karjarühm, mis on nuumal tapmiseks.

Vanuserühmituste intervallid määratakse sõltuvalt iga karilooma liigi arenemise kiirusest, näiteks aastased intervallid hobustele ja veistele, aga tunduvalt lühemad sigadele. Emasloomade rühma kantakse täiskasvanud emasloomad, kes on juba poeginud kas või ainult üks kord, näiteks lehmad, või emasloomad teatud vanuseastmesse jõudes: kõik märad (koos noormäradega) üle 3 aasta vanad, emised (koos nooremistega) üle 9 kuu vanad, uted (koos noorutedega) üle 1 aasta vanad.

Töökarjarühma kantakse loomad, keda kasutatakse veojõuna tähtsamail põllutöödel (künd, koristamine jt.), metsatöödel, ehitustel, voorides, samuti ka ratsa- ja sõiduloomadena. Kriitilisel loenduspäeval ajutiselt mittetöövõimeline töökari loetakse töökarjaks.

Kergeil töödel kasutatavad tõuloomad (täkud, pullid) loetakse mittetööloomadeks.

Remont-noorkarja rühma kantakse noorloomade vanemad rühmad, mis on määratud täiskasvanud tootmiskarja täienduseks (remondiks): noorhobused 2—3-aastased, õhvad, mullikad, pullikesed ja härjakesed üle 1 aasta vanad, kuldid ja nooremised 4—9-kuused jne.

Loomade soo ja vanuse järgi rühmitamise kõrval jaotatakse loomad ka tõugudeks ja tõugude piires generatsiooni ehk verelisuse järgi. Üldmassist eraldatakse loomad, kes kuuluvad kindlatesse kultuurtõugudesse või enam-vähem väärtuslikesse küllalt kindlaisse kohalikesse tõurühmadesse varem koostatud tõugude ja alatõugude nimekirja alusel.

Hobuste ja veiste tähtsamate tõugude puhul arvestatakse peale tõu ka loomade generatsiooni (verelisuse astet). Kohalikku tõugu veised, sead ja lambad arvestatakse kahe verelisuse rühma põhjal: täisverelised ja segaverelised (parandatud), aga kohalikku tõugu hobuste puhul arvestatakse vaid tüüpilisi loomi, ilma verelisuse astme järgi jaotamata.

Tõukarja väljaselgitamine ja arvestus teostatakse dokumentide ja loomade põlvnemise kirjete alusel, nende puudumisel — loomade zootehnilise vaatluse ja nende põlvnemist tõendavate tunnistajate abil.

Kariloomade arvu dünaamika väljendab muutusi kariloomade arvus teataval perioodil ja arvutatakse uuritava perioodi lõpul kariloomade arvu protsendilise suhtena selle perioodi algul olnud kariloomade arvuga.

Analoogiliselt arvutatakse loomade arvu kasvutempo näitarvud. Dünaamika näitarvust erinevalt antakse tempo näitarv tingimata ühesuguste perioodide, näiteks: aasta, poolaasta, kvartali või kuu kohta ja see eeldab rea seda liiki näitarvude olemasolu.

Kariloomade arvu aasta keskmiste tempode näitarv arvutatakse kui keskmine uuritava perioodi aastatempode näitarvudest. Ajavahemiku üksikute aastate kohta andmete puudumise korral võib arvutada aasta keskmiste tempode näitarvu liitintresside valemi abil. On ebaõige saavutada aasta keskmiste tempode näitarvu kogu ajavahemiku dünaamika näitarvude jagamisega ajavahemiku aastate arvuga.

Kariloomade arvu dünaamika näitarvude arvutamisel on vajalik silmas pidada, et kariloomade arvu sesoonse kõikumise tõttu ei saa otsustada ei kariloomade arvu dünaamika ega

ka kasvutempo üle, kõrvutades aasta eritähtaegade kariloomade arve.

Karja struktuur. Karja struktuuri ehk koostise näitarvud arvutatakse: 1) loomakasvatuse või tema üksikharu tootmissuuna määramiseks ja 2) möödunud ajavahemikus karja taastootmise tulemuste ja eelseisva ajavahemiku taastootmise perspektiivide hindamiseks.

Produktiivse loomakasvatuse üldine suund määratakse tavaliselt sigade arvu suhtega ühelt poolt ja lammaste ning kitsede arvu suhtega teiselt poolt kogu veiste või lehmade arvuga.

Veisekasvatuse suund määratakse protsendiga lehmade arvust karjas ja vasikate arvuga 100 lehma kohta, samuti protsendiga härgade arvust karjas ja üle 1 aasta vanuste noorloomade arvuga 100 lehma kohta. Kõrge lehmade protsent karjas ja vasikate ning noorkarja madal protsent lehmade suhtes on näitarvuks piimakarjapidamise suunale; vastupidine suhe näitab lihakarjapidamise suunda, härgade suur protsent karjas — liha- ja töökarjapidamise suunda. Vähem kasutatavad on rühmade suhted sea- ja lambakasvatuses. Madal emiste protsent karjas on intensiivse kiirarengu suuna näitaja. Noorloomade suur protsent lambakarjas või ka uttede suhtes on suure sigivusega lambakasvatuse näitaja, tallede väike protsent, eriti noorte jäärade ja oinaste osas on piima- ja karusnaha suuna näitaja.

Tähendatud struktuuriliste näitarvude kasutamine ei ole alati võimalik üksikute majandite kategooriate karjade suhtes, eriti kolhooside ja kolhoosnike juures. Kolhoosid näiteks annavad tähtsa osa saadud põrsaste juurdekasvust üleskasvatamiseks kolhoosnikele. Seepärast emiste kõrge protsent kolhooside ühiskondlikus karjas ja madal protsent kolhoosnike isiklikus seakarjas ei iselomusta kiirarenevuse intensiivsuseastet, küll aga omapärast funktsioonide jaotust seakasvatuses.

Ühes või teises rajoonis kujunenud karjakasvatuse suund muutub üsna aeglaselt. Seetõttu iga-aastased karja struktuuri muutused võimaldavad hinnata taastootmise olukorda. Selleks otstarbeks kasutatakse eeltoodute kõrval tavaliselt ka niisuguseid näitarve, nagu isas-suguloomade arvu 100 emas-suguloomа kohta; lehmade remondi kindlustatust (üle 1 aasta vanuste õhvade või õhvade ja mullikate arv 100 lehma kohta), sigidike säilimist (vasikad kuni 1-aastased 100 lehma või 100 lehma ja õhva kohta) jne.

Karja taastootmine haarab sõna laiemas mõttes kogu karjakäivet (sigidik, realiseerimine, lõpmine jne.).

Karja taastootmise protsess on kariloomade arvu kõrval üks peamisi uurimisobjekte loomakasvatusstatistikas.

Seoses karja liikuvusega üksikute majandiliikide vahel ostude ja müükide tagajärjel ei saa kariloomade arvu dünaamika näitarvu üksikutes majandiliikides igakord kasutada selle uurimiseks, kuna näiteks karja arvu suurenemine võib toimuda ka ostude arvel. Seetõttu, et saada näitarvu oma karja taastootmise tulemustest, on vajalik karja juurdekasvust lahutada loomade arv, mis tuli sisse teistest majandiliikidest või liita loomade arv, mis on üle kantud teistele majandiliikidele.

Peale tulemuslike näitarvude, mis on kindlaks tehtud loomade arvu dünaamika andmeil, kasutatakse rida näitarve, mis iseloomustavad taastootmise üksikelemente. Need näitarvud jagunevad kolme pearühma: taastootmine sõna kitsamas mõttes, s. o. sigidike saamine, karja realiseerimine ja lõpmine.

Esimesse rühma kuuluvad emasloomade paaritamise ja poegimise ning sigidike tulemi näitarvud.

Paaritamiskampaania käigu näitarv arvutatakse paaritatud emasloomade arvu protsendilise suhtena paaritatava kontingendiga, s. o. emasloomade arvuga, kes kuuluvad paaritamisele aruandeaastal.

Paaritatav kontingent majandis määratakse enne aasta algust paaritusplaani koostamisel. Kui sellist plaani ei ole, võetakse paarituskontingendiks tinglikult emasloomade arv aasta alguseks ja nimelt lehmade, õhvade ja üle 1 aasta vanuste mullikate arv (andmete puudumisel aga ainult lehmad ja õhvad), emised üle 9 kuu vanad, uted ja kitsed üle 1 aasta vanad, märad üle 3 aasta vanad.

Emasloomade poegimise näitarvu võib arvutada kahel viisil. Paaritamise efektiivsuse selgitamiseks määratakse see poeginud emasloomade — lehmade, emiste, uttede, kitsede või märade — arvu suhtena sama liigi paaritatud emasloomade arvuga, kusjuures paaritamise ja poegimise ajaline vahe peab keskmiselt vastama üksikute loomaliikide tiinuse kestusele. Poegimiseks loetakse kõik juhud, kui kõik või osa sigidikest on saadud elusalt.

Majandis emasloomade tootlikkuse kasutamisastme määratlemiseks arvutatakse poegimiste näitarv poeginud emasloomade arvu suhtena aasta algul oleva emasloomade arvuga, kusjuures sellesse loomade arvu koostisse arvatakse tavaliselt samad rühmad, mis paarituste näitarvu arvutamise puhul, peale veiste, kuhu arvatakse lehmad ja õhvad üle 1 aasta ning 2-aastased mullikad, andmete puudumise korral aga ainult lehmad ja õhvad.

Abortide ja ebaõnnestunud poegimiste näitarvud, mis on eriti tähtsad hobusekasvatuses, arvutatakse aborteerunute suhtena poeginute ja aborteerunute arvuga või paaritatud emasloomade arvuga.

Poegimiste näitarvu kõrval arvutatakse emasloomade sigivuse näitarv. See arvutatakse ainult mitmiksünnitajate loomaliikide (sigade, lammaste) juures saadud sigidike arvu suhtena poeginud emasloomade arvuga või sigidike arvuna ühe poegimise, näiteks saadud eluspõrsaste või elustallede arv ühe poegimise kohta.

Üldiste poegimiskampaania tulemuste hindamiseks arvutatakse sigidike tulem, mis ühendab emasloomade poegimiste ja sigivuse näitarvud. Sigidike tulem määratakse saadud sigidike arvu suhtena emasloomade arvuga aasta alguseks.

Mittetõukarja vääristõugudega metiseerimise käigu ja tulemuste hindamiseks arvutatakse metiseerimise näitarv tõuliste isasloomadega paaritatud emasloomade arvu suhtena kogu paaritatud emasloomade arvuga või saadud tõuliste sigidike arvu suhtena üldise sigidike arvuga.

Karja lõpmine on surma, samuti ka haige või haavatud looma sundtapmise juhtum, kusjuures tapetud loomast saadud liha toiduks ei tarvitata.

Karja üldiste kadude iseloomustamisel kuulub karja lõpmisse ka loodusõnnetuste ja röövloomade poolt ning teisiti tekitatud häving, samuti loomade kadumine.

Karja lõpmise protsent arvutatakse mitmesugustest lähtebaasidest, olenevalt karja rühmadest. Statistilises praktikas kasutatakse järgmisi suhteid:

a) jooksval aastal sündinud oma noorkarja lõpmise protsent sigidike arvust; kogu selle grupi lõpmise protsent aga (kaasa arvatud ostetud noorkarja lõpmine) sigidike pluss ostude arvust;

b) täiskasvanud kariloomade (hobuste, lehmade, härgade, pullide, emiste ja üle 1 aasta vanuste lammaste jne.), samuti vanuserühmituste puhul ka vanemas eas noorkarja lõpmise protsent aasta keskmisest kariloomade arvust.

Kogu antud liigi karja lõpmise protsent moodustab kaunis tingliku suuruse üksikute vanusegruppide tavalise lõpmise taseme tugeva kõikumise tõttu. Vajaduse korral arvutatakse see näitarv aasta alguseks kariloomade arvu olemist, arvates juurde sigidikud ja ostud.

Karjakäive. Karjabilanss ehk kariloomade tulemi- ja minemitabel on nii tulemi- ja minemikirjete vastastikuse kont-

rolli kui ka karja taastootmisprotsesside majandusliku analüüsi vahendiks. Peale selle võib karjabilansi abil mõningate tulemi- ja minemikirjeisse puutuvate andmete alusel täpselt kindlaks teha mingisuguse kirje puudumist. Eriti sagedasti määratakse karjabilansi võttega tapakontingent lihatoodangu arvestamiseks või ka loodetav kariloomade arv aasta lõpuks. Karjabilanss koostatakse nii kogu karja liigi kui ka iga vanuserühma kohta. Viimasel juhul võimaldab see analüüsida kogu kariloomade käibeprotsessi taastootmisprotsessis ja ta kannab tavaliselt «karjakäibe» nimetust.

Allpool on toodud karjabilansi (-käibe) skeemid.

Sovhooside Ministeeriumi sovhooside aastaaruanded 1942. a.	Kolhooside loomakasvatuse valikuurimine 1943. a.	Kolhoosnike büdžetid	SKV tööskeem lihatoodangu arvutuseks
Jääk aasta alguks.	Oli aasta algul	Kariloomade arv a. algul.	Olem aasta algul
Sigidikud ja ületulek teistest rühmadest.	Sigidikud	Sigidikud	Sigidikud
Tuli juurde teistest majanditest evakueerimise korras.	Ostetud, vahetuse teel saadud ja muud tulemid mujalt:	Tulem alamast rühmast. Kolhoosist saadud.	Ostetud ja muud tulemid üldse. Sellest:
Muud tulemid	a) teistelt kolhoosidelt	Ostetud:	a) sovhoosidelt,
	b) kolhoosnikelt, töölistelt, teenistujailt jt.	a) kolhoosidest,	b) TVO-delt ja muudelt põllumajanduslikelt ettevõtetelt,
		b) riiklikelt ja kooperatiivsetelt organisatsioonidelt,	c) kolhoosidelt,
		c) kodanikelt.	d) töölistelt ja teenistujailt,
		Muud tulemid	e) üksiktalupoegadelt.
			Tuli üle nooremates vanuserühmadest.
Riigile antud	Riigile antud kohustuslike müükide arvel	Antud kohustusliku lihamüügi korras	Praakimine tapmiseks üldse. Sellest:
			a) antud ja müüdud riigile,
			b) majapidamises tapetud.
Müük tõuloomadeks keskuse eeskirjade järgi (tõuloomade varumise kontoritele, kolhoosidele jm.).	Müüdud riiklikele varujatele ja kooperatiividele. Antud riigikaitsefondi jm.	Müüdud ja kontraktsiooni järgi antud: a) kolhoosidele,	Müüdud ja muud minemid üldse. Sellest: a) sovhoosidele, b) TVO-dele ja

Sovhooside Ministeeriumi sovhooside aastaaruanded 1942. a.	Kolhooside loomakasvatuse valikuurimine 1943. a.	Kolhoosnike büdžetid	SKV tööskeem lihatoodangu arvutuseks
Antud Sovhoosside Ministeeriumi majandeile	Müüdud ja antud oma kolhoosi kolhoosnikele. Müüdud ja teistele kolhoosidele antud	b) riiklikele ja kooperatiivsetele organisatsioonidele. Müüdud kodanikele, antud vahetuseks, kingitud jm. minemid. Tapetud	muudele põllumajanduslikele ettevõtetele, c) kolhoosidele, d) kolhoosnikele, e) töölistele, teenistujaile jt. majapidamistele
Tapmine majandis (välja arvatud hädatapmine). Hädatapmine (produktsiooni ärakasutamisega).	Müüdud kolhoosi kaubanduse korras. Tapetud kolhoosis. Lõppes, hukkus ja kadus		
Lõppes ja hukkus. Teistesse rühmadesse üleviidud. Muud minemid.		Lõppes ja kadus. Läks üle kõrgematesse rühmadesse	Lõppes, hukkus ja kadus. Läks üle vanematesse vanuserühmadesse
Jääk aasta lõpuks	Oli aasta lõpuks	Loomade arv aasta lõpuks	Olem aasta lõpuks

Aasta lõpuks loodetava kariloomade arvu arvutamiseks koostatakse karjakäive järgmise lihtsustatud skeemi järgi: seis aasta lõpuks = olem aasta algul + sigidikud + tulem mujalt — lõpmine — eraldamine tapmiseks — müük tõuloomadeks, aga kõikide majapidamiskategooriate tarvis karja seis aasta lõpuks = olem aasta algul + sigidikud — lõpmine — eraldamine tapmiseks.

Tapakontingendi määramise puhul see skeem omandab sellise kuju: tapakontingent (lihaks eraldamine) = olem aasta algul + sigidikud — lõpmine — jääk aasta lõpuks.

Karjakäivet kasutatakse samuti loomakasvatuse toodangu arvestamiseks kariloomade sigidikkude, juurdekasvu ja kaalukasvu osas.

Piimatoodang. Piima kogutoodang sisaldab kogu lüpstud piima, sealhulgas ka piima, mis on joodetud vasikatele ja põrsastele, kuid ei sisalda piima, mis on vasikate poolt imetud.

Piima kogutoodangusse arvutatakse niihästi lehma- kui ka kitse-, lamba- ja hobusepiim.

Keskmine piimatoodang määratakse arvestusega ühe lüpsilehma või ühe niinimetatud keert- (furaaž-) lehma kohta.

Piimatoodangu õigeks arvutamiseks ühe lüpsva lehma kohta on vajalik teha kindlaks lüpsilehmade arv, kes lõpetasid laktatsiooni aruandeaastal ja nendelt lehmadelt kogu laktatsiooniperioodil lüpstud piima hulk, ka juhul, kui laktatsioon ületab kalendriaasta piiri. Keskmine piimatoodang ühe lüpsva lehma kohta saadakse selle piimahulga jagamise teel lehmade arvuga, kellelt see oli lüpstud.

Selliste andmete puudumisel võib keskmist piimatoodangut ühe lüpsva lehma kohta arvutada normaalse 10-kuuse laktatsiooniperioodi tingimusel lüpstud piimahulga jagamise teel aasta keskmise lüpsilehmade arvuga, mis on korrutatud koefitsiendiga $1{,}217 = \frac{365 \text{ päeva aastas}}{300 \text{ laktatsiooni päeva}}$, kuna lüpsilehmade aasta keskmise arvu määramisel normaalset kinnisperioodi arvesse ei võeta.

Piimakarja seisundi hindamisel on peale lüpsilehmade produktiivsuse vajalik teada ka karja kasustamisastet piimatoodangu saamiseks. Selle eesmärgiga arvutatakse lüpsilehmade protsent kogu lehmade arvust.

Sünteetiliseks näitarvuks, mis iseloomustab nii lüpsilehmade produktiivsustaset kui ka karja kasustamisastet piimatoodangu saamiseks, on keskmine piimatoodang ühe keertlehma kohta. See arvutatakse kogu lüpstud piima jagamise teel aasta keskmise keertlehmade arvuga. Viimane määratakse igapäevase lehmade arvu summa jagamise teel päevade arvuga aastas (365). Selliste andmete puudumisel võib määrata aasta keskmist lehmade arvu aritmeetilise keskmisena lehmade arvust iga kuu alguseks või aasta alguseks, keskel ja lõpuks, kusjuures sel juhul keskmist punkti tuleb arvestada kahekordse kaaluga; näiteks võib määrata lehmade keskmist arvu aastas, võttes arvutamiseks järgmised kuupäevad:

$$\frac{1.\text{ I} + 1.\text{ VII} + 1.\text{ VII} + 31.\text{ XII}}{4}$$

Piimatoodangu bilansi koostamisel võib tekkida vajadus piimasaaduste ümberarvutamiseks piimaks. Sellise ümberarvutuse jaoks määratakse piimasaaduste tegeliku saama alusel ümberarvutamise koefitsiendid; näiteks või saam moodustab 4%, ja järelikult või piimaks ümberarvutamisel korrutatakse see 25-ga.

Villapügi arvestatakse kas summaarselt või sordirühmade järgi (peen, poolkare ja kare). Vill ja uduvill, mida saadakse kitsedelt ja kaamelitelt, arvestatakse eraldi.

Rahvamajanduslike arvestuste puhul arvatakse villa kogutoodangusse lammastelt ja kitsedelt pügatud villa kõrval ka vill, mis on saadud lamba- ja kitsenahkade töötlemisel.

Pügatud lammaste protsent on lammaste kasutamise näitarv villatoodanguks. See näitarv arvutatakse pügatud lammaste arvu protsendina lammaste üldarvust enne pügamise algust. Laialdasemalt kasutatavaks näitarvuks on keskmine aastapügi ühe aasta keskmise lamba kohta. See näitarv arvutatakse kogu aasta jooksul pügatud villa jagamise teel kõikide lammaste aasta keskmise arvuga.

Loomade villaproduktiivsuse näitajaks on keskmine villapügi ühe pügatud lamba kohta, mis saadakse pöetud villa jagamise teel pöetud lammaste arvuga.

Aastapügi määramisel ühe pöetud lamba kohta võetakse peenvilla-lammaste juures kevadpügi aastapügina, kuna neid pöetakse kord aastas (kevadel); karevilla-lammaste aastapügi määratakse aga keskmise kevad- ja keskmise sügispügi summana.

Poolkarevilla-lammaste aastapügi õigeks määramiseks on vajalik teada pügamiste arv.

Karja tapatoodang. Liha- ja rasvatoodang määratakse tapakontingendi ja loomade keskmise kaalu andmete põhjal.

Kariloomade keskmine eluskaal tehakse kindlaks lihatoodangu määramisel eluskaalu järgi. Säärast arvestust peetakse loomade riigile andmisel. Liha- ja rasvahulga määramiseks tehakse kindlaks karja tapakaal, s. o. tapetud looma kere kaal ilma peata, jalgadeta, nahata, udarateta ja siseelunditeta (südameta, kopsudeta, kõrisõlme ja kõrita, maksata, põrnata, vatsata jm.).

Kogu lihatoodangu suuruse määramiseks kas elus- või tapakaalus on vajalik arvesse võtta keskmisi vahekordi liha saamiseks eluskaalust, näiteks lihakombinaatide andmete järgi.

Kariloomade rammususeastme õigeks hinnanguks on vajalik arvutada keskmised elus- ja tapakaalu näitarvud üksikute, võimalikult väikse ulatusega vanuserühmade järgi.

Loomade tapatoodangu hulka kuulub ka naha- ja karusnaha toormaterjalitoodang, mida loetletakse tükkides. See määratakse põhiliselt tapakontingendi ulatusega, millele liidetakse ka lõpnud loomadelt võetud nahkade toodang, mis on võrdne lõpnud loo-

made arvuga, maha arvatud sanitaarjäätmed (ägedate nakkushaiguste tagajärjel lõpnud loomad) ja praak.

Nahad jaotatakse vähemalt kolme rühma: suured, väikesed ja seanahad, või rühmitatakse peale selle veel kaalu järgi, kusjuures suured nahad jaotatakse hobuse-, varsa-, pulli-, härja-, lehma-, õhva- ja kaamelinahkadeks ning väiksed — varsa-, mullika-, vasika-, lamba- ja kitsenahkadeks. Viimaseist rühmadest eraldatakse toorkarusnahad — varsa-, vasika-, lamba- ja kitsenahad. Toorkarusnahkade hulka kuuluvad ka küülikute nahad.

Linnukasvatuse toodang. Lindude produktiivsuse hindamiseks kasutatakse elus- ning tapakaalu ja keskmise munatoodangu näitarve. Munatoodang määratakse munetud munade hulga jagamisega munejate kanade arvuga. Mõnikord munejate kanade arvestuse puudumisel arvutatakse munatoodang ühe täisealise emalinnu või iga linnu kohta aasta alguseks.

Sulgede ja udusulgede toodang määratakse arvestusega ühe tapetud linnu kohta.

Mesinduse toodang. Mesinduse kvalitatiivseks näitarvuks on mee- ja vahatoodang, arvutatud ühe mesilaspere kohta, mis on asetatud mesilasse.

Söödabaas. Söödabaasi põhilisteks näitarvudeks on söödapindalad, s. o. looduslike niitude ja karjamaade pindalad, samuti söödakultuuride — külvatud heina (üheaastaste ja mitmeaastaste), söödajuurikate ja silokultuuride — koristuspindalad. Söödapindaladega varustatavuse hindamiseks arvutatakse keskmine söödapindaladega varustatavus ühe karilooma kohta (ümberarvutatult).

Täpsema kujutluse ressurssidest annab kogusaak ühe karilooma kohta (ümberarvutatult). Silosöötadega varustatavust määratakse silomassi tegeliku sileerimise andmete alusel.

Nende kultuuride suhtes, mille produkte kas enamikus või tunduvas osas kasustatakse toidu (mitte sööda) otstarveteks, näiteks: teraviljade, kartulite jne. või teiste majanduslike nõuete rahuldamiseks (kütmine, ehitamine), näiteks õlgede söödaressursse võib määrata vaid nende tegelikult loomasöödaks eraldatud koguse alusel.

Sama on kehtiv ka nende söödavahendite kohta, mida majand soetab väljastpoolt (koogid, kombineeritud sööt, tärklise-, siirupi- ja piiritusetööstuse jäätmed jm.).

Karja söötmine. Peamiseks söötmise näitarvuks on üksikute söötade keskmine kulutus aastas ühe antud liigi ja antud rühma karilooma, näiteks ühe lehma, ühe vasika, ühe hobuse jne. kohta.

Säärase kiirelt käibiva karja jaoks, nagu seda on seakari, tehakse tavaliselt peale ühe või teise rühma kohta käiva sööda-kuluarvestuse veel sööda arvestus ühe leppe-emise kohta. Selleks jagatakse kogu seakarja poolt kulutatavad söödad emiste arvuga.

Söötade keskmise kulutuse arvutamisel võetakse aasta keskmine kariloomade arv (mida saab kõige täpsemalt arvutada loom-keertpäevade arvu järgi ja ligikaudselt keskmisena mitme kalendripäeva loomade arvust) või umbkaudselt loomade arv 1. jaanuaril kui laudaperioodi keskel.

Söötade keskmise kulutuse kohta käivate andmete kasutamisel tuleb arvesse võtta, et teatud osa nendest jääb loomatoiduks kasustamata varisemise, looma poolt laialipildumise ja teiste kadude tõttu.

Söötmise piisavuse hindamiseks võrreldakse söötade keskmist tegelikku kulutust söötmise zootehniliste normidega.

Kariloomade söötmise üldise taseme hinnanguks kasutatakse söötade ümberarvutamist kas söötühikuteks (kaer) või tärkliseekvivalentideks. Normid säärase ümberarvutuse jaoks on püstitatud üksikute söödaliikide toiteväärtuse ja omastamise võrdleva uurimise alusel.

Põllumajanduslik kogutoodang on põllunduse ja loomakasvatuse kogutoodangute summa. Põllunduse toodangus on arvestatud põllunduse, heinakasvatuse, köögiviljakasvatuse, puuviljakasvatuse, viinamarjakasvatuse ja metsakasvatuse toorsaadused. Loomakasvatuse toodangus on arvestatud karjakasvatuse, põhjapõdrakasvatuse, küülikukasvatuse, karusloomakasvatuse, teenindus- ja transportkoerte kasvatuse, linnukasvatuse, mesinduse, siidiussikasvatuse ja kalakasvatuse toorsaadused.

Metsade kasutamine, kalapüük ja jaht, mis annavad valmissaadusi looduse poolt inimtöö osavõtuta, ei kuulu põllumajandusliku toodangu alla.

Põllumajanduslikku kogutoodangut arvestatakse natuuras, aga kolhooside ja sovhooside toodang ka veel rahalises hinnangus.

Põllumajandusliku kogutoodangu arvestus rahalises hinnangus toimub kolhoosides riiklike varumishindade järgi, sovhoosides aga selle toodangu tootmiskulude omahinna järgi.

Peale selle eriliste rahvamajanduslike arvestuste juures põllumajandusliku toodangu rahaline hindamine toimub üldiselt: a) jooksva aasta hindadega ja b) 1926/27. a. püsivhindadega.

Põllumajandusliku kogutoodangu rahaline hinnang jooksva aasta hindadega toimub eraldi toodangu kaubastatava ja mittekaubastatava osa suhtes. Toodangu kaubastatav osa hinnatakse selle realiseerimise tegelike hindadega. Plaanilise varumise korras realiseeritud toodangu osa hinnatakse kohustuslike müükide ja saaduste riigile andmise hindadega. Riiklike kokkuostude ja detsentraliseeritud varumise korras realiseeritud saadused hinnatakse vastavalt riiklike kokkuostude ja detsentraliseeritud varumise hindadega; see toodangu osa aga, mis on realiseeritud kolhoositurul — kolhoosituru hindadega.

Toodangu mittekaubastatavat osa, mis läheb põllumajanduses tootmisvajadusteks (seemendamiseks, loomasöödaks jne.), samuti ka seda osa, mis läheb põllumajandusliku elanikkonna isiklikuks tarbimiseks, hinnatakse praegusel ajal tinglikult toodangu kaubastatava osa realiseerimise keskmiste hindadega («keskmiste kaubahindadega»). Toodangu mittekaubastatava osa, heinte, õlgede ja teiste mittetransporditavate saaduste hindamine toimub keskmiste kaubahindade järgi hinnaalandusega realiseerimiskulude (s. o. antud saaduse varumispunkti või turule toimetamisega seoses olevate kulude) suuruses. Sovhooside põllumajandusliku toodangu mittekaubastatavat osa hinnatakse antud saaduseühiku tootmise keskmise omahinna järgi.

Peab tähendama, et põllumajandusliku toodangu mittekaubastatava osa hinnang on tinglik ja võib toimuda ka teiste erinevate hindade järgi, olenevalt kujunenud majanduslikest tingimustest ja selle toodangu osa rahalise hinnangu otstarbest.

Toodangu rahaline hinnang püsivhindades võimaldab saada kujutluse toodangu «füüsilise» mahu dünaamikast pikema aja, näiteks mitme aasta kestel. Põllumajandusliku kogutoodangu füüsilise mahu indeksi määramiseks teostatakse toodangu hindamist eriliselt välja töötatud 1926/27. a. põllumajandussaaduste ühtsete üleliiduliste hindadega, võttes arvesse nende kvaliteeti ja sorti. Plaanimise ja arvestuse juures omab väga suurt tähtsust põllumajandusliku kogutoodangu suuruse määramine majandite üksikuis sotsiaalseis rühmades. Olevas praktikas põllumajandusliku kogutoodangu arvestused teostatakse järgmiste põllumajanduslike ettevõtete (majandite) rühmade seisukohalt:

1) iga süsteemi sovhoosid (kaasa arvatud linnalähedaste põllumajanduslike trustide sovhoosid);
2) masina-traktorijaamad (MTJ);
3) muud riiklikud põllumajandusettevõtted ja kooperatiivide põllumajanduslikud ettevõtted;
4) kolhoosid (ühiskondlik majapidamine);
5) kolhoosnikud (kolhoosnike isiklikud abimajandid);
6) tööliste ja teenistujate abimajandid;
7) üksiktalupoegade majandid.

Sotsialistliku põllumajanduse osatähtsuse määramisel põllumajanduslikus kogutoodangus sotsialistliku majanduse toodangu hulka (kaasa arvatud ka kolhoosnike, tööliste ja teenistujate isiklik majapidamine) kuulub esimese kuue majandite rühma toodangu summa.

Põllunduse kogutoodangut määratakse antud aastal toodetud taimsete toorsaaduste summana (kaasa arvatud metsakasvatuse saadused). Peale selle põllunduse toodang peab sisaldama lõpetamata toodangujääkide maksumuse muutumist antud aasta algusest kuni lõpuni.

Loomakasvatuse kogutoodang määratakse: a) eluskarja, lindude ja teiste põllumajandusloomade sigidike juurdekasvu ja kaalukasvu maksumusega ja b) loomakasvatussaaduste summaga, mida saadakse põllumajandusloomade elades, s. t. nende saadustega, mis ei ole seoses kariloomade, lindude jt. tapmisega.

Aasta jooksul saadud eluskarja, lindude ja muude põllumajandusloomade sigidikud, juurdekasvu ja kaalukasvu maksumus koosneb: a) antud aastal kasvatamise tulemusena saadud noorkarja, lindude ja muude põllumajandusloomade sigidike ja juurdekasvu maksumusest, b) eluskarja, lindude jms. kaalukasvu maksumusest, mis on saadud antud aastal tapaks eraldatud karja, lindude jms. nuuma ja karjatamise tulemusena, ja c) eluskarja, lindude jms. kaalukasvu maksumusest, mis on saadud aasta lõpuks säilinud eluskarja, lindude jms. nuumamise tulemusena.

Karja ja muude põllumajandusloomade kasvatamise ja nuuma (sigidike, juurdekasvu ja kaalukasvu) toodangu arvutamise kõrval tehakse ka karja, lindude ja muude põllumajandusloomade tapatoodangu arvestus ja arvutused aasta kohta. Karja ja lindude tapasaaduste summa kindlaksmääramine omab iseseisvat praktilist tähtsust kui riigi (rajooni) liha-, naha- ja teiste tooraainete ressursside ulatuse näitarv antud aastaks.

Põllumajanduslik kaubatoodang määratakse natuuras ja rahalises hinnangus kui üksikute põllumajanduslike ettevõtete ja majandite kaubatoodangu summa.

Põllumajandusliku ettevõtte või majandi kaubatoodangusse kuuluvad: 1) sovhooside põllumajandusliku toodangu annang riigile, 2) põllumajandusliku toodangu kohuslikud müügid riigile, kaasa arvatud annangud Nõukogude armee teraviljafondi; 3) põllumajandussaaduste riiklikud kokkuostud; 4) põllumajandussaaduste detsentraliseeritud varumised riiklike ja kooperatiivsete organisatsioonide poolt; 5) müügid kolhoositurgudel; 6) põllumajandussaaduste muud müügid väljaspool turgusid (vahenditud karja- ja teiste põllumajandussaaduste müügid-ostud põllumajanduslike majandite ja elanikkonna poolt väljaspool turgusid, samuti müügid vahetusena teiste saaduste ja kaupade vastu); 7) põllumajandussaaduste müügid sovhooside ja põllumajanduslike abimajandite poolt tööliste ja teenistujate ühiskondlikuks toitlustamiseks ja muud müügid; 8) naturaaltasu masina-traktorijaamade tööde eest; 9) annang kodumaa kaitsefondi; 10) laenude tagastamine natuuras ja 11) naturaaltasu tööde ja teenuste eest.

Kaubatoodangu arvestus teostatakse üksikute majandirühmade järgi.

Kolhooside põllumajandusliku toodangu kaubalikkuse arvestustel tervikuna summeeritakse kolhooside ühiskondliku majandi ja kolhoosnike isikliku abimajandi kogu- ja kaubatoodang.

Põllunduse kaubatoodang määratakse põllumajandusaasta kohta (antud aasta saagist). Põllunduse kauba- ja kogutoodangu vahekordade määramisel tervikuna ei võeta arvesse väheturustatavate saaduste liikide, nagu õlgede, aganate, kiutaimede esmatöötlemise jäätmete, söödakultuuride saaduste — igasuguste heinte, haljassööda, silo jms. — kogu- ja kaubatoodangut, samuti ei haara kogutoodang põllunduses aasta jooksul lõpetamata toodangu maksumuse muutumist. Juhtudel, kui toimub põllunduse üht või teist liiki saaduste tagavarade vähenemine põllumajanduslikes ettevõtetes ja majandites, teostatakse eriline toodangu realiseerimise arvestus tagavarade arvel. Kalendriaasta kohta põllundussaaduste kaubalikkuse protsendi määramise vajadusel teostatakse tinglik arvestus, võrreldes kalendriaasta kaubatoodangut sama aasta saagi kogutoodanguga ühes parandusega tagavarade muutumise suhtes aasta algusest kuni lõpuni (tagavarade kasv arvatakse maha kogutoodangust, tagavarade kahanemine liidetakse sellele).

Loomakasvatuse kaubatoodang määratakse kaubatoodangute summana: a) loomakasvatussaadustest, mis ei ole seotud karja ja muude põllumajandusloomade tapmise ja lõpmisega, b) karja ja muude põllumajandusloomade toodangust (elusalt või lihana) kalendriaasta jooksul.

Loomakasvatuse kauba- ja kogutoodangu vahekorra määramisel sõnnik kogu- ega kaubatoodangu summasse ei kuulu.

Põllumajandusliku toodangu kaubalikkuse määramisel üksikute sotsiaalsete rühmade majandeis tervikuna (kõikide süsteemide sovhoosides, kõikides kolhoosides jne.) teostatakse erilised kaubalikkuse arvestused, jättes kogu kaubatoodangust välja sisemise kaubakäibe (ost-müük) antud sotsiaalse rühma majandite piirides (näiteks kolhooside ost-müük kolhoosidelt, kolhoosnike ost-müük kolhoosnikelt jne.).

Tervikuna võetud kogu põllumajandusliku toodangu kaubalikkuse määramisel teostatakse erilised arvestused, eraldades kaubatoodangust, mis on saadud (ülaltoodud määratluses) eri sotsiaalsete rühmade majandite kaubatoodangute summana, kogu sisemist kaubakäivet nende sotsiaalsete majandirühmade vahel (näiteks kolhooside ost-müük sovhoosidelt jne.).

Karja ja muude põllundusloomade tapasaaduste kaubatoodangu protsendi määramisel teostatakse nende saaduste kauba- ja kogutoodangu vahekorra arvestus sõltumatult tapmise iseloomust (sisemajandi ja tööstusliku tapmise järgi kogusummas).

Põllumajandusliku kaubatoodangu rahaline hinnang toimub toodangu realiseerimise tegelike hindade järgi, kaasa arvatud preemiad ja juurdehindlused riiklikele varumishindadele. Naturaaltasu masina-traktorijaamade tööde eest ja seemne- ning söödalaenude tagastamised hinnatakse plaaniliste riiklike varumiste keskmiste hindade järgi.

Põllumajandusliku kaubatoodangu füüsilise mahu indeksi määramisel teostatakse kaubatoodangu hinnang eriliselt väljatöötatud ühtsete üleliiduliste 1926/27. a. põllumajandussaaduste hindade järgi, võttes arvesse saaduste kvaliteeti ja sorti.

Majandi sisetarbimine. Põllumajandusliku toodangu sisetarbimist majandis («sadestumist») määratakse saaduste summaga, mis on toodetud ja kasutatud samades põllumajanduslikes ettevõtteis või majandeis. Majandi sisetarbimisse kuuluvad omatoodetud saaduste kulutused seemendamiseks, kariloomade ja lin-

dude söödaks ja muudeks tootmiskuludeks, aga elanikkonna majapidamiste kohta ka kulutused nende majandite elanikkonna isiklikuks tarbimiseks.

Põllumajanduslik puhastoodang määratakse antud aasta töö tulemusena loodud põllumajandusliku kogutoodangu osana, mis jääb pärast põllumajanduslikus tootmises kasutatud tootmisvahendite tasumist. Põllumajandusliku tootmise puhastoodang on osa riigi rahvatulust ja on põllumajanduslike ettevõtete ning põllumajandusliku rahvastiku esmatulude allikaks.

Põllumajanduslik puhastoodang arvutatakse põllumajanduslikust kogutoodangust antud aasta materiaalsete tootmiskulude mahaarvamise teel.

Põllumajanduse materiaalsete kulutuste hulka kuuluvad järgmised tootmiskulude artiklid:

1) põhiliste tootmisfondide amortisatsioon;

2) seeme ja igat liiki istutusmaterjal;

3) söödad, allapanu ja muud kulutused loomakasvatuses: teravili ja teraviljatöötlemise produktid, kombineeritud sööt, õlikoogid, toorsööt, piim ja piimatöötlemise jäätmed, sool, koresööt ja allapanu, samuti ka munad hautamiseks ja tibude lisasöödaks ning mesi mesilaste lisasöödaks;

4) mineraal- ja sõnnikväetised;

5) põletus- (vedel) ja määrdeained, samuti igat liiki tahked kütused;

6) oma elektrijaamade ja mujalt saadud elektrienergia;

7) põllumajanduslike taimekahjurite vastu võitlemise vahendid;

8) ravimid ja desinfektsioonivahendid, mida on kasutatud loomakasvatuses;

9) muud materiaalsed tootmiskulutused, kulutused tootmisehitiste, põllumajandusmasinate, -riistade ja -inventari jooksvaks remondiks, taara ja pakkimismaterjalide, sadulsepatoodete, väikeinventari ja instrumentide jm. kulutused;

10) tasu veoteenuste eest põllumajandusliku toodangu, materjalide ja muude põllumajanduslike veoste vedudel, mis on teostatud transpordiorganisatsioonide ja teiste majandite poolt;

11) muud materiaalsete kulutuste liigid: posti-telegraafi kulud, põllumajanduslike ettevõtete kulud kontori- ja kantseleitarvetele jm.

Kogu põllumajandusliku puhastoodangu määramisel peavad kuuluma põllumajandusliku tootmise materiaalsete kulutuste summasse: üldriikliku tähtsusega liiduvabariikide veemajanduse

ministeeriumide korralduses olevate melioratiivsete seadmete põhifondide amortisatsioon, nende kasutamisega seotud materiaalsed kulud, samuti ka põllumajanduslikku tootmist teenindavate veterinaar- ja paarituspunktide, põllumajanduslike katsejaamade, sovhooside ja kolhooside katsepõldude ja laboratooriumide, selektsioonijaamade ja riiklike sugulavade materiaalsed kulutused.

Põllumajanduslike ettevõtete ja majandite transport ning mehhaanilised jõumasinad teenindavad mitte üksnes põllumajanduslikku tootmist, vaid ka nende majandite muud liiki tegevust. Seepärast põllumajandusliku tootmisega seosesolevate materiaalsete kulude summa lõplikul määramisel kantakse põletusaine ja kütuse, sööda- ja transpordivahendite amortisatsioonikulude üldsummasse vastavad parandused.

Üksikute väetusaineliikide mullas erineva lahustuvus- ja liikuvusastme ning nende toime erineva kestuse tõttu ei või kanda kogu ulatuses kõiki antud aastal läbiviidud mineraalväetistega mullaväetamist sama aasta tootmiskulude hulka. Seepärast, lähtudes mineraalväetiste üksikute liikide toime ligikaudsest keskmisest kestusest, tehakse jooksval aastal antud mineraalväetiste kasutamise kohta eriline arvestus.

Materiaalsete kulutuste rahalist hinnangut ja põllumajandusliku puhastoodangu koguse määramist teostatakse jooksva aasta ja 1926/27. a. püsivhindade põhjal.

Materiaalsete kulutuste rahalist hinnangut jooksva aasta hindade järgi teostatakse: a) omatoodetud põllumajandussaaduste ja põllumajanduslike materjalide suhtes kaubatoodangu osa realiseerimise keskmiste hindade järgi, hinnaalandusega nende realiseerimiskulude ulatuses, sovhoosides aga nende saaduste ja materjalide tootmise omahinna järgi; b) ostetud põllumajandussaaduste, põllumajanduslike materjalide ja kütuse suhtes nende omandamise tegelike hindade järgi. Tootmisteenused mujalt arvatakse materiaalsete kulutuste summasse nende teenuste tegeliku tasu suuruses.

Põllumajandusliku puhastoodangu füüsilise mahu indeksi määramisel hinnatakse põllumajandusliku tootmise materiaalseid kulutusi eriliselt väljatöötatud saaduste ja materjalide ühtsete üleliiduliste 1926/27. a. hindade järgi.

Materiaalsete kulutuste arvestus põllumajanduslikus tootmises ja põllumajandusliku puhastoodangu arvestused teostatakse põllumajanduslike ettevõtete ja majandite üksikute rühmade järgi, mis on kindlaks määratud põllumajandusliku kogutoodangu arvestuse jaoks.

Põllumajandusliku toodangu indeks arvutatakse antud aasta põllumajandusliku kogu-, kauba- või puhastoodangu füüsilise mahu võrdluse teel alusajavahemiku (aasta) samasuguse toodangu kogusega, mis võetakse 100-na. Selleks otstarbeks teostatakse põllumajandusliku kogu-, kauba- või puhastoodangu erilised arvestused rahalises hinnangus püsivhindadega. Olevas praktikas sääraste püsivhindadena on võetud 1926/27. a. hinnad. Toodangu arvestus püsivhindadega võimaldab otsustada põllumajandusliku kogu-, kauba- või puhastoodangu naturaalse füüsilise mahu dünaamika üle kestva ajavahemiku vältel, näiteks rea aastate kestel.

Toodangu püsivhindadega hindamismeetodi õige kasutamine nõuab järgmiste eelduste täitmist: a) üksikute saaduste võimalikult detailset jaotamist ja hindamist, arvesse võttes nende kvaliteeti ja sorti ja b) ranget kinnipidamist ühtsest üleliidulisest püsivhinnast antud saaduse sordi ja liigi kohta. Juhtudel, kui antud samasuguse otstarbega saaduse üldmassis suureneb kõrgemate sortide osa, esimese tingimuse ignoreerimine viib selle saaduse tootmise tegeliku dünaamika vähendamisele. Ühtse üleliidulise hinna printsiibist kõrvalekaldumine, mis seisneb selles, et saaduste hindamist teostatakse kohalike territoriaalsete hindade järgi, olgugi sama alusajavahemiku (1926/27. a.) kohta, viib üksikute saaduste tootmise paigutuses toimunud geograafiliste nihete tõttu paratamatult tervikuna NSV Liidu kohta toodangu mahu dünaamika valele peegeldusele. Nimetatud nähtuste vältimiseks teostatakse põllumajandusliku kogu- ja kaubatoodangu hindamist NSVL Plaanikomisjoni SKV poolt põllumajandussaaduste jaoks eriliselt väljatöötatud ühtsete üleliiduliste 1926/27. a. hindade alusel. Põllumajandusliku puhastoodangu füüsilise mahu indeksi määramisel hinnatakse materiaalseid kulutusi samuti eriliselt väljatöötatud ühtsete üleliiduliste põllumajandussaaduste ja tööstustoodete 1926/27. a. hindade alusel.

Põllumajandusliku kogu-, kauba- ja puhastoodangu füüsilise mahu indeksi määramist teostatakse mitte üksnes kogu põllumajanduse kui terviku üldise toodangu summana, vaid ka üksikute põllumajanduslike ettevõtete ja majandite rühmade läbilõikes, aga kogu- ja kaubatoodangu suhtes ka vastavalt toodangu arvestuseks määratud kultuuride ja saaduste liikide ning rühmade läbilõikes.

Põllumajandussaaduste bilansid, mida kasutatakse rahvamajanduse aruandebilansi arvutamisel, evivad eesmärki näidata põllumajandussaaduste tootmist, tarbimist (tootlikku ja isiklikku)

ja akumulatsiooni mahtu ja dünaamikat, samuti ka tööstuse varustamist põllumajanduslike toorainetega ja elanikkonna tarvete rahuldamist.

Põllumajandussaaduste bilansid koostatakse: a) põllumajanduslikes ettevõtteis ja elanikkonna põllumajandeis põllumajandussaaduste tulemi- ja minemi- bilansside näol ja b) põllumajandusliku kaubatoodangu bilansside näol.

Põllumajandussaaduste tulemi- ja minemi- bilansid näitavad tootmise, tootliku tarbimise (seemendamine, loomasööda jne.), põllumajandusliku elanikkonna isikliku tarbimise, realiseeritud kaubatoodangu osa ja tagavarade akumuleerimise mahtu jooksval aastal.

Põllumajandussaaduste bilansid koostatakse: a) natuuras põllunduse ja loomakasvatuse üksikute saaduste või saaduste samalaadsete rühmade kohta ja b) rahalises hinnangus jooksva aasta hindade järgi.

Põllumajanduse üksikute saaduste ja samalaadsete saaduste rühmade naturaalbilansside alusel koostatakse koondbilansid põllunduse kõikide saaduste, loomakasvatuse kõikide saaduste ja põllumajanduse kõikide saaduste summana. Koondbilansid koostatakse rahalises hinnangus jooksva aasta hindade alusel.

Põllumajandussaaduste naturaalbilansid koostatakse möödunud põllumajandusliku aruandeaasta kohta ja näitavad antud aasta saagi toodangu jaotamist. Loomakasvatussaaduste bilansid koostatakse möödunud kalendri-aruandeaasta kohta. Põllumajanduse kõikide saaduste koondbilansid koostatakse ka möödunud kalendri-aruandeaasta kohta.

Põllumajandussaaduste bilansi põhielementide füüsilise mahu indeksi määramiseks teostatakse toodangu, tootmisliku ja isikliku tarbimise, tagavarade ja kaubatoodangu osa koguste erilised arvestused rahalises hinnangus põllumajandussaaduste ühtsete üleliiduliste 1926/27. a. püsivhindade alusel. Bilansid arvutatakse NSV Liidu territooriumi kohta tervikuna.

Põllumajanduse kaubatoodangu bilansid, mida kasutatakse rahvamajanduse aruandebilansi arvutamise juures, näitavad põllumajandussaaduste kaubatoodangu ja impordi mahtu ja nende jaotamist tootlikeks otstarveteks (tarbimine tööstuses, põllumajanduses jm.), elanikkonna isiklikuks tarbimiseks, ekspordiks ja põllumajandussaaduste tagavarade akumulatsiooniks antud aastal.

Põllumajanduse kaubatoodangu bilansid koostatakse: a) natuuras üksikute saaduste ja samalaadsete rühmade kohta, b) rahalises hinnangus jooksva aasta hindade järgi.

Peale põllumajanduse toorsaaduste bilansside koostatakse samasugused bilansid ka esmatöötlussaaduste kohta.

Esmatöötlussaaduste aruandebilansside eesmärgiks on näidata kaubatoodangu mahtu ja esmatöötlussaaduste toodangut põllumajanduse kaubatoodangust tööstuses ning nende jaotamist aasta jooksul. Bilansid arvutatakse NSV Liidu territooriumi kohta tervikuna.

Sovhooside põllumajandusliku toodangu kulutuste liigid. Sovhoosi põllumajandusliku toodangu kulutusliikide hulka kuuluvad: a) tööjõukulutus, b) materjalikulutused, c) põhivahendite kulumine (amortisatsioon) ja d) halduskulud.

Põllumajandusliku tootmise kulutuste hulka kuuluvad tegelikult ainult põllumajandusliku tootmise eesmärgiga tehtud sovhooside kulutused. Kaasa ei arvata tööjõukulutusi, materjalikulutusi, põhivahendite kulumist ja halduskulusid, millised on sovhooside poolt tehtud kas otseselt või kaudselt ehitustele ja teistele kapitalimahutuse liikidele, põhivahendite kapitaalremondile ja sovhooside tööstuslikule tootmisele.

Põllumajandusliku tootmise kulutusi sovhoosides võib esitada järgmises skeemis (vt. lk. 122—124).

Otseste kulutuste hulka kuuluvad vahenditult maatükile (põllunduses) või karjarühmale (loomakasvatuses) tehtud kulutused, millistest aruandeaastal on saadud antud liik toodangut (näiteks teravili, piim jms.). Nende kulutuste hulka kuuluvad näiteks põllunduses: a) antud maatükil pinnaseharimisest, külvist, külvi eest hoolitsemisest ja saagi koristamisest osavõtnud tööliste töökulutus; b) külvatud seeme; c) antud maatükil kulutatud traktorite põletusaine traktori tööajavahemikul jne. (vt. lk. 122—124 antud skeemi järgi).

Tootmise üldkulutustesse kuuluvad farmi või mitmet liiki saadusi tootva sovhoosiosakonna üldkulutused, või tootmisharude (põllunduse, loomakasvatuse) üldkulutused. Siia kuulub näiteks tööde teenindamine põllul (vee-, seemne- ja väetise juurdevedu), farmi ja osakonna agro-zootehnilise personali töö, farmi ja osakonna ehitiste ja ruumide korrashoid jne.

Sovhoosi või majandi üldkulutuste hulka kuuluvad üldised kulutused kogu sovhoosile: sovhoosi haldus, tema üksikute osade teenindamine ning samuti sovhooside mittetootmislikud kulud (nende sisu kohaselt skeemis).

Tootmise ja sovhoosi üldkulutused kannavad tavaliselt lisakulude nimetust. Lisakulud jaotatakse proportsionaalse jagamisega saaduste eri liikide või nende samalaadsete rühmade järgi.

Autotranspordi töö, elav-veojõu töö, kulutused jooksvale remondile, samuti eelmiste aastate kulutused, mis sisaldavad mitmesuguste kulutuselementide summat (tööjõu, materjalide ja amortisatsiooni kulutusi), kannavad «komplekskulude» nimetust.

Põllumajandusliku tootmise kulutusi hinnatakse nende tegeliku maksumuse järgi. Tööjõukulutuste maksumust määratakse töötajaile töö täitmise eest arvestatud palga järgi koos selle lisakuludega. Tarvitatud materjalide maksumust, mis on soetatud mujalt, võetakse soetamise tegelike hindade järgi, sovhoosides toodetud materjalide maksumust aga nende tootmise omahinna järgi.

a) Kulutused põllumajanduslikule toodangule, mis on saadud aruande- või plaanitavas aastas.

(Üksikute kultuuride või samalaadsete kultuurirühmade, samuti ka iga liigi lõpetamata toodangu järgi.)

Kulutuste kirjed	Kulutuste üldmajanduslikud elemendid				
	Tööjõu maksumus	Materjalide maksumus	Amortisatsioon	Valitsemiskulud	Kokku
I. Eelmiste aastate kulutused aruandeaasta alguseni (taliviljade külv, sügiskünni teostamine, kesa ettevalmistamine, väetamine jt.					
II. Aruandeaasta otsesed kulutused					
1) Tööjõukulutused tehtud töödele		x	x	x	
2) Materjalikulutused:					
a) seeme	x		x	x	
b) põletusained	x		x	x	
c) määrde- ja puhastamisained	x		x	x	
d) elektrienergia	x		x	x	
e) väetusained	x		x	x	
f) kemikaalid kahjurite tõrjeks	x		x	x	
g) muud materjalid . . .	x		x	x	
3) Autotranspordi töö					
4) Elav-veojõu töö					
5) Traktorite ja põllumajandusmasinate jooksev remont					

Kulutuste kirjed	Kulutuste üldmajanduslikud elemendid				
	Tööjõumaksumus	Materjalide maksumus	Amortisatsioon	Valitsemiskulud	Kokku
6) Traktorite ja põllumajandusmasinate amortisatsioon	x	x		x	
III. Aruandeaasta tootmise üldkulutused					
1) Teenistujate tööaja kulutused	x	x	x		
2) Muu teenindava personali tööaja kulutused		x	x	x	
3) Autotranspordi töö					
4) Elav-veojõu töö					
5) Ehitiste ja inventari jooksev remont					
6) Ehitiste ja inventari amortisatsioon	x	x		x	
7) Materjalikulutused ja väikeinventari omandamise kulud	x		x	x	
8) Kulutused ebamajanduslikkuse tõttu hävinud külvidele (praak)					
IV. Sovhoosi või majandi üldkulutused aruandeaastal					
1—7) Samad kirjed, mis tootmise üldkulutuste puhul . .					
8) Valitsemiskulud, välja arvatud töötasu (posti-, telegraafi-, kantselei-, komandeerimiskulud jms.) . . .	x	x	x		
9) Mittetootmislikud kulutused (protsendid, viivised, rahatrahvid, leppetrahvid, materjalide puudujäägid hoidmisel kindlate normide piirides jms.)	x	x	x		
Kulutused kokku					

b) Kulutused loomakasvatusele aruande- või plaanitava aasta jooksul.
(Loomaliikide ja -rühmade järgi.)

Kulutuste kirjed	Kulutuste üldmajanduslikud elemendid				
	Tööjõumaksumus	Materjalide maksumus	Amortisatsioon	Valitsemiskulud	Kokku
I. Aruandeaasta otsesed kulutused					
1) Tööjõukulutused loomade eest hoolitsemisel		x	x	x	
2) Materjalide kulutused:					
a) söödad	x		x	x	
b) allapanu	x		x	x	
c) kütus	x		x	x	
d) ravimis- ja süstimisained	x		x	x	
e) muud materjalid . . .	x		x	x	
3) Autotranspordi töö					
4) Elav-veojõu töö					
5) Kulutused lõpnud noorkarjale					
II. Aruandeaasta tootmise üldkulutused					
1—7) Tootmise üldkulutuste artiklid põllunduses . . .					
III. Sovhoosi või majandi üldkulutused aruandeaastal					
Samad sovhoosi üldkulutuste artiklid, mis põllunduses . .					
Kulutused kokku					

Tootmise omahind sovhoosides on sovhoosides antud toodanguliigile teostatud kulutuste rahaline väljendus, arvestusega toodanguühikule või arvestusega tehtud tööde ühikule. Omahind jaotatakse tootmis- ja kommertsomahinnaks (ehk minemiomahinnaks). Tootmisomahind määratakse sovhoosi kogutoodangu ühiku suhtes ja ta sisaldab ainult kulutusi, mis on läinud selle tootmiseks ja sovhoosi sisetranspordiks tootmiskohast hoiukohani. Kui sovhoosi toodang, näiteks vili, viiakse varumispunktidesse vahenditult põllult, siis tootmisomahind lõpeb kuludega franko põld. Kui toodang enne realiseerimist läheb lattu või sovhoosi aitadesse, siis tootmisomahind lõpeb kuludega franko ladu. Kommerts- ehk minemi-

o m a h i n d määratakse kaubatoodangu ühiku suhtes ja sisaldab peale kulutuste, mis on kantud tootmisomahinna arvele, toodangu realiseerimisega seosesolevaid kulusid. Viimaste juurde kuuluvad sovhoosi kulud toodangu täiendavaks töötlemiseks temale nõutava tingimusliku kvaliteedi andmise otstarbel, hoiukulud, kohaletoimetamise kulud varujateni, samuti ka trusti ülalpidamiskulud (eelarve piirides).

Omahind määratakse:

a) t o o d a n g u l i i k i d e s a m a l a a d s e t e r ü h m a d e j ä r g i, näiteks 1 ts. teravilja, 1 ts. köögivilja, 1 ts. lambavilla jne. omahind;

b) t o o d a n g u ü k s i k u t e k o n k r e e t s e t e l i i k i d e j ä r g i, näiteks 1 ts. suvinisu, 1 ts. kaerte, 1 ts. kapsaste, 1 ts. peenvilla jne. omahind;

c) t o o d a n g u ü k s i k u t e a l a l i i k i d e (või sortide järgi, näiteks 1 ts. pehme nisu, 1 ts. kõva nisu, 1 ts. egiptuse puuvilla, 1 ts. ameerika puuvilla, 1 ts. meriinovilla jne. omahind. Reegliks on, et sovhooside kõrvaltoodangu, teraviljakultuuride õlgede, sõnniku, karvaajamis-villa, hobusejõhvi jm. omahinda ei määrata. Kõrvaltoodangu omahind loetakse tinglikult võrdseks realiseerimishinnaga.

Viimaste aastate rahvamajandusplaanides esitatakse sovhooside omahinda ainult sovhooside toodangu põhiliikide omahinna näitarvudega: 1 ts. taliviljakultuure, 1 ts. suviteravilja kultuure, 1 ts. suhkrupeeti, 1 ts. peediseemneid, 1 ts. niisutuspõldude toorpuuvilla, 1 ts. piima, 1 ts. lambavilla, 1 ts. riigile antud veiste eluskaalu, samuti ka 1 ts. sigade, 1 ts. lammaste eluskaalu ja mõningaid teisi saadusi sovhooside eriliste süsteemide järgi.

Ühtviisi valmistoodangu omahinna näitarvudega määratakse ka ü k s i k u t e t ö ö d e j a p õ l l u m a j a n d u s l i k e t o o t m i s s t a a d i u m i d e o m a h i n d. Põllunduses määratakse 1 ha omahind põhitöödele, mis on tehtud üksikute kultuuride või kultuurigruppide jaoks, näiteks 1 ha künni, 1 ha kultiveerimise, 1 ha äestamise, 1 ha kombainiga koristamise omahind või 1 ha täiesti haritud kesa, 1 ha täiesti haritud sügiskünni, 1 ha talirukki omahind seisuga 1. jaanuaril jms. Loomakasvatuses määratakse ühe looma (lehma, emise, teatud vanuses noorkarja jne.) pidamise (aasta või kuu) omahind.

Samuti on leidnud omahinna näitarvude süsteemis laialdast levikut e l a v - v e o j õ u 1 t ö ö p ä e v a o m a h i n d. 1 hobusepäeva, 1 härja-päeva, 1 kaameli-päeva omahind määratakse, lahutades antud liigi tööloomade pidamiskulude summast nen-

dest saadud tulu kõrvaltoodangu näol ja jagades jäägi nende tööpäevade arvuga.

Plaanist hälbimuste, samuti omahinna ajalise muutumise (dünaamika) iseloomustamiseks *tervikuna* määratakse sovhoosides toodetud kõiki liiki saaduste ja tööde võrreldava toodangu *omahinna indeks*. Võrreldavaks toodanguks nimetatakse toodangut, mida toodeti nii alus- kui ka aruandeajavahemikus.

Tootmiskulud MTJ-s koosnevad järgmistest elementidest: 1) põletusaine- ja määrdeainete kulud traktorite, kombainide ja mootorite töödeks, tühjadeks sõitudeks, traktorite ja põllumajandusmasinate proovsõitudeks, põllumajandusmasinate töökohale ja tagasi toimetamiseks, traktorite ja kombainide mootorite kordaseadmiseks, traktorite ja kombainide määrimiseks, põletusaine loomulikuks kaoks, põletusaine kohaletoimetamiseks; 2) naftataara üürikulud; 3) põletusaine pealelaadimis- ja mahalaadimis- ning valamiskulud; 4) eraldamised premeerimisfondi kokkuhoiu eest tahkele kütteainele ülemineku tõttu; 5) premeerimiskulud põletusaine kokkuhoiu ja läbitöötatud õlide kogumise eest; 6) amortisatsioon traktorite, kombainide, mootorite ja lokomobiilide kapitaalremondi kulude ulatuses; 7) traktorite ja kombainide jooksva remondi kulud; 8) jõu-, rehepeksu- ja põllumajandusmasinate jooksva remondi kulud; 9) kulud MTJ aparaadi töötasudeks; 10) tootmistööliste töötasude kulud; 11) traktoristide, traktoribrigaadi brigadiiridele ja nende abiliste tagatismiinimumi väljamaksmise kulud; 12) halduskulud; 13) üldmajanduslikud kulud; 14) agrolaboratooriumide, põletusainelaboratooriumide ja raadiojaamade kulud.

MTJ tootmiskulud ei haara antud tööde liigi kulude kogu kompleksi. Osaliselt võtavad MTJ poolt tehtud tööde kuludest osa kolhoosid ise. Nii näiteks traktoristide, traktoribrigaadide brigadiiride ja nende abiliste töötasu läheb osaliselt kolhoosi arvele. Terves ulatuses tasutakse kolhooside arvel masina-traktorijaamade poolt kolhoosidele teostatud tööde puhul haakijate ja teenindava personali (kokkade, põletusaine juurdevedajate jms.) töö.

MTJ töödeühiku omahinna arvestusel võetakse arvesse ainult MTJ enese poolt tehtud kulud.

Põllumajanduslike ettevõtete põhifondid jaotatakse majanduslike ülesannete järgi: a) tootmislikeks ja b) mittetootmislikeks. Tootmislikud põhifondid omakorda jaotatakse: a) põllumajandusliku ülesandega fondideks, s. o. põllumajanduslikku

tootmist teenindavateks ja b) mittepõllumajandusliku ülesandega remonditöökodade, põllumajanduslike toorsaaduste esmatöötlemise abiettevõtete ja muude tootmisliikide fondideks.

Põllumajanduslike ettevõtete tähtsamad mittetootmislikud fondid jaotatakse: a) elamufondideks, b) kommunaal-elukondlikeks fondideks (sööklad, saunad, pesukojad jne.) ja c) kultuur-hariduslike otstarvetega fondideks (klubid, raamatukogud, koolid, haiglad, lasteaiad jne.).

Põllumajanduse põhifondid määratakse järgmiste summadega: a) põllumajandusliku otstarbega tootmislikud põhifondid, mis kuuluvad põllumajanduslikele ettevõtetele ja majandeile;

b) tööstusettevõtete ja teiste riiklike ning kooperatiivsete ettevõtete, organisatsioonide ja asutuste põllumajandusliku otstarbega abimajandite, samuti elanikkonna isiklike põllumajanduslike abimajandite tootmislikud põhifondid;

c) üleriikliku tähtsusega melioratiivsed ehitised ja istandikud, mis on NSV Liidu ja liiduvabariikide põllumajanduse ja metsamajanduse ministeeriumide ning liiduvabariikide veemajanduse ministeeriumide korralduses;

d) põllumajanduslikud kõlvikud. Põllumajanduslike ettevõtete põhifondide maksumusse maafonde ei arvata. Maafondide rahaline hinnang ja nende kaasaarvamine kõikide põllumajanduslike põhifondide summasse toimub ainult eriliste rahvamajanduslike arvestuste puhul.

Põllumajanduse põhifondid liigitatakse funktsionaalsete tunnuste järgi:

1) Tootmishooned ja -ehitised (välja arvatud melioratiivsed ehitised), mis teenindavad põllundust ja loomakasvatust, samuti ka üldmajandusliku otstarbega ehitised.

2) Melioratiivsed ehitised ja istandikud (niisutamis-, kuivendamis- jm. hüdrotehnilised ehitised ning mitmeaastased kaitseistandikud).

3) Paigutused pinnase melioratsiooni ja veemahutitesse (ilma ehitisteta), kaasa arvatud kulutused lihtsamateks kultuurtehnilisteks maaparandustöödeks, nagu maatükkide esmane harimine, pinnase väetamine üle aastase mõjukestvusega, maatükkide planeerimine jm.

4) Mitmeaastased kasutatavad istandikud: puuvilja- ja marja- ning tehniliste kultuuride istandikud viljakandvas (küpses) eas.

5) Liikuvad ja statsionaarsed jõumasinad, selle hulgas ka traktorid.

6) Põllumajandusmasinad ja -riistad, kaasa arvatud ka kombainid.

7) Muu põllumajanduslik inventar ja instrumendid.

8) Üldmajanduslik inventar.

9) Transpordivahendid: autotransport, muu mehhaaniline transport, elavjõu- ja muu transport.

10) Tööloomad: tööhobused, tööhärjad, töökaamelid jt.

11) Tootlikud põllumajandusloomad (täiskasvanud), välja arvatud need tootlikud täiskasvanud jt. põllumajandusloomad, keda nuumatakse ja kasvatatakse ainult lihaks (tapmiseks).

Põllumajanduse põhifondide maksumus määratakse: a) nende täieliku algmaksumuse järgi, b) algmaksumuse järgi, maha arvates nende kulumise maksumus, c) nende täieliku taastamismaksumuse järgi ja d) taastamismaksumuse järgi, maha arvates kulumine.

Põllumajanduse käibefondid tervikuna määratakse nende põllumajanduslike ettevõtete ja majandite käibevahendite summaga, mis on paigutatud: a) materiaalsetesse tootmistagavaradesse, b) noorkarjasse ja muudesse põllumajandus-noorloomadesse, c) nuumkarjasse ja muudesse põllumajandus-nuumloomadesse, d) lõpetamata toodangusse ja e) põllumajandusliku kaubatoodangu realiseerimata ossa.

Rahalised vahendid, väärtpaberid ja obligatsioonid, samuti ka arvestusel olevad vahendid (deebitorid) ei kuulu rahvamajanduslike arvestuste puhul põllumajanduse käibefondide summasse.

Põllumajanduse põhifondide bilansid näitavad põhifondide taastootmist aasta jooksul majandirühmade järgi ja kogu põllumajanduse kohta tervikuna.

Bilansid koostatakse: a) nende täieliku algmaksumuse järgi ja b) algmaksumuse järgi, maha arvates kulumine, samuti erilistes arvestustes nende täieliku taastamismaksumuse järgi mingi aasta püsivhindades.

Põhifondide bilansid nende täieliku algmaksumuse järgi evivad eesmärki näidata põhifondide esemliku (naturaalse) koostise liikumist ja akumuleerimist nende alghinnangus. Ometi ei ühti, sõltuvalt töövahendite hindade muutumisest, põhifondide liikumine natuuras ja rahalises hinnangus. Seepärast põhifondide füüsilise mahu tegeliku kasvu ja liikumise õige väljendamise otstarbel koostatakse olevas praktikas põhifondide bilansid ka täieliku taastamishinnangu järgi mingi aasta püsivhindades. Nende bilansside kõikides kirjetes põhifondide olem ja liikumine näidatakse taastamismaksumuses mingi aasta hindade järgi,

millega põhifonde võis omandada või valmistada uuel kulumata kujul. Nimetatud arvestuste jaoks säilitatakse need hinnad muutmatutena rea aastate jooksul. Põhifondide ümberhindamine püsivate taastamishindade alusel teostatakse põhifondide üksikute rühmade järgi (ehitised, seadistus, masinad, loomad jne.), kasutades puhasehituse maksumuse muutumise indekseid, samuti seadistuse, masinate, loomade jne. hindade indekseid teatud ajavahemiku jooksul, s. o. ajavahemikul põhifondide esmasest hindamismomendist kuni aastani, mille hindade järgi toimub nende ümberhindamine.

Põhifondide bilansid algmaksumuse järgi, maha arvates kulumist, näitavad põhifondide maksumuse liikumist antud aasta jooksul.

Põllumajanduslike ettevõtete põhi- ja käibefondide inventuuri tehakse igal aastal kõikides riiklikes põllumajanduslikes ettevõtetes ja kolhoosides eesmärgiga: a) kontrollida natuuras kõikide põhi- ja materiaalsete käibefondide olemasolu ja samuti teha kindlaks ettevõtte põhifondide ja materiaalsete käibefondide tehnilist seisukorda; b) kontrollida ettevõtte rahalisi summasid, mis on nii kassas kui ka arveldus- ja akreditiivarveil pankades ja teel; c) kontrollida büdžetilise finantseerimise arvete seisu pankadega; d) kontrollida deebitorvõlgnevuse seisu ja põhjendavust, kreeditorvõlgnevuse reaalsust, samuti arveldusi aruandekohuslike isikutega ja e) võrrelda tegeliku kontrolliga kindlakstehtud andmeid raamatupidamise andmetega.

Põhifondide inventuur, välja arvatud tööloomad ja tootlikud põllumajandusloomad, samuti materiaalsed käibefondid, põllunduse lõpetamata toodang, lõpetamata kapitaalsed tööd ja rahalised arveldused, algab tavaliselt pärast sügisest põllutööde lõpetamist, kuid 1. detsembrist mitte hiljem. Karjafonde, rahalisi vahendeid tööliste, teenistujate ja kolhoosnike (kolhooside jaoks) finantseerimisarveldusi kontrollitakse seisuga 1. jaanuaril.

Inventuuri teostavad erilised kontrollkomisjonid ja see vormistatakse inventeerimisnimestike ja kontrolli koondaktide koostamise teel. Selle tulemused kinnitatakse organite poolt, millistele ettevõte peab aru andma.

Jõumasinad põllumajanduses. Jõumasinate klassifikatsiooni põllumajanduses võib esitada järgmise skeemina:

A. Primaarsed jõumasinad.

I. Mehhaanilised jõumasinad.

1) Madalsurvega sisepõlemis-soojusjõumasinad vedelküttel:

a) Liikuvad: traktorid (petrooleumi, ligroiini), autod (petrooleumi, bensiini), kombainimootorid (petrooleumi, bensiini), muud liikuvad mootorid, mis annavad edasi energiat transmissiooni kaudu.

b) Igat liiki statsionaarsed sisepõlemis-mootorid, mis töötavad vedelküttel madalsurvega.

2) Kõrgsurvega sisepõlemis-soojusjõumasinad vedelküttel:

a) Liikuvad: diiseltraktorid; muud liikuvad mootorid (laevadiislid jm.).

b) Statsionaarsed diislid.

3) Gaasigeneraator-jõumasinad:

a) Liikuvad: traktorid (gaasigeneraatoriga); automobiilid (gaasigeneraatoriga).

b) Statsionaarsed gaasigeneraator-mootorid.

4) Aurujõumasinad:

a) Liikuvad: lokomobiilid.

b) Statsionaarsed: aurumasinad; auruturbiinid.

5) Veejõumasinad (statsionaarsed):

a) Ratas.

b) Turbiinid.

6) Tuulejõumasinad (statsionaarsed):

a) Tehaseis toodetud.

b) Muud.

II. Töökari.

1) Tööhobused.

2) Tööhärjad.

3) Töökaamelid.

4) Muud liiki töö- (transport-) kari ja põllumajanduslikud loomad.

B. Sekundaarsed jõumasinad.

I Elektrigeneraatorid: alalisvoolu dünamomasinad, vahelduvvoolu generaatorid.

II Elektrimootorid: alalisvoolu elektrimootorid, vahelduvvoolu elektrimootorid.

Traktorite, kombainide ja autode arv. Põllumajandusstatistikas on traktorite, kombainide ja autode arv kõige enam tarvitatavaks näitarvuks: a) masinate nimestikuline arv antud kuupäevaks, b) tegelikult olemasolevate traktorite, kombainide, autode arv antud kuupäevaks, c) aasta keskmine (hooaja keskmine) arv.

Nimestikulisse arvu kuuluvad kõik traktorid (kombainid, autod), mis seisavad ettevõtte bilansis, sõltumata nende tehnilisest seisukorrast ja asukohast näidatud kuupäeval.

Näiteks MTJ traktorid, mis seisavad selle inventari nimestikus, kuid mis on üle viidud tööde teostamiseks teise MTJ, peavad kuuluma esimese MTJ traktorite nimestikulisse arvu; samuti MTJ traktorite nimestikulisse arvu satuvad need traktorid, mis tehnilise seisukorra tõttu on tööks kõlbmatud, kuid nende väljapraakimine ei ole sanktsioneeritud ministeeriumi poolt (põllumajanduse ministeerium, sovhooside ministeerium jne.), kellele on antud õigus kinnitada väljapraakimisakte.

Tegelikku traktorite (kombainide, autode) arvu hulka kuuluvad kõik traktorid, mis on olemas antud ettevõttes näidatud kuupäeval, sõltumata sellest, kas nad seisavad selle ettevõtte bilansis või on üle toodud (või evakueeritud) mingisugusest teisest majandist.

Aasta keskmine (hooaja keskmine) arv määratakse kõikide traktorite majandisviibimise päevade arvu summa jagamise teel päevade arvuga aastas (või töösessioonis).

Näiteks kui majandis on aasta lõpuks 100 traktorit, millistest 50 olid majandis terve aasta jooksul, 50 aga ainult aasta teisel poolel, siis traktorite aasta keskmine arv võrdub 75-ga, s. o.

$$\frac{50 \times 366 + 50 \times 183}{366} = \frac{18\,300 + 9150}{366} = \frac{27\,450}{366} = 75.$$

Kõiki kolme mainitud traktorite (kombainide, autode) suuruse liiki väljendatakse kas vahenditult füüsilistes traktorites (kombainides, autodes), s. o. saadakse füüsiliste masinate eneste loendamise teel, või ümberarvutatuna ting-võimsusesse. Traktoritel loetakse tavaliselt ting-võimsuseks 15 hobujõudu, kombainidel 15 jalga haardelaiust ja autodel 1,5 tonni veovõimsust.

Masinate loendamisel ting-võimsuses arvestatakse iga masin tema margi-võimsusega, võimsuste summa aga jagatakse ting-võimsusega (s. o. traktoritel ja kombainidel 15 ja autodel 1,5-ga).

Majandis olemise masin-päevad on näitarv, mida tarvitatakse antud liiki masinate kogumi majandis olemise määrami-

seks arvestatava perioodi jooksul. Sel näitarvul on paremusi näitarvu suhtes «Masinate arv ajavahemiku alguseks (lõpuks)» (aasta, kuu, hooaja jms.), sest et ajavahemiku alguseks (lõpuks) võib majandis neid masinaid ka mitte olla, mis olid majandis ja töötasid arvestatava aja jooksul.

Näitarv «majandis olemise masin-päevad» saadakse iga masina uuritava ajavahemiku jooksul (kuu, aasta jm.) majandisolemise päevade arvu summeerimise teel, olgu masin majandis viibinud kas või üks päev, sõltumata sellest, kas see masin oli majandis ajavahemiku lõpus (alguses).

A a s t a k e s k m i s t (kuu keskmist, hooaja keskmist) masinate arvu määratakse masinate majandisolemise päevade arvu jagamisega päevade arvuga ajavahemikus, s. t. see kujutab enesest sama näitarvu, mis on «majandis olemise masin-päevad», ainult väljendatud mitte masin-päevades, vaid masin-aastates (masin-kuudes jms.).

Majandis töötamise masin-päevad on näitarv, mida tarvitatakse antud liigi masinate kasutamisaja üldhulga määramiseks arvestatava ajavahemiku jooksul.

Seda näitarvu määratakse, summeerides majandi kõikide masinate tööpäevade arvu, mida iga masin on teinud vaadeldava ajavahemiku (aasta, kuu, hooaja) jooksul.

Veoautode läbijooksu tonn-kilomeetrid on näitarv, mis määrab antud majandi masinate poolt tehtud töö hulka.

Seda näitarvu määratakse iga üksiku sõidu kilomeetrite arvu korrutamise teel selle sõidu kestel transporditud veose tonnide arvuga ja kõikide masinate poolt antud ajavahemiku jooksul tehtud sõitude korrutiste summeerimise teel.

Näiteks masin tegi nädala jooksul 5 sõitu:

I — 10 km veosega 3 t,
II — 30 km „ 1,5 t,
III-IV — 50 km „ 1,5 t,
V — 6 km „ 3 t.

Läbijooksu tonn-kilomeetrite arv antud masina jaoks võrdub

$10 \times 3 + 30 \times 1{,}5 + 50 \times 1{,}5 \times 2 + 6 \times 3 = 243$ tonn-kilomeetrile.

Kui majandis ei ole mitte üks, vaid mitu masinat, siis läbijooksu tonn-kilomeetrid määratakse iga masina kohta eraldi ja seejärel summeeritakse majandi kõikide masinate tonn-kilomeetrid.

Ting- (pehme-) künd. Ting- (pehme-) künni mõiste on rakendatud üksikute põllumajanduslike tööde omavahel võrdlemise eesmärgiga, samuti traktorite poolt tehtud tööde üldmahu määramiseks.

Tööde künniks ümberarvutamise koefitsientide aluseks on võetud üksikute tööde teostamiseks kulutatava põletusaine kogus.

Kui pehme pinnase ühe ha künniks kulutatakse 18 kg põletusainet, ühe ha külviks aga 5,4 kg, siis ühe ha külvi pehmekünniks ümberarvutamise koefitsient on 5,4 : 18 = 0,3. Kui ühe ha äestamiseks tarvitatakse 1,98 kg põletusainet, ühe ha pehme pinnase künniks sama 18 kg, siis äestamise pehmekünnisse ümberarvutamise koefitsient on 1,98 : 18 = 0,11, jne.

Üksikute tööde tinglikku pehmekündi ümberarvutamise koefitsiendid nüüdisajal on järgmised.

Traktori poolt veol teostatud põllumajanduslike tööde pehmekünniks ümberarvutus-koefitsiendid.

Tööde nimetus	Ümberarvutus-koefitsient	Tööde nimetus	Ümberarvutus-koefitsient
1. Põlispõldude kündmine eelkoorijaga varustatud adraga	1,0	12. Tšiselkultivaatoriga töötamine	0,9
2. Põlispõldude kündmine eelkoorijata adraga	0,95	13. Rühvelkultuuride ühekordne kultiveerimine	0,30—0,33
3. Kündmine sügavusega üle 22 cm . . .	1,4	14. Pealtväetamine kultivaatoriga	0,5
4. Kündmine riisi alla	1,9	15. Lupjamine	0,22
5. Kündmine metsaistutamise alla . . .	2,3	16. Kooriku purustamine	0,19
6. Sügiskünni ja kesa ühekordne kultiveerimine	0,30—0,33	17. Mineraalväetiste sisestamine	0,3
7. Ühekordne randaalimine	0,4	18. Tolmutamine	0,29
8. Ühekordne randaalimine pärast puhmaste juurimist . .	0,7	19. Pritsimine	0,58
9. Ühekordne äestamine	0,11	20. Köögivilja- ja tubakaistikute istutamine	4,0
10. Külvamine	0,30—0,33	21. Kartulipanek . . .	0,9
11. Koorimiskünd . . .	0,5	22. Vagude ajamine . .	0,3
		23. Libistamine	0,11
		24. Heinaniitmine . . .	0,23
		25. Heinte rehaga kokkuriisumine	0,05

Tööde nimetus	Ümberarvutus-koefitsient	Tööde nimetus	Ümberarvutus-koefitsient
26. Heinte kokkuvedamine	0,07	42. Ristikheina ja lutserni peksmine	0,8
27. Heinakuhja tegemine	0,08	43. Rohuseemnete hõõrumine	1,0
28. Teraviljade koristamine lihtmasinatega (lõikusmasinatega, liht-lõikusmasinatega jm.)	0,5	44. Uudismaa kündmine võsa- ja sooadraga	3,4
29. Teraviljade koristamine isesidujatega	0,5	45. Uudismaa ja vana söödi kündmine tavaliste atradega	1,4
30. Teraviljade koristamine kombainidega	0,5	46. Kändude juurimine	19,0
31. Teraviljade koristamine põhja kombainidega	0,95	47. Juurimine võsapuhastajatega	3,0
32. Päevalille koristamine kombainidega	0,5	48. Istandik (sügavkünd 60—70 cm sügavusega)	10,0
33. Maisi koristamine kombainidega	0,85	49. Istandik (sügavkünd 40—50 cm sügavusega)	7,0
34. Maisi koristamine pikkeritega	0,85	50. 1 t teravilja puhastamine	0,3
35. Soja oa koristamine kombainidega	0,6	51. 1 t peksmine	0,35
36. Peedi koristamine	0,9	52. 1 t lina ropsimine	12,0
37. Lina kitkumine	0,9	53. 1 t kanepi ropsimine	12,0
38. Kanepi koristamine	0,9	54. 1 t sileerimine	0,16
39. Kartulivõtmine	1,0	55. Kahe käiguga 1 km pikkuse kraavi kaevamine kraavikaevamis-masinatega	2,2
40. Gusa-pai koristamine	0,6		
41. Ristikheina ja lutserni peksmine ja hõõrumine	1,8		

Põllumajanduse energiaressursid määratakse: a) kõikides põllumajanduslikes ettevõtetes olevate mehhaaniliste primaarsete jõumasinate ja liikuva elav-veojõu üldvõimsusega, välja arvatud elektrigeneraatoreid teenindavate mehhaaniliste primaarsete jõumasinate võimsus, b) oma ja võõra voolu elektrimootorite summeeritud võimsusega, c) elektri- ja valgustusaparatuuri võimsusega, mis tarvitavad elektrienergiat tehnoloogilisteks vajadusteks (inkubaatorite, võõrasemade, lavade, kasvuhoonete jt. soojendamiseks), samuti ka tootmisruumide valgustuseks.

Kuna elektrigeneraatorite ja neid teenindavate primaarsete jõumasinate võimsused erinevad reeglipäraselt tähtsusetu suuruse võrra, siis energia koondarvestuses loetakse viimaste võimsust tinglikult võrdseks elektrigeneraatorite võimsusega.

Põllumajanduse energiaressursside arvutamist võib teha mehhaanilistes hobujõududes (HP) ja kilovattides. Üks kilovatt on võrdne 1,36 hobujõuga (HP). Peale selle, et põllumajanduses teenindatakse tootmisprotsesse valdavas enamuses vahenditult mehhaaniliste jõumasinatega, mitte aga mehhaanilise energia elektrienergiaks muundamise teel, siis mõõdetakse energiavõimsuste üldvaru põllumajanduses tavaliselt mehhaanilistes hobujõududes (HP). Mehhaaniliste jõumasinate võimsuseks võetakse efektiivne (kasulik) võimsus. Traktorite võimsust määratakse nende võimsusega veohaagil (veovõime). Automootorite võimsuseks loetakse see võimsus, millest on maha arvatud auto enese edasiliikumiseks kuluv võimsus. Võimsus, mis kulub auto edasiliikumiseks, moodustab umbes 40—50% mootori võimsusest. Tööloomade veovõimsust määratakse samuti mehhaanilisse jõusse ümberarvutatult. Olevas praktikas arvestatakse tinglikult tööloomade veovõimsuseks järgmised keskmised koefitsiendid: tööhobustele ja -kaamelitele — 0,75 HP, tööhärgadele — 0,5 HP. Need koefitsiendid võivad muutuda, olenevalt tööloomade kvaliteedist.

Kõikide jõumasinate summeeritud võimsus põllumajanduslikes ettevõtetes annab kujutluse nendest potentsiaalsetest energiasaamise (tootmise) võimalustest, mis on põllumajandusliku ettevõtte ja tervikuna kogu põllumajanduse käsutuses. Selleks et saada kujutlust nende võimaluste kasutamisest, on vajalik teada jõumasinate tegeliku töö mahtu. Jõumasinate töö mahtu mõõdetakse nende võimsuse korrutamisega tundide arvuga, mille kestel jõumasinad töötasid antud võimsusega. Jõumasina töö mõõduks on hobujõud-tund (või kilovatt-tund).

Energiavõimsuste üldise tagavara määramine võimaldab arvutada töö potentsiaalse energiaga varustatuse koefitsienti, samuti tootmisprotsesside potentsiaalset elektrifitseerimise koefitsienti põllumajanduslikes ettevõtetes ja kogu põllumajanduses.

Traktori- ja elav-veojõud põllumajanduses. Traktori- ja elav-veojõu üldist tagavara põllumajanduses määratakse kõikide põllumajanduslikes ettevõtetes olevate traktorite ja elav-veojõu summaarse võimsusega, mis on väljendatud mehhaanilistes hobujõududes (HP).

Traktori- ja elav-veojõu üldise tagavara määramine võimal-

dab kindlaks teha veojõu mehhaniseerimise taset antud põllumajanduslikus ettevõttes ja kogu põllumajanduses. Seda väljendatakse mehhaanilise veojõu summeeritud võimsuse suhtega kogu (mehhaanilise ja elav-) veojõu üldvõimsusesse.

Põllumajanduslike tööde mehhaniseerimine. Põllumajanduslike tööde mehhaniseerimist määratakse mehhaanilise veojõu abil teostatud töökoguse protsentuaalse suhtega üldse teostatud põllumajanduslike tööde mahusse.

Näitarvu, mis iseloomustab teraviljade, päevalille ja maisi koristamise mehhaniseerimist kombainidega, nimetatakse tavaliselt koristamise kombainiseerimise protsendiks.

Suviviljade jaoks künni mehhaniseerimise näitarv iseloomustab suviviljakultuuride külviks teostatud künni mehhaniseerimise taset, kusjuures kevadkünd, sügis- ja kesakünd suviviljade külviks on võetud üldsummas. Mehhaniseeritud veojõuga teostatud tööde mahtu arvatakse traktoritega teostatud (korduskünnita) kevadkünd ning sügis- ja kesakünd, mis on tehtud eelmisel aastal antud aasta suviviljade jaoks. Künni üldmaht suviviljade jaoks määratakse suviviljade külvide kogupindala suurusega ilma eelmiste aastate heinakülvi pindalata. Lõunarajoonides, kus IV ja I kvartalis teostatakse kündi suviviljade jaoks peaaegu vahetpidamata, künd, mis on tehtud enne 1. jaanuari, loetakse tinglikult sügiskünniks, pärast seda tähtaega tehtud künd aga kevadkünniks.

Kõikide suviviljakultuuride külvi mehhaniseerimise protsent määratakse traktoritega külvatud pindala suhtena antud aasta suviviljakultuuride kogu külvipindalaga, välja arvatud eelmiste aastate heinakülvi pindala.

Kesapõldude kultiveerimise protsendi arvutamisel määratakse traktoritega kultiveeritud pindala ja kultiveerimistööde üldmaht kõikide kesapõllu kultiveerimistööde: esimese, teise, kolmanda jne. liitmise teel.

Teraviljade koristamise üldmaht määratakse antud aasta lõikuseks teostatud teraviljakultuuride produktiivse külvipindala suurusega, kaasa arvatud kaunviljad (teraviljade sügiskülvid, välja arvatud hääbumine sügisest kuni suviviljade külvi lõpetamiseni, ja kogu antud aasta kevadel suviteraviljakultuuride alla külvatud pindala). Teraviljade koristamistööde maht, mis on teostatud mehhaanilise veojõuga, määratakse traktoriveol viljakoristamis-masinatega ja kombainidega koristatud teravi.japindala summeerimisega.

Taliviljade külvi mehhaniseerimise protsendi arvutamisel määratakse kõikide tööde üldmaht sügisel külvatud taliviljade pindalaga, arvestamata talvist hääbumist.

Põllumajanduslike ettevõtete ja majandite statistika. Arvestuses ja statistilistes töödes jaotatakse põllumajanduslikud ettevõtted ja majandid järgmisteks sotsiaalseteks kategooriateks ja rühmadeks.

A. Sotsialistlikud põllumajanduslikud ettevõtted. 1) Riiklikud põllumajanduslikud ettevõtted: a) sovhoosid, b) masina-traktorijaamad (MTJ), c) põllumajanduslikud abiettevõtted (tööliste ja teenistujate põllumajandussaadustega varustamiseks), d) metsamajandid (metsakasvatamiseks), e) katsemajandid ja muud põllumajanduslikud ettevõtted ja majandid. 2) Kolhoosi-kooperatiivsed põllumajanduslikud ettevõtted: a) kolhoosid (ühiskondlik tootmine), b) kooperatiivühingute (tööstus-, metsa-, tarbijate- jm. liiki kooperatiivide) põllumajanduslikud ettevõtted.

B. Isiklik põllumajanduslik abimajand: a) kolhoosnike, b) koopereerunud kodutöötajate ja c) tööliste ja teenistujate abimajandid.

C. Väikesed eramajandid: a) üksiktalupoegade ja b) mittekoopereerunud kodutöötajate ja muude elanikkonnarühmade majandid.

Peamisteks teatmete allikaiks riiklike ja kolhoosi-kooperatiivsete põllumajanduslike ettevõtete majanduslikust tegevusest on andmed nende jooksvast operatiivsest aruandlusest põllumajanduslike tööde plaanitäitmise käigust ja loomakasvatuse seisukorrast, samuti ka põllumajanduslike ettevõtete aastaaruannete andmed.

Peale selle on kõikide kategooriate põllumajanduslikkude ettevõtete ja majandite kohta teatmete allikaks põllumajandusliku tootmise üksikute elementide alal NSVL Plaanikomisjoni SKV organite poolt teostatavad uurimised ja loendused, nagu külvipindalade lõplikud arvestused, viljakuse arvestus, loomade loendused, traktorite arvestus, ühekordsed põllumajanduslike ettevõtete tööliste ja teenistujate arvestused jne.

Põllumajanduse kollektiviseerimist iseloomustatakse statistilises praktikas kahe näitarvuga: a) talupoegade talundite kollektiviseerimisega: kolhoosidesse liidetud talundite arv protsentides talupoegade talundite üldarvust, ja b) külvipinna kollektiviseerimisega: kolhooside ja kolhoosnike külvipind protsentides kolhooside, kolhoosnike ja üksiktalupoegade kogu külvipinnast.

Kolhoosiperede nimestikuline arv on perede üldarv, mis on kantud kolhoosiliikmete ja nende perekondade arvestusraamatusse, sõltumata sellest, kas nad antud momendil (arvestuse kuupäeval) kolhoosis asuvad (vt. tegelikult olemasolevad kolhoosipered) või puuduvad oma perekondade kogu koosseisuga. Kolhoosiperede nimestikulist arvu kasutatakse kollektiviseerimise protsendi määramiseks, kolhooside alatise elanikkonna arvestamiseks jne.

Tegelikult olemasolevad kolhoosipered. Tegelikult olemasolevaiks kolhoosiperedeks loetakse kolhoosnike perekondi ja üksikkolhoosnikke, kes elavad kolhoosis arvestuse kuupäeval. Kolhoosnike perekondi loetakse tegelikult olemasolevateks ka siis, kui osa nende liikmeist arvestuse momendil puudub.

Kolhooside tegelik elanikkond. Kolhooside tegeliku elanikkonna moodustavad antud arvestuspäeval isikud, kes elasid sel päeval kolhoosis. Tegelikeks elanikeks loetakse ka neid kolhoosnikke, kes ajutiselt (mõneks päevaks) olid kolhoosist ära sõitnud (metsa, turule, veskile jne.).

Kolhooside tegelik töövõimeline elanikkond hõlmab kõiki täiskasvanud kolhoosnikke: mehi 16—59 aasta vanuses — viimane aastaarv kaasa arvatud, ja naisi 16—54 aasta vanuses — viimane kaasa arvatud — kes elasid kolhoosis arvestuse kuupäeval, välja arvatud ühik-tööpäevade kohustusliku miinimumi väljatöötamisest vabastatud invaliidid.

Ühik-tööpäev on tööhulga mõõtühik kolhoosis. Ühik-tööpäev väljendab töö hulka ja kvaliteeti, mis vastab kindla töö päevanormi täitmisele.

Kolhoosis hinnatakse tööd ühik-tööpäevades olenevalt töötajalt nõutavast kvalifikatsioonist, kolhoositöö keerulisusest, raskusest ja tähtsusest. Kolhoositööde hindamiseks jaotatakse viimased 7 rühma.

1.	Tööde rühm hinnanguga	0,50	ühik-tööpäeva kindlaksmääratud normi väljatöötamise eest
2.	„ „ „	0,75	
3.	„ „ „	1,00	
4.	„ „ „	1,25	„
5.	„ „ „	1,50	„
6.	„ „ „	1,75	„
7.	„ „ „	2,00	„

Kõrgemasse, seitsmendasse rühma kuuluvad tööd, mis nõuavad kõrgeimat kvalifikatsiooni, näiteks masinisti töö isesidujal, moo-

toristi töö hobu-mootorpihustajal, samuti niidumasinal niidetud vilja mahaviskaja töö ja õlekuhja-tegija töö. Esimesse rühma kuuluvad tööd, mis ei nõua kvalifikatsiooni (valvur majandis, koristaja jne.). Muud tööd jaotatakse kolhoosi üldkoosoleku otsuse kohaselt vahepealsetesse rühmadesse. Põhilised välitööd hinnatakse rohkem kõrgemate rühmade järgi, abitööd madalamate järgi. Hindlused peavad olema nii teostatud, et välitöödel olevad kolhoosnikud suudaksid ühik-tööpäevi rohkem välja töötada kui abi- ja majandi sisetöödel olijad kolhoosnikud.

Tööjõubilanss põllumajanduses taotleb majandite kindlustatust tööjõuga (tööjõu tagavara) kõrvutada selle kasutamisega (aruandeline tööjõubilanss) või selle vajadusega teatavas plaanitavas ajavahemikus (plaaniline tööjõubilanss).

Sellise bilansi ülesandeks on tavaliselt tööjõu ülejäägi või puuduse määramine üksikus majandis või majandite kogumis.

Seetõttu, et põllumajanduses tööjõu tarvidus kõigub üksikutel aastaaegadel, esinedes suurimana koristustööde ajal ja väikseimana talvel, koostatakse tööjõubilanss üksikute ajavahemikkude kohta.

Transpordi- ja sidestatistika.

Transpordi puhastoodang on vahe transpordi kogutoodangu ja tema ekspluatatsiooni materiaalsete kulutuste vahel. Statistilis-majandusteaduslikes töödes loetakse kogutoodanguks tavaliselt kogu veoste ja reisijate veost saadav tulu. Materiaalsete kulutuste hulka kuuluvad kulud kütusele, tagavaraosadele, elektrienergiale, vesivarustusele, määrdeaineile, abimaterjalidele jne., mis on ühenduses vedude teostamisega.

Mõõtarvud transpordi ekspluatatsioonistatistikas on keskmised ja suhtelised suurused, mis iseloomustavad transpordi liikuvvahendite kasutamist ja nende töö produktiivsust. Mõõtarvud üldreeglina määratakse järgmiste absoluutsete suuruste põhjal: transpordi liikuv-vahendite arv; nende töö, väljendatuna aja- või kaugusühikuis; kokkuvõtted teostatud veoste läbijooksudest ja reisijate vedudest.

Nii jagatakse veosevaguni keskmise dünaamilise koormuse arvestamiseks kaupade üldine läbijooks, s. t. tonn-kilomeetrid, vagunite läbijooksuga (telg-kilomeetreis).

Autode liikluskiiruse arvestamiseks jagatakse nende üldläbijooks (masin-kilomeetrid) kulutatud ajaga (masin-tunnid) jne.

Vedude korrespondentsus on veoste- ja reisijatevoolu iseloomustus üksikute jaamade, sadamate, oblastite, vabariikide, raudteede ja veebasseinide-vaheliste transportseoste seisukohalt.

Vedude korrespondentsuse tabeleis näidatakse veoste (reisijate) lähetuse või saabumise ulatus ja tuuakse andmed selle kohta, kuhu on määratud lähetatud või kust tulid saabunud veosed (reisijad).

Levinuimaks vahendiks andmete koostamisel vedude korrespondentsusest on malelauakujuline bilansitabel. Tabeli aluses tuuakse tavaliselt lähtejaamad (oblastid, teed jne.), öeldises sihtjaamad (oblastid, teed jne.).

Vedude korrespondentsus on ka põhiliseks statistiliseks allikaks veoste mitteratsionaalsete liiklussuundade määramisel.

Liikluse tihedus on transpordivahendite (rongide, laevade, autode, veokite) liikluse pingsus eri suundades (jõel, maanteel, jaamade vahel, teeosal).

Keskmine liikluse tihedus raudteetranspordis määratakse vastaval perioodil teostatud rong-kilomeetrite arvu jagamisel antud teeosa pikkusega (ekspluatatsioonilise pikkusega).

Vedude tihedus on vedude pingsus eri suunas (jõel, maanteel, jaamade vahel, teeosal). Vedude keskmine tihedus määratakse vastaval ajavahemikul tehtud tonn-kilomeetrite (või reisija-kilomeetrite) jagamisega antud teeosa (ekspluatatsioonilise) pikkusega.

Läbijooksu kauguse vööndid on veetud veostekoguse (tonnides) või reisijatearvu jaotuse read gruppide (vööndite) järgi, olenevalt nende läbijooksu ulatusest.

Intervallid neile gruppidele määratakse üksikute veoste ja reisijate liiklusliikide tarvis erinevalt — vastavalt uurimiseesmärgile ja veoste- (reisijate-) voolu geograafilisele iseloomule.

Veoste (ja vastavalt reisijate) lähetamine eri raudteejaamast (sadamast) koosneb: veostest, millised on võetud vastu veoks vahetult lähetajalt (esmased), üleminevaist veostest, millised on võetud edasisaatmiseks veotranspordilt (ümberlaadimine), välismaistelt teedelt ja uutelt ehitatavailt ajutise liiklusega raudteedelt.

Veoste (ja vastavalt reisijate) saabumine ühte raudteejaama (sadamasse) koosneb: veostest, mis saabuvad väljaandmiseks vahetult saajale (kohalikud, lõplikud); üleminevatest kaupadest, millised saabuvad edasiandmiseks veetranspordile (ümberlaadimine), välismaistele raudteedele ja uutele ehitatavaile ajutise liiklusega raudteedele.

Väljavedu ühe raudtee kaudu on selline vedude liik, kus veos on võetud transportimiseks vahetult veose lähetajalt ja saadetud antud raudteejaamast sihtkohaga teisele teele, veetranspordile, välismaistele raudteedele, uutele ehitatavatele ajutise liiklusega raudteedele või oma teele, kuid kõrvalasetsevate teede kaudu.

Samal viisil määratakse väljavedu reisijate statistikas.

Väljavedu ühest oblastist (kraist, vabariigist) on veoste lähetamine väljaspoole oblasti (krai, vabariigi) piire.

Sissevedu ühe raudtee kaudu on nende veoste vedu, millised on välja antud vahetult kaubasaajale sama tee jaamades ja olid

veoprotsessi lõpetamiseks vastu võetud kõrvalasetsevailt teedelt, veetranspordilt, välismaistelt raudteedelt ja uutelt ehitatavatelt ajutise liiklusega raudteedelt.

Sama sisu on sisseveo mõistel reisijateliikluse statistikas.

Sissevedu ühte oblastisse (vabariiki, kraisse) on väljastpoolt oblastisse (s. t. teistest oblastitest, vabariikidest, kraidest) suunatud veoste saabumine.

Veoste üldine läbijooks iseloomustab transpordi töömahtu veoste vedude alal ja määratakse, korrutades veetud veoste kogust veo kaugusega. Seda mõõdetakse tonn-kilomeetreis (meretranspordis tonn-miilides).

Raudteestatistikas eristatakse veoste tariifilist ja ekspluatatsioonilist läbijooksu. Esimest arvutatakse kommertsdokumentide järgi iga saadetise kohta eraldi, korrutades selle kaalu lähtejaama- ja sihtjaamavahelise tariifilise kaugusega. Teist määratakse masinisti marsruudi järgi, korrutades kõigi rongis leiduvate kaupade kogust jaoskonna ekspluatatsioonilise pikkusega, mille rong läbistas ilma kaalu muutmata.

Tonn-kilomeeter (meretranspordis tonn-miil) on teostatud transpordi töö mahu mõõtühik veoste veo alal ja tähendab ühe tonni veose siirmist ühe kilomeetri kaugusele.

Tonn-kilomeetreis väljendatakse veoste läbijooksu üldine ulatus.

Ühe tonni veose keskmine läbijooksu kaugus (kilomeetreis, meretranspordis — miilides) on näitarv, mis iseloomustab veoste- (ja reisijate-) voolu geograafiliselt ja tootmis- ning tarbimisrajoonide ruumilisi seoseid.

Keskmine läbijooksu kaugus saadakse veoste üldise läbijooksu tonn-kilomeetrite arvu jagamisel veetud tonnide arvuga.

Keskmise läbijooksu kauguse arvutamiseks kasutatakse veoste üldist tariifilist läbijooksu, mis otseselt korrespondeerib veetud kaupade kogusega tonnides.

Samal viisil arvutatakse ühe reisija keskmine sõidukaugus.

Veostevool on veoste kogus, mis on veetud kindlaksmääratud suunas teatud ajavahemikul (tavaliselt aastas).

Graafilises väljenduses evib veostevool tavaliselt lindi kuju, mille laius vastab veostevoolu suurusele ja värv — veetud veoste liigile.

Oblasti (krai, vabariigi) veokäive on oblasti territooriumil asetsevate raudteejaamade (jõesadamate, meresadamate) veoste saabumine ja lähetamine.

Üldine veokäive on lähetamiste ja saabumiste summa.

Oblasti lähetamine iseloomustab oblasti kaubatoodangu selle osa ulatust ja struktuuri, mis suunatakse transporti.

Oblastisse saabumine annab pildi oblasti varustamisest toorainete, kütte-, ehitus- ja muude materjalidega.

Veetavuse koefitsient on arvestuslik näitarv, mida kasutatakse üksikute oblastite (kraide, vabariikide), samuti ka raudteede ja laevanduste veokäivete tulemuste analüütilisel võrdlemisel rahvamajandusharude statistika näitarvudega.

Veetavuse koefitsient arvutatakse selle või teise veose lähetamise suhtena (%-des) vastava saaduse kogu saagiga, toodanguga, varumisega ja see iseloomustab ligikaudselt vastava toote kaubakoguse selle osa mahtu, mis läheb üle transporti.

Arvestades rida vältimatuid tinglikkusi veetavuse koefitsiendi arvutamisel, peab selle kasutamine toimuma, arvestades täiel määral üksikute toodete tootmise ökonoomika, geograafia, jaotuse ja vedude erisusi.

Reisija-kilomeeter (meretranspordis reisija-miil) on transpordi poolt reisijateveo alal tehtud töö mahu mõõtühik, mis tähendab ühe reisija siirmist ühe kilomeetri kaugusele.

Reisija-kilomeetreis väljendatakse reisijate siirmise üldist ulatust.

Reisijate siirmist väljendatakse reisija-kilomeetreis ja määratakse veetud reisijate arvu korrutamisega sõidu tariifilise kaugusega kilomeetreis.

Reisijate vool on reisijate arv, keda on veetud määratud suunas teatud ajavahemiku jooksul (tavaliselt aastas).

Liikuvuse koefitsient on lähetatud reisijate arvu suhe selle linna, oblasti, rajooni elanike arvuga, milliste jaamadest (sadamaist) toimus lähetamine. Teisiti öeldes, see koefitsient kujutab keskmist sõitude (lähetamiste) arvu 1 elaniku kohta teatud ajavahemiku, tavaliselt aasta kestel.

Liikuvuse koefitsient arvutatakse nii üksikute liiklusliikide järgi kui ka üldiselt kogu reisijate lähetamise kohta.

Tulumäär ühelt tonn-kilomeetrilt (või reisija-kilomeetrilt) arvutatakse veoraha summa jagamise teel tonn-kilomeetrite

(reisija-kilomeetrite) arvuga, milliste teostamise eest see summa laekus. Seda väljendatakse kopikais kümnendikega. Tulumäär arvutatakse nii kogu veoste hulga kui ka üksikute veoste järgi. Ta on tähtsaimaks elemendiks transpordi finantsmajanduse plaanimisel ja arvestusel, samuti igasuguste võimalike tariifide arvutuste puhul.

Algallikaks ühe tonn-kilomeetri tulumäära kindlakstegemisel on veo- (kommerts-) dokumendid.

Raudteede veerev koosseis arvestatakse kindlaiks tähtaegadeks ja teatud ajavahemiku kohta.

Teist meetodit kasutatakse kas puhtal kujul (vagun-ööpäevade, vedur-tundide jne. summana) või keskmisena mitmest suurusest üksikuil tähtpäevadel.

Näiteks arvutatakse veosevagunite park dekaadis keskmisena 10 näitarvu seisust kl. 18 igal ööpäeval.

Lokomotiivid (vedurid, elektrivedurid, mootorvedurid jt.) arvestatakse raudteetranspordis inventari- (nimestikulises) pargis, samuti ka tegeliku seisu järgi raudtee korralduses olevas pargis või raudtee korralduses mitteolevas pargis.

Lokomotiivide inventaripark on üldine veoühikute arv, mis on kirjutatud raudtee inventarisse ja väljendub tema bilansis, sõltumata lokomotiivide asukohast. Inventaripark näidatakse eraldi veoste ja reisijateveo seeriate kohta, kusjuures igaühe kohta antakse tehniline iseloomustus — telgede arv, kaal, jõumasina võimsus, seadistus ja teised tunnused.

Inventaripargi arvestamise algallikaiks on vedurite tehnilised passid.

Inventariparki mõõdetakse füüsilistes ühikutes ja arvestatakse seisuga teatavaks kuupäevaks.

Lokomotiivide olem raudtee korralduses olevas ja raudtee korralduses mitteolevas pargis arvestatakse lokomotiiv-tundides.

Raudtee korralduses mitteoleva pargi koosseisu arvatakse lokomotiivid, mis on üldises reservis, renditud muudele organisatsioonidele ja komandeeringus teistel raudteedel.

Kõik teised olemasolevad lokomotiivid arvatakse raudtee korralduses oleva pargi koosseisu.

Seega viimane võrdub inventaripargiga, maha arvatud raudtee korralduses mitteolev park ja juurde arvatud lokomotiivid, millised on komandeeritud teistelt raudteedelt.

Raudtee korralduses olev park koosneb kahest osast: ekspluateeritavast ja mitte-ekspluateeritavast pargist. Viimase koos-

seisu kuuluvad mittekorrasolevad, operatiivses reservis olevad, statsionaarsete jõumasinatena kasutatavad jt. lokomotiivid.

Kõik ülejäänud tööl või töö-ootel (töötavas või mittetöötavas olekus) olevad lokomotiivid moodustavad ekspluateeritava pargi.

Ekspluateeritava pargi lokomotiiv-tunnid jaotatakse liikluse, töö ja tööseisaku liigi ning asukoha järgi — rongides, register-jaamades, käibe-jaamades jne.

Ekspluateeritava pargi lokomotiiv-tundide arvestamise algallikaks on masinisti marsruut ja depoo korrapidaja lauažurnaal.

Veosevagunid arvestatakse inventaripargi (nimestikulise) ja olemipargina.

Veosevagunite inventaripark on kõikide üksuste hulk, mis on sisse kantud raudtee inventarisse ja väljendub tema bilansis, olenemata nende asukohast.

Inventaripargi arvestuse algallikaks on veosevaguni tehniline pass.

Inventaripargi arvestuses rühmitatakse veosevagunid tüüpide järgi (kinnised, platvormid, poolvagunid, sisternid, isotermilised, muud) koos tehnilise iseloomustusega igaühe kohta, samuti ka nende liiklemistingimuste kohta: veosevagunid kiire tagastamisega registreerimisteele; veosevagunid kohalikeks vedudeks, s. t. vagunid, mis ei evi õigust lahkumiseks registreerimistee piiridest.

Inventaripark arvestatakse seisuga teatavaks kuupäevaks ja mõõdetakse füüsilistes ühikutes.

Veosevagunite olemipark on nende täielik faktiline olemasolu liikluskonnas, raudtee või NSVL teedevõrgu piirides.

See määratakse seisuga kell 18 iga päev kahel paralleelsel viisil: olemi bilansilise arvestuse ja operatiivse aruandlusega.

Lähtesuuruseks bilansilisele arvestusele on veosevagunite olem iga-aastaste või teiste vaguniteloenduste andmete alusel. Lisades juurde veosevagunite arvu, mis tuli juurde antud majandusühikusse möödunud ööpäeva jooksul, ja arvates maha lahkunud, määratakse üldine veosevagunite olem.

Operatiivse aruandluse kokkuvõtted teostatakse iga päev, ühtlasi ka teatava ajavahemiku (dekaadi, kuu) järgi, kusjuures viimasel juhul veosevagunite olem antakse keskmise ööpäevase suuruse näol.

Oletades, et kella 18-ks arvestatud veosevagunite olem antud majandusüksuses oli kogu mööduva ööpäeva jooksul muutumatu, määratakse tingimuslikult vastav vagun-ööpäevade summaarne arv.

Veosevagunite olemipark mõõdetakse kaheteljelistes üksustes, lugedes iga kahe- ja kolmeteljelise üheks üksuseks, iga nelja- ja enamateljelise — kaheks üksuseks.

Veosevagunite olemipark koosneb raudtee korralduses olevast pargist ja vaguneist, mis on antud rendile.

Raudtee korralduses olev park jaguneb omakorda töötavaks ja mittetöötavaks pargiks. Viimasesse kuuluvad mittekorras, varus, elamiseks ja ladudeks olevad jm. vagunid.

Töötava pargi veosevagunid rühmitatakse olemi operatiivses arvestuses tüüpide ja seisukorra järgi, näiteks tühjad, laaditud, tühjendamisel ja laadimisel olevad vagunid.

Veosevagunite olemi kontrolliks on nende üleandepunktides raudteede ja liikluskondade vahel seatud sisse veosevagunite üleandmise arvestus ühelt majandusüksuselt teisele. See toimub kaheteljelises arvestuses ja hõlmab neidsamu tunnuseid, mida olemi operatiivne arvestus.

Reisivagunid arvestatakse inventari- (nimestikulise) ja olemipargi järgi. Mõõtühikud mõlemal juhul on ühised: füüsilised vagunid ja teljed.

Reisivagunite inventaripark on kogu üksuste hulk, mis on kantud tee inventarisse ja peegeldub tema bilansis, olenemata nende asukohast.

Reisivagunite arvestuse algallikaks on tehnilised passid.

Vagunid jaotatakse arvestuses kahte põhirühma: reisijate veoks määratud (tõelised reisivagunid) ja muud reisipargi vagunid — pagasi-, posti-, restorani- jm. vagunid.

Reisivagunid jagunevad pehme- ja kõvaistmelisteks (kauge- ja linnalähedaseks sõiduks).

Reisivagunite olemipargi tuvastamiseks vastavais majandusüksustes teostatakse igapäevane arvestus, kasutades inventaripargi, vaguniteloenduse ja samuti ühest majandusüksusest teise reisivagunite üleandmise andmeid.

Reisivagunite olemipark koosneb raudtee käsutuses olevast ja mitteolevast pargist.

Viimasesse kuuluvad muudele organisatsioonidele renditud, reservis olevad ja mõningad teised vagunid.

Raudtee käsutuses olev park jaguneb töötavaks ja mittetöötavaks pargiks.

Mittetöötavasse parki kuuluvad mittekorrasolevad, majanduslikeks otstarveteks ja elamiseks kohandatud ning mõningad muud vagunid.

Vagunite- (üldine) loendus teostatakse NSV Liidus samaaegselt kogu raudteevõrgu kohta, tavaliselt igal aastal mais ja juunis ja see evib eesmärki täpsustada kogu vagunipargi arvestussüsteemi andmeid üheaegse lauskontrolli teel natuuras.

Loenduskaart koostatakse iga vaguni kohta ja see evib tunnuseid, mis iseloomustavad üksuse asukohta ja olukorda: jaam ja raudtee, kus teostati vaguniteloendus, vaguni number, tema liik, telgede arv, kandejõud, pidurite süsteem, teostatud remondi aeg ja koht, märkmed korras- või mittekorrasoleku kohta ja rida teisi.

Peale iga-aastaste vaguniteloenduste, vagunipargi tegeliku jaotuse täpsustamiseks raudteede vahel, teostatakse osalisi kontroll-loendusi piiratud ulatuses.

Ekspluatatsioonipikkus on jaamade telgedevaheline tõeline kaugus, mõõdetud ühte peateed mööda.

Kui on kõnet ühest jaamavahest, siis on see kaugus kahe naaberjaama telje vahel. Kui vaadeldakse kogu raudteed üldiselt, siis tema ekspluatatsioonipikkuseks on kõigi üksikute jaamavahede kauguste summa.

Nii on ekspluatatsioonipikkuse määramisel arvestusobjektiks seega ainult esimene peatee; siin ei võeta arvesse teisi (kolmandaid jne.) peateid, ei jaama- ega eriotstarbelisi teesid.

Majanduslikust seisukohast iseloomustab ekspluatatsioonipikkus raudteevõrgu ulatust ühel või teisel territooriumil. Seda suurust kasutatakse raudteevõrgu tiheduse ning territooriumi ja elanikkonna suhtes teenindamismäära näitarvude arvutamisel. Seda kasutatakse samuti eri maade andmete vastandamiseks. Selle arvestusmenetlus on põhiliselt rahvusvaheline.

Ekspluatatsioonipikkust kasutatakse veoste ja reisijate, samuti ka veereva koosseisu läbijooksu arvestamisel tasu maksmiseks veduri- ja rongibrigaadidele, liikluse tiheduse, vedude tiheduse, liiklemiskiiruse jne. arvestamiseks.

Ehituspikkus on tõeline kaugus kahe äärmise punkti vahel ühte peateed mööda.

Kui on kõnet isoleeritud magistraalsest jaamavahest, siis on äärmiseks punktiks mõlemalt poolt (umbtee) tugi, kui on silmaspeetav külgmine jaamavahe, siis on äärmiseks punktiks ühelt poolt äärmine tugi, teiselt poolt pöörang, mis juhib magistraali peateele.

Ehituspikkuse määramisel võetakse arvesse ainult esimene peatee.

Ehituspikkust kasutatakse teedeehituse tehnilistes arvestustes

ja uute teede ehituses — peamiselt ehitus- ja remonttööde mahu ja raudtee muldkeha korrashoiu seisukohalt.

Hargpikkus on täielik tõeline, ilma igasuguste eranditeta, kõigi (pea-, jaama- ja eri-) teede pikkus, kusjuures teeosa kahe rööpapaariga loetakse kahekordselt, kolme rööpapaariga — kolmekordselt jne. Lõppkokkuvõttes tee hargpikkus moodustab nagu ühe rööpapaariga teeks venitatud liini.

Üksikute teeosade ja jaamavahede hargpikkuse mõõtmine teostatakse samalaadselt ehituspikkuse määramisele.

Hargpikkust kasutatakse tee muldkeha ja pealisehituse (asetatud rööpmete pikkus, liiprite arv teel jne.) elementide iseloomustamiseks materjalide vajaduse plaanimisel jm.

Taandpikkus on täielik tingpikkus ilma erandita kõigi teede kohta (pea-, jaama- ja eriteed).

Erinevalt hargpikkusest, summeeritakse taandpikkuse arvutamisel eriteede liigid, võrdsustades 1 kilomeetri esimese peateega $1\frac{1}{3}$ km teist, kolmandat jne. peateed ja 3 km jaama- ning eriteid.

Peale selle arvatakse taandpikkuse kokkuvõttesse kaasa pöörangute arv (16 pöörangut = 1 km esimest peateed) ja isoleeritud rööpmejätkamise kohad (100 jatkukohta või 200 pealist = 1 km esimesele peateele).

Taandpikkuse arvutamise juures rakendatakse sama meetodit nagu ehituspikkuse määratlemisel.

Taandpikkust kasutatakse teede pikkuse määramisel, mis asuvad majanduslike allorganisatsioonide korralduses ja kasutatakse plaanilis-finantsiliste ja eelarveliste arvestuste alusena.

Virtuaalpikkus. Konkreetse raudteeosa virtuaalpikkus on tinglik otsese ja horisontaalse tee pikkus, mida teatud kaaluga rong on võimeline läbistama sama ajavahemiku jooksul nagu antud teeosa.

Oletades, et 80-kilomeetrise ekspluatatsioonipikkusega teeosa, mis omab teatud arvu kurvisid, tõuse ja langusi, läbib 700-tonnise üldkaaluga rong 3 tunniga, siis tuvastatakse, et sama rong otsesel ja horisontaalsel teel läbib kolme tunniga 100 km. Seda suurust nimetatakse teeosa virtuaalpikkuseks.

Virtuaalpikkuse suhet faktilisega nimetatakse virtuaalkoefitsiendiks; meie näites see on 1,25.

Selle näitarvu ülesandeks on konkreetse teeosade reaalsete pikkuste taandamine tinglikuks teeliigiks, võrdlemiseks veopingutuste seisukohalt (vastupanu liikumisele, aurukulutus jne.).

Rongide liiklus jaotatakse kolme põhiliiki: veose-, reisi- ja majanduslikuks liikluseks; kaks esimest ühendatakse vahel nimetuse alla kommertsliiklus.

Viimasel ajal eraldatakse liikluse eri liigina üleande- ja väljaveorongе.

Iga konkreetse rongi liikluse liik määratakse formeerimisjaamas antud numbriga, mis märgitakse masinisti marsruudile.

Laadimist väljendatakse vagunite arvuga.

Üksikute vagunite mitteühesuguse koormuse ja erisuguse kandejõuga vagunite olemi puhul pargis annab vagunite arv ainult ligikaudse kujutluse rööpmeile läinud veoste kogusest.

Ometi kindlustab laaditud vagunite lugemise ja saadud andmete kokkuvõtmise lihtsus, võrreldes töörohke ja aeganõudva kommertsdokumentide töötlemisega, sellele arvestusviisile erilise koha raudteestatistikas.

Andmete kogumine laadimiste kohta jaamast kuni teedemineteeriumini operatiivse ööpäeva kohta, mis lõpeb kell 18, on organiseeritud selliselt, et kokkuvõte kogu raudteevõrgu kohta tehakse järgmise päeva hommikuks.

Kõikide vagunite (välja arvatud sisternide) laadimist arvestatakse kaheteljelises väljenduses, täisvalatud sisternide arvu aga määratud numbrisüsteemilise hindamise järgi, olenevalt sisterni kandejõust.

Lõpuks summeeritakse mõlemad suurused ja tuletatakse aruandeline kokkuvõte, väljendatult tinglikes kaheteljelistes vagunites.

Plaanis, aruandluses ja analüüsis näidatakse ajavahemike kohta, mis ületavad ööpäeva, laadimine tavaliselt keskmises ööpäevases väljenduses.

Vagunite tühjenemise arvestus on organiseeritud põhiliselt samadel põhimõtetel kui laadimise arvestus. Üksikute veoste mahalaadimist ei arvestata.

Raudtee veokäive (veod raudteel) on tonnide (või tonn-kilomeetrite) summa, mis on veetud antud raudtee piirides kohaliku liiklusena teataval ajavahemikul sisseveona, väljaveona ja transiidina.

Transiit. Üksiku raudtee transiit on veoste vedu, mis on vastu võetud naabruses olevatelt teedelt ja ehitatavailt teedelt ajutise liiklusega, veetranspordilt ja välismaaraudteedelt, mis kulgevad läbi antud raudtee osade, ja mis on üle antud edasisaatmiseks naaberteedele, veetranspordile, välismaaraudteedele või ehitatavatele raudteedele ajutise liiklemisega.

Reisiliikluse statistikas arvestatakse transiit samal alusel.

Üksiku raudteesõlme transiit on veoste vool, mis läheb läbi antud sõlme.

Majanduslikud (ametialased) veosed on veosed, mis kuuluvad raudteetranspordi enda organitele ja ettevõtetele.

Ühenduse liigid. Põhilisteks ühendusliikideks on kohalik ja otseühendus.

Kohaliku ühenduse vedudeks loetakse veod, mis on teostatud ühe raudtee jaamade vahel, s. t. ilma teiste teede, veetranspordi, välismaiste raudteede või ajutise liiklusega ehitatavate raudteede osavõtuta.

Kõik ülejäänud veod loetakse otseühendusvedudeks.

Otseühendusvedusid raudtee- ja veetranspordi osavõtul nimetatakse ka segaühendusvedudeks.

Üksikute vedude kandmine ühte või teise liiki teostatakse kirjete alusel vedude kommertsdokumentidel.

Linnalähiste ühendus. Linnalähiste ühendusse arvatakse reisijate sõidud: a) mis on tasutud linnalähise tariifi järgi, b) mis on tasutud üldtariifi kohaselt, kuid on teostatud kas linnalähise tariifi kehtimise tsoonis või linnalähiste töölis- ja õpilasrongide liiklemise teeosades.

Reisivagunite sõitjate tihedus arvutatakse tavaliselt ühele päris-reisivaguni (s. t. ilma pagasi-, posti- ja teiste reisipargi vaguniteta) teljele, milleks reisijate üldine läbisõit (teostatud reisija-kilomeetrite arv) jagatakse reisivagunite üldise läbijooksuga (ilma pagasi-, posti- jt. vaguniteta), väljendatuna telg-kilomeetreis.

Raudtee töö väljendatakse kaheteljelistes vagunites ja esineb vagunite summana, mis on laaditud ja täiendavalt kasutusele võetud raudteejaamades sortimisel või ümberlaadimisel, samuti ka naaberteedelt ööpäeva jooksul vastuvõetud laaditud vaguneist.

Raudtee töö dekaadi ja kuu kohta arvutatakse tavaliselt keskmise ööpäevase suurusena.

Raudtee tööd kasutatakse raudtee veotegevuse mahu kiirelt saadava näitarvuna, samuti ka mitmesuguste mõõtjate arvutamisel.

Analoogiliselt sellele loetakse liikluskonna tööks liikluskonna jaamades laaditud vagunite ja naaberliikluskondadest ööpäevas vastuvõetud vagunite summa.

Veoste vastuvõtt ühe raudtee (või liikluskonna) ulatuses võrdub sisseveo ja transiidi summaga ja väljendatakse kas laaditud vagunite või tonnide arvuga.

Veoste üleandmine ühelt raudteelt (või liikluskonnalt) võrdub väljaveo ja transiidi summaga ja väljendatakse kas laaditud vagunite või tonnide arvuga.

Masinisti marsruut antakse välja lokomotiivibrigaadile depoost väljasõidul tööle ja see kajastab kõiki lokomotiivi kasutamise järke ekspluatatsioonikäibe vältel.

Masinisti marsruudi täitmisest võtavad üksteise järel osa üksikute lülide esindajad veduri, liikluse ja materiaal-majanduslikust ametist.

Masinisti marsruut sisaldab andmeid veereva koosseisu üldläbijooksust, ekspluatatsioonikäibes üksikutele operatsioonidele kulutatud ajast, sõidu kiirusest, rongi kaalust ja kokkuseadest jm.

Masinisti marsruut on ühtlasi:

a) peamiseks algallikaks lokomotiivide ekspluateeritava pargi olemi jooksval arvestusel ja nende ajabüdžeti arvutamisel;

b) ainsaks algallikaks veereva koosseisu üldise läbijooksu dokumentaalsel arvestusel;

c) ainsaks allikaks vajalikus läbilõikes vedurite küttekulu andmete saamisel;

d) põhiliseks algallikaks lokomotiivibrigaadide ajabüdžeti koostamisel ja läbijooksu määramisel;

e) töötlemise kaardiks (masinisti marsruudi vorm sisaldab peale algsissekannete veel lahtreid nende kirjete töötlemiseks ettevalmistavas astmes);

f) arvestusdokumendiks lokomotiivibrigaadide töötasu alal;

g) operatiivseks dokumendiks, mis kontrollib veduri- ja liiklusametite esindajate (agentide) vastastikuseid suhteid lokomotiivide kasutamisel.

Veereva koosseisu üldläbijooks mõõdetakse sooritatud lokomotiiv-kilomeetreis ja vagun-telg-kilomeetreis ning see iseloomustab veoste ja reisijate veoga seotud transpordivahendite kulutust.

Veereva koosseisu üldläbijooks on lokomotiivide ja vagunite töömahu iseloomustuse põhisuuruseks ja näitajate arvestuse peaelemendiks.

Seetõttu osutatakse raudtee ekspluatatsiooni-statistikas erilist tähelepanu veereva koosseisu üldläbijooksu õigele rühmitamisele lokomotiivide ja vagunite kasutamisliikide järgi.

Lokomotiivide üldläbijooksu määratlemiseks on võetud rühmitused lokomotiivi tüüpide (vedurid, elektrivedurid jt.), veduriseeriate, liikluse laadi ja töö iseloomu järgi.

Viimane tunnus evib kaht põhi-alajaotust: liiniline ja tinglik läbijooks. Liinilise läbijooksu hulka kuuluvad lokomotiiv-kilomeetrid, mis on teostatud rongide ees, üksiksõitudes, kaksikveduritena ja tõukamisel. Mis puutub ting-läbijooksu, siis arvutatakse seda tinglikult: aeg, mis on kulutatud manöövreile ja teistele abioperatsioonidele, samuti väljendatakse ka seisu aeg köetuna töö-ootel (veduritel) lokomotiiv-kilomeetreis, võrrutades kahel esimesel juhul 1 tund 5 kilomeetriga ja kolmandal juhul 1 tund ühe kilomeetriga.

Lokomotiivi üldläbijooks rongi ees loetakse võrdseks rongi läbijooksuga, väljendatuna rong-kilomeetreis.

Veosevagunite telg-kilomeetrite rühmitamiseks kasutatakse tunnuseid: vaguni tüüp (kinnised, platvormid, sisternid jt.), liikluse laad, seisund — laaditud või tühi.

Reisivagunite üldläbijooks rühmitatakse ainult kahe esimesena nimetatud tunnuse järgi.

Veereva koosseisu üldläbijooksu arvestuse tähtsaimaks algallikaks on masinisti marsruut.

Lokomotiivi läbijooks on läbijooksu kilomeetrite arv liinil, mille lokomotiiv on läbinud teatava ajaühiku jooksul.

Raudtee ekspluatatsiooni-statistikas antakse see mõõtja tavaliselt keskmise ööpäevase suurusena kui keskmine kaugus (kilomeetreis), mille ekspluatatsioonipargi lokomotiiv on läbinud ööpäeva jooksul.

Lokomotiivi keskmine ööpäevane läbijooks arvutatakse ekspluateeritava pargi lokomotiivide liinilise üldläbijooksu jagamisega keskmise ööpäevase ekspluateeritava pargi suurusega aruandeajavahemikus ja ööpäevade arvuga samas ajavahemikus.

Vaguni läbijooks on kilomeetrite arv, mille vagun on läbinud teatud ajaühikus.

Raudtee ekspluatatsiooni-statistikas antakse see mõõtja tavaliselt keskmise ööpäevase suurusena kui keskmine kaugus (kilomeetreis), mille on läbinud töötava pargi vagunid ööpäeva jooksul.

Vaguni keskmine ööpäevane läbijooks määratakse töötava pargi veosevagunite aruandeajavahemiku üldläbijooksu jagamisega keskmise ööpäevase töötava pargi suurusega ja ööpäevade arvuga selles ajavahemikus.

Veosevagunite tühjalt läbijooksu osa arvutatakse teatud ajavahemikul veosevagunite tühjalt üldläbijooksu (vagun-telg-kilomeetrite) jagamisega nende vagunite kogu üldise läbijooksuga, s. t. niihästi laaditud kui ka tühjalt samal ajavahemikul.

Tühjalt läbijooksu osa iseloomustus antakse samuti tühjalt läbijooksu suhtena laaditud läbijooksuga.

Lokomotiiv-kilomeeter on veoühiku (veduri, elektriveduri, mootorveduri, mootorvaguni jt.) siirmine ühe kilomeetri kaugusele, mis on teostatud oma jõumasinaga.

Üksikuil lokomotiivi liikidel on vastavateks mõõtühikuteks vedur-kilomeeter, elektrivedur-kilomeeter jne.

Lokomotiiv-tund arvestatakse raudtee korralduses oleva ja raudtee korralduses mitteoleva lokomotiivipargi ulatuse, seisundi ja kasutamise iseloomustamiseks.

Vagun-telg-kilomeeter on vagun-ühiku siirmine mööda rööpmeid ühe kilomeetri kaugusele, väljendatult telgede arvu arvestuses.

Näiteks ühe kaheteljelise vaguni ümberpaigutamine 80 kilomeetri kaugusele moodustab 160 vagun-telg-kilomeetrit.

Vagun-telg-kilomeetreid kasutatakse veereva koosseisu üldise läbijooksu arvestusel kindlal ajavahemikul vagunipargi poolt rongides teostatud töö ulatuse määramiseks.

Rongi liikluskiirus on kilomeetrite arv, mille rong on läbinud teatavas ajaühikus (tavaliselt tunnis).

Praktikas on levinumaiks mõisted kommerts- (teeosa-) ja tehniline (jaamadevaheline) kiirus.

Rongi liikluse kommertskiirus on keskmine kilomeetrite arv, mis langeb rongi 1-tunnilisele viibimisele teel kahe kasutusjaama vahel; järelikult arvatakse selle aja hulka ka peatuste kestus vahejaamades.

Rongi liikluse tehniline kiirus on keskmine kilomeetrite arv, mis langeb rongi 1-tunnilisele viibimisele teel kahe kasutusjaama vahel, kaasa arvamata aega, mis on kulunud seisakuiks vahejaamades.

Kommertskiirus arvutatakse rongide rong-kilomeetreis, väljendatud üldise läbijooksu jagamisega rong-tundidega, mis on kulutatud rongi liikluseks ühest kasutusjaamast teise. Tehniline kiirus arvutatakse sama suuruse jagamisel rong-tundidega, millest on maha arvatud seismise aeg vahejaamades.

Rongi kokkusead väljendatakse kas vagunite või telgede arvuga.

Silmas pidades erisuguse telgede arvuga vaguneid, tarvitatakse nüüdisajal peamiselt arvestust telgedes.

Rongi keskmise kokkuseade arvutamiseks jagatakse vagun-telg-kilomeetreis väljendatud vagunite läbijooks nende rongide üldise läbijooksuga (rong-kilomeetreis), milliseis vagunid sooritasid oma läbijooksu.

Rongi keskmine kokkusead määratakse eraldi liiklusliikide, liiklussuundade (laetud, tühjalt), rongi liikide, üksikute teeosade jne. järgi.

Rongi netokaal. Rongi netokaalu määramisel võetakse arvesse ainult veosevagunites veetavate veoste kaal (ja nende taara).

Keskmise suurusena rongi netokaal saadakse, jagades veoste üldine ekspluatatsiooni läbijooks, s. t. tonn-kilomeetrid, mis on teostatud üldise veosevagunite pargiga, vastavate rongide üldise läbijooksuga (rong-kilomeetreis).

Erinevalt rongi brutokaalust, arvutatakse rongi netokaal ainult veoserongide kohta.

Rongi kõik netokaalu arvestamise andmed võetakse masinisti marsruudist.

Rongi brutokaal. Arvesse võetakse kogu rongi kokkuseade täielik füüsiline kaal koos sisaldisega, ilma töötava lokomotiivi kaaluta.

Praktiliselt moodustub rongi brutokaal veereva koosseisu enda, veoste ja nende taara, reisijate, reisijate kraami, pagasi- ja postikaalust ning samuti jää kaalust isotermilistes vagunites.

Keskmise suurusena rongi brutokaal arvutatakse, jagades üldise tonn-kilomeetreis väljendatud bruto läbijooksu vastavate rongide üldise läbijooksuga (rong-kilomeetreis).

Üldine bruto läbijooks esineb tingliku kokkuvõttena tonn-kilomeetreis, mis on teostatud veereva koosseisu, veoste jt. poolt.

Kõik põhilised andmed rongi brutokaalu arvutamiseks võetakse masinisti marsruudist.

Lokomotiivi käive jaotatakse täielikuks ja ekspluatatsioonili-seks.

Lokomotiivi ekspluatatsioonikäive on aeg lokomotiivi väljumisest põhidepoost tööle kuni töölt saabumiseni samasse depoosse.

Kui sellele ajale lisatakse lokomotiivi viibimise aeg põhidepoos, saadakse täielik lokomotiivikäive. See saadakse, jagades

ekspluateeritava pargi lokomotiiv-tunnid aruandeajavahemikus liinitöölt saabunud lokomotiivide arvuga.

Lokomotiivi ekspluatatsioonikäive arvutatakse samal viisil, ainult et ekspluateeritava pargi lokomotiiv-tunnid võetakse ilma lokomotiivide põhidepoos viibimise ajata.

Veosevaguni käive on aeg, mille veosevagun kulutab ühe täieliku reisi tegemiseks.

Veosevaguni käive peab järelikult olema võrdne ajavahemikuga ühest laadimise momendist kuni järgmise laadimiseni, s. t. peab sisaldama ajakulutuse laadimisele ja tühjendamisele, liiklusele, seisuaegadele kõikides jaamades (jaoskonna ja vahejaamades, laadimised ja tühjendamised).

Et pole olemas iga vaguni kohta vahetult peetavat ajaarvestust, siis määratakse veosevaguni käive keskmise suuruse arvestusega, kusjuures selle arvutamisel üksiku raudtee või liiklusjaskonna järgi muudetakse veosevaguni käibe mõistet.

Nimelt mõistetakse neil juhtudel veosevaguni käibe all aega laaditud vaguni ühest ilmumisest raudtee (või liiklusosakonna) piiridesse kuni järgmiseni, lugedes ilmumiseks kas laadimist või laaditud vaguni vastuvõttu.

Veosevaguni keskmise käibeaja arvutamist teostatakse järgmiselt: kogu raudteevõrgu ulatuses — töötava pargi jagamisega laaditud vagunite arvuga; üksiku raudtee või liiklusosakonna ulatuses — sama suuruse jagamisega üksiku raudtee või osakonna tööga.

Veosevaguni käive on keskseks mõõtarvuks veosevagunite pargi kasutamise plaanimisel ja arvestusel, kuna see peegeldab kõik põhilise ekspluatatsiooniprotsessi organiseerimise järke raudtee transpordis.

Võitlus veosevaguni käibe parandamiseks, mida alustati sm. L. M. Kaganovitš'i algatusel ja juhtimisel, etendab alates 1935. aastast määratut osa NSV Liidu raudteetranspordi tõusus.

Veosevaguni tööseisak on tema viibimise aeg jaamades väljendatult vagun-tundides.

Põhinäitarvudeks tööseisaku arvestamisel on üldine seisak (seisak-vagun-tundide summa), seisvate vagunite arv (kaheteljelises väljenduses), ühe kaheteljelise vaguni keskmine tööseisak.

Praktikas eristatakse veosevagunite tööseisaku kahte arvestusviisi: individuaalset (numbrilist) ja rühmalist (mittenumbrilist).

Esimese kohaselt registreeritakse tööseisak antud jaamas iga vaguni kohta, teise kohaselt arvestatakse jaamasviibimise aeg,

vaguneid eraldamata, saabuvate ja lahkuvate vagunirühmade järgi.

Esimene moodus on täpsem ja lihtsam, kuid väga suure töömahuga, seda kasutatakse seetõttu ainult väikese vagunikäibega jaamades; teist moodust kasutatakse suure vagunikäibega jaamades.

Veosevagunite tööseisaku arvestust peetakse eraldi transiit- (eraldi töötlemiseta ja töötlemisega) ja kohalike vagunite kohta.

Töötlemiseta transiitvagunite hulka kuuluvad vagunid, millistega antud jaamas ei teostatud manööverdamisoperatsioone.

Töötlemisega transiitvagunite hulka kuuluvad vagunid, mis alluvad nimetatud operatsioonidele.

Kohalikud vagunid on need, millistel oli antud jaamas veoseoperatsioone: laadimist, tühjendamist ja ümberlaadimist.

Ühe transiitvaguni keskmine tööseisak määratakse tinglikult teatava ajavahemiku kestes arvestatud transiitvagunite vagunseisutundide jagamisega samal ajavahemikul lähetatud transiitvagunite arvuga.

Vastavalt kohaliku vaguni keskmiseks tööseisakuks ühe laadimisoperatsiooni kestel loetakse tinglikult jagatis, mis on saadud kohalike vagunite suhtes arvestatud vagun-tundide tööseisaku jagamisega lõpetatud laadimisoperatsioonide arvuga.

Veosevaguni reis (käibekaugus) on kaugus (kilomeetreis), mille on töötava pargi vagun läbinud käibeaja kestes.

See veosevaguni täielik reis ositub:

kauguseks, mis läbitud laaditud olekus, s. t. laadimisjaamast tühjendamisjaamani (koormaga reis), ja — kauguseks, mis läbitud tühjalt uuele laadimiskohale (tühjalt reis).

Keskmine veosevaguni täisreis eraldi raudteel või liiklusosakonnas arvutatakse kõigi veosevagunite üldise läbijooksu jagamisega tee või osakonna tööga.

Arvestuse puhul terve raudteevõrgu kohta on jagajaks laadimise suurus.

Koormaga reisi pikkus veosevagunil arvutatakse samal viisil, kuid jagatavana võetakse veosevagunite üldläbijooks ainult laaditud olekus.

Dünaamiline koormus iseloomustab veosevaguni kandejõu kasutamise määra tema reisi kestes ja arvutatakse veoste üldise läbijooksu tonn-kilomeetrite jagamisega töötava pargi üldise läbijooksuga vagun-telg-kilomeetreis.

Praktikas see arvutus teostatakse kahes variandis.

Esimese järgi veoste läbijooks suhendatakse üldise vagunite

läbijooksuga, s. t. nende poolt teostatud läbijooksuga nii laaditud kui ka tühjas seisundis.

Seda mõõtarvu nimetatakse töötava vaguni dünaamiliseks koormuseks.

Teise variandi järgi jagatakse sama veoste läbijooks ainult koormaga vagunite läbijooksuga.

Sel juhul nimetatakse mõõtarvu laaditud (koormaga) vaguni dünaamiliseks koormuseks.

Keskmine dünaamiline koormus väljendatakse tavaliselt ühele teljele arvestatud tonnide arvuga.

Staatiline koormus iseloomustab veosevaguni kandejõu kasutamise määra alates momendist, mil lähtejaamas laadimistöö on lõpetatud.

Staatiline koormus arvutatakse laaditud tonnide arvu jagamisega selle veosekoguse all kinniolevate vagunite või nende telgede arvuga.

Staatilise koormuse tase oleneb vaguni kandejõust, kauba füüsilistest omadustest ja laadimise organiseerimise ratsionaalsusest.

Kütusekulu. Eriti olulist tähtsust omab kütusearvestus, mida kulutatakse veduritele: sellel kütusekulude liigil on otsustav osa Teedeministeeriumi süsteemi kütusebilansis. Vedurid tarvitavad ¼—⅓ kogu NSV Liidus kaevandatavast kivisöest.

Veduri kütusekulutuse arvestuse algallikaks on masinisti marsruut. Selle dokumendi põhjal määratakse kindlaks põhilised andmed kütuse absoluutsest kulutusest liikide ja markide järgi naturaalses väljenduses ja saadakse kõik edaspidiseks analüütiliseks töötlemiseks vajalikud elemendid kütusekulu arvutamiseks tingühikuis, kütuse mõõtarvude tuletamiseks, antud normatiividega vastastamiseks, kokkuhoiu ja ülekulutuse määramiseks veduribrigaadidega arvelduste otstarbel jm.

Loomuliku kütuse üleviimise koefitsiendid 7000-kalorilisele ting-kütusele on raudteel madalamad kui teistes rahvamajandusharudes kasutatavad koefitsiendid.

Kaht põhilist mõõtarvu kütuse kasutamise iseloomustamiseks vedureil arvutatakse teatud vaheaja faktilise kulutuse (väljendatult 7000-kalorilises ting-kütuse tonnides) jagamisega samal ajavahemikul teostatud üldise rongide mehhaanilise töö arvestusega 10 000 bruto tonn-kilomeetrile ja vedurite üldise läbijooksuga — arvestusega 100 vedur-kilomeetrile.

Taand-toodang on tinglik arvestusnäitarv, mida kasutatakse teostatud veotöö summalise mahu tuvastamiseks.

Taand-toodangu suurus saadakse kolme liidetava summast: reisijate üldisest läbijooksust (reisija-kilomeetreis), veoste üldisest läbijooksust kommertsliikluses (ekspluatatsiooni tonn-kilomeetreis) ja kaupade üldisest läbijooksust majandiliikluses (ekspluatatsiooni tonn-kilomeetreis).

Selline võrrutamine kerkis esile selle tõttu, et reisija-kilomeetri omahind on lähedane tonn-kilomeetri omahinnale.

Taand-toodangu mõõtühikuks on ting-taand-tonn-kilomeeter.

Statistilise näitarvuna taand-toodangut kasutatakse esmajärjekorras vedude omahinna määramisel ja raudteede ekspluatatsiooni-kontingendi tööproduktiivsuse määramisel.

Vedude ühe taand-tonn-kilomeetri omahinna arvutamisel võetakse taand-toodangu suurus tavaliselt ilma kaupade läbijooksuta majandiliikluses.

Taand-tonn-kilomeeter on raudteede taand-toodangu mõõtühik. Taand-toodangu arvutamisel summeeritakse reisija-kilomeetrid ja veo ekspluatatsiooni tonn-kilomeetrid, kusjuures üks reisija-kilomeeter võrrutatakse ühe tonn-kilomeetriga ilma igasuguste paranduskoefitsientideta. Saadud summa väljendatakse ting-ühikuis — taand-tonn-kilomeetreis.

Üldkasutuses mitteolevad raudteed (juurdesõiduteed) on piiratud tähtsusega ja territoriaalse ulatusega rööpmelised liinid ja harud, mis teenindavad ühe või mitme majandi (tööstuslike ettevõtete, elevaatorite, suurbaaside jm.) transpordioperatsioone.

Erinevalt üldises kasutuses olevaist raudteedest, mille kohta kehtib NSVL Raudteede määrustik, reguleeritakse üldkasutuses mitteolevate raudteeliinide ja -harude ekspluateerimist erimäärustega (vt. NSVL Seaduste kogu 1933. a., nr. 62, § 376).

Üldkasutuses mitteolevate raudteede majanduse ja töö arvestust peavad vastavad ametiasutused, kelle korralduses on raudteed.

Rahvamajandusliku tähtsusega näitarvud nendest teedest kogutakse üks kord aastas ühtse vormi nr. 26 kohaselt, mis on kehtestatud NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt.

Praaktöö moodustavad sellised tehnilise ekspluatatsiooni reeglite rikkumised, millised rongide tööprotsessis või veereva koosseisu kasutamises ei toonud endaga kaasa eriti raskeid tagajärgi, s. t. õnnetusi või avariisid.

Sisevee-teede pikkus (jõed, järved, kanalid). Selle näitarvu

arvutamisel ei võeta arvesse neid siseveeühenduste osasid, kus teostatakse ainult lahtist (haju-) parvetust.

Ekspluateeritavate sisevee-teede pikkus on tegelikult antud ajavahemiku, tavaliselt aasta, kestel ekspluateeritavate laevatatavate tee osade pikkuse summa.

Kogu NSV Liidu kohta tervikuliselt saadakse ekspluateeritavate sisevee-teede pikkus osade liitmisest, mida teenindavad Jõelaevanduse Ministeeriumi, Moskva-Volga kanali Valitsuse, Põhjamereteede Valitsuse, Siseasjade Ministeeriumi, Värviliste Metallide Ministeeriumi ja Kaubanduse Ministeeriumi laevad.

Teede pikkust, mida ekspluateerivad Jõelaevanduse Ministeeriumi laevandusettevõtted, iseloomustatakse arvestuses järgmiste olulisemate tunnustega: teeseadeldistega varustatud osade pikkus (eriti eristatakse valgustusega teeosa kilometraaž); süvendustöödega teenindatavate teede pikkus (eristatakse normeerimata ja normeeritud sügavusega kilometraaži); põhjapuhastusega teenindatavate teede pikkus.

Jõelaevastik arvestatakse kas teatud tähtaegadeks või teatava ajavahemiku kohta.

Esimesel arvestuse juhul näidatakse laevade arv rühmitatult põhimiste tehniliste tunnuste järgi; teisel juhul selle seisundit (viibimise) laev-ööpäevades (jõud-ööpäevades, tonnaaž-ööpäevades) koos laevastiku kasutamisliikide ja töö eristamisega.

Mõlemal juhul kajastub täielik (nimestikuline) olem.

Jõelaevade arvestuses kindlaks kuupäevaks on rühmituse põhilisteks lõigeteks nende otstarve, samuti ka jõumasina olemasolemine (või puudumine), selle võimsus (iseliikuvail) ja veose kandejõud (iseliikuvail ja mitteiseliikuvail laevadel).

Esimene neist lõikeist sisaldab järgmisi liike: transport- ja ametialane abilaevastik, tehniline laevastik, laevastik, mis teenindab veeteede töid; randumisesillad.

Transport- ja ametialane abilaevastik jaguneb omakorda auru- ja mootorlaevadeks (iseliikuvad veose-, reisi-, tahkeveose-, tank- jt. laevad) ja mitteaurulaevadeks (mitteiseliikuvad tank- ja tahkeveoselaevad).

Tehnilise laevastiku koosseisu kuuluvad süvenduslaevad, põhjapuhastajad, pargased, tuletõrjelaevad jm.

Jõelaevastiku arvestuse puhul teatava ajavahemiku kohta jaotatakse kõik laevanduse koosseisu kuuluva transport- ja ametialase abilaevastiku kalendrilised laev-ööpäevad kahte ossa: ekspluatatsiooni laev-ööpäevad ja mitteekspluatatsiooni laev-ööpäevad.

Paralleelselt teostatakse samasugune rühmitamine võimsuse jõud-ööpäevade ja kandejõu tonnaaž-ööpäevade järgi iseliikuvail transport- ja ametialase abilaevastiku üksustel, samuti tonnaaž-ööpäevade järgi mitteiseliikuvail üksustel.

Mitteekspluatatsiooni aega kuuluvad laev-ööpäevad (jõud-ööpäevad, tonnaaž-ööpäevad) paali kinnitatud, rendil, seismapandud, kapitaal-taastamisremondis ja lõpetamata talveremondis olevail laevadel.

Mis puutub laev-ööpäevade (jõud-ööpäevade, tonnaaž-ööpäevade) edasisse liigitusse, siis tehakse seda eraldi veo- ja reisi-, buksiir- ja mitteiseliikuva laevastiku kohta vastavalt laevaliikide ekspluatatsioonitingimuste iseloomule.

Põhimised alagrupid selles jaotuses on sõiduaeg ja seisuaeg. See ja teine alagrupp evib omakorda edasisi detailseid jaotusi, eriomaseid igale nimetatud kolmele laevastikuliigile.

Jõelaevade ajabüdžett on jõetransport- ja ametialaste abilaevade laev-ööpäevade (jõud-ööpäevade, tonnaaž-ööpäevade) jaotus seisundi (viibimise) ja nende kasutamisliikide ning töö järgi.

Jõud-ööpäev. Jõud-ööpäevades väljendatuna, arvestades tema peajõumasina indikatoorset võimsust, mõõdetakse iseliikuva laeva viibimise aega ühes või teises seisundis (töös, seisakus) või ühel või teisel viisil kasutamises olevana (teel, laadimisel).

Tonnaaž-kilomeeter iseloomustab laeva üldist läbijooksu, arvestades tema kandejõudu, s. o. laeva tonnaaži üldine läbijooks.

Nii annab 1000-tonnise kandejõuga laeva reis 500 kilomeetri kaugusele üldise laevatonnaaži läbijooksu 5 000 000 tonnaaž-kilomeetrit.

Jõud-kilomeeter. Läbijooks jõud-kilomeetreis iseloomustab iseliikuva laeva (veo- või veo-reisi-, aurumootorlaeva, puksiiri) liikumist, mis on väljendatud, arvestades tema peajõumasina indikatoorset võimsust.

Näiteks moodustab laeva, mille jõumasina võimsus võrdub 200 indikatoorse hobujõuga, läbijooks 100 kilomeetri kaugusele 20000 jõud-kilomeetrit.

Jõelaevade liikumiskiirus on laevade üldise kasuliku läbijooksu suhe ajaga, mis kulutatud selle läbijooksu sooritamiseks. See näitarv väljendub kilomeetreis ja ööpäevades ning arvutatakse keskmise suurusena: a) veo- ja reisi- ning mit-

teaurulaevadel laaditud seisundis oleku tonnaaž-kilomeetrite arvu jagamisega laaditult käigus oleku tonnaaž-ööpäevadega;

b) puksiir-aurumootorlaevadel — laaditud seisundis oleku jõud-kilomeetrite arvu jagamisega laaditult käigus oleku jõud-ööpäevadega. Selle mõõtarvuga iseloomustatakse ainult laeva seda reisiosa, mis teostatakse laadituna. Antud suurus, mida nimetatakse keskmiseks tehniliseks kiiruseks, arvutatakse tavaliselt eraldi liikumisel vastu- ja päri-jõevoolu.

Jõelaevade kandejõu (võimsuse) kasutamine on näitarv, mis iseloomustab teostatud veotöö (tonnides) suhet kulutatud transpordi vahenditega.

Keskmise suurusena arvutatakse see näitarv: a) veo- ja reisi- ning mitteaurulaevadel tonn-kilomeetrite jagamisega tonnaaž-kilomeetritega, laaditud olekus; b) puksiiraurumootorlaevadel tonn-kilomeetrite jagamisega jõud-kilomeetritega, laaditud olekus.

Tavaliselt teostatakse arvestus eraldi liikumisel vastu- ja päri-jõevoolu.

Jõelaevade töö tootlikkus (kogutoodang) on teostatud veotöö (tonn-kilomeetreis) suhe selleks otstarbeks transpordivahendite poolt kulutatud ajaga.

Keskmise suurusena see näitarv arvutatakse: a) veo- ja reisi- ning mitteaurulaevadel tonn-kilomeetrite jagamisega kõigi ekspluatatsiooni tonnaaž-ööpäevadega; b) puksiir-aurumootorlaevadel — tonn-kilomeetrite jagamisega ekspluatatsiooni jõud-ööpäevadega (kokku).

Laeva käive (ringlus) arvutatakse: a) iseliikuval laeval teatud ajavahemiku ekspluatatsiooniaja laaditud oleku jõud-ööpäevade jagamisega jõud-reiside arvuga, mis on teostatud sama ajavahemiku kestes; b) mitteiseliikuval laeval ekspluatatsioonis oleku tonnaaž-ööpäevade jagamisega vastavate tonnaaž-reisidega.

Merelaevastikku iseloomustatakse põhiliste tehniliste tunnuste järgi jaguneva laevade arvuga ja meretransportüksuste laev-ööpäevadega (või tonnaaž-ööpäevadega) nende seisundi (viibimise) järgi, aga ka laevastiku kasutamisliikide ja töö järgi.

Mõlemal juhul kajastub täielik (nimestikuline) laevade olem.

Merelaevade arvestamisel kindlaks kuupäevaks on põhilisteks rühmituste lõigeteks nende otstarve, samuti jõumasina olemine (või puudumine) ja liik.

Laevade rühmitamisel otstarbe järgi jaguneb merelaevastik transport-, ametialaseks abi-, sadama- ja tehniliseks laevas-

tikuks. Transportlaevastik omakorda jaguneb veo-reisi- ja veolaevadeks (tahkeveoste ja tanklaevad).

Sadama laevastikku kuuluvad puksiirid, jäälõhkujad jm.

Transport-, ametialase abi- ja sadamalaevastikku iseloomustatakse tonnaaži, kandejõu ja reisijatemahutavuse järgi.

Laevastiku rühmitamisel jõumasinate järgi jaotatakse laevad iseliikuvaiks ja mitteiseliikuvaiks.

Iseliikuvate laevade alarühma moodustavad aurumasinatega, sisepõlemismootoritega, purje-mootor- ja purjelaevad; põhiliseks iseloomustuseks seejuures on mootori võimsus ja kütteaine liik.

Merelaevastiku arvestamisel kindla ajavahemiku kohta jagatakse kõik transportlaevastiku koosseisu kuuluvate laevade kalendrilised laev-ööpäevad antud ajavahemikul kahte ossa: ekspluatatsiooni laev-ööpäevad ja mitteekspluatatsiooni laev-ööpäevad.

Esimesse ossa kuuluvad laev-ööpäevad, mis on kulutatud põhilisele transporttööle (nn. ekspluatatsiooni periood), laev-ööpäevad rendil ja ekspeditsioonidel, samuti ka teist liiki töödel.

Teine osa sisaldab remondis, sildumisel, talvekorteris, katelde puhastamisel jne. olevaid laev-ööpäevi.

Ekspluatatsiooniperiood jaotatakse omakorda sõiduajaks, peatusteks teel ja viibimiseks sadamais.

Register-tonnaaž (register-mahutavus) on merekaubalaeva ruumide ja pealisehitiste maht, väljendatult register-tonnides.

Eristatakse bruto (täielik) register-tonnaaž ja neto (puhas) register-tonnaaž.

Bruto register-tonnaaž määratakse kõigi ruumide ja pealisehitiste mahu mõõtmisega.

Neto register-tonnaaž saadakse, eraldades bruto register-tonnaažist majanduse- ja ametiruume ning pealisehitisi, mida ei kasutata vahetult vedudeks.

Nii ei lähe netotonnaaži masinaosakondade, meeskonnaruumide, punkrite jt. maht.

Register-tonn on merekaubalaevade register-tonnaaži mõõtühik. See on ruumiline mõõt ja võrdub 100 inglise kuupjalaga ehk 2,83 m^3-ga.

Laeva veosemahutavus on laeva võime mahutada oma ruumidesse seda või teist veose kogust (mahu järgi).

Laeva kandejõud on laeva võime vastu võtta seda või teist veose kogust (kaalult).

Laeva kandejõud väljendatakse tonnides ja määratakse vastavalt laeva vajumisele piirmise, temale omase süvisejooneni.

Meretransportlaevade ajabüdžett on meretransportlaevade laev-ööpäevade (või tonnaaž-ööpäevade) jaotus seisundi (viibimise) ja nende kasutamisliikide ning töö järgi.

Laev-ööpäevad. Laevade ajabüdžeti arvestamisel laev-ööpäevades mõõdetakse laeva viibimine ühes või teises seisundis (tööl, seisus) ehk ühes või teises kasutamisliigis (teel, lossimisel).

Laevasõit on meretranspordi-statistika arvestuslik ja rühmitamistunnus. Eristatakse kolme liiki laevasõite: väike kabotaaž, suur kabotaaž (rannasõit) ja välismaine laevasõit.

NSV Liidu mere kaubalaevastikule on välismaine laevasõit veoste ja reisijate vedu Nõukogude sadamate ja teiste riikide sadamate vahel, samuti ka üksikute välismaiste sadamate vahel.

Meresadamaile on välismaine laevasõit kas veoste lähetamine või saabumine, vastavalt eksport või import.

Suur kabotaaž on veoste ja reisijate vedu sadamate vahel, mis asetsevad eri merede rannikuil.

Väike kabotaaž on veoste ja reisijate vedu ühe ja sama mere sadamate vahel. Väikese kabotaaži hulka arvatakse tavaliselt ka veod Musta ja Aasovi mere, Jäämere ja Valge mere, Jaapani, Ohhoota ja Beringi mere sadamate vahel.

Sadama kaubakäive koosneb sadamast lähetamistest ja sadamasse saabumistest teatava ajavahemiku kestes.

Sadamast lähetamine koosneb lähetamisest väikeses kabotaažis, suures kabotaažis ja välismaises laevasõidus (ekspordis).

Saabumine sadamasse koosneb saabumistest väikeses kabotaažis, suures kabotaažis ja välismaises laevasõidus (impordis).

Sadama veosekäibe suurusele avaldavad mõju kõikide laevade laadimine ja lossimine, olenemata nende lipust (riiklikust kuuluvusest) ja ametkondlikust alluvusest.

Meretransportlaevade liikluse kiirus on transportlaevade tonnaaži üldise läbijooksu suhe sama tonnaaži liiklemises oleku ajaga.

Keskmise suurusena arvutatakse see, jagades transportlaevade tonnaaž-miilid tonnaaž-ööpäevadega.

Kui arvestuse puhul võetakse nimetajaks ainult käigus oleku tonnaaž-ööpäev, siis on tulemuseks keskmine ööpäevane e k s p l u a t a t s i o o n i k i i r u s.

Kui aga nimetajaks võtta tonnaaž-ööpäevad nii käigus kui ka manöövreis ja sildumises, siis saadakse keskmine ööpäevane üldkiirus. Mõlema mõõtarvu suuruse erinevused pole suured.

Transportlaevade liikluskiirus väljendatakse miilide arvuga ööpäevas.

Transportlaevade kandejõu kasutamine kujutab endast transportlaevade poolt teataval ajavahemikul teostatud veotöö (veoste üldise läbijooksu) suhet selleks otstarbeks sooritatud laevade tonnaaži üldläbijooksuga. Suhtelise suurusena arvutatakse see, jagades tonn-miilid tonnaaž-miilidega ja väljendatakse protsentides.

Laeva reisijate mahutavuse kasutamine on jagatis reisijate üldläbijooksu jagamisest (reisija-kilomeetreis või reisija-miilides) teataval ajavahemikul laeva üldise reisijate mahutavuse läbijooksuga (koht-miilides või koht-kilomeetreis kas hõivatult või vabalt) sama ajavahemiku kestel.

Transportlaevade käigus oleku aja protsent arvutatakse teatava ajavahemiku käigus oleku tonnaaž-ööpäevade (kaasa arvatud tonnaaž-ööpäevad manöövreil ja sildumisel) jagamisega kõigi ekspluatatsiooni tonnaaž-ööpäevadega samas ajavahemikus.

Laeva reis on merelaeva transporditöös lõpetatud ekspluatatsioonitsükkel. Seejuures loetakse üksikutel laevadel sellise tsükli alguse- ja lõpumomendiks:

1. Laevadel, mis töötavad kiireil ja regulaarseil liinidel: algus — lähtesadamas laeva asetamine laadimiseks ja lõpp — järgmine laeva asetamine laadimiseks samas sadamas.
2. Mitteregulaarse sõiduga laevadel: algus — laeva asetamine lähtesadamas laadimiseks ja lõpp — järgmine laeva asetamine laadimiseks samas või mõnes teises sadamas uue korraldusülesande põhjal.

Meretransportlaeva tööproduktiivsus määratakse mitmesugusel viisil.

Esimene viis: veose üldläbijooksu (tonn-miilide) jagamine vastavate tonnaaž-ööpäevadega; seda mõõtarvu nimetatakse 1 tonni kandejõu üldproduktiivsuseks.

Teine viis: veetud veose tonnide koguse (või sooritatud tonn-miilide) jagamine laevastiku vaetud kandejõuga. Seejuures vaetud kandejõu all mõistetakse tonnaaž-ööpäevi (ekspluatatsiooni

ajavahemikus + väljaspool ekspluatatsiooni) jagatuna antud ajavahemiku kalendriliste päevade arvuga.

Laadimis- ja lossimistööde arvestus. Sadama poolt teostatavad laadimis- ja lossimistööd (laadimine, lossimine, ümberlaadimine) toimuvad ühe järgneva skeemi kohaselt.

I variant — ilma lattu andmata
1. Raudteevagun — laev (või vastupidi)
2. Auto (hobuveok) — laev (või vastupidi)
3. Laev — laev

II variant — lattuandmisega
1. Laev — ladu (või vastupidi)
2. Raudteevagun — ladu (või vastupidi)
3. Auto (hobuveok) — ladu (või vastupidi)
4. Ladu — ladu

Iga juhtum lõpetatud ümberpaigutamisest ühe antud skeemi kohaselt kannab laadimis- ja lossimistööde arvestuses operatsiooni nimetust. Teise variandi skeemist on näha, et üksik füüsiline tonn võib olla allutatud ühes sadamas kahele ja enamale operatsioonile.

Selle tõttu väljendub teostatud laadimis- ja lossimistööde kogus vastavalt: a) laaditud (lossitud, ümberlaaditud) füüsiliste tonnide arvuga, b) teostatud tonn-operatsioonide arvuga.

Mehhaniseeritud ja käsitsi tööd näidatakse eraldi.

Mehhaniseeritud tööde hulka kuuluvad tööd, mis on sooritatud kaldal ekspluateeritavate statsionaarsete, liikuvate ja ujuvate mehhanismide abil.

Mis puutub laeva mehhanismidesse (vintsidesse, kraanadesse), siis nende töö liigitamine merestatistikas erineb veidi sisevee-teede statistikas kasutatavast liigitamisest.

Nimelt moodustavad merestatistikas vintsitööd kolmanda liigi, kuna jõestatistikas nad kuuluvad mehhaniseeritud tööde hulka.

Laadimis- ja lossimistööde mehhaniseerimise koefitsient on teatavas ajavahemikus sooritatud mehhaniseeritud laadimis- ja lossimistööde (protsendiline) suhe üldise (käsitsi + mehhaniseeritud) tööde kogusega sama ajavahemiku kestel.

Arvestuse välemi lugejas ja nimetajas kasutatakse tavaliselt tööde mahu väljendust tonn-operatsioonides.

Autopargi tabel on põhiline arvestusdokument automajandeis, mille järgi kogu kuu kestes peetakse igapäevast majandi

bilansil olevate autode arvestust, vaatamata nende tehnilisele seisundile ja kasutamisele.

Tabeli alusel tuvastavad automajandid iga kuu möödumisel majandis viibimise masin-päevade arvu, sellest masin-päevad tööl, remondis, remondiootel ja seisakus mitmesuguseil põhjusil.

Teekonna leht on autotranspordi töö esmaarvestuse põhidokument. Teekonnalehti peavad kohustuslikus korras kõik majandid, kes ekspluateerivad autosid. Auto väljalaskmine garaažist on ilma teekonnaleheta keelatud. Teekonnaleht antakse autojuhile enne tööleminekut. Teekonnalehe ülesanne on anda täielik pilt auto tööst, alates auto garaažist väljasõidu momendist kuni garaaži saabumise momendini. Teekonnaleht on aluseks automajandite ekspluatatsiooni-aruandlusele ja autovedude arvestusele.

1939. a. kinnitati teekonnalehe ühtne vorm, mis on kohuslik kõigile automajandeile (peale kolhooside).

Teekonnalehes on arvestatavateks põhielementideks: a) auto garaažist väljasõidu aeg ja saabumine garaaži, b) kõik auto sõidud (läbijooksud), c) ajakulutus üksikuile operatsioonidele ja seisakutele, d) veetud veoste kogus (tonnides), e) veoste liik, f) veoste üldine läbijooks (tonn-kilomeetreis), g) põletusaine kulu.

Sissekanded teekonnalehtedel ei väljenda igakord vajaliku täpsusega vedude kogust, sest sageli arvestatakse neid ligikaudselt, ilma veoseid kaalumata.

Masin-päev on autode ekspluatatsioonistatistika põhinäitarv:

a) majandis viibimise masin-päevaks loetakse antud majandi bilansil oleva iga masina majandisviibimise igat kalendrilist päeva, maha arvamata puhkepäevi ja pühi ning sõltumata masina asukohast (komandeering, ajutine mobilisatsioon jne.).

b) Masin-päevaks tööl loetakse igat masina töölemineku päeva, sõltumata tema viibimise ajast väljaspool garaaži.

c) Masin-päevaks remondis loetakse igat masina viibimise päeva remondis: kapitaal-, keskmises ja jooksvas remondis.

d) Masin-päevaks remondiootel loetakse tehniliselt mittekorrasoleva, remonti vajava auto igat majandis viibimise päeva.

e) Masin-päevaks seisakus korrasolevana loetakse tehniliselt korrasoleva auto igat majandis viibimise päeva, millal teda ei saa kasutada töö puudusel, põletusaine, kummide, autojuhtide puudusel, teeolude tõttu jm. põhjustel.

Masin-tonn-päev on autostatistika näitarv, mis on vajalik aruande ajavahemikus keskmise nimestikulise auto-tonnaaži

määramisel, samuti veomasinate kandejõu ühiku keskmise ööpäevase tööproduktiivsuse määramiseks.

a) Masin-tonn-päevad majandis määratakse kõigi ühesuguse kandejõuga masinate masin-päevade korrutamisel nende tonnaažiga ja saadud korrutiste liitmisega.

b) Masin-tonn-päevad tööl määratakse vastavalt ühesuguse kandejõuga töös olevate masinate tonnaaži korrutamisel masin-päevadega töös ja saadud korrutiste liitmisel.

Veoautode üldine tonnaaž. Kõigi majandis olevate veoautode üldise tonnaaži leidmiseks on vajalik korrutada ühtlase kandejõuga masinate arv nende nominaalse kandejõuga ja saadud korrutised liita.

Nimestiku keskmise autode arvu üldine tonnaaž aruandeajavahemikul saadakse selle arvu korrutamisel antud ajavahemiku kestes majandisolnud masinate keskmise tonnaažiga.

Veoauto transpordi keskmine tonnaaž on jagatis kõikide veoautode üldise tonnaaži jagamisest nende arvuga.

Selleks et määrata keskmist tonnaaži nimestiku keskmise autode arvu kohta, mis aruandeajavahemikul on majandis olnud, on vaja masin-tonn-päevad selles ajavahemikus jagada majandis viibimise masin-päevadega.

Auto kogu ööpäevane ajabüdžett väljendatakse terveis masin-päevades.

Üksiku majandi kogu ööpäevane autode ajabüdžett koostatakse kogu tema koosseisulise (inventari-) pargi kohta ja see kajastab iga auto seisundi ja kasutamise viisi kõigi tema majandis (bilansil) viibimise ööpäevade jooksul.

Esmased kirjed kogu ööpäevase büdžeti koostamiseks teostatakse tavaliselt autopargi tabeli järgi.

Auto ööpäevasisene ajabüdžett koostatakse automajandis kogu tema koosseisulise (inventari-) pargi kohta ja see väljendab töötanud masinate (masin-päevi töös) iga ööpäeva kogu ööpäevase büdžeti ajajaotust nende seisundi ja kasutamise liikide järgi ööpäeva kestes.

Töötunnid määratakse teekonnalehe järgi vahena masina saabumise ja garaažist väljasõidu aja vahel.

Liiklustunnid määratakse vahena masina tööl viibimise aja ja kogu tööpäeva kestes masina kõikidele seisakutele kulutatud aja vahel.

Auto läbijooksud väljendavad kaugust, mille auto on läbinud (kõigi teostatud läbisõitude järgi) nulliliselt, koormatult ja tühjalt.

Iga üksiku läbijooksu kaugus määratakse kas mõõtja, kaardi või marsruutide täpselt määratud kauguste põhjal, millistel antud majandi masinad töötavad.

Null-läbijooks on auto läbijooks garaažist esimese laadimiskohani ja viimasest tühjendamise kohast garaaži.

Tühjalt läbijooks on auto läbijooks koormata tühjendamispunktidest laadimispunktideni.

Koormaga läbijooks on näitarv, mis kajastab veoauto kasulikku tööd, ja saadakse kõigi autode poolt teostatud koormaga läbisõitude liitmise tulemusena.

Sõit koormaga on põhinäitarv ja tähendab lõpetatud veoreisi, mille tulemusena toimub veose ümberpaigutamine ühest punktist teise.

Koormaga masina sissesõidul mitmesse punkti üksikute veosekoguste üleandmiseks loetakse sõitudeks läbijooksud kõigi osalise tühjendamise punktide vahel. Iga selline läbijooks märgitakse teekonnalehel iseseisva koormaga sõiduna koos veosekoguse näitamisega, mis on üle antud igas masina sissesõidu punktis.

Autopargi tehnilise valmiduse koefitsient väljendab tehniliselt korras ja vedudeks kõlblike masinate suhet nende üldise inventariarvuga.

Pargi tehnilise valmiduse koefitsiendi saamiseks ühel või teisel aruandeajavahemikul on vajalik jagada tööl ja seisakus korrasolevana masin-päevade arv (kokku) üldise majandis viibimise masin-päevadega samal ajavahemikul.

Autopargi kasutamise koefitsient iseloomustab autotransporti iga päev tööle saadetavate masinate arvu järgi ja saadakse tööl olevate autode masin-päevade jagamisega üldise majandis viibimise masin-päevadega aruande ajavahemikul.

Masina tööaja kasutamise koefitsient saadakse liikluses olevate masin-tundide arvu jagamisel töös olevate masin-tundidega aruandeajavahemikul. Selle koefitsiendi suurus määratakse põhiliselt masinate seisakute kestusega laadimisel, tühjendamisel ja mitmesuguste seisakutega teel.

Veoautode läbijooksu kasutamise koefitsient on jagatis autode koormaga läbijooksu jagamisel nende üldise läbijooksuga.

Kommertskiirus kajastab autode liikumiskiirust, arvestades kõiki seisakuid laadimis- ja tühjendamisoperatsioonide ajal ja teel. Selle mõõtarvu saamiseks on vajalik jagada masinate üldine läbijooks tööl viibimise tundide arvuga.

Autotranspordi tehniline kiirus näitab auto liikumise kiirust ajaühikus (tunnis), arvestamata igat laadi seisakuid, peale peatuste, mis on tingitud transpordiliikluse reguleerimisest (valtad, valgussignaalid jne.). Tehniline kiirus arvutatakse üldise läbisõidu jagamisel liikluses oldud tundide arvuga.

Tonnaaži kasutamise koefitsient on autotranspordi poolt tegelikult teostatud töö suhe tema võimaliku tööga. Selle koefitsiendi saamiseks on vajalik tegelike tonn-kilomeetrite arv jagada selle tonn-kilomeetrite kogusega, milline olnuks teostatav, kui kõik töötavad masinad kõikidel koormaga läbisõitudel olnuksid täielikult koormatud vastavalt nende tonnaažile.

Antud automajandi autopargi võimalik töömaht on korrutiste summa iga töötava masina tonnaaži korrutamisest tema koormaga läbijooksuga.

Veoauto-transpordi keskmine tööproduktiivsus kajastab autopargi teostatud tööd ühe nimestiku keskmise masina või ühe nimestiku keskmise masin-tonni kohta.

Veoautopargi keskmine tööproduktiivsus ühe masina kohta arvutatakse ainult neis automajandeis, millised omavad ühesuguse tonnaažiga masinaid.

Muudel juhtudel keskmine tööproduktiivsus arvutatakse ühe masin-tonni kohta, milleks tonn-kilomeetrite üldine kogus jagatakse kõigi nimestiku keskmise aruandeajavahemikul automajandis olnud masinate üldise tonnaažiga, või keskmise töötavate masinate arvuga selles ajavahemikus.

Esimesel juhul saadakse terviklikult kogu autopargi keskmise tööproduktiivsuse iseloomustus, teisel juhul aga töötavate autode tööproduktiivsuse iseloomustus.

Veoautode ööpäeva keskmise tööproduktiivsuse määramiseks jagatakse tehtud tonn-kilomeetrite hulk üldise masin-tonn-päevadega majandis — töös.

Mitmesuguse tööpäeva pikkusega automajandite ekspluateeritavate autode keskmisest tööproduktiivsusest võrreldavate andmete saamiseks keskmine tööproduktiivsus arvutatakse mitte ühele masin-tonn-päevale vaid ühele masin-tonn-tunnile.

Hobu-päev on hobuveostatistika näitarv, mille järgi arvesta-

takse hobutranspordi ajabüdžeti kasutamist täistööpäevases väljenduses.

a) Majandis olemise hobupäevaks loetakse antud majandi bilansil oleva iga tööhobuse (või muu veoüksuse) majandis viibimise päeva, sõltumata puhkepäevadest ja pühadest.

b) Tööl olemise hobupäev on iga hobuse (või muu veoüksuse) töölemineku päev, sõltumata tööpäeva pikkusest.

Maaelanikkonna osavõttu maanteetöödest arvestavad küla- (valla-) nõukogud ja rajooni (maakonna) teedeorganid.

Elanikkonna maantee töödest osavõtu esmaseks arvestusdokumendiks on kodanike nimestik, keda rakendatakse neile töödele seaduse alusel kolhooside ja üksiktalupoegade osavõtu kohta maanteede ehitusest ja remondist.

Tööle rakendatavate nimestikud koostab külanõukogu eraldi kolhoosnike (iga kolhoosi järgi) ja üksiktalupoegade (külanõukogu ulatuses tervikult) kohta kahes eksemplaris, millest üks antakse teedeosakonnale, teine aga jääb külanõukogusse.

Igale kolhoosile (kes teostab tööd brigaadiga), individuaalselt töötavale kolhoosnikule ja üksiktalupojale kirjutab külanõukogu kutselehe, kus on näidatud tööde nimetus, tööde koht, nende teostamise tähtaeg, tööde maht ja töönorm. Samale kutselehele teeb teetööde juhataja märkused tööde mahu kohta, mida on teostanud antud kolhoos või kodanik, nende poolt tehtud inimpäevadest ja hobu-päevadest.

Kattuv teeosa on mõiste, mis esineb õhutranspordistatistikas, seda rakendatakse õhuühenduste üldise pikkuse määramisel.

Kattuv teeosa on näiteks Moskva-Harkovi teeosa, kus üht õhutrassi läbib mitu regulaarset liini (Moskva-Simferoopol, Moskva-Ossipenko ja teised).

Õhuühenduste võrgu pikkuse kokkuvõttesse võib eraldi kattuva teeosa pikkust arvata kas üks kord või nii palju kordi, kui mitu liini kulgevad mööda antud kattuvat teeosa. Praktikas kasutatakse mõlemat arvestuse moodust.

Korrespondentsi arvestuse eesmärgiks on määrata posti-, telegraafi- ja telefonisideorganite ja -vahendite toodangut.

Korrespondentsi hulka kuuluvad: 1) postisaadetised või postikorrespondents, s. o. kõik see, mida edasi saadetakse posti kaudu; 2) telegrammid; 3) telefonikõned (linnadevahelised ja rahvusvahelised).

Eristatakse väljuvat, saabuvat ja üleminevat (transiit-) korrespondentsi.

Väljuvaks nimetatakse korrespondents, mis saabub antud sideasutuste elanikkonnalt või asutustelt kas tema saatmiseks ükskõik millisesse teise sideasutusse või tema edasitoimetamiseks adressaatidele, kes asuvad antud sideasutuse asukoha piirkonnas (kohalik korrespondents).

Saabuvaks loetakse korrespondents, mis on saadud antud sideasutuse poolt tema vahetuks kohaletoimetamiseks adressaadile.

Üleminev on korrespondents, mis läheb transiidina antud sideasutuse kaudu teistesse sideasutustesse.

Rahvamajanduslikust vaatekohast kujuneb kõige olulisemaks väljuv korrespondents, mille maht ilma korduva arvestuseta kajastab tegelikku saadetiste massi teataval ajavahemikul.

Üksiku sideasutuse tegeliku koormuse määramiseks on vajalik arvesse võtta kõiki kolme liiki korrespondentsi.

Arvestusmeetodite järgi võetakse üksikud korrespondentsi liigid kokku kahte gruppi: registreeritav ja mitteregistreeritav korrespondents. Viimasesse gruppi kuuluvad lihtkirjad, postkaardid ja ristpaelad; esimesse — kõik teised liigid.

Registreeritava korrespondentsi ulatuse määramine teostatakse dokumentaalsete sissekannete alusel, mitteregistreeritaval — spetsiaalsel teel.

Postivahetus (postikorrespondents) hõlmab postisaadetiste järgmisi liike:

I. Kirjavahetus (korrespondents)
   1. Liht- (mitteregistreeritav) korrespondents:
      a) kinnised kirjad,
      b) lahtised kirjad (postkaardid),
      c) ristpaelad.
   2. Registreeritav korrespondents:
      a) tähitud saadetised (kirjad, postkaardid, ristpaelad),
      b) eriti tähtsad kirjad,
      c) väärtkirjad.

II. Pakid

III. Rahaülekanded

IV. Perioodilised väljaanded.

Kõik postisaadetised jagatakse sisemisteks, NSV Liidu piires edasisaadetavaiks, ja rahvusvahelisteks, edasisaadetavaiks välismaale või välismaalt saabuvaiks. Sisemised postisaadetised jagunevad omakorda kohalikeks ja linnadevahelisteks.

Lihtkirjade korrespondents moodustab kogu korrespondentsi massi põhiosa.

Lihtkirjade korrespondents arvestatakse:

a) igapäevase lausarvestuse teel ettevõtteis, mis saadavad mitteregistreeritavat korrespondentsi ööpäevas keskmiselt kuni 1000 üksust;

b) iga kuu kuuepäevase lausloenduse teel ettevõtteis, mis saadavad mitteregistreeritavat korrespondentsi ööpäevas keskmiselt üle 1000 üksuse. Loendus teostatakse varemmääratud päevadel, mis on ühised kogu sellele korrale alluvate ettevõtete võrgule, ja peab järelikult hõlmama umbes 20% väljuvast korrespondentsist antud ettevõtetes. Loenduse tulemused on aluseks antud ettevõtte mitteregistreeritava korrespondentsi summaarse koguse arvutamiseks kuus või kvartalis;

c) korrespondentsi kaalumise teel ja järgneva saadetistearvu määramisega, kasutades selleks eriti kehtestatud üksikute lihtkorrespondentsi liikide keskmisi kaalu-normatiive; seda moodust lubatakse Sideministeeriumi eriloal üksikuis suurtes ettevõtetes, kus valikloenduse meetod osutub liiga töörohkeks.

Registreeritavate kirjade korrespondents. Selle koosseisu kuuluvad:

1) tähitud kirjad, postkaardid ja ristpaelad, mille vastuvõtmisel post annab postikviitungi, saadab neid edasi registreerimiskorras ja kannab materiaalset vastutust nende puutumatuse ja säilitamise eest;

2) eriti tähtsad (kinnised) kirjad on eri liik postisaadetisi, mis on määratud eesmärgiga anda võimalus riiklikele asutustele, ettevõtetele ja ühiskondliku sektori majandeile enam garanteeritult tähtsaimate dokumentide postiteel saatmist;

3) väärtkirjad (avaldatud väärtusega kirjad) on saadetised, mille sisalduse saatja kindlustab (hindab) oma äranägemise järgi.

Niiviisi tagab postivahetuse selle liigi saadetiste iseloom ise täieliku ja täpse arvestusvõimaluse.

Traat-sideliinide pikkus sisaldab õhu- ja maa-aluste liinide pikkust.

Iga liin arvatakse üldpikkusesse postide- (tugede) liini faktilise pikkuse või kaabel-kanalite kilometraaži järgi, arvestamata juhtmete arvu antud liinis.

Telegraafi ja telefoni õhutraatide pikkus saadakse linnadevahelise ja siserajoonilise sidetraatide pikkuse liitmisel.

Linnadevaheline side jaguneb magistraalseks ja oblastisiseseks.

Magistraalside teenindab oblastite (kraide, vabariikide) keskuste sidet omavahel ja Moskvaga.

Oblastisisene side teenindab sidet oblasti keskuse ja rajoonide, samuti rajoonide eneste vahel.

Rajoonisisene side teenindab sidet ainult antud rajooni piires.

Telegraafi ja telefoni õhujuhtmete pikkuse ulatust arvutatakse õhuliinide faktilise pikkuse järgi, arvestades iga eraldi monteeritud traadi kilomeetreid.

Näiteks, kui antud õhuliini pikkus on 100 kilomeetrit, siis kogu liini ulatuses nelja traadi esinemise puhul on traatide üldpikkus võrdne 400 kilomeetriga.

Traatide üldpikkusest eristatakse eraldi värvilistest metallidest traatide pikkus.

Telegraaf. Tingimustes, kus on olemas suur arv hajutatud väikesi telegrammitöötlemise punkte, organiseeritakse telegraafistatistika, arvestades niisuguste punktide teravat erinevust suurtest kontsentreeritud majanditest, nagu seda on näit. kesktelegraaf oblastis või suures linnas.

Alama-astme telegraafipunktide kuuaruanne sisaldab andmeid järgmiste näitarvude järgi, mis iseloomustavad üldist tegevuse mahtu telegrammide töötlemisel ja selle kvaliteeti:

1) töödeldud väljunud, saabunud ja transiittelegrammide arv;

2) üleantud (väljunud pluss transiit) telegrammide arv (välja arvatud üldarvust hilinemisega üleantud telegrammid);

3) kättetoimetatud telegrammide arv (eristades nende arvust hilinemisega kättetoimetatuid);

4) kiirtöötajate (s. t. Baudot' ja Teletype'i süsteemi) sideaparaatide tegevuse üldine kestus graafiku järgi (välja arvates seisakute kestust tehnilistel põhjustel mittekorrasoleku tõttu);

5) aparaatidega edasiandmisel moonutatud telegrammide osatähtsus;

6) kassas vastuvõetud defektsete telegrammide osatähtsus.

Kesktelegraafi kuuaruanne sisaldab mitte üksnes nimetatud tegevuse üldkokkuvõtteid, vaid ka üksikasjalist pilti iga juhtme kasutamisest ja tööst iga punkti järgi, millega antud jaam peab telegraafilist sidet.

Selle aruande näitarvude reast osutuvad spetsiifilisteks kiirtöötajate-aparaatide keskmine faktiline kiirus ja seadmete koormatise protsent.

Esimene neist näitarvudest väljendab kiirtöötajate-aparaatide (näiteks Baudot' ja Teletype'i süsteemi) trükiketta pöörete arvu ajaühikus.

Teine näitarv esineb jagatisena, mis on saadud telegraafiteel edasiantud sõnade faktilise arvu jagamisest vastava plaanilise suurusega; arvutus teostatakse kohaldusega maksimaalse koormatuse ajale, milleks tavaliselt peetakse ööpäevas ajavahemikku kella 16—24-ni.

Telegraafilise seadistuse ja aparatuuri olemi ja liikumise arvestus väljendub aasta aruandluses.

Linnadevahelisi telefonijaamu kasutatakse nii telefoniühenduseks asustatud punktide vahel kui telegraafiteadete edasiandmiseks telefoniteel ning raadiosaadeteks (sel määral, mil ta kasutab osaliselt traadilist sidet).

Vastavalt sellele on linnadevaheliste telefonijaamade sooritatud töö näitarvudeks:

1) kõneluste hulk (väljunud, saabunud ja transiitkõned);

2) telefoniteel edasiantud telegraafiteadete edasiandmise kestus (ajaühikuis);

3) side rakendatus raadiosaadeteks (ajaühikuis).

Linnadevaheliste telefonikõnelustega klientuuri teenindamise taseme hindamiseks kasutatakse näitarve: mittetoimunud kõneluste arv (vastastatult toimunud kõneluste arvuga), kõneluste arv ooteajaga üle ühe tunni.

Linnadevaheliste telefonijaamade koormatuse aste määratakse vastastades sidetegevuse plaanitud kestust tema töö tegeliku kestusega kõigis kolmes tegevusliigis.

Linnadevaheliste telefonijaamade seadistuse olemit iseloomustatakse aruandluses üks kord aastas laiendatud nomenklatuuri järgi.

Linna telefonivõrgud (linnades ja rajoonikeskustes) on suhteliselt omaette ala Sideministeeriumi telefonimajanduse süsteemis. Sideministeeriumi vastav statistika sisaldab alljärgnevaid näitarve:

1) võrkude ja jaamade arv ning nende võimsus (maht);

2) liini- ja kaablimajandus (õhuliinide pikkus, postide arv, juhtmekanalite, kaablite jms. pikkus) ning nende remont;

3) seadistatud telefoniaparaatide arv jaotusega jaama tüüpide järgi (käsi-, automaat-, kesk- ja kohapealse patareiga);

4) abonentide arv ning nende võrgu arendus;

5) üldkasutatavad automaattelefonid ning taksofonid [1];

[1] Taksofon on erinevalt tavalisest müntautomaadist vananenud konstruktsiooniga automaattelefon; kui kõnelus ei toimu, taksofon kliendile münti ei tagasta.

6) võimsuste ärakasutamine ning jaamade koormatus. Linna telefonijaamade koormatus ilmneb väljakutsete arvus, mis saabuvad keskmiselt ühele tegevuses olevale jaama numbrile ühes suurima koormatusega tunnis; väljakutsete arvus keskmiselt ühele telefonistile ühe suurima koormatisega tunnis; mittetoimunud kõneluste jaotuses (kontrollitute arvust) põhjuste järgi: abonent on kinni, abonent ei vasta, abonentide eksitused, tehnilised põhjused;

7) iga liiki rikked, nende kestus, parandamise kiirus, ning samuti abonentide väljakutsete teenindamise kiirus — jaama vastuse keskmine ooteaeg;

8) rändvoolude jälgimine.

Kohalike telefonijaamade võimsuse kasutamise koefitsient on näitarv, mis iseloomustab kohaliku telefonijaama seadistatud võimsuse koormatuse astet kindlaks kuupäevaks.

See koefitsient arvutatakse, jagades tegevuses olevat (kasutatavat) mahtu monteeritud (seadistatud) mahuga.

Nii üks kui ka teine maht väljendub numbrite arvus.

Rajoonisisesed telefoniühendused kindlustavad telefoniühendusi rajooni keskuse ning piirdeala vahel [(küla-) vallanõukogude, sovhooside, MTJ jne.] ning samuti rajooni piirdeala külanõukogude ja majandite omavahelist ühendust (rajooni keskuse kaudu või vahenditult).

Rajoonisiseste telefoniühenduste tööd ja majandust iseloomustavad: rajoonide sisetelefoniühendust teenindavate jaamade arv ja liikumine, nende rühmitus võimsuse (mahu) järgi, monteeritud võimsuse ärakasutamine, telefoniaparaatide arv ning samuti abonentide arv.

Telefoniseerimise arvestust teostatakse ülesandega jälgida külanõukogude, masina-traktorijaamade, sovhooside ja kolhooside telefoniühendusega kindlustamise plaani täitmist.

Telefoniseerimise tase väljendub telefoniseeritud üksuste (külanõukogude, MTJ jne.) protsendilises suhtes antud ala sama kategooria üksuste üldarvuga kindlaks kuupäevaks.

Sisetelefoni võrgud (mitte-üldkasutatavad) kuuluvad asutustele (ettevõtetele, organisatsioonidele).

Nende võrkude statistiline arvestus organiseeritakse NSV Liidu Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt.

Sideministeeriumi raadiosidet teostatakse: magistraalselt — raadioside direktsiooni ja raadiokeskuste poolt,

oblasti ja oblastisisesel alal — vastuvõtu-ülekande raadiojaamade poolt.

Direktsiooni ja raadiokeskuste tööd arvestatakse eraldi iga korrespondendi ning ühenduste liikide järgi (raadiotelegraaf, raadiotelefon, fotoside; ülekanne ainult eetri kaudu, ülekanne traat-sideliini kaasabil jne.).

Tegevuse maht summeeritakse ajaühikuis ja väljendatakse nn. üldjooksuga (summaarne tegevuseaeg).

Tühjalt jooksu osa eraldi iseloomustab raadiosideliini üldjooksus antud liini koormatuse astet.

Sideliinide normaalse tegevuse häireaeg fikseeritakse (tundides) igaühes eraldi, jaotades selle vastavalt tegureile, mis kutsusid esile katkestuse (olenevalt atmosfäärilistest tingimustest, korrespondendist jne.).

Saatjate ja vastuvõtjate tööd oblastite ja oblastisisestes raadiojaamades arvestatakse põhiliselt samade näitarvudega ning samuti täiendavalt — edasiantud ja vastuvõetud sõnade arvuga.

Telegrammide vahetamise kvaliteedilise külje hinnanguks määratakse aeglustatud ülekannete ning samuti moonutatud telegrammide osatähtsus.

Tegevuse kestuselt jaguneb raadioside sideks ööpäevase tegevusega ja sideks piiratud tegevusajaga.

Esimeste hulka kuuluvad need sidejaamad, mis töötavad graafiku järgi ööpäeva jooksul pidevalt (arvestamata aega seadistuse seistamiseks puhastamise otstarbel või üksikosade vahetamiseks).

Teiste hulka kuuluvad need: a) mis töötavad vaid graafikus ettenähtud kindlatel kellaaegadel ööpäeva jooksul; b) mis töötavad seansside viisi või eriülesandeliselt (näiteks ajasignaalide, meteoroloogiliste teadete edasiandmine);

Raadioside võrgu arvestus (jaamade arv, ülekandjate arv, seadistuse iseloomustus) toimub individuaalselt tsentraliseeritud korras ilma eri aruandluseta.

Raadio-ringhääling on raadiojaamade eriliik tegevus.

Jaama töökogust raadio-ringhäälingu alal määratakse tundides; see koosneb raadiokomiteede teenindamisest, meteoroloogilisest informatsioonist, TASS-i ja teiste tellijate ülekannetest. Tööaega kuulub samuti ka aparatuuri tühjalt käik tellija süü tõttu. Eraldi näidatakse tööaega, mis on kulutatud tehnilisteks vajadusteks, s. o. tehniliseks tühjalt käiguks (aparatuuri häälestamine, reguleerimine ja mõõtmine). Tühjalt käigu aja suhe

kasutatud tööajaga annab kujutlust jaamade mittetootlikust koormatusest.

Raadiojaamade tehnilist taset ringhäälingu osas iseloomustavad töökatkestused ja -takistused ning samuti akustilised puudused ülekandeprotsessis.

Katkestusi ja takistusi mõõdetakse juhtumite arvu ja nende kestusega; ühe juhtumi keskmine kestus määrab puuduste suhtelise tõsiduse.

Eraldi registreeritakse akustiliste segajate (helitausta, ragina, ülekatte) tegevuse kestust, mis mõjustab raadio-ringhäälingu kvaliteeti.

Kaubandusstatistika.

Kaubakäive on materiaalsete hüviste müügikäive. Teenuste müügikäive (juuksurite, saunade, pesumajade, teatrite jm. käive) ei kuulu kaubakäibesse. Materiaalsete hüviste tasuta edasiandmist (kingitused jne.) ei loeta samuti kaubakäibeks.

Kaubakäibes eritletakse järgmisi nelja tüüpi kaubatehinguid:

a) tootjate kaubamüük tarbijale,
b) tootjate kaubamüük kaubanduslikule organisatsioonile,
c) kaubandusliku organisatsiooni kaubamüük kaubanduslikule organisatsioonile,
d) kaubandusliku organisatsiooni kaubamüük tarbijale.

Loetletud käibetüübid hõlmavad kõiki rahvamajanduses esinevaid materiaalsete hüviste müüke: vabrik varustab seadistusega teist vabrikut (tüüp a), kolhoosnik müüb kaupa töölisele (tüüp a), kolhoos või kolhoosnik müüb kaupu varumisorganisatsioonile (varumine, tüüp b), hulgimüügiladu müüb kaupu jaekauplusele (tüüp c), kauplus (söökla) müüb kaupu tarbijale (tüüp d).

Kaubakäibes tuleb eristada tootmisvahendite müüki (seadistus, kütus, toormaterjalid, materjalid jne.) ja käivet tarbimisesemete müügi alal elanikkonnale. Need kaks kaubakäibe liiki on organisatsiooniliselt spetsialiseerunud: tootmisvahendite kaubakäive toimub eriliste varustusorganisatsioonide kaudu (Eestis «Estvartur»), tarbeesemete kaubakäive toimub eriliste kaubanduslike organisatsioonide ja ühistoitlustamise ettevõtete kaudu [Kaubandusministeerium, Tarbijatekooperatiivide Keskliit (Tsentrosojuz), ühes sellesse kuuluva Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku Liiduga (ETKVL), Töölis-Varustusosakonnad (TVO-d) jt.]. Sageli mõistetakse kaubakäibe all ainult viimast kaubakäibe liiki, s. o. käivet tarbeesemete müügi alal.

Hulgi-kaubakäive on vahetalitusliku iseloomuga käive tarbeesemete müügi alal kaubanduslikele organisatsioonidele. Hulgikäivet teostavad erilised hulgikaubanduse organisatsioonid: tööstuse turustamisorganisatsioonid [1) Tekstiili Turustuse Peavalit-

sus (Glavtekstiilsbõt), 2) Kergetööstuse Turustuse Peavalitsus (Glavlegsbõt), 3) Liha- ja Piima Turustuse Peavalitsus (Glavmjäsomolsbõt), 4) Kala Turustuse Peavalitsus (Glavrõbsbõt) jt.], Tsentrosojuzi turustamisorganisatsioonid (kultuurkaupade hulgibaasid, tarbijatekooperatiivide liidud) ja teised organisatsioonid.

Jae-kaubakäive on käive kaupade müügi alal elanikkonnale (põhiliselt tarbeesemete müük). Eristatakse järgmist kolme liiki jae-kaubakäivet: 1) kaubandusvõrgu jae-kaubakäive, 2) ühiskondliku toitlustamise jae-kaubakäive, 3) kolhoosituru jae-kaubakäive. Jae-kaubakäivet teostavad Kaubandusministeeriumi, Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu (Tsentrosojuz), Toidukaubastu jt. erilised jaekaubanduse organisatsioonid.

Jae-kaubakäibe hulka kuuluvad järgmised käibed kaubamüügi alal: a) elanikkonnale jae-kaubandusvõrgu kaudu; b) elanikkonnale ühistoitlustus-ettevõtete kaudu; d) jaevõrgust organisatsioonidele, asutustele ja ettevõtetele (erilistel alustel, mis määratakse kindlaks Kaubandusministeeriumi ja TK Kaubanduse osakondade poolt).

Jae-kaubakäibe hulka arvatakse kaupade müügi alal elanikkonnale jaevõrgu kaudu järgmised müügid: a) müük kauplustest, poodidest, telkidest, putkadest, kioskitest, väljaveo ja väljakande võrgust ja teistest jaevõrku kuuluvatest ettevõtetest; b) müük kütte-, metsa- ja ehitusmaterjalide ladudest ja baasidest, samuti varumispunktidest ja ladudest vastastikuse kaubanduse alusel; c) metsa müük kännu pealt, metsa ja küttematerjalide müük; d) trükiste müük tellimisel; g) riietuse, jalatsite, pesu ja peakatete müük vahetult töökodadest, mis on valmistatud töökoja toorainest ja materjalist.

Jae-kaubakäibe summasse arvatakse müüdud kaupade maksumus tegelike jae-müügihindadega, kusjuures: a) ostja poolt tagastatud kauba maksumus arvatakse maha jae-kaubakäibe summast; b) ostja poolt tagastatud taara maksumus (piima-, viinapudelid jne.) arvatakse maha jae-kaubakäibe summast; c) komisjonikaupluste jaekäive arvestatakse müüdud esemete täieliku müügi maksumusega; d) tellimise alusel elanikkonnale müüdud trükiste maksumus arvatakse jae-kaubakäibesse tellimise tegeliku täitmise aja järgi, mitte aga raha saamise aja järgi.

Jae-kaubakäibesse ei arvata: a) kaupade maksumus, mis on müüdud ladudest või jae-kaubavõrgust teistele kaubanduslikele ettevõtetele või kaubanduslikele organisatsioonidele järgnevaks edasimüügiks; b) ettevõtetele ja ühistoitlustus-organisatsioonidele müüdud toidukaupade ja tubakasaaduste maksumus; c) kau-

pade sisemine ümberpaigutus sama kaubandusorganisatsiooni ettevõtete vahel; d) kaupade ja taara tagastamine varustajale; e) töökodade tulemid tellija materjalist valmistatud valmistoodete eest; g) remonttöökodade, laenutuspunktide käive ning teenindamisettevõtete (juuksurite, pesumajade, päevapiltnike jt.) käive.

Üld-kaubakäive on kõigi käivete summa kaupade müügi alal. Üld-kaubakäibe hulka arvatakse niihästi vahetalituslikud käibed kaubanduslike organisatsioonide vahel kui ka käibed viimases kaubanduslikus lülis, kes müüb kaupu tarbimissfääri. Tarbimisesemete suhtes nimetatakse üld-kaubakäibeks hulgi- ja jae-kaubakäibe summat. Üksikute kaubandusorganisatsioonide suhtes arvestatakse üld-kaubakäive samuti üksiku organisatsiooni kõikide lülide hulgi- ja jaekäibe üldsummana.

Puhas-kaubakäive on käive materiaalsete hüviste müügi alal ringlussfäärist tarbimissfääri. Puhaskäive iseloomustab kauba kulgemise viimase lüli käivet, kus kaup väljub ringlussfäärist ja läheb tarbimissfääri (elanikkonnale või tootmisse). Rahvamajanduslikust seisukohast on tarbeesemete müügi alal puhaskäibeks jae-kaubakäive.

Üksikute kaubanduslike organisatsioonide suhtes loetakse puhas-kaubakäibeks mitte ainult jae-kaubakäivet, vaid ka seda osa hulgi-kaubakäibest, mis teostub kaupade müügi alal kaubanduslikele organisatsioonidele väljaspoole oma süsteemi: näiteks rajooni tarbijatekooperatiivide liidu kaupade müük töölis-varustuse osakonnale või kaubastule on tarbijatekooperatiivi puhaskäive; rajooni tarbijatekooperatiivide liidu kaupade hulgimüük maa tarbijatekooperatiivile on tarbijatekooperatiivide süsteemi kaupade siseliiklemine ja seda puhaskäibesse ei arvata. Sellest järeldub, et üksikute kaubanduslike süsteemide piirides arvutatud puhas-kaubakäivete kogusumma on suurem, kui kogu rahvamajanduslikus ulatuses arvutatud puhas-kaubakäive.

Kaubakäibe lülisus on kaubanduslike lülide keskmine arv, mille läbib kaup teel tootjalt tarbijani. Kui vabrik müüs oma kauba TVO-le ja TVO müüs selle kauba töölistele, siis sel juhul kaup müüdi kahel korral ehk kaup läbis kaks kaubanduslikku lüli; kui vabrik müüs oma kauba Tekstiili Turustuse Peavalitsusele (Glavtekstiilsbõt'ile), viimane müüs selle kauba rajooni tarbijatekooperatiivide liidule, rajooni tarbijatekooperatiivide liit müüs maa tarbijatekooperatiivile ja lõpuks maa tarbijatekooperatiiv müüs kauba kolhoosnikele, siis läbis kaup antud juhul neli

kaubanduslikku lüli, sest seda müüdi neli korda. Mida rohkem kaubanduslikke lülisid läbib kaup, seda suurem on käivete korduv arvestus ja järelikult on ka seda suurem kaubakäive. Kaubakäibe kaubanduslike lülide keskmine arv arvutatakse üldkäibe ja puhaskäibe vastastamisega:

$$l = \frac{ük}{pk},$$

kus l on lülide keskmine arv (kaubakäibe lülisus),
ük — üldkäive,
pk — puhaskäive.

Tarbeesemete müügi alal arvestatakse kogu rahvamajanduse kohta tervikuna kaubakäibe lülisus, vastandades üld-kaubakäibe (hulgi-kaubakäive + jae-kaubakäive) ja jae-kaubakäibe. Kaubakäibe keskmise lülisuse arvutamisel on nõutav, et nii hulgi- kui ka jae-kaubakäive oleksid arvestatud ühtede ja samade hindade alusel; praktikas arvestatakse hulgi-kaubakäive jaehindadega.

Jae-kaubakäibe kaubanduslik struktuur on jae-kaubakäibe jaotus üksikute kaubaliikide ja kaubarühmade järgi. Nüüdisaja kaubakäibe statistilises praktikas kehtib ühtne kaupade nomenklatuuur 37 nimetusega, mille alusel koostatakse aruanded kvartalite viisi järgmiste näitarvudega: a) kaupade olem kvartali algul, b) kaupu tuli juurde kvartali jooksul, c) dokumentidega tõestatud kaupade väljumine kvartali jooksul, d) kaupade olem kvartali lõpuks.

Kuivõrd jaeettevõttes pole arvestust üksikute kaupade järgi, saab üksikute kaupade müügi kogusummat arvutada vaid ligikaudselt. Need iga kvartaliaruande näitarvud annavad täpsed andmed kaupade liikumise kohta, mis on arvestatavad üksikute kaubarühmade järgi. Kaupade tagavarad määratakse inventeerimise andmeil kaupade sissetulekuarvete põhjal; näitarv «c» all märgitakse ainult sellised summad, mida dokumendi põhjal võib arvata kindlasse kauba liiki (saatelehe põhjal kauba andmised töötlemiseks, sööklatesse, hinna muutmise aktid jm.). Nende näitarvude põhjal võib tuletamise teel määrata iga kauba käibesumma:

$$a + b - c - d = \text{antud kauba käive.}$$

See käibesumma on veidi suurem tegelikust jae-kaubakäibest, sest siia hulka satuvad raiskamised ja teised kaupade väljumised, mida dokumentide põhjal ei saa täpselt arvata kindlasse

kaubaliiki. Selleks et jaekäibe üldsummat viia vastavusse ülaltoodud valemi põhjal arvutatud kaupade väljumise summaga, jaotatakse tavaliselt jaekäibe üldsumma kaubarühmade järgi proportsionaalselt nende osatähtsusega kaupade üldises väljumises.

Ühiskondliku toitlustamise käive on kaupade müügisumma elanikkonnale sööklatest, restoranidest, kohvikutest, einelaudadest ja muudest ühiskondliku toitlustamise ettevõtteist. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete jaekäibe hulka arvatakse: a) soojade toitude, suupistete, jookide ja muude toiduainete müük elanikkonnale sööklatest, restoranidest, kohvikutest, einelaudadest, teemajadest ja muudest ühiskondliku toitlustamise ettevõtteist; b) kaupade müük elanikkonnale kauplustest, telkidest, kioskitest, väljaveo ja väljakande kaubanduse võrgust, mis kuuluvad ühiskondliku toitlustamise ettevõtteile ja organisatsioonidele ja mis teostatakse ühiskondliku toitlustamise jaekäibe plaani järgi; d) soojade toitude, suupistete, muude toitude ja jookide müük ühiskondliku toitlustamise ettevõtete kaudu riiklikele, kooperatiivsetele ja ühiskondlikele organisatsioonidele ja ettevõtetele mitte edasimüümiseks (sealhulgas koolidele, sanatooriumidele, haiglatele, lasteaedadele jne.).

Ühiskondiku toitlustamise jaekäibesse ei kuulu: a) kaupade müük teistele kauplevatele organisatsioonidele ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtetele edasimüümiseks; b) jäätmete ja vabanenud taara müük; d) kaupade ja taara tagastamine varustajale; e) juuksurite, biljardi ja teiste teenindamisettevõtete käive einelaudade ja restoranide juures; g) kaupade sisemine ümberpaigutus ettevõtete vahel.

Ühiskondliku toitlustamise üldsummasse arvatakse kaupade müügimaksumus, kusjuures: a) dotatsioon, mida maksavad organisatsioonid, asutused ja ettevõtted mõne kategooria tööliste lõunate eest, samuti arvatakse jaekäibe summasse, kuid mitte tegeliku rahasaamise aja järgi, vaid toitude tegeliku väljaandmise aja järgi, s. o. dotatsioon arvestatakse selle kuu käibe hulka, millal tegelikult toimus toitude väljaandmine; b) ühiskondliku toitlustamise ettevõtete töölistele antav toit arvestatakse jaekäibe summasse määral, mis töölised tegelikult toidu eest maksavad.

Ühiskondliku toitlustamise jaekäibe struktuur hõlmab: a) omatootmise põhitoodangut, b) omatootmise muud toodangut, d) kokku omatootmise toodangut, e) ostukaupu, g) kogu kaubakäivet.

Omatootmise toodangusse arvatakse antud ühiskondliku toitlustamisettevõttes valmistatud toodete müük.

Põhiliseks omatoodanguks arvatakse antud ühiskondliku toitlustamisettevõtte köögis või abitsehhides valmistatud järgmised tooted: a) lõunasöögi esimesed, teised ja kolmandad road; b) külmad ja soojad suupisted.

Muusse omatoodangusse arvatakse kõik muud valmis- ja pooltooted, mis on valmistatud antud ettevõtte köögis või abitsehhides: kulinaarsed tooted, jahutooted, kondiitritooted, soojad joogid, alkoholivabad joogid, jäätis, piima haputooted jne.

Ühiskondlikus toitlustamises ostetavate kaupade hulka arvatakse kaubad, mis ostetakse väljastpoolt ja realiseeritakse elanikkonnale ümbertöötamata: leiva- ja kondiitritooted, lihasaadused ja kalasaadused ning võileivad neist; lehmavõi, piimasaadused ja võileivad neist; puuvili, jäätis, alkoholised ja mittealkoholised joogid jm.

Omatoodangu ja eriti põhitoodangu osatähtsus käibes on ühiskondliku toitlustamise töö suunanäitajaks — kas tootmislik või kaubanduslik. Ühiskondliku toitlustamise põhiülesanne on tööd arendada tootmise suunas, mis kindlustab elanikkonnale sooja toidu saamise.

Ühiskondliku toitlustamise toodang on ühiskondliku toitlustamise ettevõtte köögis või abitsehhides toorainest valmistatud valmistooted. Ühiskondliku toitlustamise toodang jaguneb põhitoodanguks ja muuks toodanguks.

Ühiskondliku toitlustamise põhitoodang arvestatakse müügihindades ja naturaalväljenduses — roogades.

Ühiskondliku toitlustamise põhitoodang arvestatakse naturaalväljenduses roogade liikide alusel: 1) esimesed; 2) teised, selles a) liharoad, b) kalaroad, c) aedviljaroad, d) jahutoidud; 3) külmad road. Ühiskondliku toitlustamise põhitoodangu struktuur on toitlustamise ratsiooni näitajaks.

Jagades põhitoodangu maksumuse roogade arvuga saame roa keskmise hinna. Kui kahe võrdlusaluse ajavahemiku kestel tooraine jaotusnormid ja -hinnad ühiskondlikus toitlustamises ei ole muutunud, siis iseloomustab keskmise hinna muutus ühiskondliku toitlustamise kvaliteeti: keskmise hinna tõus tähendab kallimate toodete osatähtsuse suurenemist ja ümberpöördult.

Toiduainete kulutus ühiskondlikus toitlustamises. Selle ala kulutuse andmed iseloomustavad toiduainete kogust ja koostist, mis on müüdud elanikkonnale ühiskondliku toitlustamise võrgu kaudu. Erinevalt jae-kaubakäibe kaubastruktuurist, kus üksikute kaupade tegelik müük määratakse tuletamise teel, arvestatakse ühiskondlikus toitlustamises tooraine kulutus köögis dokumen-

tide alusel (saatelehed tooraine väljaandmiseks laost kööki); mis puutub toiduainete müügikogusesse einelaudades, siis arvestatakse see tuletamise teel, nagu jaekaubanduse võrguski.

Toiduainete kulutamise kohta peetakse statistikat ühiskondlikus toitlustamises tähtsamate ainete järgi (20 nimetust) koguselises ja hinnalises väljenduses. Kõigi kulutatud ainete üldsumma moodustab peaosa ühiskondliku toitlustamise käibest (umbes 75%).

Vahe käibe ja kulutatud ainete maksumuse vahel ühiskondlikus toitlustamises on juurdehindlus.

Tsentraliseeritud kaubafondid on tarbeesemete kaubaressursid, mis jaotatakse NSVL Ministrite Nõukogu poolt kinnitatud plaanide järgi. Tsentraliseeritud korras jaotatakse kõik tähtsamad kaubad, millistel on otsustav tähtsus elanikkonna varustamisel tarbeesemetega: nende osatähtsus jae-kaubakäibes on ligikaudu 70%. Tsentraliseeritud kaubafondid jaotatakse kahte rühma: 1) p l a a n i t a v a d k a u b a d, mis jaotatakse tsentraliseeritud korras oblastite, kraide ja vabariikide ning kaubanduslike süsteemide järgi;

2) r e g u l e e r i t a v a d k a u b a d, mis jaotatakse tsentraliseeritud korras ainult liiduvabariikidele.

Kaubatoodangu jaotamine on hulgikäive tarbeesemete müügi alal nende jaotusega turu- ja turuvälisteks fondideks. Kaubatoodangu jaotuse või kasutamise tabel koostatakse iga NSVL Ministrite Nõukogu poolt plaanitava ja reguleeritava kauba kohta ja see iseloomustab tootmisest tulnud kaupade voolu suunda.

Kaubatoodangu kasutamist arvutatakse tööstuslike organisatsioonide ja tööndusкooperatiivide minemiorganisatsioonide statistika tarbeesemete müügisummana turu- ja turuvälise fondi alal.

Kaubatoodangu kasutamist arvutatakse kahesuguse meetodiga: a) väljamise momendi alusel, s. o. kauba tööstusest väljumise aja järgi; b) realiseerimise momendi alusel, s. o. kaubanduslikest baasidest kaubad müügi aja järgi.

Esimene meetod iseloomustab täpsemalt kaubatoodangu üldkogust, kuid annab vähemtäpse kaupade jaotuse üksikute fondide järgi, kuna väljamine kaubabaasidesse toimub põhiliselt ilma täieliku jaotuseta üksikute otstarvete järgi. Teine meetod annab kogu realiseeritud kaubatoodangu täpse jaotuse üksikute otstarvete järgi.

Kauba turufondid on tarbeesemete fondid, mis on määratud elanikkonna varustamiseks kaubanduse jaevõrgu ja ühiskondliku toitlustamise võrgu kaudu.

Rahvamajanduse plaanis ja statistikas kuuluvad turufondid hulgi-kaubakäibe hulka. Turufondid arvestatakse tööstuse- ja tööndusko operatiivide minemiorganisatsioonide statistikas jaemüügi organisatsioonidele ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtetele müüdud tarbeesemete kogusummana. Turufondid jaotatakse kolme rühma: a) linna fond, mis on ette nähtud linna kaubanduslike organisatsioonide varustamiseks; b) maa fond, mis on ette nähtud Tarbijatekooperatiivide Keskliidu (Tsentrosojuzi) varustamiseks; c) sihtfond, mis on ette nähtud kaubanduslike organisatsioonide varustamiseks, mis teenindavad turbatööstuse, kalapüügi, metsatööstuse ja teiste hooajaliste majandusharude töölisi.

Turuvälised kaubafondid on tarbeesemete fondid, mis on määratud organisatsioonide, asutuste ja ettevõtete varustamiseks, samuti realiseerimiseks ekspordis. Turuvälistesse kaubafondidesse kuuluvad muuseas järgmised fondid:

a) tööstusliku töötlemise fond, mis on määratud tööstusettevõtete varustamiseks toorainetega;

b) tööstusliku tarbimise fond, mis on määratud tööstusettevõtete varustamiseks abimaterjalidega;

c) riigi eelarveliste organisatsioonide fond, mis on määratud lasteaedade, -sõimede, koolide, haiglate jt. selliste asutuste varustamiseks;

d) eririietuse ja erijalatsite fond, mis on määratud ettevõtete ja asutuste varustamiseks eririietuse ja erijalatsitega.

Turuvälised kaubafondid arvutatakse tööstuslike turustusorganisatsioonide ja tööndusko operatiivide minemiorganisatsioonide statistikas tarbeesemete müügi üldsummana eeltähendatud otstarbeks.

Plaanitavate kaupade väljamine on laiatarbekaupade ümberpaigutamine tootmiskohast kaubanduslikesse baasidesse, mis asuvad punktides, kus kaup müüakse kaubanduslikele organisatsioonidele. Väljamise näitarv arvutatakse tööstuslike turustusorganisatsioonide hulgikäibe statistikas kaupade maksumusena, mis on väljatud vabriku ladudest või väljamise baasidest. Rõhuvas enamuses väljatakse kaubad vabriku ladudest turustusorganisatsiooni kaubabaasidesse, järelikult iseloomustab valdav osa väljamisi kaupade sisemist ümberpaigutust turustus-

organisatsioonis. Kuid selle kõrval teatav osa kaupu (5—10%) realiseeritakse vabriku ladudest või väljamise baasidest vahenditult kaubanduslikele organisatsioonidele. See osa vabrikuladude operatsioone arvatakse samuti väljamise mõistesse ja nimetatakse erinevalt väljamise esimesest liigist *transiitväljamiseks*. Väljamise statistika töödeldakse oblastite, kraide ja vabariikide järgi.

Plaanitavate kaupade hulgirealiseerimine on käive tarbimisesemete müügi alal hulgiturustus-organisatsioonide poolt jaekaubanduslikele ja ühiskondliku toitlustamise organisatsioonidele. Turustusorganisatsioonide statistikas arvutatakse hulgirealiseerimise näitarv tarbimisesemete müügi summana jaeorganisatsioonidele ja ühiskondliku toitlustamise organisatsioonidele, mis teostatakse oblasti kaubabaasidest, samuti transiidina vabrikuladudest ja tööstuse väljamisbaasidest. Kaupade realiseerimine vabrikuladudest vahenditult kaubanduslikele jaeorganisatsioonidele on üheaegselt transiitväljamine (arvestatakse väljamisestatistikas) ja transiitrealiseerimine (arvestatakse hulgirealiseerimise statistikas).

Hulgirealiseerimise näitarv iseloomustab turufondi kaupade müügi kogust. Hulgirealiseerimise statistikat peetakse oblastite, kraide ja vabariikide järgi, eristades selles maafondi («Tsentrosojuz»).

Kauba tagavarad on tegelikult kaubanduslike organisatsioonide käsutuses olevad kaubad. Kauba tagavarade statistikat peetakse kaubandusharude järgi: a) hulgikaubanduses, b) jaekaubanduses, c) ühiskondlikus toitlustamises. Olenevalt kaupade hoiukohast eristatakse kaupade tagavarasid: a) kaubandusvõrgus (baasides, ladudes, jaevõrgus, ühiskondliku toitlustamise võrgus); b) teelolevad kaubad. Teelolevad kaubad arvutatakse kaupade summana, mis on väljatud kaubanduslikule organisatsioonile, kuid pole veel saabunud viimase lattu; teelolevate tagavarade summa määratakse aruande koostamise päevaks saadud arvete alusel. Sõltuvalt kaubatagavarade suuruse määramise viisist eristatakse nendes kaht viisi:

a) Kauba raamatulised tagavarad on kaupade summa, mida määratakse raamatu kirjete põhjal valemi järgi:

$$j_1 + s - v = j_2,$$

kus j_1 on kaupade jääk kuu alguseks, s — kuu jooksul saadud kaubad, v — kaupade väljumine kuu jooksul, j_2 — kaupade jääk kuu lõpuks.

b) Kaupade inventuri-tagavarad on kaupade summa, mis on saadud kontrollimise, s. o. tegelikult olemasolevate kaupade inventeerimise teel. Kauba tagavarade inventeerimist toimetatakse reegli kohaselt iga kuu.

Kauba käibivus on kaubakäibe kiirus, mis arvutatakse kas kauba käivete arvuga antud ajavahemikul, või ühe käibe ajalise kestusega antud ajavahemikul (mitu päeva kestab üks kaubakäive).

Kaubakäibivus arvutatakse antud ajavahemiku kaubamüügi summa vastandamisel keskmise kauba tagavaraga antud ajavahemiku kestes.

Kauba käibivuse arvutamisel kasutatakse järgmist valemit:

a) $\frac{\text{käive}}{\text{keskmine kauba jääk}} =$ kaubakoguse käivete arv;

b) $\frac{\text{päevade arv aruandeajavahemikul}}{\text{kaubakoguse käivete arv}} =$ päevade arv ühel käibel.

Enim tarvitatav on kaubakäibe kiiruse arvutamine päevades. Eeltoodud valemite ümberkujundamisel saame järgmise üldistava kauba käibivuse valemi, millist tegelikult ka rakendatakse:

$$\frac{\text{kauba keskmine jääk} \times \text{päevade arv ajavahemikus}}{\text{käive ajavahemikus}} = \text{päevade arv ühele käibele.}$$

Kauba keskmine jääk arvutatakse kronoloogilise keskmise valemi alusel:

$$\left(\frac{j_1}{2} + j_2 + j_3 + \frac{j_4}{2}\right) : 3 = \text{kauba keskmine jääk kvartalis, kus}$$

j_1 on kauba jääk kvartali algul,
j_2 „ „ „ „ teise kuu algul,
j_3 „ „ „ „ kolmanda kuu algul,
j_4 „ „ „ „ lõpuks.

Detsentraliseeritud kaubafondid on täiendavad kaubaressursid, mida kaubanduslikud organisatsioonid ise toovad kaubakäibesse kas omatootmise organiseerimise teel või kaupade vahenditu ostu teel tootjailt. Detsentraliseeritud kaubafondidesse arvatakse:

a) kaubad, mis on saadud põllumajandussaaduste detsentraliseeritud varumise teel;

b) kaubad, mis on saadud oma põllumajandusettevõtteilt

(juurviljaaedadest, karjamajandeist jt.) ja tööndustest (kalapüügist, metsamaterjalide ja kütteainete ülestöötamisest jm.);

c) valmistooted, mis on toodetud nii oma kui ka võõrais tööstusettevõtteis antud kaubandusliku organisatsiooni täisväärtuslikust toorainest, utiiltoorainest ja jäätmeist [1];

d) muud riikliku ja kooperatiivse tööstuse kaubad, välja arvatud NSVL Ministrite Nõukogu poolt plaanitavad ja reguleeritavad kaubad;

e) elanikkonnalt kokkuostetud esemed;

g) komisjonikauplustesse komisjonile antud kaubad.

Detsentraliseeritud kaubafondidesse ei arvata:

a) kaubad, mis on ostetud panga ja transpordiorganisatsioonide kaudu;

b) kaubad, mis on ostetud teistelt kauplevailt organisatsioonidelt;

c) NSVL Ministrite Nõukogu poolt plaanitavad ja reguleeritavad kaubad, mis on ostetud üle määratud plaani.

Kaubafondide kättesaamine on tegelik kaubasumma, mida kaubanduslikud organisatsioonid on saanud tsentraliseeritud fondist. Plaanitavate kaupade turufondi plaan jaotatakse oblastite, kraide ja vabariikide ning viimaste piirides — kaubanduslike organisatsioonide järgi. Oma piirkonna ettevõtete töö kontrolli otstarbel kaubanduslikud organisatsioonid jälgivad neile plaanitud kaubafondide kättesaamist kohalike kontorite aruandluse kaudu. Saadavate kaubafondide summasse arvatakse kaubad, mida kaubanduslik organisatsioon on tegelikult saanud ja kaubad, mis on teel antud organisatsiooni jaoks, s. o. kaubad, mille peale varustajailt on saadud arved.

Varustatava elanikkonna kontingent. Elanikkonna varustamisel kaardisüsteemi kehtivusel oli selleks elanikkonna arv, mida varustas tsentraliseeritult normitud korras tarbeesemetega kinnine jaevõrk ja ühiskondliku toitlustamise võrk. Varustatava elanikkonna kontingent arvestati varustamiskategooriate alusel.

Varustatava elanikkonna arv määrati väljaantavate toiduainete kaartide alusel. Varustatava elanikkonna statistiline materjal oli üheks mittepõllumajandusliku elanikonna arvu määramise allikaks.

---

[1] Kui valmistooteid töödeldakse tsentraliseeritud fondi kaupadest, siis arvestatakse detsentraliseeritud fondis ainult ümbertöötamise maksumus, s. o. valmistatud eseme müügihinna ja tsentraliseeritud fondist kasutatud kauba maksumuse vahe.

Pärast vabakaubanduse kehtestamist dets. 1947. a. on varustatava elanikkonna kontingendiks kogu rahvastik.

Kaubakäibe bilanss on jae-kaubakäive ja selle kaubakatte allikad. See koostatakse järgmise skeemi järgi: I. Jae-kaubakäive. II. Kaubakatte allikad: 1) tsentraliseeritud kaubafondid — a) plaanitavad kaubad, b) reguleeritavad kaubad, 2) juurdehindlus ühiskondlikus toitlustamises, 3) erijuurdehindlus; kokku tsentraliseeritud fonde (1+2+3), 4) kaubatagavarade muutumine, 5) muud ja detsentraliseeritud fondid; kokku (1+2+3+4+5). Tsentraliseeritud kaubafondid määratakse plaanitavate ja reguleeritavate kaupade turufondide hulgirealiseerimise andmetel. Turufondide koostises arvestatakse ühiskondliku toitlustamise kaudu müüdavad toidukaubad, kusjuures turufondides need arvestatakse toorainete jae-müügihinnas, ühiskondliku toitlustamise jaekäibes aga töödeldud produktide hindades. Sellest johtub vajadus ühiskondlikus toitlustamises juurdehindluse eraldi arvestamiseks. Analoogiliselt lahendati erijuurdehindluse küsimus jaevõrgus, kus kaardisüsteemi kehtivuse ajal kaubeldi kõrgendatud hindadega (pea-universaalmagasin, külavõrk). Näitarvude 1, 2 ja 3 summa kujundab kogu tsentraliseeritud fondi. Kaubatagavarade muutused arvestatakse vahena kaubatagavarade vahel aruandeajavahemiku algul ja lõpul. Kui vahe on positiivne (kaubatagavarad suurenesid), siis arvatakse see bilansi koostamisel maha, kui vahe on negatiivne, siis liidetakse see bilansi kokkuvõttega. Muud ja detsentraliseeritud fondid arvutatakse vahena jae-kaubakäibe ja näitarvu 1, 2, 3 ja 4 summa vahel.

Kaubakäibe bilanss on üheks kaubakäibe analüüsimise viisiks, mis kindlustab selle põhinäitarvude vastastikust seost.

Kaubanduslik koormus on kaubakäibe keskmine summa ühe kaubanduses tegeleva töötaja kohta. Kaubanduslik koormus arvutatakse nii hulgi- kui ka jaekaubanduses ja ühiskondlikus toitlustamises ning kasutatakse tööproduktiivsuse iseloomustamiseks. Kaubanduslikku koormust võib arvestada kõikide töötajate kohta, kes tegelevad antud kaubanduslikus organisatsioonis, või ainult nende töötajate kohta, kes tegelevad vahetult antud kaubandusharus; sel korral saadakse keskmine kaubanduslik koormus ühe kaubandustöötaja kohta, arvestamata haldusaparaati, transporttöölisi ja teisi selles organisatsioonis töötajaid. Esimene näitarv iseloomustab tööproduktiivsust kaubakäibes kui rahvamajandusharus; teine iseloomustab otseselt kaupade müügiga tegelevate töötajate tööproduktiivsust.

Kaubanduslik juurdehindlus ja kaubanduslik hinnavähend on vahe kauba ostu- ja müügihinna vahel. Kaubanduslik juurdehindlus on lubatud kaubanduslikele organisatsioonidele käibekulude katteks ja normaalse kasumi saamiseks. Ühtsete jaehindade rakendamisega on kaubanduslik juurdehindlus tühistatud ja seatud sisse kaubanduslike organisatsioonide kasuks kaubanduslik hinnavähend ühtsetelt jaehindadelt kindla protsendina kauba jaemüügi hinnast.

Müüdud kauba suhtes nimetatakse kaubanduslikku juurdehindlust realiseeritud juurdehindluseks ehk kogukasumiks.

Suhteline realiseeritud kaubandusliku juurdehindluse tase arvutatakse protsentides kaubakäibest.

Käibekulud on kauba tootmissfäärist tarbimissfääri kulgemise maksumus. Käibekuludesse arvestatakse kaubandusorganisatsioonide kulude summa, mis on seotud nendel kaubanduslike funktsioonide täitmisega. Käibekulud arvestatakse kõige pealt kaubandusharude järgi: a) põllumajandussaaduste varumiskulud; b) hulgikaubanduse käibekulud; c) jaekaubanduse käibekulud; d) ühiskondliku toitlustamise käibekulud; e) kartuli ja juurvilja pikaajalise hoiu kulud. Peale selle arvestatakse eraldi administratiivkulud.

Administratiivaparaat teenindab kõiki kaubandusharusid ja sellepärast peab lõppkokkuvõttes administratiivkulud jaotatama kaubandusharudele. See jaotus teostatakse proportsionaalselt otseste kuludega, mis on arvestatud igas harus.

Igas loetletud kaubandusharus arvestatakse käibekulud tähtsamate kontode järgi: transpordikulud, töötasu, ruumide üür, ruumide korrashoid, jooksev-remont, kaupade hoid, komandeeringud, kantselei- ja posti-telegraafikulud, kauba kaod, taara kaod, krediidi protsendid, muud kulud.

Käibekulude suhteline tase on käibekulude summa ja kaubakäibe summa suhe. Käibekulude suhteline tase arvutatakse järgmiselt:

a) põllumajandussaaduste varumisel, protsentides varutud saaduste maksumusest;

b) hulgikaubanduses, protsentides hulgi-kaubakäibest;

c) jaekaubanduses, protsentides jae-kaubakäibest;

d) ühiskondlikus toitlustamises, protsentides ühiskondliku toitlustamise jae-kaubakäibest;

e) kartulite ja juurvilja pikaajalisel hoidmisel, käibekulud hoitava saaduse ühele tonnile.

Käibekulude suhteline tase arvutatakse iga üksiku kauban-

dusharu kohta, arvestades administratiivkulude osa, mis langeb antud harule. Käibekulude suhteline tase kogu kaubakäibe sfäärile arvutatakse kõigi kaubandusharude (välja arvatud varumised) käibekulude jagamise teel jaemüügi kaubakäibega.

Käibekulude suhteline tase iseloomustab kaubakäibe maksumuse osa kauba lõplikus hinnas. Seepärast on käibekulude suhteline tase tähtsaimaks kaubanduse kvalitatiivseks näitarvuks.

See näitarv arvutatakse iga käibekulu liigi kohta eraldi.

Kaubanduse rentaablus on realiseeritud kaubandusliku juurdehindluse ja käibekulude suhe. Realiseeritud kaubandusliku juurdehindluse ja käibekulude positiivne vahe iseloomustab kaubandusliku organisatsiooni kasutoovat tööd; negatiivne aga kaubandusliku organisatsiooni kahjutoovat tööd. See vahekord ei määra veel kaubandusliku organisatsiooni tegevuse lõplikku tulemust, sest on veel teisi kasumite ja kahjumite kirjeid (tööstuslike ettevõtete ekspluateerimine, kahjudeks mahakirjutamine jt.). Seepärast on kauplemisest saadud kasum ainult osa ettevõtte kogukasumist.

Hulgivõrk on hulgibaaside ja -ladude võrk, mis on määratud hulgikaubanduse jaoks. Hulgivõrk tarbeesemete müügi alal on põhiliselt keskendunud tööstuse turustusorganisatsioonidesse (Glavtekstiilsbõt, Glavlegsbõt, Glavmjäsomolsbõt, Glavrõbsbõt jne.) ja koosneb järgmistest ettevõtete tüüpidest: a) vabrikuladod, mille ülesanne on tööstuselt toodetud kaupade vastuvõtmine ja nende väljamine turustamise kaubandusbaasidesse; b) väljamisbaasid, mis täidavad samasuguseid ülesandeid kui vabrikulaod, teenindades vaid mitmeid vabrikuid; c) kaubandusbaasid, mille ülesandeks on kaupade hulgimüük jaekaubandusorganisatsioonidele.

Peale tööstuse on laialdane hulgivõrk Tarbijatekooperatiivide Keskliidul (Eestis ETKVL-il) ja ka Kaubandusministeeriumil.

Jaekaubanduse võrgu moodustavad kaubanduslikud ettevõtted, mis on määratud kaupade müügiks elanikkonnale: kauplused, telkpoed, putkad, paviljonid, kioskid, väljaveo- ja väljakandevõrk. Need ettevõtted klassifitseeritakse järgmise kahe tunnuse 1) organisatsiooni tüübi ja 2) kauba erisuse järgi.

Organisatsiooni tüübi järgi jagatakse jaevõrk statsionaarseks võrguks — kauplused, telkpoed, putkad, kioskid, paviljonid ja liikuvaks võrguks — väljaveod ja väljakanded. Statsionaarne võrk jaguneb omakorda kaheks rühmaks: a) kauplused — kaubanduslikud ettevõtted, millistel on ostjate jaoks kaubasaal,

b) telkpoed (kaasa arvatud putkad, kioskid) — väiksemat liiki kaubanduslikud ettevõtted, mis ei oma kaubasaali ostjate jaoks.

Kaupluste klassifitseerimine kauba erisuse järgi: a) toiduainete-kauplused, b) mittetoiduainete-kauplused, c) segakauplused, d) universaalmagasinid.

Toidukaupluste hulka kuuluvad kauplused, millede põhiülesandeks on toidukaupade müük ja millistes kas puuduvad täiesti mittetoidukaubad, või need omavad minimaalset osatähtsust (mitte üle 25%).

Mittetoidukaupluste hulka kuuluvad kauplused, milliste käibes toidukaubad kas üldse puuduvad või esinevad tähtsuseta määral (mitte üle 25%).

Universaalmagasinide hulka kuuluvad suurkauplused, kus on mitte vähem kui 8 iseseisvat osakonda (sektorit).

Segakaupluste hulka kuuluvad kõik teised kauplused, mis pole spetsialiseerunud ega pole universaalkauplused.

Ühiskondliku toitlustamise võrk on ettevõtted, mis on määratud toidu valmistamiseks ja müügiks elanikkonnale: vabrikköögid, sööklad, restoranid, kohvikud, einelauad jms. Ühiskondliku toitlustamise võrgu juurde arvatakse ka jaekaubanduse võrk, mis kuulub ühiskondliku toitlustamise organisatsioonidele ja ettevõtteile ning mis realiseerib ühiskondliku toitlustamise toodangut.

Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete klassifikatsioon eristab järgmisi rühmi: a) vabrikud, b) sööklad, c) einelauad, d) kaubandusvõrk.

Vabrikuteks loetakse suured mehhaniseeritud ettevõtted, mis töötlevad masinate abil tooraineid (vabrikköögid, vabrikvarujad).

Sööklate hulka kuuluvad ettevõtted, mis omavad kööki ja lõunatamise saali (sööklad, restoranid).

Einestamisettevõtted realiseerivad peamiselt suupisteid, jooke ja ka ostukaupu (kohvikud, einelauad, teemajad, õllebaarid jms.).

Jaevõrgu tihedus on jaekaubanduse võrgu arvuline vahekord tema poolt teenindava elanikkonna arvuga või jaekaubanduse võrgu arvuline vahekord tema poolt teenindava territooriumiga. Esimene näitarv arvutatakse tavaliselt keskmise elanikkonna arvuna ühe kaubandusettevõtte kohta; teine on keskmine kaubandusettevõtete arv 1000 km² kohta (see näitarv arvutatakse ainult maavõrgu kohta). Mõlemad jaekaubanduse võrgu tiheduse näitarvud arvutatakse eraldi oblastite, kraide ja vabariikide järgi.

Turuhinnad on hinnad, millistega realiseeritakse põllumajandussaadusi turul. Üksikute saaduste turuhinnad on erinevad selle järgi, kas neid müüvad kolhoosid või kolhoosnikud ja üksiktalupojad: kolhooside poolt müüdavate saaduste hinnad on reeglina odavamad kui kolhoosnike ja üksiktalupoegade vastavate saaduste hinnad. Statistika Keskvalitsuse rajooni- (Eesti NSV-s maakonna-, linna-) inspektorid teostavad korrapärast turuhindade registreerimist kindlaksmääratud punktide võrgus varem koostatud tähtsamate saaduste nomenklatuuri järgi. Registreeritakse hinnad 1) kolhoosidel ja 2) kolhoosnikel ja üksiktalupoegadel. Registreeritakse sagedamini esinevad hinnad, millistega registreerimispäeva jooksul toimub tegelikult kaupade müük. Suurimate linnade turgudel registreeritakse ka mõningate tööstuskaupade hinnad.

Hindade indeksid on näitarvud, mis iseloomustavad hindade keskmist muutumist aruandeajavahemikul, võrreldes eelneva ajavahemikuga. Hindade indeksid arvutatakse *individuaalsed*, üksiku kindlaksmääratud kauba hinnamuutumise iseloomustamiseks, ja *keskmised*, mis iseloomustavad kõikide kaupade keskmist hinnamuutumist. Individuaalne indeks arvutatakse aruandeajavahemiku hinna jagamise teel eelneva (alus-) ajavahemiku hinnaga. Keskmise hindade indeksi arvutamiseks on vajalik saada müüdud kaubakoguse maksumus jooksva ajavahemiku hindades ja samade kaupade maksumus sama koguse kohta eelneva (alus-) ajavahemiku hindades; jagades esimest summat teisega saame keskmise hindade indeksi (protsentides või üksuse osades). See on hindade agregaatindeks; selle valem on:

$$\bar{k} = \frac{\Sigma P_1 q_1}{\Sigma P_0 q_1},$$

kus P_1 on hind aruandeajavahemikul,
P_0 — hind alusajavahemikul,
q_1 — kauba kogus aruandeajavahemikul,
Σ — summa märk,
$\bar{k}$ — keskmine hindade indeks.

Selle valemi põhjal arvutatakse kolhoosituru kaubanduse hindade indeks.

Jaekaubakäibe statistikas puudub kaupade koguseline arvestus ja seepärast ei saa rakendada ülaltoodud keskmiste hindade indeksi agregaatvalemit. Jaekaubakäibe hindade keskmine indeks arvutatakse harmoonilise keskmise valemi põhjal:

$$\bar{k} = \frac{\Sigma P_1 q_1}{\Sigma \frac{P_1 q_1}{k}}.$$

Indeksi arvutamistehnika harmoonilise valemi järgi on järgmine: 1) kirjutatakse välja jaekaubakäive aruande ajavahemikul iga kaubarühma kohta ($p_1 q_1$) ja leitakse käivete summa ($\Sigma p_1 q_1$); 2) teostatakse aruandeajavahemiku käivete ümberhindamine alusajavahemiku hindadesse käibe jagamise teel individuaalhindade indeksiga $\left(\frac{P_1 q_1}{k}\right)$ ja leitakse uute käivete summa $\left(\Sigma \frac{P_1 q_1}{k}\right)$; 3) esimene summa ($\Sigma p_1 q_1$) jagatakse teise summaga $\left(\Sigma \frac{P_1 q_1}{k}\right)$, ja tulemus, väljendatud protsentides või üksuse osades, ongi keskmine hindade indeks.

Kaubakäibe füüsilise mahu indeks on näitarv, mis iseloomustab keskmist kaubakäibe muutumist püsivhindades aruandeajavahemikul, võrreldes eelneva (alus-) ajavahemikuga. Kaubakäibe füüsilise mahu keskmise indeksi arvutamiseks on vajalik saada jooksval ajavahemikul müüdud kaupade koguse maksumus alusajavahemiku hindades, ja alusajavahemikul müüdud kaupade koguse maksumus sama alusajavahemiku hindadega; jagades esimest summat teisega saame kaubakäibe keskmise indeksi püsivhindades ehk kaubakäibe füüsilise mahu indeksi (protsentides või üksuse osades). See on kaubakäibe füüsilise mahu agregaatindeks; selle valem on:

$$\bar{I}_k = \frac{\Sigma q_1 P_0}{\Sigma q_0 P_0},$$

kus q_1 on kaubakogus aruandeajavahemikul,
q_0 — kauba kogus alusajavahemikul,
P_0 — hind alusajavahemikul,
Σ — summa märk,
$\bar{I}_k$ — keskmine indeks.

Selle valemi põhjal arvutatakse kolhoosituru kaubanduse füüsilise mahu indeks, teisiti nimetatud realiseerimise indeks. Jaekaubakäibe statistikas toimub käibe ümberhindamine püsivhindadesse jooksva ajavahemiku käibe jagamise teel hindade indeksiga. Sellise ümberhindamise tulemusena saadakse käive püsivhindades.

Põllumajandussaaduste varumine on riiklike ja kooperatiivsete organisatsioonide poolt teostatav põllumajandussaaduste ost vahetult põllumajandussaadusi tootvailt sovhoosidelt, kolhoosidelt ja üksiktalupoegadelt. Varumine on üks kaubakäibe vorm sõna laiemas mõttes. Varumine on põllumajanduse kaubatoodangu realiseerimise põhivormiks.

Ühed varumise liigid mobiliseerivad põllumajanduse kaubaressursse riikliku plaani alusel; seejuures lähevad varutud saadused riigi tsentraliseeritud korraldusse, moodustades riiklikke tsentraliseeritud põllumajandussaaduste ressursse. Need on tsentraliseeritud varumised: sovhooside ja abimajandite toodangu annangud, kohustuslik varumine, lepinguline tsentraliseeritud varumine ja riiklik kokkuost.

Teine liik varumisi mobiliseerib põllumajanduse kaubaressursse kaubanduslike ja ühiskondliku toitlustamise organisatsioonide vahetusse korraldusse elanikkonna täiendavaks varustamiseks peale tsentraliseeritult eraldatud kaubafondide. Need on detsentraliseeritud varumised.

Sovhooside ja abimajandite toodangu annangud on sovhooside ja riiklike ning kooperatiivsete organisatsioonide, asutuste ja ettevõtete abimajandite kaubatoodangu tsentraliseeritud varumise vorm. See on sovhooside ainuke oma kaubatoodangu realiseerimise vorm; abimajandid realiseerivad oma kaubatoodangut peale selle jaevõrgu ja ühiskondliku toitlustamise võrgu kaudu.

Põllumajandussaaduste tsentraliseeritud varumiste statistikas märgitakse sovhoosidelt saadud kaubad erireal; need andmed on toodangu annanguplaani täitmise kontrolliks.

Põllumajandussaaduste kohuslik varumine on tsentraliseeritud varumise põhivorm, mis teostatakse riiklike varumishindadega ja evib maksu jõudu. Seda vormi rakendatakse kolhooside, kolhoosnike ja üksiktalupoegade suhtes enamiku põhiliste põllumajandussaaduste osas: teraviljad, õlitaimed, kari ja liha, piim, munad, vill, lina, kartul jt.

Kohusliku varumise statistikat peetakse, rühmitades järgmiste allikate järgi: a) MTJ-de naturaaltasud, b) kolhoosid, d) kolhoosnikud, e) üksiktalupojad.

Põllumajandussaaduste kontraheering ehk lepingmüük on mõnesuguste põllumajandussaaduste tsentraliseeritud varumise vorm kolhoosidelt, kolhoosnikelt, üksiktalupoegadelt ja seisneb selles, et riik sõlmib kolhoosidega, kolhoosnikega ja üksiktalupoegadega lepingu toodangust kindla koguse müümiseks kindlal tähtajal ja kindlate hindadega. Käesoleval ajal teostatakse järg-

miste põllumajandussaaduste kontraheeringuid: puuvill, suhkrupeet, aed- ja puuvili.

Põllumajandussaaduste riiklik kokkuost on kaubatoodangu tsentraliseeritud varumise vorm kolhoosidelt, kolhoosnikelt ja üksiktalupoegadelt, mis teostatakse pärast seda, kui nad on täitnud kohustusliku varumise riigile. Riiklikud kokkuostud toimuvad riikliku plaani alusel ja riiklike hindadega, mis on veidi kõrgemad, kui samade saaduste kohustusliku varumise hinnad.

Detsentraliseeritud põllumajandussaaduste varumine teostatakse kaubanduslike ja ühiskondliku toitlustamise organisatsioonide poolt vahenditult kolhoosidelt, kolhoosnikelt ja üksiktalupoegadelt, samuti ka töölistelt ja teenistujailt; saaduste ülesostu teistelt organisatsioonidelt detsentraliseeritud varumises ei arvestata. Detsentraliseeritud varumist teostatakse Varumisministeeriumi voliniku loal igale organisatsioonile määratud rajoonis ja määratud hindadega.

Detsentraliseeritud varumise statistikat peetakse rahalises ja naturaalväljenduses kaupade kehtestatud nomenklatuuri järgi.

Kolhoositurgude käive on põllumajandussaaduste müügi käive turul, mida teostavad kolhoosid, kolhoosnikud ja üksiktalupojad, samuti ka töölised ja teenistujad oma abimajandite toodangust. Kolhoosituru käibe statistika on organiseeritud Riikliku Plaanikomisjoni SKV organites; see on koostatud järgmise organiseerimisplaani järgi:

1) käivete arvestust teostatakse valiklinnades;

2) igas valiklinnas teostatakse arvestust eranditult kõikidel turgudel kõikidel turupäevadel kuus;

3) arvestust teostatakse nomenklatuuri alusel naturaalväljenduses tähtsamate kaupade kohta;

4) arvestust teostatakse eraldi kolhooside, kolhoosnike ja üksiktalupoegade kohta.

Arvestaja teeb turul kindlaks päeva jooksul turule saabunud kauba koguse ja päeva lõpuks müümata jäänud kauba koguse; jäägi lahutamise teel saabunud kauba kogusest määratakse päevane müüdud kauba kogus. Raskeim osa ülesandest on saabunud kauba koguse määramine. Arvestaja peab kõige pealt kasutama kõiki olevaid objektiivseid allikaid, mis annavad täpse ülevaate saabunud kauba kogusest: piima-kontrollpunktide ülevaatuse andmed, tervishoiuinspektsiooni andmed kontrollitud liha koguse kohta jt. Ülejäänud kaupade saabumist arvestaja võtab kokku otseselt, jälgides kauba saabumist.

Summeerides kuu jooksul kõigil turupäevadel müüdud kauba

kogust, määratakse kauba müük kuus; selliselt arvestatakse eraldi igat nomenklatuurset kaupa ja peale selle eraldi kolhooside järgi ühest küljest, kolhoosnike ja üksiktalupoegade järgi teisest küljest.

Müüdud kauba koguste hindamise teel turu kuukeskmiste hindadega määratakse kolhoosituru kaubanduse käive väärtuselises väljenduses. Kolhoosituru käivete summa, mis võetakse aluseks elanikkonna rahalise tulemi- ja minemibilansi arvutamisel ja muude arvestuste puhul, määratakse kindlaks rea kontroll- ja bilansiliste arvestuste tulemusena.

Kommunaal- ja elamumajanduse statistika.

Kommunaalettevõtete võimsus. Eristatakse «määratud» ja tegelikult töötavat võimsust. Määratud võimsuse all mõistetakse kõikide seadistatud mehhanismide võimsust nende markide järgi.

Tegelikult töötav võimsus on mehhanismide ja seadistuse võimsus nende äärmise võimaliku koormatuse järgi arvestuspäeval.

Aruandluses kasutatakse installeeritud võimsuse näitarvusid. Võimsuse mõõtühikud on mitmesugused, olenevalt ettevõtete laadist, arvestatavatest mehhanismidest ja seadistusest.

Veevärgi võimsuse tehniliseks näitarvuks on pumbamootori võlli ja pumba võlli võimsus: seda arvutatakse 1 tunnis (ööpäevas) tõstetud vee tonn-meetreis või 1 sekundis tõstetud vee kilogramm-meetreis.

Statistiliste näitarvudega iseloomustatakse tavaliselt veevärgi üksiku seadistuse läbilaskevõimet, mis väljendub teatud ajavahemikus läbilastava vee kuupmeetreis. Väiksema läbilaskevõimega seadistuse (või veeallika) järgi määratakse veevärgi üldine läbilaskevõime.

Saunade kohta kasutatakse näitarvu, mis määratleb nende üheaegset mahutavust rõivastamiskohtade järgi.

Pesumajade juures on läbilaskevõime näitarvuks kuiva pesu hulk, mille pesumaja töötab läbi ühe 8-tunnise vahetuse kestel.

See hulk oleneb pesutrumlite mahust mehhaniseeritud osakondades ja pesukünade arvust käsitsi pesemise osakondades.

Asustatud maakohtade puhastustranspordi võimsust mõõdetakse puhastuse alal töötavate autode ja autotsisternide üldise kandejõuga.

Trammi- ja trollibuse-ettevõtete võimsus määratakse reisivagunite (trollibuste) inventuuri arvuga ja ekspluatatsioonitee (trollibuseliini) pikkusega.

Võõrastemajade kohta kasutatakse näitarvuna ühekordset mahutavust voodikohtade arvu järgi numbreis ja üldtubades, mis on määratud külastajaile (ööbijaile).

Gaasivabrikute võimsus määratakse teatud ajavahemikus gaasigeneraator-seadistuse tootlikkusega kuupmeetreis.

Kommunaalettevõtete toodang on nende põhitegevuse tulemus (vt. ligemalt «Tööstusettevõtete toodang»).

Toodangut arvestatakse nii naturaalühikuis kui ka rahalises väljenduses.

Kommunaalettevõtete toodangu naturaalnäitarvudeks on: veevärkides — tarbijaile antud veekogus (kuupmeetreis), gaasivabrikuis — tarbijaile antud segagaasi kogus (kuupmeetreis) jne.

Toodangu hinnangut teostatakse jooksvates ja püsivhindades. Kehtivas aruandluses rakendatakse ainult jooksvaid hindu. Väljamishindadega hinnatud toodang väljendub ettevõtte kogutulus; toodangu hinnangut omahinna järgi teostatakse realiseerimisaruandeis (raamatupidamisaruande vorm).

Peab eristama kommunaalettevõtete kogu- ja kaubatoodangut. Teine hõlmab toodangut, mis on väljatud mujale, esimene aga lisaks sellele veel toodangut, mis on äratarvitatud ettevõttes eneses, ja kadusid.

Ettevõttes endas esineb kogutoodangu osalist kulutust näit. veevärgis — puhastusseadeldiste ja torude pesemiseks, orgaanilistest lisanditest ja sadestistest puhastamiseks tarvitatav vesi, veekadu võrgus ja arvestamata veekulutus.

Kommunaalettevõtete toodangu (töö) omahind. Eristatakse tootmis- ja kommertsomahinda. Esimesse arvatakse ainult tootmiskulutused, teise ka kaubastamis- ja teised kulud, mis on seotud ekspluatatsiooniga (kaadri ettevalmistus, teaduslikud uurimistööd, tehniline propaganda jm.). Tootmisomahinda vaadeldakse omakorda kas tsehhi omahinnana, kui see hõlmab ainult tsehhi tootmiskulusid või tehase omahinnana, mis haarab tootmiskulusid ettevõtte ulatuses tervikuliselt.

Tootmisomahind arvutatakse kogutoodangu ühiku kohta, kommertsomahind — kaubatoodangu ühiku kohta.

Kommertsomahinda võib arvutada ettevõtte ja ka trusti järgi.

Kommunaalettevõtte tootmiskulude struktuur koosneb järgmistest kirjetest:

A. Otsesed kulud: 1) põhimaterjalid, 2) abimaterjalid, 3) kütus tootmise otstarbeks, 4) põletusaine (autotranspordiettevõtteis), 5) elektrienergia tootmise otstarbeks, 6) vesi (saunades

ja pesumajades), 7) tootmistööliste põhi- ja lisatöötasu, 8) juurdearvestused töötasule, 9) autode remont (autotranspordis), 10) amortisatsioon, 11) muud kulud.

B. K a u d s e d k u l u d: 1) tsehhi kulud, 2) ettevõtte ekspluatatsiooni üldkulud (tehase üldkulud).

Kulude iga kirje arvutus toodanguühiku kohta võimaldab koostada kalkulatsiooni.

Iga kirje suhendamine kulude üldsummaga võimaldab määrata kulutuselementide osatähtsuse omahinna üldsuuruses (kulutuste struktuuri).

Aruandluses uuritakse kommertsomahinda vastastatult plaanilise ja möödunud ajavahemiku omahinnaga.

Väljamishind. Kommunaalettevõtete toodangu- (töö-) ühiku kommertsomahind on aluseks väljamishindade määramisel.

Väljamishind oleneb tariifimääradest.

Kõigile tarbijatekategooriaile ühtse tariifi rakendamisel vastab keskmine väljamishind tariifimäärale, kui pole tasuta või soodustatud hindadega toodangu väljamist.

Diferentsiaaltariifide puhul ligineb keskmine hind selle tarbijatekategooria tariifi määrale, kes on suuremaarvulisem ja tarbib kõige suurema osa toodangust.

Kõikidel juhtudel arvutatakse keskmine väljamishind toodangu realiseerimise kogutulu jagamise teel väljatud toodangu või teenuste mahuga.

K o g u t u l u määratakse abonentide isiklikes kontodes arvestatud summade järgi neile osutatud teenuste või müüdud toodangu eest.

Saunadel määratakse kogutulu numbreisse ja üldsakondadesse piletite müügist saadud summa järgi; pesumajadel — täidetud pesupesemise ja -töötlemise tellimiste eest saadud summa järgi; reisitranspordil — üksik-, kuu-, sesooni- ja aastapiletite müügist saadud summa järgi; võõrastemajadel — saadud summade järgi külalistele numbreis ja üldtubades antud voodikohtade eest.

Elanikkonna teenindamine kommunaalettevõtete poolt. Kommunaalettevõtete otseseks elanikkonna teenindamise näitarvuks on elanikkonnale antud toodangu- (teenuste-) hulga suhe kogu elanikkonna arvuga, s. t. toodangu- (teenuse-) hulk 1 elaniku kohta.

See näitarv omandab kommunaalmajanduse eriharude järgi mitmesuguse väljenduse.

Elektrijaamade ja elektrivõrkude energia hulk kilovatt-tundi-

des, mis on antud elanikkonnale, kommunaalettevõtteile ja ettevõtete ning asutuste kommunaal-elukondlikeks vajadusteks, suhendatakse linna kogu elanikkonna arvuga.

Veevärkidel võetakse analoogiliselt kommunaal-elukondlikeks vajadusteks antud vesi suhendatult linna kogu elanikkonna arvuga. Mõnikord kasutatakse näitarvuna suhet elanikkonnaga, kes kasutab veevärgivett. See nõuab elanikkonna arvestust veevärgiga ühendatud majades. Tagada sellise arvestuse täpsust ilma elanikkonna loenduseta on raske.

Elanikkonna linnatranspordiga teenindamise näitarvuks on sõitude arv ja reisija-kilomeetrite arv 1 elaniku kohta aastas. Viimast näitarvu ei rakendata üleliidulises aruandluses.

Elanikkonna teenindamise ulatuse määramisel peab arvestama mitte ainult Kommunaalministeeriumi, vaid ka teiste asutuste ja organisatsioonide kommunaalettevõtete toodangut (tööd).

Linna territooriumi teenindamise ulatus kommunaalmajanduse poolt. Palju täpsemalt kui elanikkonna teenindamist määratakse kommunaalmajanduse poolt linna territooriumi teenindamise ulatus, lähtudes järgmistest näitarvudest: 1) sillutatud linnatänavate ja -teeosade pikkus protsentuaalselt nende üldisest pikkusest; 2) sillutatud linnatänavate ja -teeosade pind protsentuaalselt nende üldisest pinnast; 3) valgustatud linnatänavate ja -teede pikkus protsentuaalselt nende kogupikkusest; 4) haljasalade pindala linna hoonestatud aladel protsentuaalselt kogu hoonestatud maa-alast; 5) veevärgi- (kanalisatsiooni-) võrgu pikkus tänavate telge mööda protsentuaalselt linnatänavate ja -teede üldisest pikkusest; 6) trammide (trollibuseliinide) pikkus tänavate telge mööda protsentuaalselt linnatänavate ja -teede üldisest pikkusest; 7) analoogilised näitarvud elektri-, gaasi- ja kaugküttevõrkude jaoks; 8) võrkude tiheduse määr — iga võrgu pikkuse suhe linna asustatud pindalaga (hoonestatud maa-aladega).

Sanitaar-tehniliste ettevõtete ülesandeks linnades on:

a) linnade varustamine tervisliku joogiveega ja veega, mis on kõlblik majanduslikeks ning tehnilisteks vajadusteks;

b) linna territooriumilt atmosfääriliste, fäkaalsete, majanduslike, tehniliste ja teiste reovete ärajuhtimine ja nende puhastamine;

c) linna puhastamine prahist, lumest, porist ja mustusest.

Vastavalt sellele on linnades ehitatud ja tegutsevad veevärgid, kanalisatsioonid ja puhastuse alal auto-hobutransport.

Veevärgid. Vee andmise viisi järgi eristatakse aruandluses mehhaanilisi, isevoolavaid ja segaveevärke.

Veevärgid, mis võtavad vett allikaist, mis asetsevad vesivarustuspunktist madalamal, ja omavad pumbajaamu, kuuluvad mehhaaniliste veevärkide hulka.

Veevärgid, mis saavad vett isevoolu teel allikaist, mis asetsevad vesivarustuspunktist kõrgemal ja ei oma pumbajaamu, nimetatakse isevoolulisteks.

Veeallikad on kahte liiki — lahtised veemahutid (jõed, järved, veehoidlad) ja maa-alune vesi. Esimeste vesi on kõlblik majanduslikeks ja tehnilisteks otstarveteks, kuid nõuab puhastamist, et olla kõlblik joogiveeks. Teiste vesi on kõlblik joogiveeks.

Allika deebitiks (võimsuseks) loetakse veehulka, mida ta annab ajaühikus (kuupmeetreid ööpäevas).

Veejuhtmeiks nimetatakse torustikku, mis on asetatud peavõi puhastusehitistest kuni esimeste tänava jaotusvõrkudeni.

Aruandluses kasutatakse kahte näitarvu: veejuhtmete läbilaskevõimet, s. o. kuupmeetreid vett ööpäevas, mida veejuhe läbi laseb normaalse veesurve puhul torustikus, ja veejuhtme pikkust kilomeetreis.

Tänava jaotusvõrk. Võrgu pikkuse arvestamisel ei arvata kaasa veejuhtmete pikkust ja harunemisi võrgust majadesse (majaühendused).

Eristatakse võrgu pikkust tänavate telge mööda ja ühekordset pikkust. Esimene näitarv iseloomustab veevärgi poolt linna territooriumi teenindamise astet, teine võimaldab määrata remondiks ja ehituseks vajalikke kulutusi.

Võrgu läbilaskevõimet mõõdetakse vee hulgaga (kuupmeetreis), mida võrk suudab ööpäevas läbi lasta normaalse veesurve puhul.

Veevärgi produktiivsus on kõrgeim võimalik veeandmine võrku, arvestades vesivarustuse allika deebitit, samuti ka veevärgiehitiste — pea- ja pumbajaamade, veejuhtmete, jaotusvõrgu — läbilaskevõimet.

Ülesseatud veevärgi produktiivsust määratakse tema ehitiste võimsusega tehnilise dokumentatsiooni alusel.

Veevärgi produktiivsust tuleb eraldada veevärgi toodangust. Viimase all mõistetakse veehulka, mis on antud kõigile tarbijaile veevärgivõrgu kaudu. Ööpäeva jooksul kõigile tarbijaile antud

veehulk on mõistetavalt alati väiksem veevärgi ööpäevasest produktiivsusest ja iga ehitise ööpäevasest läbilaske võimest.

Võrku antud vee bilanss koostatakse järgmisel viisil: pumbajaamade kaudu või isevoolu teel veeallikast võrku antud veehulk võrdub tarbijaile antud veega pluss veekaod võrgu avariide, torude ja nende ühenduste mittekorrasoleku tõttu, pluss mittearvestatud veehulk (veekulu tulikahjude kustutamiseks, väljakute ja tänavate kastmiseks jne.).

Vee andmine tarbijaile määratakse veemõõtjate abil, nende puudumisel aga arvutatakse veekulu normide järgi. Kulunormid määratakse ettevõtete poolt eriuurimiste andmeil, kusjuures võetakse diferentseeritud normid: elanikkonna joogi- ning majanduslikeks vajadusteks arvestusega 1 inimesele, väljakute ja tänavate kastmiseks — 1 pinna ruutmeetrile, veekuluks saunades — 1 pesemisele, veekuluks pesumajades — 1 tonni pesule, jne.

Tarbijaile üldse antud veehulga puhul eristatakse vee andmist: a) elanikkonnale joogi- ja majapidamisvajadusteks, b) tööstusele, transpordile ja ehitusele, c) kommunaalettevõtete vajadusteks ja d) asutustele ja ettevõtteile kommunaal-elukondlikeks vajadusteks.

Veekadu võrgus (vee äravoolu) võib arvestada erioperatsiooni teel, mida teostatakse tavaliselt öösel, minimaalsema veekulu momendil. Kogu võrgu ulatuses või selle mõnes osas lülitatakse välja kõik võrgust varustatavad abonendid ja mõõdetakse veemõõtja järgi veekulu neis tingimusis — see näitabki kao suurust.

Tavaliselt määratakse kadu protsendilise suhtena üldise võrkuantud vee hulgaga.

Sagedamini arvutavad ettevõtted kadu kui võrkuantud ja abonentidele antud veekoguse vahet. Sel juhul arvatakse kao hulka ka arvestamata veekulu, mille tagajärjel jääb teadmatuks kao tegelik suurus.

Kanalisatsioon. Eristatakse kahte liiki kanalisatsiooni, eraldivoolulist ja ühisvoolulist. Eraldivooluline kanalisatsioon omab peale majapidamis- ja reovete ning tööstuslike vete torudevõrgu veel eraldi torudevõrku atmosfääriliste vete jaoks. Üldvooluline kanalisatsioon omab ainult ühist torudevõrku, mille kaudu lähevad kõik reo-, majapidamis-, tööstuslikud ja atmosfäärilised veed.

Tänava kanalisatsioonivõrk koosneb torustikust, mis võtab vastu reoveed nende liinis asetsevailt majavaldustelt. Tänavamagistraalid suubuvad kollektoritesse. Kollektor, mis võtab vastu kogu asustatud punkti reoveed, loetakse peakollektoriks.

Tänavavõrgu mõõdet arvestatakse kas tänavate telje või ühekordse mõõte järgi. Võrgu mõõtesse ei arvata peakollektorite pikkust ja harude mõõdet võrgust kuni majadeni (majaühendused).

Kanalisatsiooni läbilaskevõime määratakse ehitusprojektide järgi ööpäevas läbilastavate reovete kuupmeetritega.

Faktiliselt läbilastud reovete kogus arvutatakse kas mõõteriistadega või veevärgi veekoguse järgi, mis on arvestatud kanalisatsiooniga ühendatud majade abonentide juures.

Saunad. Saunad jaotatakse järgmisteks liikideks: tavalist tüüpi (nn. vene saunad), vanni ja duššiga, ning dušši ja sanitaarkorrastuspunkti omavad saunad.

Saunade ühekordset mahutavust määratakse kohtade arvuga üldises rõivastusosakonnas ja numbritega rõivistutes, s. t. sellega, kui palju külastajaid üheaegselt võivad kasutada diivaneid või pinke.

Duššiseadeldistega saunades määratakse mahutavus duššide arvuga; vanniosakondadega saunades — seadistatud vannide arvuga.

Tavalist tüüpi sauna mahutavus, mis omab vanni- ja duššiosakondi ning sanitaarkorrastuspunkte, määratakse kohtade arvu järgi üldistes rõivistutes ja numbrites, pluss kohtade arv vannides (vannide arvu järgi vanniosakondades), pluss kohtade arv duššiosakondades (duššide arvu järgi) ja pluss kohtade arv sanitaarkorrastuspunktide rõivistutes.

VNFSV Kommunaalministeeriumis kehtivate normide kohaselt on ette nähtud 1 rõivastuskohale: põrandapind 1,40 m², pingi pikkus 85 cm, pingi laius 50 cm; pinkidevaheline käik 1,10 m, peakäik 1,50 m.

Seal, kus kohad rõivistuis on individualiseeritud, näidatakse selliste kohtade faktiline arv sõltumatult nende mõõtmeist.

Tasu eest pesenute arv määratakse ühekordsete piletite järgi, mis on müüdud üldosakondadesse ja numbreisse, arvestades iga numbri mahutavust.

Pesumajad. Mehhaniseeritud pesumajade hulka kuuluvad ainult niisugused, kus pesupesemise protsess on täielikult mehhaniseeritud. Kui pesupesemise protsess on segalaadi (s. t. osaliselt mehhaniseeritud ja osaliselt toimub käsitsi) või toimub täie-

likult käsitsi, kuid on mehhaniseeritud pesu töötlemine, nagu loputamine, kuivatamine ja triikimine, siis selline pesumaja kuulub osaliselt mehhaniseeritute liiki.

Pesumaja seadistatud läbilaskevõime ühes kaheksatunnises vahetuses määratakse seadistatud pesumasinate passides (markides) näidatud läbilaskevõime järgi.

Mehhaniseeritud pesumaja läbilaskevõime ühes kaheksatunnises vahetuses määratakse kõigi pesumasinate mahutavust 6-ga korrutades (s. t. pesu käibenormiga igas masinas 8 tunni jooksul); osaliselt mehhaniseeritud pesumaja läbilaskevõime aga määratakse tema mehhaniseeritud osa kohta eespooltoodud viisil, mittemehhaniseeritud osa kohta aga pesukünade arvu korrutamisel 60-ga, s. t. kuiva pesu kg arvuga, mida lastakse läbi pesukünast 8 tunni jooksul.

Pesumaja töömahu (toodangu) määramiseks arvestatakse kogu pesuhulk, mis on pesumajast läbi lastud nii tasu eest kui ka tasuta, tellimisraamatute sissekannetel põhinevate aruannete järgi (tellimiste täitmiste järgi). Sellesse hulka arvatakse kõik pesumajast läbilastud pesu, olenemata sellest, kes on tellijad, kas üksikisikud või asutused.

Linna transport. Linna transportettevõtete ülesandeks on anda elanikkonnale transpordivahendeid linna territooriumil liiklemiseks ja käsipakkide veoks, samuti ka linna territooriumil asetsevate ettevõtete, organisatsioonide ja majandite ning üksikisikute veoste veoks (kui selleks on olemas transpordivahendeid).

Eristatakse: a) linna elektritranspordi (tramm, trollibus, metroo), b) linna autotranspordi (autobused, taksod, veoautod), c) hobutranspordi ja d) veetranspordi ettevõtteid.

Trammiühenduse liigid. Oma ülesannetelt jaguneb trammitransport kahte liiki — reisiliikluseks ja veoste veoks. Erandjuhtudel on veostetrammi liikluseks eriteed, kuna tavaliselt kogu ekspluateeritavat trammiteed kasutatakse nii reisi- kui ka veostetrammi-vagunite pargi jaoks. Veostetrammi liikluseks eraldatakse alati erilised veosevagunid ja -platvormid.

Ühtse juhtimise (administratsiooni) korral peetakse eraldi statistilist ja raamatupidamisarvestust veoste- ja reisiliikluse kohta võimsuse, veereva koosseisu kasutamise ja töö näitarvude, põhivahendite, ekspluatatsiooni finantsiliste tulemuste ning tööühiku omahinna järgi.

Ekspluatatsioonitee ja selle pikkus. Ekspluatatsioonitee mõiste hõlmab kõiki tegutsevaid trammiteid, nimelt reisi- ja

veosteliikluse liine, juurdesõidu-, teenistuslikke, varu-, pargi- ja eriteid. Sellesse teemõistesse ei arvata teesid, mis on täiesti suletud liikluseks ehk konserveeritud.

Eristatakse ühe- ja kaheröövpmelist teed. Ekspluatatsioonitee mõõdet arvestatakse — a) tänavate telge mööda ja b) ühekordselt.

Esimesel juhul võetakse nende tänavaosade mõõdud, kuhu on asetatud kasutusel olev trammitee. See näitarv võimaldab määrata linna tänavate ja teede trammiliiklusega teenindamise astet (võrgu tihedus).

Teenindamiskoefitsient saadakse kasutusel oleva trammiteega tänavaosade mõõdete jagamisel kõigi tänavate üldmõõdetega. Seda võib arvutada nii kogu linna kohta kui ka iga rajooni kohta eraldi.

Ühekordse ekspluatatsioonitee mõõde määratakse üheröövpmeliste liinide ja kahekordistatud kaheröövpmeliste liinide ning haruteede summana.

Tee ühekordset mõõdet on vajalik teada teede laiendamise ja ehitamise projekteerimise ning tee kapitaal- ja jooksvaks remondiks vajalike materjalide ja seadistuse arvutuse korral.

Veerev koosseis. Trammi vagunipark linnas koosneb reisivaguneist, veosevaguneist ja -platvormidest ning eriotstarbega vaguneist (avarii-, lumepuhastusvagunid jt.).

Eristatakse mootor- ja järel- (haak-) vaguneid, kaheteljelisi ja neljateljelisi, lahtiseid ja kinniseid, ühepoolseid ja kahepoolseid. Ühepoolseis vaguneis asetsevad uksed sisenemiseks ja väljumiseks ainult ühel poolel ja selle tõttu võivad niisugused vagunid töötada ainult ühes suunas.

Lahtisi vaguneid leidub mõnede lõunapoolsete linnade trammiparkides. Keskmistes ja väikestes trammiettevõtetes on kõige enam levinud vagunitüübiks kaheteljelised mootorvagunid (pikkus 9,5 m, laius 2,4 m), suurtes ettevõtetes — neljateljelised mootor- ja haakvagunid (pikkus 12,5—15,0 m, laius 2,1—2,5 m). Vagunite mahutavus (istekohti) on kaheteljelistes — 30—32, neljateljelistes — 38—57 kohta.

Veereva koosseisu arvestust peetakse vagunite inventari arvu järgi, s. t. arvu järgi, mis seisab ettevõtte inventaris (arvestuse kuupäeval).

Sellesse arvu arvatakse vagunid, mis on töös ja ka vagunid, mis on remondis või seisavad remondi ootel, samuti vagunid, mis loetakse reservis olevaiks ja lastakse liiklusesse tipp-koormatuse (suurima koormatusega) tundidel.

Veerevat koosseisu võib arvestada naturaal- ja taandühikuis.

Taandamist teostatakse mitmesuguseil aluseil: mahutavuse, voolukulu, vagunite remondi ja korrashoiu kulutuste suuruse järgi.

Arvestuse praktikas on kõige levinumaks taandamine mahutavuse printsiibi järgi, milleks on võetud järgmised arvud: kaheteljeline mootorvagun = 1,00, haakvagun = 1,16, neljateljeline mootorvagun = 1,39, haakvagun = 1,38.

Kehtivas üleliidulises aruandluses arvestatakse veerevat koosseisu naturaalvaguneis.

Vagunite väljalaskmine liiklusesse. Üheks trammi vagunipargi töö põhinäitarvuks on vagunite väljalaskmine liiklusesse (liinile).

Vagunite väljalaskmist teostab dispetšer varem päeva kohta valmistatud graafiku järgi, arvestades elanikkonna vedude nõudmistes tunnilisi, samuti ka kuulisi ja sesoonilisi kõikumisi.

Kõige suurem on nõudmine tundidel enne töö algust ning tundidel peale töö lõpetamist ettevõtteis ja asutustes (nn. tipptunnid). Neil tundidel lastakse liiklusesse maksimaalne vagunite arv.

Liiklusesse (liinile) laskmise moment registreeritakse iga vaguni väljumisel pargi väravaist, märgitakse samuti vaguni naasmise aeg liinilt parki. See võimaldab määrata iga vaguni töökestust liinil.

Veereva koosseisu kasutamise koefitsient. Vagunite liiklusesse laskmise arvestus võimaldab määrata veereva koosseisu kasutamise määra.

Selle puhul on mõõtühikuks nn. veereva koosseisu kasutamise koefitsient — ööpäeva, kuu, kvartali, aasta kohta. Lihtsaimaks, ent samal ajal ka vähem täpseks on koefitsiendi arvutamine, jagades liikluses olnud vagun-päevade arvu majandis olnud vagun-päevade arvuga. Liikluses olnud vagun-päevade arv saadakse, loendades vagunite väljalaskmise pargi väravast liinile, kuid ilma ühtede ja samade vagunite päeva jooksul korduva väljalaskmise arvestuseta.

Majandis olnud vagun-päevade arv määratakse arvestusajaks (antud päevaks) või aruandeajavahemikul olnud inventarivagunite arvuga.

Kasutamiskoefitsient on alati väiksem 1-st, ja on seda ligemal 1-le, mida kõrgem on kasutamine, mida paremini on organiseeritud majand ja õigemini teostatakse trammi ekspluatatsiooni. Teiseks, täpsemaks kasutamiskoefitsiendi arvutamisviisiks on arvestus vagun-tundide järgi.

Sel juhul määratakse koefitsient liikluses olnud vagun-tundide arvu suhtena kas inventari järgi kõikide majandis olevate vagun-tundide arvuga või kõikide vagunite täieliku võimaliku töö vagun-tundidega.

Viimane on seotud trammi töö kestusega (päeva jooksul liikluse algusest kuni lõpuni).

Vagunite läbijooks. Üheks tähtsamaist veereva koosseisu töö näitarvudest on «vagunite läbijooks».

Iga vaguni ööpäevane läbijooks määratakse sissekannete järgi teekonnažurnaalis (käsundis) kogu töö kestusel liinil läbisõidetud kilomeetrite kohta. Kogu vagunipargi ööpäevane läbijooks määratakse kõikide vagunite päevase läbijooksu liitmisega ja see väljendub vagun-kilomeetreis. Läbisõidetud tee pikkust mõõdetakse vaguni väljasõidu momendist pargiväravaist tööks liinile kuni vaguni naasmiseni liinilt parki.

Läbijooks arvutatakse kas naturaal- või taand-vaguneis. Üleliidulises aruandluses on tarvitusel läbijooksu arvestus naturaal-vaguneis.

Liikluse kiirus. Eristatakse kaht põhilist kiiruseliiki — tehnilist ja ekspluatatsioonilist kiirust.

Tehniline kiirus võib olla:

a) konstruktsiooniline ehk vaguni (rongi) konstruktsioonist ja tema seadistusest võimaldatud kiirus;

b) äärmiselt lubatav kiirus vahemaal; selle suurus on väiksem konstruktsioonilisest kiirusest ja määratakse mitte ainult vaguni konstruktsiooniga, vaid ka tee seisukorraga ja selle profiiliga;

c) keskmine sõidukiirus, mis on vahemaa pikkuse ja selle läbisõiduks kulutatud aja suhe.

Ekspluatatsiooniline liikluskiirus on kogu läbistatud tee suhe kogu ajaga, mis on kulutatud liikluseks ja lõpp- ning vahepeatusteks.

Ettevõtte keskmine ekspluatatsiooniline kiirus määratakse, jagades kogu veereva koosseisu läbijooksu üldise suuruse (vagunkilomeetrid) liikluses olnud vagun-tundide arvuga, mida väljendatakse suhtarvuga — kilomeetreid tunnis (km/t).

Liikluse keskmine ekspluatatsioonikiirus avaldab suurt mõju tööühiku (läbijooksu või vedude vagun/km) omahinnale.

Õigesti organiseeritud trammiettevõttes ligineb ekspluatatsioonikiirus tehnilisele kiirusele ja mida rohkem ta tõuseb, seda rohkem langeb omahind.

Seepärast on eriti oluline kindlustada elementide täpset

arvestust, millest kujuneb ekspluatatsioonikiiruse suurus, s. t. vagunite läbijooksu ja liikluses olevate vagun-tundide arvu arvestust.

Reisijate-vedu. Reisijate-veo statistika annab võimaluse määrata trammiliiklusega elanikkonna teenindamise määra ja lubab ettevõttel reguleerida vagunite liiklusesse laskmist, mis evib erakordselt olulist tähtsust veereva koosseisu õigeks ekspluatatsiooniks ja tema töö edukuse kindlustamiseks.

Ühtse tariifi puhul kõikidel marsruutidel müüdud piletite arv määrab ka maksuliste reisijate arvu, keda on veetud ühekordsete piletite järgi. Sellele arvule lisandatakse arvutuslik sõitude arv antud ajavahemiku kestel müüdud kuu-, sesooni- ja aastapiletite järgi, samuti nende piletite järgi, mis on müüdud eelnevail ajavahemikel ja mis kehtivad ka antud ajavahemikul.

Diferentsiaaltariifi puhul (jaamade, marsruutide järgi) ühekordsete piletitega veetud reisijate arvestus saavutatakse kas nn. «kontroll»-piletite abil, mida kohuslikult antakse igale maksulisele reisijale või kõigi müüdud üksikpiletite arvu korrutamisel taandamiskoefitsiendiga.

Taandamiskoefitsient saadakse ettevõtte poolt läbiviidud eriuurimiste alusel, mis teostatakse eesmärgiga arvutada müüdud üksikpiletite suhe veetud reisijate arvuga.

Saadud arvule lisatakse analoogiliselt eelöeldule arvutuslik sõitude arv kuu-, sesooni- ja aastapiletite järgi.

Trammi pargid. Eristatakse kolme põhilist trammipargi tüüpi:

a) Kinnine umbteepark evib sissesõidu värava ees lehvikutaolist teedevõrku, ühed väravad ja kinnised ruumid vagunite remondiks ja seisuks. See pargitüüp on kõige sobivam ettevõtetele väikese vagunite arvuga.

b) Kinnine läbisõidetav park evib sisenemise ja väljumise väravaid. Vagunite ülevaatus teostatakse läbisõidetavail teedel voolumeetodil; peale järelevaatust saadetakse vagunid seisma lahtisele väljakule.

d) Lahtine park ehitatakse viimaseil aastail kõikides uutes ettevõtetes. Kõik vagunid suunatakse liinilt ülevaatusruumidesse, kus ülevaatust teostatakse voolumeetodil; remondiks suunatakse vagunid selleks eraldatud ja seadistatud kohtadesse; vagunite seis on lahtisel väljakul. Nn. «null-läbijooksude» vähendamiseks ehitatakse suurtes ettevõtetes mitu parki. Optimaalseks mahutavuseks (s. t. ekspluatatsiooni seisukohast kõige otstarbekohasemaks) loetakse 150—250 vagun-kohta.

Linnade väline heakord. Linnade välise heakorra suhtes eristatakse: a) linna teede- ja sildademajandust, b) tänavavalgustust, c) maamajandust ja üldse põllumajandust.

Sildademajandus. Linna sildu ja viadukte arvestatakse nende pikkuse ja pindala järgi. Eristatakse pikaajalist tüüpi püsivaid sildu ja viadukte, raud- või teraskonstruktsioonis, raudbetoonist ja kivist ehitatuid ning sildu, mis on ehitatud vähem püsivaist ehitusmaterjalidest.

Sildade hulka ei arvata sillakesi ja purdeid, mis on ehitatud jalakäijaile üle väikeste jõgede ja ojade ja kraavidest ülekäike. Arvestatakse sildade arvu, nende pikkust ja katte pindala.

Teedemajandus. Linna teede hulka arvatakse kõik tänavad, põiktänavad, kaldaäärsed teed ja väljakud, mis asetsevad linna hoonestatud osas.

Nende statistikat peetakse pikkuse ja pindala järgi.

Tänavate, põiktänavate, kaldaäärsete teede ja väljakute pindala arvestatakse summaarselt, kaasa arvates sõidetavat osa, kõnniteid, haljasalasid (puud, põõsad, muruplatsid) ja tänavate heakorrastamata maa-alasid nende fassaadkülgedel.

Sõiduteede katteid eristatakse kasutatava klassifikatsiooni kohaselt täiustatud ja mittetäiustatud tüüpi kuuluvaiks.

Esimesse gruppi kuuluvad katted: a) asfalt-betoon-, b) valatud asfalt-, c) klinker-, d) makadam-, e) gudroneeritud ja f) (puu) pakk-katted.

Mittetäiustatud tüüpi on: munakivi-, killustik-, kruusa- jt. katted.

Tänava valgustus. Linnade tänavavalgustuse arvestusel arvestatakse kõiki valguspunkte, mida faktiliselt ekspluateeritakse arvestusmomendil; valguspunktide hulka ei arvata majalaternaid.

Tänavate, põiktänavate ja kaldaäärsete teede valgustatud ulatuseks tuleb lugeda ainult seda ulatust, mida tegelikult valgustatakse. Seepärast, näiteks, kui linnas on valgustatud kolm tänavat, üks 4 kilomeetrine täielikult, teine 4 kilomeetrine ainult 3 km ulatuses ja kolmas 3 km-st ainult 1 km ulatuses, siis antud juhul valgustatud tänavate, põiktänavate ja kaldaäärsete teede ulatus võrdub mitte 11 km, vaid ainult 8 km-ga.

Maamajandus. Maad, mis kuuluvad linna piiridesse, jaotatakse kolme põhikategooriasse: a) asustuse maa-alad, 2) linna kõlvikud, ja 3) maa-alad, mis on kõrvaldatud vahetust linna nõukogude korraldusest.

Asustuse maa-alade hulka kuuluvad hoonestatud ja hoonestamiseks eraldatud maatükid ühes tänavatega, väljakutega, haljasaladega ja veekogudega hoonestatud territooriumi piires.

Linna kõlvikute hulka kuuluvad kõik maad, mis asetsevad linna piires, kuid mis ei kuulu linna territooriumi asustusalasse, s. t. asuvad linna hoonestuspiiridest väljaspool, nagu juurviljaaiad, karjamaad, põllud, heinamaad, metsad, puuviljaaiad jne.

Elamufond. Elamumajanduse statistika küsimusteringi kuulub elamufondi, selle absoluutse ulatuse, kvaliteedi ja asustustiheduse uurimine, samuti ka ekspluatatsiooni küsimused.

Elamufondi absoluutse ulatuse all mõistetakse elamispinna ruutmeetrite arvu ehitistes, mis asuvad antud linnalise asula territooriumil.

Elamufondi uurimisel me kohtume niisuguste elementidega, nagu ehitiste arv ja suurus (välised mõõted), ehitiste tüüp (elumaja, barakk, administratiivhoone, tööstusettevõtte hoone, koolihoone, hooned elanikkonna kultuuriliseks teenindamiseks jne.). Elamufondi kvaliteet määratakse hoonete ehituslike tunnuste — korruselisuse, seinte materjali ja paksuse, katuse materjali, tubade kõrguse, valgusavade pinna jne. järgi. Elamufondi kvaliteeti hinnatakse samuti varustatuse järgi heakorraelementidega. Elamufondi heakorrastuse tähtsaimaks tunnuseks on: veevärgi, kanalisatsiooni, keskkütte, elektervalgustuse, gaasi, lifti (paljukorruselistel hoonetel), vanni ja sooja käimla olemasolu.

Elamufondi struktuur. Elamumajanduse uurimisel elamufond jaotatakse sotsiaalsete sektorite järgi, s. t. ühiskonnastatud elamufondiks, mis on riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide korralduses, ja elamufondiks, mis on kodanike isiklikus valduses.

Ühiskonnastatud elamufond eristatakse omakorda kuuluvustunnuse järgi: a) kohalike nõukogude, b) tööstuslike ettevõtete, c) transpordi ja side, d) teiste riiklike organisatsioonide ja e) ühiskondlik-kooperatiivsete organisatsioonide elamispinnaks.

Ühiskonnastatud elamufondi vaadeldakse mitte ainult tema mõõdete ja kvaliteedi seisukohast, vaid ka tema tasuvuse ja ekspluatatsiooni ratsionaalsuse küljest.

Ses suhtes elamufondi statistilise uurimise materjaliks on esmajoones kohalike nõukogude, tööstusettevõtete ja ehitusorganisatsioonide majavalitsuste raamatupidamise aasta-aruanded ja samuti ka jooksev aruandlus.

Elamufondi, mis asub kodanike isiklikus omanduses ei saa võtta taolisele üksikasjalisele uurimisele.

Rahvamajanduse plaanimise otstarbeks ja eriti tööstuslike ettevõtete õigeks paigutamiseks omab küsimus elamufondi suurusest territoriaalses läbilõikes ja selle kvaliteedist erilist tähtsust. Ilma elanikkonna korteritingimuste üksikasjalisema uurimiseta selles või teises asustatud punktis pole võimalik õige elamuehituse plaanimine. Seepärast on elamumajanduse uurimisel vajalik määrata asustatud punkti elamufondi asustamistihedus (elamispinna ruutmeetrite arv keskmiselt ühe elaniku kohta).

Elanikkonna korteritingimuste kõigekülgne iseloomustus saavutatakse elamute loenduse teel.

Käesoleval ajal on võimalik uurida elamispinna asustamistihedust ainult ühiskonnastatud sektoris. Erasektori kohta inventariseerimisbüroode materjalid andmeid elanikkonna arvust ei sisalda.

Kohalike nõukogude majavalitsuste aruandlus võimaldab uurida elamufondi liikumist.

E l a m u f o n d i l i i k u m i s e uurimisel aasta kohta määratakse elamispind aruandeaasta alguseks, aruandeaastal juurdetulnud elamispind, aruandeaastal väljalangenud elamispind ja elamispind aruandeaasta lõpuks.

Aruandeaastal juurdetulnud elamispind koosneb elamispinnast, mis on vastu võetud ekspluatatsiooniks (uuesti ehitatud, peale ehitatud, ümberehitatud), juurde tulnud teistelt keskasutustelt, organisatsioonidelt ja ettevõtetelt ning munitsipaliseerimise korras. Väljalangenud elamispind koosneb teistele asutustele, organisatsioonidele ja ettevõtetele üleantust, lammutamisest, rekonstrueerimisest, kõdunemisest tingitud väljalangemisest, tulekahjust ja loodusõnnetustest tingitud ning sõjategevusega seotud väljalangemisest.

E k s p l u a t a t s i o o o n i r a k e n d a m i n e. Ekspluatatsiooni antuks loetakse ehitised, mille ehitamine on lõpetatud (uuesti ehitatud, pealeehitatud, ümberehitatud majad) ja määratud korras vastu võetud, kuigi nad ajutiselt pole asustatud.

F ü ü s i l i n e v ä l j a l a n g e m i n e. Füüsiliselt väljalangenuks loetakse selline elamispind, mis on täielikult hävinud (elumajade lammutamine, nende hävimine tulekahju läbi, purunemine loodusjõudude tegevuse tagajärjel, hävimine seoses sõjategevusega).

Elamufondi heakord ja selle liigid. Heakorra eesmärgiks on tagada elanikkonnale mõnusat ja hügieenilist olemist. Elamufondi heakorra all mõistetakse korterite seesmist seadistamist heakorra vahenditega — keskküttega, vesivarustisega, kanali-

satsiooniga, elektriga, gaasiga, vannitubadega, kuuma veega, liftiga jne. Elumaju, mis evivad ühisköökе (seadistatud vesivarustusega, gaasi ja kuuma vee andmisega) ja (kanalisatsiooniga ühendatud) käimlaid, mis on ette nähtud mitme korteri või toa teenindamiseks, tuleb lugeda täielikult seadistatuiks eelmainitud heakorravahenditega. Ehitised ajutiselt mittetöötava seadistusega loetakse antud heakorravahendeid omavaiks. Mainitud heakorravahendite olemasolu väljendatakse tinglikult iga liigi kohta elamispinna ruutmeetritega. Näiteks elamu 2000 m² elamispinnaga on seadistatud kõigis kortereis keskküttega maja katlaruumist, vesivarustusega, kanalisatsiooniga ja elektriga; sel juhul iga tähendatud heakorra liigi juures näidatakse 2000 m².

Seadistamine vesivarustisega. Elamispind loetakse seadistatuks vesivarustisega, kui vesi on majasse sisse viidud. Kui majal on olemas ainult õuel kaev veevõtmiseks või kraan, kuid pole veejuhet hoonesse, siis selle maja elamispinda ei loeta veega varustatuks.

Seadistamine keskküttega. Maja loetakse seadistatuks keskküttega, kui seda köetakse oma majavalitsuse katlaruumist või kui see on ühendatud teiste majavalitsuste katlaruumidega või saab soojust kaugküttevõrgu kaudu (rajooni soojuskeskusest, tööstusettevõttest või elektrijaamast).

Seadistatuks vannidega loetakse elamispind neis kortereis, kus on olemas vannid. Neid maju, kus kortereis vannid puuduvad, ja on olemas ainult kogu majale üldised vanni- ja duššiosakonnad, ei loeta vannidega seadistatuiks.

Seadistus gaasiga. Gaasiga seadistatud elamispinna hulka kuulub korterite pind, kuhu gaas on sisse viidud, sõltumata sellest, kas kõik nende korterite elanikud kasutavad gaasi või mitte.

Seadistatuks liftiga loetakse kõigi nende korterite elamispind, kaasa arvatud esimese korruse korterid, millised evivad väljapääsu trepikotta, kuhu on püstitatud lift.

Ehituskvartaal. Linna ehituste plaanimise juures viimane jaotatakse nn. ehituskvartaalideks. Ehituskvartaali all mõistetakse osa linna maa-alast, kas hoonestatut või hoonestamiseks ette nähtut, tavaliselt õigsakujulist (täisnurkset, kvadraati, nelinurka jne.), mille fassaadi küljed on piiristatud igast küljest tänavate või teedega.

Majavaldus. Ehituskvartaal jagatakse üksteisest piiridega eraldatud ehituskruntideks, mis on miilitsaorganeis registreeritud tänavate järgi kindlate numbrite all.

Hoonestatud ehituskrunte, mis on kas füüsilise või juriidilise isiku kasutuses, nimetatakse majavalduseks.

Majavaldused võivad olla riiklike asutuste, organisatsioonide, ettevõtete ja majandite, samuti ka ühiskondlike ja kooperatiivorganisatsioonide ning üksikute kodanike kasutuses (ehitised aga ka valduses).

Ehitis. Ehitiseks nimetatakse iga eraldi hoonet ühe katuse all, kusjuures arvestatakse, et tuletõrjemüür, arhitektuurilised kaunistused, poolkorrused ja juurdeehitised ei riku katuse pidevust. 1926. a. rahvaloendusel jaotati ehitised nende otstarbe järgi; 1937. ja järgmistel aastatel linna ühiskonnastatud elamufondi registreerimisel arvestati ehitiste arvu, mis evis elamispinda; kohalike nõukogude majavalitsuste aastaaruandeis arvestatakse samuti ehitiste arvu, mis evib elamispinda.

Mõisted elumaja, barakk, elamispind esinevad kõikides kehtivais elamumajanduse aruandeliikides — tööstusettevõtete, ehitusorganisatsioonide, transpordi ja side, kohalike nõukogude majavalitsuste aastaaruandeis ja linna ühiskonnastatud elamispinna ühekordsete eriarvestuste teostamisel. Mõisted elumaja ja elamispind — on samuti pandud kodanike isiklikus omanduses oleva elamufondi arvestuse aluseks.

Elumaja on alatist tüüpi ehitis, mis on määratud alatiseks elamiseks. Elumajad võivad olla kas korteri või ühiselamu tüüpi. Ehitist, mis on määratud elamiseks osaliselt, teises osas aga muudeks otstarveteks (kauplemisruumid, laod, tootmistöökojad, sööklad, kinod jne.), loetakse elumajaks sel juhul, kui elamiseks on määratud suurem osa majast.

Elamispind on elamiseks määratud ja kasutatav elutubade põrandapind. Köökide, koridoride, vannitubade, sahvrite, eeskodade jt. põrandapind elamispinda ei kuulu ning ei loeta elamispinnaks, kuigi seda ajutiselt elamiseks kasutatakse. Samuti ei loeta elamispinnaks tubade põrandapind, mis küll on määratud elamiseks, kuid kasutatakse teisteks otstarveteks (kantseleiks, töökodadeks, klassitubadeks, punanurkadeks, raamatukogudeks jne.).

Termineid elu- ja mitte-eluruum kasutati eriliste elamuloenduste menetluses.

Eluruum (korter) on ehitise eraldatud osa, mis on lahutatud teistest ruumidest seintega ja määratud elamiseks (kuigi antud momendil võib see olla tühi), evides eraldi väljapääsu tänavale,

õue, trepikotta, vestibüüli või koridori, mis asetseb väljaspool korterit.

Tavaliselt jagatakse eluruumid osadeks ning selliste osadena antakse need kasutamiseks.

Olenevalt sellisest tükeldamisest eristatakse järgmisi eluruumide liike: terve korter, korteri osa, mis koosneb kahest ja rohkemast toast, üks tuba, toa osa (nurk).

Mitte-eluruum on ehitise eraldatud osa, mis on lahutatud teistest ruumidest seintega, omab eraldi väljapääsu tänavale, õue, trepikotta, vestibüüli ning on määratud igasugusteks otstarveteks peale elamise (laoks, kaupluseks, töökojaks, kinoks, klubiks, sööklaks, kooliks, raamatukoguks jne.), kuigi seda ajutiselt kasutataksegi elamiseks.

Linna ühiskonnastatud elamufondi arvestuse korral 1. I 1943. a. on sisse viidud mõiste põrandapinnast, mis on kasutatav elamiseks mitte-eluruumides. Kuid antud juhul terminit «mitte-eluruum» on kasutatud veidi teises mõttes, s. t. siin mõistetakse igasugust mitte-elamispinda, mida ajutiselt kasutatakse elamiseks, vastandina pinnale, mis on määratud ja kasutatakse elamiseks.

Kasulik pind on ehitise põrandapind maja seesmise mõõtmise järgi, välja arvatud trepikodade, vestibüülide, külmade esikute, sahvrite, laoruumide jt. pind.

Linna võõrastemajade majandus. Võõrastemajade tüüpi ettevõtete hulka kuuluvad võõrastemajad, kolhoosnikumajad (talupojamajad), tulnukate majad, sissesõiduhoovid jne.

Kõigi nende eesmärgiks on anda linnasõitnutele elamispinda ja ööbimiskohta ajutiseks kasutamiseks, samuti ka mõningaid elukondlikke teenuseid, mis on seotud ajutise elamisega.

Nende ettevõtete põhilisteks ekspluatatsiooni-näitarvudeks on:

a) ühekordne mahutavus, mis määratakse üldtubades ja numbreis olevate a l a t i s t e voodite arvuga;

b) elamispind, mis määratakse võõrastele kasutada antavate numbrite ja üldtubade põrandapinnaga; koridoride, võõrastetubade, punanurkade, puhvetite ja teiste abiruumide põrandapinda elamispinna hulka ei arvata;

c) võõrastele kasutamiseks antud voodi-ööpäevade arv aruandeajavahemikul.

Kapitaalehituse statistika.

Kapitalimahutused koosnevad: ehitustöödest, seadistuse monteerimistöödest, inventari, tööriistade ja seadmete muretsemise kulutustest; projektimise, otsingute, geoloogilise ja teadusliku uurimise töödest; põhilise töö- ja produktiivloomakarja soetamise ja kujundamise kulutustest; maatükkide eraldamise ja ehitamiseks määratud maatükkidelt elanike ümberasustamise kulutustest; kulutustest, mis pole seotud põhivahendite juurdekasvuga ja samuti kolhoosidelt ning kooperatiivsetelt organisatsioonidelt hoonete ja ehitiste omandamise kulutustest.

Kapitalimahutusse kuuluvate tööde ja kulutuste üksikliikide konkreetne sisu antakse allpool. Tuleb pidada silmas, et plaanimis- ja arvestuspraktikas samastatakse kapitalimahutusi kapitaaltööde mõistega.

Ehitustööd. Ehitustöödeks loetakse:

a) alatiste ja ajutiste (tiitel-) hoonete, ehitiste (kõrgahjude, kaevanduste, paisude, kaide, sildade, teede jne.) püstitamise, ümberehitamise ja laiendamise ning elektrienergia juhtimise ja sideliinide ehitamise töid; siia paigutatakse ka metallkonstruktsioonide montaaž;

b) sanitaar-tehnilise seadistuse ja valgustusjuhtmestiku ehitustöid;

c) aluste, vundamentide, seadistuse tugikonstruktsioonide ehitamist, katelde ning ahjude müürimis- jne. töid;

d) maatüki omandamise, maa-ala ettevalmistamise ja ehitusplatsi planeerimistöid: ehitiste lammutamine, metsa raiumine, kändude juurimine, maakuivendamine, küngaste tasandamine, aukude täitmine jms.;

e) ehitusplatsi korrastamis- ja haljastamistöid;

f) meliorat'sioonitöid (niisutamis-, kuivendamistööd jms.)

g) mäetöid (välja arvatud need mäetööd, mida teostatakse töötavate ettevõtete ekspluatatsioonikulude arvel).

Seadistuse montaažitööd on alatiste ja ajutiste objektide tehnoloogilise ja energeetilise seadistuse montaaži ja installatsioonitööd, kaasa arvatud katsetustööd, mis määravad kindlaks montaaži kvaliteedi. Siia kuuluvad ka tööstusjuhtmestiku ehitustööd, mis kuuluvad monteeritavasse seadistusse, konstruktiivselt seadistusega seotud teenindavate platvormide ja treppide ülesseadmine, samuti ka sisseseatava seadistuse isoleerimis- ja värvimistööd.

Inventari, tööriistade ja seadistuse omandamine. Inventari ja tööriistade hulka kuuluvad: tootmistööriistad, mõõtmis-, katsetus- ja teised riistad, tootmis- ja majanduslik inventar. Kapitalimahutuste hulka ei kuulu inventar ja tööriistad, mille kasutusaeg on alla aasta ja esemed, mille hind on alla ametkondade poolt 200 rbl. piires kindaksmääratud limiidi. Seadistuse hulka kuuluvad tehnoloogiline, energeetiline, tõste- ja transpordiseadistus, samuti masinpingid, jõumasinad, turbiinid, vedurid, vagunid, lennukid, autod, traktorid, põllutöömasinad, ehitustöömasinad, katlad, pumbad, laboratooriumide seadistus, töökodade, katsetusehitiste ja arsti- ning ravikabinettide seadistus.

Sanitaar-tehniline seadistus, nagu näiteks küttesüsteemide katlad, radiaatorid, keskkütteahjud jms., loetakse materjalideks ning arvatakse ehitustööde maksumuse hulka.

Kogu seadistus kapitaalehituses jaguneb järgmisse kahte rühma:

a) seadistus, mis on tegevusse rakendatav vaid pärast selle üksikosade monteerimist ja kinnistamist vundamendi või tugede, põranda, korrustevaheliste lagede ja muude hoonete ja ehitiste kandvate konstruktsioonide külge. Säärast seadistust arvatakse kapitaalehitustööde hulka ehitusobjekti laost (või muust hoiuruumist) montaažiks väljastamise momendist ja seda nimetatakse «montaaži vajav seadistus»; monteerimist vajav seadistus, mis nõuab montaaži, kuid on ette nähtud tagavaraks, arvatakse teostatud kapitalimahutuste hulka selle lattu üleandmise momendist;

b) seadistus, mis ei nõua tegevusse rakendamiseks kinnitamist kandvatele konstruktsioonidele (näiteks liikuvad transpordivahendid, ehitusmehhanismid jne.). See seadistus arvatakse teostatud kapitalimahutuste hulka ehituse lattu või muudesse hoiuruumidesse saabumise momendist ja seda nimetatakse — «montaaži mittevajav seadistus». Tööriistade ja inventari arvamise kord teostatud kapitaaltööde hulka on samasugune.

Projekteerimise, otsingute, geoloogilise ja teadusliku uurimise tööd. Need on konkreetsete ehitusobjektide juures teostatavad projektimisülesannete, tehniliste projektide ning tööjooniste koostamise tööd, teadusliku ja uurimistöö läbiviimine; geoloogilis-uurimuslikud, geodeetilised ja topograafilised tööd, kaasa arvatud nende kabinetlik läbitöötamine.

Põhilise töö- ja produktiivloomakarja kujundamine. Töö- ja produktiivloomakarja soetamise all mõistetakse kulutusi, mis on tehtud põhivahendeiks ülekantava noorkarja kasvatamiseks või muretsemiseks.

Oma majandis kasvatatud noorkarja hinnatakse tema tegeliku maksumuse järgi.

Põhivahendite juurdekasvuga mitteseotud kulutused. Need on kulutused, mis on tehtud geoloogilise ja teadusliku uurimise töödele, mis pole seotud kindlate objektide ehitamisega ja mida teostatakse eri eelarvete alusel, samuti ka kulutused ehitusel oleva ettevõtte direktsiooni ülalpidamiseks, kaasa arvatud tehniline järelevalve, maa- ja metsakorrastustööd, mida teostatakse kapitalimahutuste assigneeringute arvel.

Teostamata ja lõplikult katkestatud kapitaaltööde tagastamatud kulutused. Need on katkestatud kapitaaltööde kulutused, mis kuuluvad mahakandmisele kapitalimahutuste vastavate finantseerimisallikate arvel. Siia kuuluvad nii katkestatud kapitaaltööde (projektimistööd, ehitustööd jne.) kulutused kui ka katkestatud ehitustöö objektide lammutamisega ja lahtimonteerimisega (maha arvates lammutamisest ja lahtimonteerimisest saadud materjalide ja seadmete maksumust) seotud kulutused.

Puhas-ehitus on ehitustööde ja seadistuse montaažitööde kogum.

Kapitalimahutuste eelarveline maksumus. Kapitalimahutuste eelarvelise maksumuse all mõistetakse ehitus- ja montaažitööde ning muude kapitalimahutuste mahtu, mis on arvutatud teatud ajavahemikul kehtivate hindade ja normide alusel. 1937. a. alates koostatakse ehitus- ja montaažitööde eelarved 1. detsembril 1936. a. kehtinud hindade ja normide alusel ja seadistuse eelarved 1937. a. hinnakirjade hindade järgi.

Seega väljendab 1. dets. 1936. a. kehtinud hindades ja normides arvestatud eelarveline maksumus kapitalimahutuste füüsilist mahtu. Valitsuse poolt lubatud hälbeid 1936. a. eelarvelistest hindadest ja normidest arvestatakse eraldi mahutuste füüsilise mahu määramisel.

Ehitus- ja montaažitööde füüsiline maht tuvastatakse teostatud ehitustööde, metallkonstruktsioonide ja seadistuse montaažitööde eelarvelise maksumuse järgi.

Üle- ja alalimiitsed kapitalimahutused. Kapitalimahutuste jaotamine üle- ja alalimiitseiks põhineb NSVL RKN määrusel 23. oktoobrist 1934. a., mille kohaselt ehituste tiitelnimestikud, millede eelarveline maksumus pole väiksem NSV Liidu ja liiduvabariikide valitsuste poolt määratud limiitidest, kinnitab vastavalt NSVL Ministrite Nõukogu ja liiduvabariikide ministrite nõukogud. Säärased ehitused loetakse ülelimiitseteks. Muude vähemate ehituste osas kinnitavad tiitelnimestikke vahenditult ministeeriumid ise. Need ehitused loetakse alalimiitseteks.

Limiitsed (plaanis ettenähtud) ja mittelimiitsed (väljaspool plaani olevad) kapitalimahutused. Plaanilisteks tsentraliseeritud kapitalimahutusteks loetakse kapitalimahutusi, mis on ette nähtud kapitalimahutuste riiklikus plaanis, mille kinnitab NSVL Ministrite Nõukogu või liiduvabariikide ministrite nõukogud. Väljaspool plaani olevateks detsentraliseeritud kapitalimahutusteks loetakse kapitalimahutusi, mida teostatakse vastavalt NSVL RKN määrusele 19. septembrist 1935. a. ning vastavalt valitsuse teistele erimäärustele, mille põhjal lubatakse teostada kapitalimahutusi väljaspool kapitaaltööde riiklikku plaani.

Tootmis- ja mittetootmisülesandega objektide ehitus. Tootmisülesannetega ehituste hulka kuuluvad: tööstus-, põllumajandus-, transport-, kaubandus- ja varumisettevõtete ehitused, samuti sideasutuste ehitus, kaasa arvatud nende asutuste büroo-, administratiiv- ja laoehitised. Kogu ülejäänud ehitus — elamute, kultuurelukondlike, haiglate, koolimajade jms. ehitus — kuulub mittetootmisülesandega ehituse hulka.

Taastamistööd kapitalimahutusis. Ajavahemikul 1941.—1942. a. oli taastamistööde arvestuse ülesandeks selgitada kapitaaltööde mahtu taastamise alal:

a) evakueeritud ettevõtetel uues asukohas;
b) reevakueeritud ettevõtetel ja
c) osaliselt või täielikult hävitatud ettevõtetel ja ehitustel.

Alates 1943. a. näidatakse eraldi aruandluses taastamistööd saksa anastajatest vabastatud rajoones.

Lõpetatud kapitalimahutused ja nende tegevusse rakendamine. Lõpetatud kapitalimahutuste hulka kuuluvad sääraste ehitusobjektide kapitalimahutused, milliste juures on täies ulatuses teos-

tatud tööde kogumik, mis on vajalik nende tegevusse rakendamiseks. See näitarv väljendab kogu kapitalimahutuste summat objektide järgi, millede tegevusse rakendamine on vormistatud lõpetatud ja tegevusse rakendatud objektide vastuvõtu- ja üleandmisaktidega. Vastuvõtmist teostab erikomisjon, mis suurimate ehituste jaoks määratakse valitsuse poolt, muude jaoks vastavate ministeeriumide poolt. Ajutiste tiitelehitiste juures, mille ehitus on lõpetatud ning on tegevusse rakendatud, ei nõuta tegevusse rakendamise vormistamist ametasutuste ja valitsuse komisjonide vastuvõtuaktidega. Nende objektide vastuvõtmist teostavad kohalikud komisjonid, mis on määratud ehituse poolt.

Lõpetatud kapitalimahutuste hulka kuuluvad samuti kulutused, mis ei suurenda põhivahendeid.

Lõpetatud kapitalimahutused esinevad aruandluses kahesuguses hindamises: eelarvelistes hindades ja tegelikus maksumuses.

Kõik lõpetatud kapitalimahutused jäävad kuni aruandlusaasta lõpuni kapitalimahutuste bilanssi ja kantakse maha vastavate finantseerimisallikate arvel alles pärast ehituse aastaaruande kinnitamist.

Võimsuste tegevusse rakendamine iseloomustab tegevusse rakendatavate ettevõtete ja ehitiste projektitud tootmisvõimsust naturaalmõõtühikus: näiteks elektrijaamadel — kW, kõrgahjudel — malmi tonnid, kaevandustel — söe tonnid jne.

Ehitusobjektide tegevusse rakendamine natuuras iseloomustab tegevusse rakendatavate hoonete ja ehitiste mahtu, pindala või mõõteid (elamispinna m^2, tee km, tööstushoonete m^2 jne.).

Lõpetamata kapitalimahutused. Nende hulka kuuluvad tööd ehitusobjektide juures, mis on alustatud, kuid pole veel tegevusse rakendatud, samuti kõik ettevalmistava iseloomuga tööd, nagu: maa-ala eraldamise ja ettevalmistamise tööd, projektimise- ja otsingu ning geoloogilise uurimise tööd, mis on seotud antud objektiga, jne. Kulutused kõigile neile töödele arvatakse lõpetatud ja tegevusse rakendatud ehitusobjektide maksumusse.

Ehituse konserveering on tööde katkestamine üksikute ehitusobjektide juures või kogu ehituse ulatuses, mis toimub valitsuse erikorralduse või kõrgemal seisva organi otsuse alusel.

Ajutised tiitel- ja mittetiitelehitised on ajutised ehitised, mida püstitatakse ehituse enda või selle töötajate vajadusiks.

Ajutisi ehitisi jaotatakse kahte liiki. Ühte neist kuuluvad aju-

tised eluhooned, ehituse abi- ja kõrvaltööstused, ehituse kontori- ja materjaliladude ruumid, plankude, ajutiste sildade, juurdeveoteede ehitamine jms. Kõik sedalaadi ehitised on ette nähtud ehituse eelarve tiitlites, nad arvatakse vastavate ehituste tööplaani järgi tiitelnimestikku ning neid arvestatakse kapitalimahutuste hulgas koos põhiobjektide ehitusega. Ajutiselt tegevusse rakendatud tiitelobjekte arvestatakse kapitalimahutuste bilansis ehituse põhivahendite koostises.

Ajutised mittetiitelehitised koosnevad pisiobjektidest, mis ei ole ehituste eelarve tiitlites ette nähtud, nagu: valve- ja läbikäiguputkad, varjualused, kuurid, segamisaugud jne. Kulutusi neile ehitustele tehakse ehituse käibevahendite arvel ja neid ei arvata kapitaaltööde mahtu ja ehituse põhivahendite hulka. Ajutisi mittetiitelehitisi arvestatakse ehituse käibevahendite hulka ja need kajastavad kapitalimahutuste bilansis kulutustena, mis kuuluvad jaotamisele teostatud kapitaaltööde maksumusele.

Kapitaaltööde majanduslik teostamisviis on säärane, kus töid teostab vahenditult see organisatsioon ise, kes on antud tiitli järgi kapitaaltöödeks assigneeritud summade käsutaja.

Kapitaaltööde hankeline teostamisviis on säärane, kus töid teostab hankelepingu järgi organ, kes pole ise antud tiitli järgi kapitaaltöödeks assigneeritud summade käsutaja. Arveldused organisatsioonide vahel, kes teostab töid (hankija) ja kes andis sellele töö (tellija), teostatakse vastuvõtuaktide alusel, milles märgitakse teostatud ehitus- ja montaažitööde maht natuuras (ruutmeetreis, kuupmeetreis ja jooksvais meetreis), mis on arvestatud lepingus ettenähtud hindadega.

Kapitalimahutuste finantseerimine teostatakse pikalaenupankade kaudu:

1. Kapitalimahutuste osas, mida teostatakse hanketöö korras, kannab finantseeriv pank summad tehtud tööde eest tellija arvelt hankeorganisatsiooni arvele hankija arvete põhjal, mis koostatakse teostatud tööde igakuuste vastuvõtuaktide alusel, kusjuures neile on alla kirjutanud tellija ja hankija esindaja.

2. Kapitalimahutuste osas, mida teostatakse majanduslikul teel, toimub finantseerimine ülelimiitsete ehituste juures summade väljaandmise teel teostatud ehitus- ja montaažitööde igakuuste vastuvõtuaktide alusel, mis on alla kirjutatud ehituse juhataja ja ettevõtte direktori poolt; enne nimetatud aktide esitamist antakse ehitustele avanssi materjalide varumiseks ja muudeks kuludeks, mis on seotud tööde teostamisega; alalimiit-

sete ehituste juures teostub finantseerimine arvete ja tööülesannete tasumise teel kulutuste elementide järgi (töötasu, materjalid, seadistus, lisakulud jm.), kusjuures finantseerimine toimub antud ehitusele kindlaksmääratud limiidi piires, sõltumatult kapitaaltööde plaani täitmisest.

Kapitalimahutuste finantseerimise põhiallikaiks on eelarve järgi assigneeritavad summad ja majandusorganite omad mahutused (amortisatsioon ja kasum). Peale selle võivad lisaallikana esineda summad, mis on ette nähtud majandusorganite finantsplaanis, samuti nende üleplaanilised akumulatsioonid ja siseressursside mobilisatsioon.

Kapitaaltööde mehhaniseerimine. Käsitsitöö asendamine mehhaniseeritud tööga on üks põhilisi ehitustööstuse industrialiseerimisviise, mis tagab töötempo kiirenemist, tööjõu kokkuhoidu, ning alandab ehituse maksumust ja parandab selle mihust. Töö mehhaniseerimise näitarvuks aruandluses on andmed üksikute ehitusmasinate arvu ning nende kasutamise kohta, samuti ka andmed eri ehitustöö protsesside hõlmavuse kohta mehhaniseeritud menetlusega (mulla kaevandamine, lahuse ning betooni valmistamine jne.).

Ehituse kiirmenetlused. Kiirehitust iseloomustab eri ehitusprotsesside maksimaalne lihtsustus ja ehitustöö muutmine valmiskonstruktsioonide ja -plokkide kokkupanemis- ja monteerimistöödeks, kusjuures nende tootmine kantakse üle ehituse abikäitistesse. Kiirmenetlused lubavad tunduvalt kärpida eri tööprotsesside töömahukust ja tõsta tublisti ehitustempot. Kiirehituse juures rakendatakse laialdaselt tööde mehhaniseerimist, mis on vajalik valmiskonstruktsioonide, -plokkide ja hooneosiste monteerimisel, samuti nende tootmisel ehituse abikäitistes. Ehituse kiirmenetluse juurutamine avaldub aruandlusandmeis, mis näitavad ehitustempo kiirenemist.

Ehitusmaterjalid. Ehitusmaterjalide hulka kuuluvad materjalid, mis on määratud ehitus- ja montaažitööde teostamiseks ja nende töötlemiseks ehituse abikäitistes. Algarvestuses ning samuti kapitalimahutuste bilansis väljenduvad need materjalid põhimaterjalidena erinevalt abimaterjalidest, mille hulka kuuluvad: määrde- ja puhastusmaterjalid, kütus, hobusemoon, põletusaine, kantseleitarbed, taara jms.

Ehitusmaterjalide arvestamine võimaldab kindlaks teha nende jäägid, samuti nende kulu koguseliselt ja väärtuseliselt. Need andmed koostatakse oma erikaalult tähtsaimate materjalide

kohta, millede nomenklatuur ulatub 24—30 nimetuseni. Muu materjali kulud ja jäägid määratakse üldsummas, eraldamata materjale erinimetuste järgi. Ehitusmaterjalide arvestusandmeid kasutatakse ehituse tegeliku maksumuse indeksi arvutamiseks ning samuti ehitusmaterjalide kulutuse plaaniliseks arvestuseks suurema ümardatud näitarvu kohta (teostatud kapitaaltöid miljon rbl.).

Ehituse omahind on ehituse maksumus organisatsioonile, kes vahenditult teostab ehitustöid. Töö teostamisel hankeliselt on ehituse omahinnaks tööde teostamise maksumus hankeorganisatsioonile, tööde teostamisel majanduslikul teel on selleks tööde maksumus majandusorganisatsioonile, kes on kapitalimahutuste summade käsutaja.

Omahind peab kajastama kõigi tegelike kulutuste summat kapitaaltöödeks, mis on antud organisatsiooni poolt vahenditult teostatud.

Ehituse tegelik maksumus on ehituse maksumus, mille järgi tegevusse rakendatud objektid arvatakse antud tiitli järgi ehituseks assigneeritud summasid käsutava organisatsiooni põhifondi. Tööde teostamisel majanduslikul teel osutub ehituse tegelik maksumus kapitaaltööde teostamise omahinnaks. Tööde teostamisel hankeliselt osutub tellijale tegelikuks maksumuseks kapitaaltööde teostamise lepingu alusel vastuvõetud maksumus.

Ehitus- ja montaažitööde maksumuse elemendid. Ehitus- ja montaažitööde omahind koosneb järgmistest kulutuselementidest: materjalid franko ehitusobjekti juures olev ladu, tööliste põhitöötasu, tööde mehhaniseerimiskulud, abimajandite teenused ja teenused mujalt (aur, vesi, transport mullatöödel jms.) ja lisakulud. Nende kulutuselementide kogusumma, välja arvatud lisakulud, annab otseste kulude summa. Lisakulude hulka kuuluvad: administratiiv-majanduslikud kulud, tööliste lisatöötasu ja juurdearvestused töötasule, ehituse kommunaalkulud, ajutiste mittetiitelehitiste ja seadistuse kulumine, töö üleandmise, töökaitse ja ohutustehnika kulud, tööseisakud ilmastikuolude tõttu, töö ratsionaliseerimis- ja normeerimiskulud, ehitusmaterjalide, konstruktsioonide ja ehituse osiste katsetused, tootmise pisikulud, mis pole eelarves ette nähtud, öövalve, tule- ja sõjaväeline kaitse, ehitusplatsi korrastus, tööjõu värbamine, kõrgekvalifikatsiooniga tööliste komandeerimisrahad, lisakulud arstiabi andmisel. Nii koosneb ehitus- ja montaažitööde omahind otsestest ja lisakuludest. Ehitus- ja montaažitööde maksumuse elemendid eraldatakse

arvestuses ja aruandluses samuti ehituse eelarvelistes arvestustes, kusjuures ehituse eelarvelises maksumuses nähakse ette otseste ja lisakulude kõrval plaaniline akumulatsioon 3% ulatuses ehituse otseste ja lisakulude summast.

Ehituse omahinna indeks näitab aruandeaasta maksumuse suhet alusaastaga. Indeks arvestab järgmiste tegurite mõju ehituse maksumuse muutumisele: ehitusmaterjalide hindade, töötasu ja tööproduktiivsuse ning samuti lisakulude mõju.

Aruandeaasta ehituse omahinna indeksi määramiseks arvutatakse aruandeaasta ehitus- ja montaažitööde maht alusaasta hindades ja normides ning saadud summa vastastatakse aruandeaasta omahinnaga. Säärast arvutust teostatakse kulutuste eri elementide (subindeksite) järgi ning hiljem terves ulatuses kogusumma järgi. Ehitusmaterjalide hindade subindeks tuletatakse aruandlus- ja alusajavahemiku üksikute põhimaterjali liikide keskmise maksumuse järgi. Ehitusmaterjalide üld-subindeksi saamiseks vaetakse aruandlus- ja alusajavahemiku keskmisi hindu materjalide kogusega, mis on kulutatud aruandlusajavahemikul; selliselt saadud kulutatud ehitusmaterjalide maksumuse suhe aruandlusajavahemiku hindades samade materjalide maksumusega alusajavahemiku hindades annabki ehitusmaterjalide subindeksi.

Töötasu subindeks arvutatakse ühe töölise keskmise päevase töötasu andmeil aruandlus- ja alusajavahemiku kohta. Tööproduktiivsuse subindeksi tuletamiseks kasutatakse andmeid ühe töölise keskmise päevase toodangu kohta. Tööproduktiivsuse subindeksit kasutatakse näitarvuna, mis iseloomustab tööproduktiivsuse muutumist.

Lisakulude subindeks arvutatakse tegelike lisakulude suhte järgi otseste kuludega aruande- ja alusaastal.

Ehituse põhivahendid. Tuleb vahet teha hankeorganisatsioonide põhivahendite ja ehituse põhivahendite vahel. Hankeorganisatsioonide vahendid moodustuvad vastavalt üldkorrale, mis on kehtestatud tööstuse ja rahvamajanduse muude alade majandusorganisatsioonide jaoks. Ehituse põhivahendid aga moodustatakse tema eelarve assigneeringute arvel. Peaeelarves on ette nähtud kulutused ehituse põhivahendite loomiseks. Selleks otstarbeks arvutatakse peaeelarve III osas antud ehitusele vajalikud kulutused ehitusmehhanismide ja ehituse transpordivahendite omandamiseks, ehitusettevõtte ajutiste tiitelehitiste püstitamiseks. Ehituse põhivahendite iseloomustavaks jooneks on ajutiste ehitiste suur erikaal, mis kuulub töötingimuste kohaselt

likvideerimisele (lammutamisele) ehituse lõpetamisel, kuna summad, mis nende likvideerimisest saadakse, tuleb sisse maksta sellesse panka, kes antud ehitust finantseerib. Neid summasid loetakse tagasi-finantseerimise summadeks. Ajutiste ehitiste, samuti ka ehituse põhivahendite teiste liikide amortisatsioon arvatakse teostatud kapitaaltööde omahinnasse.

Tööde teostamisel hankekorras võib hankija tellijalt saada üldeelarves ettenähtud assigneeringud ajutisteks ehitisteks ja kasutada neid ehituse laiendamiseks oma kapitalimahutuste plaani järgi, kasutades neid vahendite allikana ajutiste objektide asemel alatiste objektide ehitamisel, kandes need objektid oma põhivahendite hulka.

Ehituse põhivahendite kapitaalremondi allikad on amortisatsiooni summad, mis koonduvad antud ehitust finantseerivasse panka kapitaalremondi eri kontosse.

Tööstatistika.

Nimestikuline töötajate arv on ettevõtte või asutuse nimestikes seisvate tööliste ja teenistujate arv.

NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse juhendite kohaselt arvatakse töötajate nimestikulisse arvu kõik alatised, ajutised ja hooajalised töötajad, kellede kohta ettevõtte või asutuse administratsioon on kohustatud NSVL RKN 20. XI 1938. a. määruse kohaselt pidama tööraamatuid. Töötajate nimestikulisse koosseisu arvatakse samuti ettevõtte või asutuse põhitegevuse töödeks ajutiselt, enam kui üheks ja vähem kui viieks päevaks võetud töötajad. Töölised ja teenistujad loetakse ettevõtte või asutuse nimestikes seisvaiks sõltumata sellest, kas nad antud ajavahemikus tegelikult töötasid või mõnesugustel põhjustel töölt puudusid. Seepärast arvatakse nimestikulisse koosseisu: 1) tööle ilmunud töötajad; 2) tööle ilmunud, kuid tööseisaku tõttu mittetöötanud töötajad; 3) tööle ilmuma kohustatud, kuid haiguse tõttu, seoses riiklike kohustuste täitmisega, isiklikel vabandatavail põhjustel, samuti tööluusi tõttu tööle mitteilmunud töötajad; 4) puhkepäeva kasutajad, ametlikel komandeeringuil, järjekordseil puhkustel, haiguse- ja sünnituspuhkusel viibivad, administratsiooni loal palgata puhkusel viibivad töötajad; 5) ajutiselt sõjaväekohustuste täitmiseks, samuti töömobilisatsiooni korras tööle kutsutud töötajad, kui nad ettevõttest või asutusest täielikult või osaliselt töötasu edasi saavad; 6) töökäsundi alusel teistes ettevõtetes või asutustes töötajad, kui nad saavad töötasu antud ettevõttelt või asutuselt; 7) kvalifikatsiooni tõstmiseks või õppeasutusse astumiseks komandeeritud töötajad, samuti kirjateel õppijad, kui nad on vabastatud töödest arvestuste ja laboratoorsete tööde sooritamiseks; 8) kodustöötajad, kes valmistavad tooteid ettevõtte materjalist.

Nimestikulisse koosseisu *ei arvata*: 1) õppeasutuste õpilasi, kes sooritavad oma praktikumi tootmise alal ettevõtetes või asutustes; 2) teistesse ettevõtetesse või asutustesse komandeeritud töötajad, kui nad saavad sealt töötasu; 3) juhuslikeks, ette-

võtte või asutuse põhitegevusega mitteseotud töödeks, vähem kui viieks päevaks tööle võetud töötajad.

Ettevõtetes ja asutustes arvutatakse tavaliselt *töötajate keskmine nimestikuline arv* kuus (kvartalis, aastas). Töötajate keskmine nimestikuline arv kuus tuletatakse igal aruandekuu kalendripäeval nimestikus olnud töötajate arvu liitmise ja saadud summa jagamise teel kalendripäevade üldarvuga (30 või 31, veebruaris 28 või 29). Seejuures töötajate nimestikuline arv puhke- või pühapäeval võetakse võrdsena töötajate arvuga puhke- või pühapäevale eelneval tööpäeval. Samal viisil, s. o. ettevõttes aruandekuu kõigil kalendripäevadel olnud töötajate nimestikulise arvu üldsumma jagamise teel selle kuu kalendripäevade üldarvuga, arvutatakse töötajate keskmine nimestikuline arv ettevõtete ja asutuste kohta, kes töötasid osa kuust (ettevõtte käikulaskmise, tööseisaku, sesoonsuse ja muudel taolistel põhjustel).

Personali kategooriad (grupid). Ettevõtetes ja asutustes tegutsevad töötajad jaotatakse sõltuvalt sooritatavast tööst järgmistesse kategooriatesse: töölised, õpilased, insener-tehniline personal (ITP), teenistujad ja noorem teenindav personal (NTP).

Tööliste kategooriasse kuuluvad töötajad, kes vahenditult võtavad osa tootmisest oma füüsilise tööga.

Õpilaste kategooriasse kuuluvad töötajad, kes ei ole veel saanud tootmisalast kvalifikatsiooni, ent kes õpivad töötama ettevõttes ja saavad töötasu alandatud tariifimäära (palganormi) järgi, kuigi neid on lubatud erandjuhtudel ka tükitööle.

Insener-tehnilise personali kategooriasse kuuluvad isikud, kelle ülesandeks on ettevõtte või asutuse tegevuse tehniline juhtimine, samuti neil ametikohtadel töötavad isikud, kus on nõutav inseneri või tehniku kvalifikatsioon, kuigi neil isikuil puudub vastav inseneri või tehniku haridus (praktikud).

Teenistujate kategooriasse kuuluvad kõik töötajad, kes on ettevõtte administratsiooni ja majanduse ametikohtadel, kogu raamatupidamise, kontori, arvestuse ja asjaajamise alal tegutsev personal.

Noorema teenindava personali hulka kuuluvad töötajad, kes täidavad ettevõtte või asutuse põhitegevuse teenindamise ja nende valve ülesandeid, näiteks, vahid, majahoidjad, kullerid, käskjalad, kütjad kontorites ja erikollete juures ruumide kütmiseks, õue- ja ruumide koristajad, tsehhikontorite ja tööruumide koristajad, personali teenindamise alal tegutsevad isikud, teenijad, vahid ja riidehoidjad. Samasse kategooriasse kuuluvad tule-

tõrje ning tulevalve. (Viimasel ajal on tööstusettevõtete aruandluses tuletõrje ja tulevalve toodud välja eraldi näitarvuna, lahus NTP-st.) Sõltuvalt töötajate töölepalkamise tähtajast liigitatakse töötajad alatisteks, ajutisteks ja sesoonseteks töötajateks. Alatisteks töötajateks loetakse isikuid, kelle töölevõtmisel teenistusaeg pole kindlaks määratud, ajutisteks töötajateks loetakse neid, kes võetakse ajutiseks tööks kestusega mitte üle 2 kuu, hooajalisteks töötajateks loetakse hooajatööle võetud isikud. Töötajate jaotamine kategooriate järgi on ette nähtud tööstusettevõtete, ehituste, sovhooside ja masina-traktorijaamade kuuaruannetes, metsatööstuse alal ja transpordi poolaasta aruannetes; teistel aladel reeglina näidatakse arvestatav personal jaotamata ülalosutatud kategooriate järgi.

Mõnede rahvamajandusharude kohta on nähtud ette üksikasjalisem personali jaotus. Nii arvestatakse tööstuses eraldi otseselt tootmise alal tegutsevad või tootmisega otseselt seotud töötajad («tööstuslik-tootmispersonal») ning eraldi arvestatakse tootmist teenindavate mittetööstuslike asutuste personal, nagu näiteks, transpordi alal töötajad, elamu-kultuuri, elukondlike asutuste, kaadri ettevalmistamise alal tegutsevate asutuste jm. töötajad. Ehituse alal arvestatakse eraldi: 1) ehitus- ja montaažitööde alal tegutsevad töötajad; 2) ehituse bilansil olevate abi- ja teeninduskäitiste töötajad (ehitusmaterjalide, detailide, konstruktsioonide tootmine, metallitööstuse-, elektromehhaanika- ja remonttöökojad, tellise-, lubja-, betoonitehased jms.); 3) transpordi alal töötajad; 4) elamu-, majandus- ja kultuuriasutuste ning kaadri ettevalmistamise alal tegutsevad töötajad jm., kes on rakendatud ehituse teenindamise organisatsioonides.

Kutsealane koosseis. Töötajate kutsealase koosseisu arvestust teostatakse selle keerukuse tõttu ühekordsete loenduste abil. Loenduste kava näeb tavaliselt ette töötajate näitarvu üksikutel kutsealadel, eristades naiste arvu, mõningatel juhtudel ka töötajate arvu tariifikategooriate ja vanuserühmade järgi. Loenduste formular ja juhendid annavad tavaliselt ettevõtetele võimaluse täiendada põhinimestikku antud tootmisalal arvulisemate või tähtsamate kutsetega.

Tööliste kvalifikatsiooniline koosseis. Tööliste koosseisu uurimisel nende kvalifikatsiooni järgi kasutatakse järgnevaid kvalifikatsioonitaseme rühmitusi: 1) kõrgelt kvalifitseeritud, 2) kvalifitseeritud, 3) poolkvalifitseeritud ja 4) kvalifitseerimata töölised. Mõnikord ühendatakse kõrgelt kvalifitseeritute rühm kvalifitseeritud tööliste rühmaga.

Tööliste määramine ühte või teise kvalifikatsioonirühma toimub kahel viisil. Kõik samanimelise kutseala töölised loetakse kuuluvaks ühte kvalifikatsioonirühma, näiteks treialid ja lukksepad loetakse kvalifitseeritud tööliste rühma ning tööpingil töötajad poolkvalifitseeritud tööliste rühma, kuigi igal kutsealal on töölisi erineva kvalifikatsiooniga. Teise meetodi järgi määratakse kvalifikatsioon tariifikategooriate järgi. Selle meetodi puhul võidakse kanda samu lukkseppi ja treialeid eri rühmadesse, sõltuvalt nende tariifikategooriast.

Kvalifikatsioonirühmade uurimine toimub ühekordsete loenduste teel.

Tööjõu käive. Tööjõu käibe uurimiseks on statistilises kuuaruandluses nähtud ette järgmised näitarvud: 1) töötajate (sagedamini nõutakse ainult tööliste) arv aruandekuu 1. kuupäevaks, 2) tööle võetud, 3) töölt lahkunud, 4) töötajaid nimestiku järgi aruandekuule järgnevaks 1. kuupäevaks. Tööjõu käibe selgitamiseks arvutatakse kõigi tööle võetute ja töölt lahkunute protsent töötajate üldarvust aruandekuul. Saadud suhtarvud — tööle võetute ja töölt lahkunute protsent — iseloomustavad üldist tööjõu käivet vaadeldavas ettevõteterühmas.

Naiste töö. Nõukogude statistika uurib naiste tööjõu rakendust üksikutes rahvamajandusharudes ja üksikutel kutsealadel, naistööliste kvalifikatsiooni tõusu, naiste üldhariduslikku ja kutsealast ettevalmistust, naiste ühiskondliku ja poliitilise aktiivsuse tõusu ja elukondlikke tingimusi, mis soodustavad naiste rakendamist töösse mitmesugustes rahvamajandusharudes. Naistööliste kutsealase ja vanuseliku koosseisu uurimine annab võimaluse selgitada tööjõuressursse rahvamajanduses ja määrata edaspidiseid võimalusi naiste rakendamiseks mitmesugustel ühiskondliku töö aladel.

Töötasufond. Peab eritlema kaht töötasufondi liiki: aruandeajavahemikus tegelikult välja makstud töötasufond ning aruandeajavahemikus sooritatud tööde eest arvutatud töötasufond, vaatamata sellele kas väljamaksmist on tegelikult teostatud või mitte. Tööstatistika uurib tavaliselt arvutatud töötasufondi, kuna see on tihedamini seotud aruandeajavahemikus ettevõtte või asutuse tööd iseloomustavate näitarvudega ning töötasu plaanimine näeb ette arvutatud töötasufondi.

Arvutatud töötasufondi kuulub täiel määral aruandeajavahemiku tööde eest ettevõtte või asutuse poolt arvutatud kogu töötasu, vaatamata sellele kas need tööd olid plaanis ette nähtud

või mitte, kas neid sooritasid nimestikulises koosseisus seisnud töötajad või koguni isikud väljaspool ettevõtte või asutuse koosseisu.

Aruandelisse töötasufondi arvatakse: 1) kõik töötatud aja, tariifimäärade, palganormide, tükitööhinde või tükitöölise keskmise teenistuse alusel arvutatud töötasusummad; 2) akordtasu; 3) lisatasu raskete töötingimuste, klassi ja teenistusvanuse eest; 4) kehtivate seaduste kohaselt tasu töölisest sõltumata tööseisakute eest; 5) juurdemaks tükitöölistele seoses töötingimuste muutmisega; 6) preemiad plaani täitmise ja plaani ületamise eest ning kvaliteedinäitarvude eest (välja arvatud preemiad leiutustegevusele ja tehnilistele täiendustele kaasaaitamise fondist, preemiad erifondidest ja preemiad kasumi arvel); 7) protsendiline hüvitus (protsent käibest jms.); 8) juurdemaks ületunni- ja öötöö eest; 9) lisatasu tööst mittevabastatud brigadiiridele brigaaditöö organiseerimise eest; 10) juurdemaks õpilaste väljaõppe eest käitises; 11) juurdemaks töö eest kaugetes kohtades; 12) tasu alaealiste soodustustundide eest; 13) tasu imetajaile emadele lubatud töövaheaegade eest; 14) seaduste kohaselt tasu riiklike ülesannete täitmiseks ning sõjaväe kordamisõppuste sooritamiseks kulutatud tööaja eest; 15) puhkusetasu; 16) reisikulud puhkusekohani ja tagasi isikuile, kes töötavad kaugetes kohtades ja Kaug-Põhjas; 17) kompensatsioon kasutamata puhkuse eest; 18) vallandamishüvitus; 19) tasud õppeotstarbeks õppeasutustesse komandeeritud töötajaile, kes seisavad ettevõtte või asutuse nimestikulises koosseisus; 20) seaduses ettenähtud juhtudel tasuta antud kommunaalteenuste ning tasuta antud toiduainete ja muu varustuse maksumus; 21) rahaline kompensatsioon seaduses või lepingus ettenähtud juhtudel tasuta korteri ja kommunaalteenuste eest, kui neid tegelikult ei antud; 22) kirjanduslik, loengute ja muu honorar, žetoontasu, tasu eriliste ülesannete, teenuste ja tööde eest; 23) õpilaste töötasu täiel määral, sõltumata finantseerimisallikaist.

Igasuguste palgast kinnipidamiste (tulumaks, täitelehtede järgi palgast kinnipidamised jms.), samuti kütteainete ülekulutuse ning töötajale usaldatud riigivaranduste ja -väärtuste eest ainelise vastutuse korras palgast mahaarvamiste väljajätmine töötasufondist ei ole lubatav.

Jooksva aruandluse korras tavaliselt arvestatakse k u u t ö ö t a s u f o n d, mille koosseisu kuuluvad kõik ülalloendatud töötasufondi elemendid. Kolme kuu töötasufondide summa moodustab kvartalifondi, 12 kuu summa aga moodustab aastatöötasu fondi.

Peale kuutöötasu fondi arvestatakse veel päeva- ja tunnitöötasu fond.

P ä e v a t ö ö t a s u f o n d i kuuluvad kõik need töötasufondi elemendid, mis on seoses töötatud inim-tööpäevadega. Summad, millede juurdearvestamine ei ole otseses seoses töötatud ajaga, ei kuulu päevatöötasu fondi. Seega kuuluvad päevafondis arvestamisele tasuarvutused töötatud aja, tariifimäära, palganormide ja tükitööhinnete alusel, preemiad, lisatasud ületunni- ja öötöö eest, töötajast sõltumata vahetusaegsete tööseisakute eest, tasu imetajaile emadele lubatud töövaheaegade eest, kõik töötingimustega seoses olevad lisatasud (töö kahjulikkuse, kauguse ja teenistusvanuse eest, tükitöölistele seoses töötingimuste muutmisega jms.). Säärased summad, nagu puhkusetasu, vallandamishüvitus, rahalised kompensatsioonid ettevõttelt korteri ja kommunaalteenuste mittesaamise puhul jne. väljamaksed, mis ei ole seoses tööajaga, ei kuulu päevatöötasu fondis arvestamisele.

T u n n i t ö ö t a s u f o n d i kuuluvad need fondielemendid, mis on seoses teostatud tööajaga inim-töötundides. Sellesse kuuluvad kõik päevatöötasu fondi elemendid, välja arvatud järgmised: tasu jooksvate (vahetusaegsete) tööseisakute ja laste söötmiseks kasutatud töövaheaegade eest, juurdemaks ületunnitöö eest, tasud tööpäeva jooksul riiklike ülesannete täitmisega seoses ette tulnud töövaheaegade eest.

Mitmesuguste juhuslikkude tööde sooritamiseks võtavad ettevõtted ja asutused töötajaid ajutiseks tööle tähtajaga alla ühe ja mitte üle 5 päeva. Neid töötajaid ei arvata ettevõtte ja asutuse nimestikulisse koosseisu, kuid neile arvutatud töötasu peab olema arvestatud eraldi ning kantud seejärel üldisesse töötasufondi. Nimestikulisse koosseisu mittekuuluvate isikute töötasufondi eraldi arvestamine on tingitud sellest, et tööstusharu kohta keskmise töötasu arvutamisel nimestikulisesse koosseisu mittekuuluvate isikute töötasu summa ei arvata üldisesse töötasufondi, need summad arvatakse töötasufondi vaid keskmise töötasu arvutamisel kogu rahvamajanduse ulatuses.

Ülalvaadeldud arvutatud töötasufondid (tunni-, päeva-, kuu-, kvartali- ja aastafond) arvutatakse palgaliste tööliste ja teenistujate ning koopereerunud käsitööliste kohta. Kuid töötasu arvutatakse peale palgaliste tööliste ning koopereerunud käsitööliste ka sõjaväelaste ja teiste töötajate liikide kohta, kes pole vabapalgalised. Tööstatistika arvutab tsentraliseeritud korras töötasu k o g u f o n d i, millesse kuuluvad kõik töötasukirje järgi toimuvad väljamaksed, mis on arvutatud nii tööliste, teenistu-

jate ja koopereerunud käsitööliste, kui ka teiste isikute (sõjaväelaste jt.) kohta.

Keskmine töötasu. Tööstatistika arvutab keskmise töötasu tunni, päeva, kuu, kvartali ja aasta kohta.

Arvutus toimub järgmiselt: keskmise tunnitöötasu arvutamisel jagatakse aruandekuu arvutatud tunnitasu fond aruandekuul sooritatud inim-töötundide arvuga; keskmise päevatöötasu arvutamisel jagatakse aruandekuu arvutatud päevatasufond aruandekuul sooritatud inim-tööpäevade arvuga; keskmise kuutöötasu arvutamisel jagatakse aruandekuu arvutatud kuutasufond keskmise töötajate arvuga aruandekuu nimestikulises koosseisus. Vastavate kvartali- ja aastafondide jagamisel keskmise töötajate arvuga nimestikulises koosseisus arvutatakse keskmine kvartali- ja aastatöötasu. Keskmise kuu-, kvartali- ja aastatöötasu arvutamisel nende rahvamajandusharude kohta, kus on kohakaasluse alusel töötajaid (hariduse, tervishoiu, riiklikud ja ühiskondlikud asutused), samuti keskmise töötasu arvutamisel kogu rahvamajanduse ulatuses jäetakse kohakaasluse alusel töötajad keskmisest töötajate nimestikulisest arvust välja; neile arvutatud töötasusummad jäetakse aga töötasu kogufondi. Keskmise töötasu arvutamisel kogu rahvamajanduse ulatuses arvatakse töötasufondi ka neile isikuile arvutatud töötasusummad, kes ei seisa ettevõtete ja asutuste töötajate nimestikes.

Töötasu tariifi ja tükitöö hinde järgi. Mitmesuguse kutsega ja kvalifikatsiooniga tööliste ja teenistujate töötasu arvestus põhineb tariifinormidel ja ameti-palgamääradel. Tootmistöölistele, kellede kvalifikatsiooni hinnatakse neile teatud tariifikategooria omistamisega, määratakse igale tariifikategooriale tariifinormid. Ettevõtetele, nende seas aga kutsete üksikutele rühmadele ja tsehhidele määratakse esimese kategooria normi suurus (tunni, päeva kohta). Töötasu reguleerivad organisatsioonid, tavaliselt ministeerium ja ametiühingute organisatsioon (ÜAÜKN, NSV Liidu KK) määrab tariifikoefitsientide skaala, s. o. suhted esimese kategooria normi ja tariifitabeli järgnevate kategooriate vahel. Esimese kategooria normi korrutamise teel tariifikoefitsiendiga määratakse igale tariifikategooriale tariifinormi suurus. Madalaima ja iga järgneva tariifikategooria vahelise suhte distants tavaliselt kasvab, mis kõrvaldab töötajate kvalifikatsiooni mitmesuguste rühmade suhtes töötasu võrdsustamise võimaluse.

Töötajaile, kelledele ei tasuta tariifikategooriate järgi, määratakse ameti-palgamäärad.

Tariifinormi järgi töötajale omistatud tariifikategooria alusel (tegelikult tehtud tööaja arvestusega) või palgamäära alusel arvutatud tasu suurust nimetatakse töötasuks tariifi järgi.

Tükitöötasu-süsteemis toimub töötasu arvestamine tükitöö hinde alusel toodanguühiku (tüki, tonni jne.) eest. Tükitöö hinde suurus määratakse vastava tariifikategooria normi suuruse jagamisega määratud töönormiga. Näiteks, tariifinormi suurus on 5 rbl. tunnis, töönorm 10 tk. tooteid tunnis; 5 rbl.: 10 = 50 kop.; 50 kop. on antud tooteliigi tükitöö hinne. Tükitöö hinne toodanguühiku kohta korrutatuna kogu väljatöötatud toodanguga on teenistus tükitöö hinde järgi.

Töötasumise süsteemid. Eristatakse järgmisi töötasumise põhisüsteeme: otsene tükitöötasu, progressiivne tükitöötasu, liht-ajatöötasu ja premiaal-ajatöötasu.

Otsese tükitöötasu süsteemi puhul toimub tasumine töö eest otseses sõltuvuses väljatöötatud toodangu kogusest ja toodanguühiku hindega ning hinne toodanguühiku kohta ei muutu määratud töönormi ületamise ulatusest.

Progressiivse tükitöötasu süsteemi juures töönormide ületamisel on üle normi toodetud toodanguühiku hinne seda kõrgem, mida suurem on normide ületamine. Tavaliselt määratakse protsendiliste lisade skaala toodanguühiku põhihindele, mis kasvavad progressiivselt vastavalt töönormide ületamisele. Kõrgendatud hinde alusel tasutakse reegli kohaselt ainult kõlvuline toodang, pealegi vaid üle määratud normi toodetud osa. Määratud töönormi ulatuses väljatöötatud toodang tasutakse hariliku (normaalse) tükitööhinde alusel.

Hinde suurus (otsese tükitöötasu ja progressiivse tükitöötasu puhul) määratakse vastava tariifikategooria tariifinormi jagamisega antud tööle määratud töönormidega.

Tükitöö tasusüsteemi alaliikideks on — individuaalne ja brigaadiline tükitöötasu. Individuaalse tükitöötasu puhul arvutatakse üksiku töölise teenistus vastavalt individuaalselt väljatöötatud kogusele. Brigaadilise tükitöötasu korral arvutatakse teenistus brigaadi poolt väljatöötatud koguse kohta tervikuna, brigaadile arvutatud teenistuse jaotamine aga toimub proportsionaalselt iga brigaadiliikme poolt tehtud tööajale ja vastavalt tema tariifikategooriale.

Liht-ajatöötasu süsteemi puhul tasutakse töötajale tariifinormi või palgamäära alusel tundide ja päevade järgi või kuu eest; seejuures ei määrata preemiaid töö kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete näitarvude eest.

Premiaal-ajatöötasu süsteemi puhul on ajatöölisele ette nähtud preemiad töö kvalitatiivsete näitarvude eest.

Töötasumise ühe või teise süsteemi levimise määra uuritakse kolmel viisil: tehtud inim-töötundide kokkuarvamise teel iga süsteemi järgi eraldi, ühe või teise süsteemi järgi tasutavate tööliste arvu kokkuarvamise teel harilikult aruandekuu esimese kuupäeva kohta ja lõpuks aruandekuul iga tasumisliigi järgi arvutatud töötasu summade osatähtsuse järgi.

Tööpäev. Tööpäeva pikkuse uurimisel eristatakse normaalpikkusega ja tegeliku pikkusega tööpäeva. Esimese all mõistetakse sellist tundide arvu, mille kestel töötaja on kohustatud töötama seaduse ja sisekorra reeglite kohaselt.

Tööpäeva tegeliku pikkuse all mõistetakse aega, mida töötaja tegelikult kulutab tööl olles, kaasa arvatud ületunnitööd ja vahetusaegse tööseisaku tunnid.

Tööpäeva tegelikku pikkust uuritakse igakuuselt kuu jooksul tööliste poolt tegelikult tehtud inim-töötundide kohta koostatud aruannete põhjal. Keskmist tegeliku tööpäeva pikkust arvutatakse tegelikult tehtud inim-töötundide arvu jagamisega tegelikult tehtud inim-tööpäevade arvuga.

Ületunnitööd. Ületunnitöödeks loetakse niisuguseid töid, mis on tehtud üle selle aja, mille kestel töötaja on kohustatud töötama vastavalt seadusele.

Töid ei loeta ületunnitöödeks, kui tööletuleku graafiku järgi määratud tööpäeva pikkus ületab normaalse tööpäeva pikkuse, kuid puhkepäevade arv on vastavalt suurendatud. Näiteks, graafiku järgi tööline töötab kaks päeva järjestikku 12 tundi päevas 8 tunni asemel ja kolmas päev on tal puhkepäev.

Ületunnitööde arvestust peetakse inim-töötundides, mis on tehtud üle normaalse tööpäeva pikkuse. Pühapäevadel ja puhkepäevadel tehtud töötunnid arvatakse täielikult ületunnitööde hulka.

Tööaja kasutamist uuritakse aruandekuu kohta tehtud tööpäevade ja tööle mitteilmumise päevade alusel, töölt puudumise põhjuste märkimisega. Tööaja kasutamist uuritakse üksikasjalikumalt tööstusettevõtetes, mis esitavad igakuuseid aruandeid järgmise tüüpkava kohaselt: 1) üldse töötatud inim-tööpäevi, 2) tööseisakuid inim-tööpäevades, 3) tööle mitteilmumisi põhjuste järgi: a) korralised puhkused, b) haiguspuhkused, c) sünnituspuhkused, d) riiklike kohustuste täitmisega seoses tööle mitteilmumised, e) töölt puudumised administratsiooni loal, f) töö-

luusid; 4) püha- ja puhkepäevad inim-tööpäevades. Vastavalt SKV instruktsioonile arvatakse tehtud inim-tööpäevade hulka: a) kõikide tööleilmunute inim-tööpäevade arv, kaasa arvatud tööseisaku tõttu osa päevast töötanute inim-tööpäevad, b) ajutiselt teistesse ettevõtetesse või töödele komandeeritud, kuid antud ettevõtte nimestikulisse koosseisu kuuluvate tööliste poolt tehtud inim-tööpäevade arv, c) põhitööalalt teistele tööaladele (tööseisaku või teistel põhjustel) üleviidud tööliste poolt tehtud inim-tööpäevade arv.

Töönädal on katkestatav või pidev. Katkestatavas nädalas on 1 päev, harilikult pühapäev, ühiseks puhkepäevaks ettevõtte või asutuse kõikidele töötajatele või töötajate enamusele. Mittekatkestatavas nädalas ühine puhkepäev puudub, kuid vastavalt kehtestatud graafikule iga päev on osal töölistest puhkepäev. Seejuures jääb tööaja bilanss kuu kestel samaks, nagu katkestatava töönädala puhulgi.

Töötajate jaotust tootmisnädala iseloomu järgi uurib statistika ainult tööstustööliste suhtes. Tööstusettevõtete aruannete alusel selgitatakse katkestatavas ja pidevas töönädalas töötavate tööliste arv.

Vahetuste koefitsient võimaldab otsustada, kui suures ulatuses on täidetud vahetused ja seega järelikult ka ligikaudselt seadistuse koormatuse määra üle. Statistika uurib vahetuste koefitsienti ainult tööstusettevõtete suhtes ja seda saadakse tehtud inim-tööpäevade kogusumma jagamise teel suurimas vahetuses tehtud inim-tööpäevade arvuga. Tavaliselt loetakse suurimaks vahetuseks esimest vahetust. Tehtud inim-tööpäevad arvatakse kokku vahetuste järgi põhitootmistsehhide ja abitsehhide kohta eraldi. Mida kõrgem on vahetuste koefitsient, seda enam on koormatud ettevõte ja järelikult seda suurem peab olema toodangu väljatöötamine.

Tööjõu voolavus on tööliskaadri püsimatus ettevõtteis, mis väljendub ühtede töötajate lahkumises ja vallandamises ja nende asemele teiste töölevõtmises.

Üldist, kuigi mitte täiesti täpset kujutlust tööjõu voolavuse kohta annab töölevõetute arvu ja samuti ka vallandatute arvu suhe (%) ööpäeva keskmise töötajate nimestikulise arvuga. Esimest neist näitarvudest tavaliselt nimetatakse t ö ö l e v õ t u k ä i b e k s, teist v a l l a n d a m i s k ä i b e k s.

Täpsema kujutluse tööjõu voolavuse kohta annavad käibe-

näitarvud, mis on arvutatud töötajate alarühmade kohta, näit. tööliste suhtes üksikute kutsete järgi.

Mõnikord arvutatakse voolavuse näitarvu töölevõtmist ja vallandamist iseloomustavatest arvudest väiksema suuruse protsendilise suhtena keskmise nimestikulise arvuga, näiteks:

	Keskmine nimestikuline tööliste arv	tööle-võetud	vallan-datud	voolavus
I juhtum	1000	40	30	3%
II juhtum	1000	20	50	2%

Statistika peab üksikasjaliselt uurima voolavuse põhjusi.

Töölise tööseisak on aeg, mil tööline määratud korra kohaselt pidi töötama, kuid tegelikult ei töötanud, kuigi viibis tööl. Töölise tööseisakuks ei loeta aega, mil tööline seoses töö seismajäämisega tema harilikul töökohal oli kasutatud teisel tööl.

Tööseisakud jagunevad täispäevasteks, mis kestavad kogu vahetuse (haruldane juhus meie tingimustes), ja jooksvateks tööseisakuteks, mis kestavad osa vahetusest. Esimesi arvestatakse inim-tööpäevades, teisi — inim-töötundides.

Tööluus on töötaja tööle mitteilmumine vabandatavate põhjusteta.

Tööluusikuks loetakse seesugust töötajat, kes ei tulnud üldse tööle või kes vabandatava põhjuseta hilines tööle üle 20 minuti, või kes vabandatava põhjuseta lahkus töölt üle 20 minuti enne töö lõppu. Samuti loetakse tööluusikuks sellist töötajat, kes vabandatava põhjuseta hilines tööle, lahkus enneaegselt lõunale, hilines lõunalt tagasitulekuga, enneaegselt lahkus töölt või logeles töö ajal, kui niisugused töödistsipliini rikkumised on sooritatud töötaja poolt kolm korda ühe kuu või neli korda kahe järgneva kuu jooksul.

Tööproduktiivsus on tööajaühiku kohta toodetud toodangu hulk. Tööajaühikuks võib võtta aasta, kuu, päev, tund jne. Seoses sellega võib rääkida ühe töölise keskmisest tööproduktiivsusest aastas, kuus, päevas, tunnis.

Tööproduktiivsuse näitarv võib olla naturaalne ja väärtuseline. Naturaalnäitarvu saab arvutada ainult neil juhtudel, kui toodang võimaldab ühismõõduga mõõtmist naturaalmõõtühikuis, mis tavaliselt esineb samaliigilise ja samakvaliteedilise toodangu väljalaskmisel. Erineva ja ühismõõduga mittemõõdetava toodangu väljalaskmisel tööproduktiivsuse näitarv arvutatakse toodangu kogusumma järgi väärtuselises väljenduses.

Rahvamajanduslikes plaanides ja aruandluses kasutatakse tööproduktiivsuse väärtuselise näitarvuna kogutoodangu keskmist väljatöötamist ühe töölise kohta 1926/27. a. püsivhindades.

Tööproduktiivsuse indeks on tööproduktiivsuse suhteline näitarv (%-des plaanist või eelnenud ajavahemikust).

Kuni 1943. a. maini arvutati meie tööstuses tööproduktiivsuse indeksit ühe töölise kohta kogutoodangu keskmise väljatöötamise näitarvu protsendilise suhtena analoogilise näitarvuga alusajavahemikus.

1943. a. maist alates arvutab SKV peale selle veel tööproduktiivsuse indeksit kui vaetud keskmist üksikute tehaste või samalaadsete tehastegruppide järgi arvutatud tööproduktiivsuse osalistest indeksitest. Vaetud keskmise indeksi arvutamistehnika on järgmine: 1) arvutatakse keskmine väljatöötamine ühe töölise kohta üksikute tehaste või samalaadsete tehastegruppide järgi aruande- ja alusajavahemikus; 2) aruandeajavahemiku väljatöötamine väljendatakse protsentides alusajavahemiku väljatöötamisest, mille tulemusena saadakse tööproduktiivsuse osalised indeksid; 3) osalised indeksid korrutatakse antud tehase (või antud tehasegrupi) tööliste arvuga aruandeajavahemikul; 4) saadud korrutised liidetakse; 5) summa jagatakse üksikute tehaste või tehasegruppide tööliste arvuga. Saadud tulemus ongi tööproduktiivsuse üldindeks.

Töönormide täitmise näitarv on tegelikult töödeldud toodangule kehtivate normide järgi vajaliku aja suhe selleks tööks tegelikult kulutatud ajaga. Näiteks, kui normi kohaselt antud töö teostamiseks oli ette nähtud kulutada 30 tundi, tööline aga teostas selle tegelikult 20 tunniga, siis normitäitmine on $\frac{30}{20} = 150\%$, s. t. norm ületati 50% võrra.

Normitäitmist võib arvutada kahel viisil:

a) Kalendriaja järgi. Lugejaks võetakse aeg, mis on vajalik vastavalt kehtivaile normidele kogu kõlbliku toodangu töötlemiseks, nimetajaks aga tegelikult kulutatud aeg ühes ajatööle kulutatud tundide arvuga.

Niimoodi arvutatud näitarv iseloomustab normide täitmise määra antud konkreetseis tingimustes, teisiti öeldes, tegelikku tööproduktiivsust võrreldes normatiivse tööproduktiivsusega.

b) Töötatud aja järgi. Lugejaks võetakse kogu kõlbliku toodangu ja mitte töölise süü tõttu tekkinud praagi tootmiseks vajalik aeg, nimetajaks aga puhas tööaeg.

See näitarv iseloomustab normitäitmise võimalikkust tootmishäirete puudumisel. Teisiti öeldes, see näitab normiga harjumise määra.

Töötasu säästu (ülekulutuse) näitarvud. Töötasu säästu (ülekulutuse) määramiseks, võrreldes plaaniga, on vajalik võrrelda tegelikku (aruande) töötasufondi plaanilise fondiga.

Võrdlemisel võib töötasu plaanilist fondi võtta kas sellisel kujul, millisena ta on fikseeritud kogutoodangu plaani 100% täitmise arvutuses, või parandusega kogutoodangu plaani tegeliku täitmise järgi. Tegeliku töötasufondi võrdlemise tulemust esialgse (ümberarvutamata) plaanilise fondiga nimetatakse töötasu absoluutse säästu (ülekulutuse) näitarvuks. Tegeliku töötasufondi võrdlemise tulemust vastavalt kogutoodangu plaani tegeliku täitmise kohaselt ümberarvestatud plaanilise fondiga nimetatakse suhtelise säästu (ülekulutuse) näitarvuks.

Töötasu säästu (ülekulutuse) näitarvude arvutamise näide:

Töötasu plaaniline fond	100 000
Kogutoodangu plaani täitmise protsent	95%
Töötasu tegelik fond	97 000
Kogutoodangu plaani tegelikule täitmisele vastavalt ümberarvutatud plaaniline fond	95 000
Töötasufondi absoluutne kokkuhoid	97 000—100 000 = — 3 000
Töötasufondi suhteline ülekulutus	97 000—95 000 = + 2 000

Sotsialistliku võistluse arvestus. Sotsialistlikust võistlusest osavõtjate arvestus on korraldatud kõige täiuslikumalt tööstuses, ehituses ja transpordis. Sotsialistlikust võistlusest osavõtjate arvestuse programm näeb ette järgmisi näitarvusid: kokku töötajaid, neist stahhaanovlasi, lööktöölisi. Nende näitarvude järgi võimaldavad arvestuse tulemused määrata stahhaanovlaste ja lööktööliste osatähtsust töötajate üldarvus üksikute tööharude järgi ja uurida stahhaanovliku liikumise arengut teatud ajavahemikus.

Ametiühingute statistika. Ametiühingute organisatsioonid, kõrvuti riikliku statistika statistiliste andmete laiaulatusliku kasutamisega, teostavad iseseisvalt uurimisi ametiühingulise tegevuse kohta, näiteks: 1) ametiühinguliste organisatsioonide ja ametiühinguliste organite võrgu, 2) ametiühingute liikmete arvu, 3) sotsialistliku võistluse, 4) leiutiste ja ratsionaliseerimisettepanekute, 5) ühingute kultuuritöö, 6) klubide töö ning 7) sotsiaalkindlustuse küsimuste alal.

Ametiühinguliste organisatsioonide ja

organite võrku arvestatakse üks kord aastas seisuga 1. X. Üksikute ametiühingute järgi saadakse andmeid vabariikide, kraide, oblastite, rajoonide ja linnade komiteede arvu ja ametiühinguliste allorganisatsioonide arvu kohta. Ametiühinguliste allorganisatsioonide arvust eraldatakse grupikomiteede, vabriku-tehaste komiteede, kohalike komiteede ja ametiühinguliste organisaatorite arv.

Ametiühingu liikmete arvulise koosseisu arvestust teostatakse neli korda aastas — 1. I, 1. IV, 1. VII, 1. X — eraldi iga ametiühingu järgi. Arvestatakse töötajate üldarvu, ametiühingute liikmete arvu ja neist ametiühingute liikmeid — õpilasi. Üks kord aastas, 1. jaanuariks, arvestatakse ametiühingute liikmete jaotust soo ja vanusegruppide järgi.

Leiutiste ja ratsionaliseerimisettepanekute arvestus on iga-aastane ja teostatakse 1. jaanuariks. Seejuures selgitatakse esitatud leiutiste ja ratsionaliseerimisettepanekute üldarvu, juurutatud leiutiste ja ettepanekute arvu, tagasilükatute arvu, aasta lõpuks järelejäänute, juurutamiseks vastuvõetud, otsustamise, töötlemise ja katsetamise staadiumis olevate ja mitteläbivaadatute arvu, juurutatud leiutiste ja ratsionaliseerimisettepanekute arvu, mis andsid säästu ja ting-kokkuhoiu summat.

Kultuuritöö arvestus. Koos ametiühingute liikmete arvestusega teostatakse vähekirjaoskajate ja kirjaoskamatute arvestust töötajate ja eraldi töötajate perekonnaliikmete seas, vähekirjaoskajate ja kirjaoskamatute hulgast õppijate arvu ja õpinguid lõpetanute arvu arvestust.

Klubitöö arvestus. Iga aasta 1. jaanuariks arvestatakse klubide arv, ringide arv ja ringides õppijate arv ringi liikide (ühiskondlik-poliitiline, riigikaitseline, kunstiline, draama, muusika ja teiste ringide) järgi eraldi täiskasvanute ja laste osas. Arvestatakse ka klubide massüritusi, s. o. korraldatud loengud, referaadid, vestluste arv teemade äramärkimisega, piduõhtud, kinoseansid, lavastused, ekskursioonid, jalutuskäigud linnalähedusse jt. arv. Arvestust teostatakse eraldi iga ametiühingu järgi.

Sotsiaalkindlustuse statistika. Sotsiaalkindlustuse tähtsaimad küsimused on: 1) ettevõtete ja asutuste poolt töötasufondist eraldatud summade arvestus; 2) riikliku sotsiaalkindlustuse vahendite kulutamise arvestus abirahade väljamaksmiseks ajutise töövõimetuse, raseduse ja sünnituse puhul; 3) ajutise töö-

võimetuse juhtude ja päevade arvu arvestus haigestumisliikide järgi; 4) tootmisega seoses olevate õnnetusjuhtude arvestus: arvestatakse töötajate üldarv, sellest töölisi, tootmisega seoses olevate õnnetusjuhtude arv, sellest töölistega jm.; tööga seotud õnnetusjuhtude arvestus, mis on lõppenud surmaga; 5) tööpensionäride arvestus, kes saavad pensioni ettevõtete ja asutuste kaudu; arvestatakse üldhaigustega ja kutsehaigustega tööinvaliidide arv invaliidsusgruppide järgi, vanaduspensionäride arv, teenistusvanuse invaliidide arv, toitjat kaotanud perekondade arv; 6) pioneeride suvelaagrite arvestus.

Koopereerunud käsitööliste statistika põhineb artellide aruandlusel. Aruandluses näidatakse kõikide artellis töötajate arv ja töötasu, eraldades palgatud töötajate arvu ja töötasu. Samuti eraldatakse aruandluses vahenditult artelli põhitegevuse alal töötajate arv ja töötasu ning sellest tööstuses tegelevaid töötajaid personali kategooriatesse jaotamisega. Peale selle näidatakse vahenditult tootmisalal tegutsevate töötajate kohta keskmine nimestikuline arv ja teenistus artelliharude ja tööndusalade järgi alajaotamisega töötajaiks ühistöökodades ja kodus. Artelli aruandlus näeb samuti ette ühistöökodade tööajabilansi näitarve inim-tööpäevades (tegelikult tehtud inim-tööpäevi, täispäevalisi tööseisakuid, tööle mitteilmumisi, arvestamata tööluuse; stahhaanovlaste ja lööktööliste arvu). Kogu artelli kohta arvutatakse näitarv tööluusi sooritanute ja omavoliliselt lahkunute isikute kohta. Eraldi näidatakse artelli liikmete koosseisu liikumist: a) artelli liikmete arv kvartali alguses, b) aruandekvartali jooksul vastuvõetud ja c) lahkunud, d) artelliliikmete arv kvartali lõpul ja sellest külas elunevaid.

Artelli liikmete nimestikulisse arvu kuuluvad: a) isikud, kes juhatuse poolt on artelli liikmeteks vastu võetud, olgu või esialgses korras (kuni kinnitamiseni üldkoosoleku poolt) ja kes tegelikult võtavad osa artelli tööst; b) isikud, kes tegelikult võtavad osa artelli tööst ja on andnud sooviavalduse artelli liikmeks astumiseks, kuid ei ole kinnitatud liikmeteks üldkoosoleku (või artelli juhatuse) poolt põhjusel, et nende töö kestab alla kuud; kuu jooksul liikmeks vastuvõtmise mittevormistamisel neid isikuid arvestatakse palgatud personalina; c) artelli liikmeks vastuvõetud isikud, kes ajutiselt ei töötanud, kui nende ajutine äraolek on kooskõlastatud artelli juhatusega.

Finantsstatistika.

Eelarve liigitus on eelarve tulude ja kulude jaotus jagudesse, peatükkidesse, paragrahvidesse ja punktidesse, andes nendele ühtlasi kindla nummeratsiooni. NSV Liidu ja vabariikide eelarvete tulude osas arvestatakse: jagudes — maksude ja tulude liigid, paragrahvides — ministeeriumid, punktides — asutuste, organisatsioonide ja ettevõtete liigid.

Kohalike eelarvete tulude osas arvestatakse: jagudes — ministeeriumid, töörahva saadikute nõukogude valitsused ja osakonnad, paragrahvides — tulude liigid, punktides — üksikud asutused, organisatsioonid ja ettevõtted.

Kõikide eelarvete kulude osas arvestatakse: jagudes — ministeeriumid, valitsused ja osakonnad, peatükkides — sotsiaal- ja kultuuriüritused ning summad kohaliku majanduse finantseerimiseks, paragrahvides — üksikute asutuste, organisatsioonide ja ettevõtete liigid ja üritused ning punktides — kulutuste elemendid ja liigid.

Liidu eelarve on liidulise tähtsusega riiklike tulude ja kulude loend.

Liidu eelarve koostatakse ja täidetakse nii tulude kui ka kulude osas NSVL Rahandusministeeriumi poolt ja kinnitatakse NSV Liidu Ülemnõukogu poolt.

Liidu eelarve on ühtse riigieelarve tähtsaim osa.

Vahendid, mis kogunevad Liidu eelarvesse, juhitakse põhiliselt riigikaitse, kogu rasketööstuse, transpordi (peale autotranspordi) ja muude liidulise alluvusega organisatsioonide finantseerimiseks, samuti ka laenude ja hoiuste kulude katmiseks.

Liidu eelarve tulude osa kujuneb sotsialistliku majanduse ja rahvastiku vahenditest, mis laekuvad maksudest, lõivudest, kasumitest eraldamistest, laenudest, sotsiaalkindlustuse maksetest ja muudest (tolli-, mündi-, metsa- jne.) tuludest.

Laekuvate vahendite kandmine Liidu eelarvesse teostatakse NSVL Rahandusministeeriumi poolt koostatud eelarveklassifikat-

siooni alusel, mis näeb ette vahendite jaotamise jagude, peatükkide, paragrahvide ja literate järgi, mis on iga majandusharu jaoks ette nähtud.

Liidu eelarve koostatakse Liidu ministeeriumide ja ametkondade eelarvete alusel ja kinnitatakse NSVL Ministrite Nõukogu poolt.

Vabariiklik eelarve on liiduvabariikide riiklike tulude ja kulude loend, mis koostatakse ja täidetakse nii tulude kui kulude osas vabariikide rahandusministeeriumide poolt ja kinnitatakse vabariikide ülemnõukogude poolt.

Vabariiklik eelarve on ühtse riigieelarve koosseisu osa. Vabariiklike eelarvete sissetulekute osa struktuur ja vahendite arvestamise kord on üldiselt analoogiline Liidu eelarvega; vahe on ainult selles, et vabariiklikes eelarvetes akumuleeruvad vahendid, mida kasutatakse vabariikliku tähtsusega majandite finantseerimiseks. Peale selle on nende eelarvete kasuks maksude ja lõivude maksnike arv mõnevõrra väiksem, kuna samal ajal on nendel lisatulude allikas sissetulekute näol Liidu eelarvest.

Vabariikide eelarved koostatakse vabariikliku alluvusega ametkondade ja organisatsioonide eelarvete alusel ja pärast vastavas korras kinnitamist liidetakse nad Liidu eelarvega.

Kohalik eelarve on autonoomsete vabariikide, oblastite, kraide, rajoonide (maakondade) ja külanõukogude (valdade) tulude ja kulude loend [1].

Kohalik eelarve koostatakse ja täidetakse nii tulude kui ka kulude osas kohalike rahandusorganite poolt: autonoomsete vabariikide rahandusministeeriumide, oblastite (kraide) rahandusosakondade, rajooni (maakonna) rahandusosakondade ja (valla-) külanõukogude poolt. Kohalik eelarve kinnitatakse autonoomsete vabariikide ülemnõukogude või töörahva saadikute nõukogude poolt.

Kohalikud eelarved, samuti kui Liidu ja vabariiklikud eelarved, kuuluvad ühtsesse riigieelarvesse.

Nende tulude osa koosneb järgmistest allikatest: 1) kohalike töörahva saadikute nõukogude käsutuses olevate varade ja ettevõtete tulud; 2) metsamajanduse tulud; 3) riigi maksud ja lõivud, mis arvatakse vahenditult kohalikku eelarvesse; 4) riigi maksudest ja muudest tuludest eraldatavad osad; 5) kohalikud maksud ja 6) mitmesugused kohalikud mittemaksulised tulud.

---

1 Eesti NSV-s on kohalikeks eelarveorganeiks maakonna- ja vallanõukogud. (Toim.)

Peale selle võivad tulude osas olla sissetulekud Liidu või vabariiklikest eelarvetest.

Kohalike eelarvete tulusid kasutatakse põhimiselt kohaliku tööstuse, põllumajanduse, metsa, teede ja kommunaalmajanduse arendamiseks, linnade heakorra tõstmiseks ja mitmesuguste kultuuri- ning sotsiaalürituste arendamiseks (haridus, tervishoid, sotsiaalkindlustus jne.).

Kohalike eelarvete täitmise arvestust teostatakse nagu Liidu ja vabariikide eelarvete puhul liigitatult jagudesse, peatükkidesse, paragrahvidesse ja punktidesse.

Eelarve puudujääk on kulude ülekaal tuludest. Eristatakse ettenähtavat ja ettenähtamatut puudujääki. Ettenähtav puudujääk tekib eelarve koostamisel, kui tulud ei kata kulusid, ettenähtamatu aga selgub alles pärast möödunud aasta eelarve täitmise arvete kokkuvõtmist.

Eelarve täitmine on eelarve tulude vastuvõtmine ja kuludeks ettenähtud summade väljamaksmine ja eelarve tulude ning kulude arvestus.

Põhiliseks organiks, kellele on pandud eelarvete kassaline täitmine, on Riigipank. Mõningatel juhtudel võib Riigipank tulude vastuvõtmiseks kaasa tõmmata kohalikke kommunaalpanku ning hoiukassasid eriliste kokkulepete alusel NSVL Rahandusministeeriumiga.

Riigieelarvete kassalisel täitmisel teostab Riigipank tulude ja kulude üksikasjalikku arvestust eelarve jagude, peatükkide, paragrahvide ja punktide järgi nii, nagu see on ette nähtud NSVL Rahandusministeeriumi eelarve klassifikatsioonis. Riigipank võtab vastu kõik summad, mis laekuvad eelarvesse, kas otse maksnikelt (majandusorganeilt ja füüsilistelt isikutelt) või postiasutuste ja hoiukassade kaudu. Kõik laekuvad tulud jaotatakse eelmainitud liigituse kohaselt jagude, peatükkide, paragrahvide ja punktide järgi Liidu, vabariiklike ja kohalike eelarvete vahel. Maksud, mis laekuvad mitmele eelarvele, jaotab Riigipank vastavate eelarvete vahel rahandusorganite juhendite kohaselt.

Eelarvelisi kulutusi teevad Riigipanga asutused ainult Rahandusministeeriumi organite korralduste alusel ja piirides krediidi avamise kohta ühele või teisele majandusorganisatsioonile (kulude eelarve) kapitalimahutuste finantseerimiseks, käibevahenditeks, sotsiaal- ja kultuurilisteks üritusteks, valitsemiskuludeks jne.

Liidu ja vabariikide eelarvetest tehakse kulusid sõltumata

eelarve kontode seisukorrast, kohalikest eelarvetest aga ainult eelarvete kontodel olevate vahendite piirides.

Liidu ja vabariikide eelarvete täitmise kohta esitab Riigipank NSVL Rahandusministeeriumile üksikasjaliku raamatupidamisearuande, mis vastab tulude ja kulude arvestusele. Statistiline aruandlus aga koosneb ainult viie päeva tagant saadetavatest teatmetest riigieelarve kontodel olevate summaliste jääkide kohta. Kohaliku eelarve kohta annavad Riigipanga asutused kohalikele rahandusorganeile kontodest väljakirjutisi.

Käibemaks on riiklike ja kooperatiivsete tööstus- ja kaubandusettevõtete peamine maksustamisviis ning esineb NSVL riigieelarve tuludeosa tähtsaima allikana.

Käibemaksuga maksustatakse omatoodetud või -varutud kaupade realiseerimine. Määratud maksustamiskorra kohaselt võetakse käibemaksu antud kaubalt ühekordselt.

Maksustamist teostavad ettevõtte asukoha rahandusorganid.

Käibemaksu normid määratakse seadusandlikus korras suuremal osal kaupadest protsendina väljamishinnast, mõningatel kaupadel aga rublades toodanguühikult.

Eelarvelised juurdehindlused on üks ühiskonnastatud majandite maksete liike riigieelarvesse. Eelarvelised juurdehindlused plaanitakse ühises summas käibemaksuga ja koos sellega moodustavad otsustava osa eelarve tuludest. Juurdehindlused laekuvad Liidu eelarvesse; vabariiklikud ning kohalikud eelarved saavad eraldisi nendest tulemitest.

Maarenti maksavad:

a) riiklike, ühistegelike ja ühiskondlike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide elamufondi all olevalt maalt — majavalitsused, kui aga need puuduvad, siis need ettevõtted, asutused ja organisatsioonid, kellele need ehitised kuuluvad;

b) teistelt maadelt — ettevõtted, asutused, organisatsioonid ja üksikisikud, kelle valduses on vastavad maa-alad.

Maarendi võtmiseks jagatakse kõik asulad klassidesse, vastavalt asula administratiivsele tähtsusele, elanike arvule, kaubanduse ja tööstuse arengule ja muudele majanduslikele tingimustele.

Ühtne riigilõiv on maks teenuste eest, mida osutab riik ja mida valitsusasutused võtavad sotsialistliku majanduse organeilt ja eraisikuilt.

Ühtset riigilõivu võetakse: a) tasuna riigiasutuste teenuste eest ja b) dokumentidelt.

Tollitulu koosneb maksudest ja lõivudest, mida võtavad tolliametid majanduslikelt organisatsioonidelt välismaalt sissetoodud kaupade pealt.

NSVL riiklikud laenud on riigieelarve vahendite suurendamiseks rahvastikult ja organisatsioonidelt rahasummade kaasamise vorm.

Laenud realiseeritakse obligatsioonide väljalaskmise teel, mida levitatakse rahvastiku, organisatsioonide ja ettevõtete seas.

Rahvastiku rahaliste vahendite mobiliseerimine tähendab rahvalt raha- ja krediidisüsteemi abil rahaliste vahendite kaasamist nende järgnevaks suunamiseks rahvamajandusse. Rahvastikult vahendite mobiliseerimine toimub kohustuslikus (maksud, üürid, kommunaalteenused) ja vabatahtlikus korras (hoiuste mahutamine hoiukassadesse ja pankadesse, laenud ja muud). Peamisteks rahandus- ja krediidiasutusteks, mis mobiliseerivad rahvastikult vahendeid on Rahandusministeerium ja selle kohalikud organid (maksude alal), hoiukassad (vabade hoiuste kaasamise alal) ja kommunaalpangad (üürimaksude ja kommunaalteenuste alal).

Riikliku sotsiaalkindlustuse summad kujunevad juurdearvestustest töötasudele seadusega määratud protsendimääral.

Nende ülesandeks on sotsiaalabi andmine töötajatele ajutise töövõime kaotuse, samuti ka invaliidsuse, vanaduse jne. puhul.

Nende summade käsutamine on pandud valitsuse poolt ametiühingute organisatsioonide, eriti nende organisatsioonide sotsiaalkindlustuse-osakondadele.

Riikliku sotsiaalkindlustuse summade kogumine ja kulutamine toimub Riigipanga süsteemi kaudu NSVL Riigipanga juhatuse ja Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu erilise kokkuleppe alusel.

Sotsiaalkindlustuse sissemaksed teostatakse organisatsioonide, ettevõtete ja asutuste poolt üheaegselt Riigipangast töötasumaksmiseks summade kättesaamisega.

Riikliku sotsiaalkindlustuse summad läbivad NSV Liidu riigieelarve, moodustades selle tuludeosas kaunis suure osise.

Finantseerimine on summade tagastamatu väljamine kapitaalehituseks ja käibevahendite suurendamiseks.

Finantseeritakse põhiliselt riiklikke organisatsioone; kooperatiivasutused ja kolhoosid saavad kapitaalseteks kulutusteks summasid enamasti pikaajaliste laenude näol.

Majanduse finantseerimine toimub eripankade (Tööstuspank,

Põllumajanduspank, Kaubanduspank ja Kommunaalpankade süsteem) kaudu eelarveliste assigneeringute ja majandi vahendite arvel.

Eripankade kaudu kapitaalehituste finantseerimine, samuti nende ehitustööde rahanduslik kontroll teostub korras, mis on ette nähtud NSV Liidu RKN 26. II 1938. a. määruses, ainult vastavalt kinnitatud tiitelnimestiku, eelarve ja tehnilise projekti olemasolul, hanketeel ehitamise korral aga veel ehitaja ja hankija vahel ehitustöö teostamise hankelepingu olemasolul.

Dotatsioon («juurdeannetis») on mõne organisatsiooni või asutuse poolt oma alluvale või ka mõnele teisele organisatsioonile summade andmine, mis sellel puudu jäävad tema majanduslike ülesannete täitmiseks. Dotatsioone antakse tavaliselt tagastamatult riigieelarve summadest.

Rahvastikule makstavad pensionid ja abirahad. Pensionid on summad, mida makstakse töötajaile sotsiaalkindlustuse korras vanaduse, ajutise või täieliku töövõimekaotuse, peamise perekonnatoitja surma jms. juhtudel. Abirahad on summad, mida makstakse töötajaile sotsiaalkindlustuse korras haiguse tõttu ajutise töövõimekaotuse ja töökatkestuse korral vigastuste tõttu, tervise-paranduseks, paljulastelistele emadele laste ülalpidamiseks jne.

Pensionide ja abirahade maksmine toimub põhiliselt Riigipanga süsteemi kaudu riigi sotsiaalkindlustuse, riikliku kindlustuse summade, riigieelarve ja ka majanduslike organisatsioonide erivahendite arvel.

Raha ringlus. Riigipanga käibekassast väljalastavad panga- ja kassatähed, samuti ka vahetusraha, lähevad majanduse ja rahvastiku mitmesuguste tarvete rahuldamiseks (kaupade ost ja müük, töötasu maksmine, tariifide, maksude ja teenuste tasumine jne.) ja tulevad pärast nende ülesannete sooritamist tagasi panga kassasse. Sellist raha ringkäiku nimetatakse raha ringluseks.

Raha ringlusega on tihedalt seotud ringluse korraldamine, mida teostab Riigipank krediidi- ja kassaplaani alusel raha ringlusest kõrvaldamise või ringlusse laskmise saldo järgi. Seejuures on Riigipanga põhiliseks ülesandeks võtta tarvitusele vajalikke abinõusid (krediteerimisega rahvamajandust mõjutada) raha kiiremaks ringlemiseks, et suuremate summade ringlusse laskmine toimuks tõelike majanduslike tarvete rahuldamiseks, mitte aga summade sadestumiste mõjul mitmesugustes rahvamajanduse kanalites ja rahva käes.

Emissioon. Valitsuse dekreediga 11. X 1922. a. anti NSVL Riigipangale õigus lasta ringlusse pangatähti, 1925. a. lõpul aga anti temale üle ka riigikassatähtede ringlusse laskmise operatsioonid. Seda panga- ja riigikassatähtede väljamist nimetataksegi emissiooniks.

Panga- ja riigikassatähtede teatud ajavahemikus ringlusse laskmise hulga üle otsustab valitsus.

Emissiooni-operatsioonide kohta koostab Riigipank bilansi, mille aktivas on andmed väljatud pangatähtede kindlustamise kohta, passivas aga pangatähed, mis on antud Riigipanga Juhatuse kassasse, ja kasutamata emissiooniõiguse jääk.

Panga- ja riigikassatähed muutuvad rahaks alles nende väljamise momendist panga käibekassasse, kust nad iga silmapilk võivad minna ringlusse. Panga- ja riigikassatähtede käibekassasse ülekandmiseni hoitakse neid nn. varu- (pangatähti) ja vahetusfondis (riigikassatähti ja metallraha), millised on loodud Riigipanga asutustes. Panga- ja riigikassatähtede üleandmine fondidest käibekassadesse võib toimuda ainult NSVL Riigipanga Juhatuse loal.

Panga ressursid. Majanduse finantseerimiseks, lühi- ja pikaajaliseks krediteerimiseks koguvad pangad vastavaid vahendeid. Selliste vahendite üldist summat nimetatakse pankade ressurssideks. Kuna pankade poolt summasid mahutatakse rahvamajandusse mitmesugusteks ülesanneteks ja mitmesuguste tähtaegade peale, siis ressursid evivad sihtiseloomu ja neid eristatakse majandusse mahutamise tähtaegade järgi. Nii esineb Riigipank lühiajalise krediidi ja emissiooni asutusena ja tema ressursid koosnevad põhiliselt emissioonist, klientide jooksvatest ja arveldusarvetest, kasumeist ja mitmesugustest muudest ajutiselt vabadest vahenditest, mis sadestuvad seal toimuvate operatsioonide tagajärjel. Eripankade ressursid koosnevad põhiliselt eelarvelistest assigneeringutest, tuludest eraldamistest, majanduslike organisatsioonide amortisatsioonimaksetest ja teistest erivahenditest, mis on ette nähtud majanduse tagastamatuks finantseerimiseks ja pikaajaliseks krediteerimiseks, samuti ka võrdlemisi väiksel määral klientide jooksvatest ja arveldusarvetest, tuludest ja muudest pankade vahenditest.

Krediteerimine on pankade poolt asutustele, organisatsioonidele ja ettevõtetele rahaliste vahendite andmine määratud ülesanneteks ja tähtaegadeks kaupade või materiaalsete väärtuste kindlustamisel.

Rahvamajanduse krediteerimine toimub NSVL Riigipanga ja

pikaajaliste mahutuste eripankade (Tööstuspank, Põllumajanduspank, Kaubanduspank ja Kommunaalpankade süsteem) kaudu.

Krediteeritavate objektide ja antud summade tähtaegade järgi jaotatakse majanduse krediteerimist lühiajaliseks ja pikaajaliseks.

Lühiajaline krediteerimine toimub valdavas osas Riigipanga kaudu, mis esineb NSVL rahvamajanduse ühtse krediidi- ja arvelduskeskusena ning vähemal määral kohalike kommunaalpankade (kommunaalmajanduse lühiajaliste krediidivajaduste alal) ja teiste eripankade kaudu (ehitusorganisatsioonide põhitegevuse lühiajaliseks krediteerimiseks).

Pikaajaline krediteerimine toimub täielikult pikaajalise krediidi eripankade kaudu.

Lühiajalise krediteerimise organisatsioonisüsteem on loodud põhimõtetel, mis on kehtestatud krediidi reformiga ja pärastiste täiendavate määrustega (KTK ja NSVL RKN määrus 30. I 1930. a., NSVL RKN määrus 14. I ja 20. III 1931. a. ja Töö ja Kaitse Nõukogu määrus 23. VII 1931. a.).

Otsese pangakrediidi puhul on põhiliseks arvestusdokumendiks arve-faktuur, s. o. dokument, milles väljenduvad ettevõtete ja organisatsioonide (hankija ja ostja) majanduslikud lepingu-vahekorrad.

Tähtsaimaks lühiajalise krediteerimise põhimõtteks on panga poolt antavate krediitide otstarbeline iseloom, s. o. panga ressursside suunamine kindlateks ülesanneteks, mis on ette nähtud pankade ja nende poolt krediteeritavate majandusorganite plaanis. Kõik panga krediidid peavad olema kustutatud tähtaegadel, mille üle lepiti kokku krediidi avamisel (krediidi tähtaegsus), mis aitab kaasa majandusorganite poolt õigeaegsele majandusplaani täitmisele ja on pankadel tähtsaks kontrollmeetodiks plaanitäitmise jälgimisel.

Riigipanga põhikirja järgi võib tema anda lühiajalist krediiti mitte kauemaks kui 9—12 kuuks, seepärast võivad lühiajalise krediteerimise objektideks olla vaid need tootmis- ja kaubakäibe protsessid, mis on seotud summade kiire ringivusega ja järelikult võimaldavad avatud krediitide õigeaegset tasumist. Selliste lühiajalise krediteerimise objektidena esinevad hooajalised kaupade ja materiaalsete väärtuste varud, tootmise hooajalised kulutused, materiaalsete väärtuste üleplaani kogunemine, lõpetamata toodang, hankijate ja ostjate vahelised arveldused (linnavahelise veostekäibe alal), hankijate poolt ostjatele kaupade lähetamise ja nende eest rahasaamise vaheaja laenud jms.

Majandite pikaajaline krediteerimine toimub eripankade

kaudu NSVL RKN 26. II 1938. a. määruse alusel, mis püstitas majanduse finantseerimise ja kapitaalsete kulutuste pikaajalise krediteerimise põhimõtted. Pikaajalise krediteerimise objektideks on pikaajalised majandusprotsessid, mis on ühenduses majandite põhivahendite loomisega, või muud kapitaalsed kulutused, hoonete ehitamine, rekonstrueerimine jm. Pikaajaliste krediitide tähtajad määratakse ühest aastast mitmekümne aastani.

Krediidi plaan on ressursside koondamise ja krediidi mahutamise plaan aastaks või kvartaliks, mis koostatakse nii Riigipanga kui ka eripankade poolt aasta ja kvartalite majandusplaanide alusel.

Krediidiplaanil on kaks poolt: tulemi (ressursside) ja minemi (krediidi mahutamise) pool. Üksikute krediidiplaani kirjete projekteerimine toimub kvartalis teostuvate muudatuste kohaselt (vahendite juurde- ja äravool). Riigipanga krediidi koondplaani saldo peegeldab raharingluse seisundi muutusi. Krediidi koondplaani koostamise materjalidena pankades esinevad ametkondade krediidinõudmised ja pankade eneste materjalid; kuid otsustava tähtsusega on ametkondade krediidinõudmised, kuivõrd need on kooskõlas ametkonna rahvamajandusliku plaani ülesannetega.

Panga kassakäive haarab sularaha laekumise ja väljamise (sularahas saadavad maksud ja kommunaalteenuste tasud, üürimaksud jne., väljamaksed töötasudeks, põllumajandussaaduste varumisteks jne.). Kassakäive vastandatakse panga operatsioonide üldisele käibele, kuhu kuulub vastuvõtmine ja väljamine nii sularahas kui ka ülekannete (memoriaalkäivete) kujul.

Normitavad käibevahendid koosnevad järgmistest materiaalsetest fondidest: toorainetest, põhi- ja abimaterjalidest, kütusest, lõpetamata toodangust, väheväärtuslikust ja ruttukuluvatest esemetest, kulutustest tuleva ajavahemiku arvel (tootmise osas), pooltooteist, ositi valmiva toodangu deebitoreist, valmistoodetest, varumis- ja kaubandusettevõtteile müüdavatest kaupadest — hulgi-, jae-, varustus-, turustuskaupadest, mõningatel juhtudel aga ka sularahast.

Normitavad käibevahendid, mida Riigipank krediteerib üle normi. Mõned ettevõtted on tootmise iseloomu tõttu sunnitud soetama plaanilisi hooajalisi varusid üle neile määratud materiaalsete väärtuste normatiivide. Selliste normatiive ületatavate hooajaliste tagavarade tasumiseks vajalikke vahendeid annab Riigipank lühiajaliste krediitide näol.

Tähtajalisi laene annavad pangad klientidele nendelt tähtaja-

liste võlakohustuste saamisel. Tähtajaline võlakohustus erineb vekslitüüpi dokumentidest; kohustused, mis selle alusel tekivad kliendi ja panga vahel, tulenevad laenulepingust, mille kohta käib võlakohustus. Tähtajalise võlakohustuse tähtsus seisneb täpses majandusorganite maksetähtaegade fikseerimises. Riigipanga bilansis toimub laenude raamatupidamisarvestus erilises bilansijaos (VII jagu «Lühiajalised laenu- ja arveldusoperatsioonid»), kusjuures igale ministeeriumile, temale alluvate ettevõtetele ja organisatsioonidele antud laenude jaoks on määratud eriline arve- (bilansi-) sümbol. Laenude statistiline arvestus toimub skeemi nr. 1 järgi (mis koostatakse iga kuu kohta), kusjuures iga ministeeriumi kohta näidatakse bilansiarve number, laenu liik ja sümboli number skeemis.

Kassa plaan (vt. kassakäive) on panga kassadesse sularahas laekumiste ja väljamaksmiste plaan.

Kassaplaan koostatakse sularahakäivete kohta, mis läbivad Riigipanga ja kommunaalpankade kassasid. Teistel eripankadel, kel puuduvad omad kassad, mahutatakse kõik kassakäibed Riigipanga kassakäivetesse.

Kassaplaani koostamisel arvestatakse asutuste, organisatsioonide ja ettevõtete sularahatarvidust (töötasude maksmiseks, põllusaaduste varumiseks ja muudeks otstarveteks) antud aja kestes, samuti nende poolt ettenähtavaid rahalise olemi sissemakse panka.

Ettenähtud korras kinnitatud kassaplaan on Riigipanga asutustele tulemi osas direktiiviks ettenähtud summas sularaha akumuleerimiseks, minemi osas aga piiriks panga kassast sularaha väljaandmisel.

Kassaplaani põhipunktideks on: tulemipoolel — kaubandusorganisatsioonide laekum, summade mobiliseering elanikelt ja muud laekumised sularahas ja minemipoolel — töötasu, põllumajandussaaduste varumine ja muud minemid sularahas.

Käibekassa on iga päev krediitasutuste (Riigipanga osakondade, kommunaalpankade, riigihoiukassade) kassadesse jääv piirmine sularaha olemimäär, mis on vajalik jooksvateks raha väljamaksmisteks. Käibekassade piirid (korralduse) määrab Riigipanga kontorite jaoks Riigipanga Juhatus, Riigipanga osakondade jaoks aga Riigipanga kontorid. Riigipanga asutused määravad omakorda kassapiirid (limiidid) sama linna teistele krediidilaenuasutustele.

Üle määratud kassalimiidi kogunevaid summasid on Riigipanga asutused kohustatud samal päeval üle kandma oma kõr-

gemalseisvale asutusele või tagavarafondi, teised krediidiasutused aga samas linnas asuvate Riigipanga filiaalidele.

Riigipanga filiaalide käibekassade täiendamine teostub tagavaradest või vahetusraha fondidest, kuid tingimata vaid (kontoreis) Riigipanga Juhatuse või (osakondades) kontorite loal. Krediidiasutuste käibekassasid täiendavad vastavad Riigipanga filiaalid sularaha väljaandmise teel.

Rentaablus iseloomustab ettevõtte tegevuse edukust, mis väljendub kasumi suuruses.

Kasum tööstuslikes ettevõtteis on valmistoodete, tööde või teenuste tegeliku (ilma käibemaksuta) väljamishinna või laekumi ülekaal omahinnast.

Kaubanduses tekib kasum kaupade müügist laekumi ja nende ostu- või varumismaksumuse vahest.

Kahjumid. K o g u k a h j u m tekib, kui tooteid, kaupu või teenuseid (ilma käibemaksuta) realiseeritakse odavamalt kui see maksab omale. P u h a s k a h j u m on ettevõtte tegevuse lõpptulemus, kui see väljendub osa vahendite kaotamises ettevõtte poolt. Puhaskahjumisse kuuluvad peale toodangu, kaupade või teenuste realiseerimise tulemuste ka kahjud ja kulutused, mis ettevõte on kandnud väljaspool tootmist või kauplemist (näiteks tegevuseta ettevõtete ülalpidamine, ettevõtte käivitamisajajärgu kulutused, tasutud viivised, trahvid, leppetrahvid, võlgade kustutamine jne.).

Hoiused riiklikes tööhoiukassades on säästusummad, mida töötajad hoiavad hoiukassades. Need hoiused on hoiukassade poolt mobiliseeritud rahvastiku vabad vahendid selleks, et neid võiks suunata sotsialistlikku ehitustöösse.

Hoiused on tähtajata, millistel puudub tagasinõudmise tähtaeg või mõni teine kasutamise eritingimus, tähtajalised, mis on antud hoiule kindla tähtajani, ja tingimustega hoiused, mille nimetus näitab, et need on antud hoiule teatud tingimustel (testamendijärgsed, täisealisuseni jne.), ja võidulaenuhoiused. Hoiustelt makstakse kehtestatud määral intresse (peale võidulaenuhoiuste).

Keskmine hoiusesuurus on keskmine summa ühe hoiustaja kohta teatud hoiukassas. Keskmise hoiusesuuruse arvutamiseks liidetakse kõik füüsiliste isikute hoiustesummad teatud päevaks ja saadud üldsumma jagatakse üldise hoiustajate arvuga. Keskmine suurus arvutatakse iga liiki (liht-, tähtajaliste, tingimustega) hoiuste kohta eraldi.

Hoiuste iive on summa, mille võrra kasvas hoiuste summa teatud ajavahemikul. Hoiuste iivet võib arvutada absoluutsetes summades ja ka protsentides hoiuste algsummast.

Hoiuste jäägid on hoiuste summad mingisuguseks kindlaks kuupäevaks, näiteks 1. V, 1. VI, 15. VI jne.

Osamid on kooperatiivide liikmete sissemaksed — sisseastumis- ja järjekordsed maksed; sisseastumismaksed täiendavad põhikirjafondi, järjekordsed maksed moodustavad tarbijate, tööndus-, invaliidide jt. kooperatiiv-organisatsioonide käibevahendite põhimise allika.

Riiklikku kindlustust teostab NSVL Rahandusministeeriumi Riikliku Kindlustuse valitsus.

Kindlustus on kahesugune: vabatahtlik ja kohustuslik. Vabatahtlik kindlustus on kahe poole leping, kellest üks, kindlustaja, võtab endale kohustuse määratletud juhtumi (kindlustusjuhtumi) saabumisel maksta teisele poolele, kindlustusvõtjale, kokkulepitud summa — kindlustuskorvuse.

Kindlustusvõtja on kohustatud pärast kindlustuslepingu sõlmimist tasuma regulaarselt kokkulepitud makseid — kindlustuspreemiat.

Vabatahtliku kindlustuse objektiks on: a) kariloomade ja põllumajanduskultuuride kindlustus, b) majapidamisvarade kindlustus, c) ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide varade kindlustus, d) teised varade kindlustuse liigid, e) elukindlustus, f) rannasõidu veoste ja -laevade kindlustus.

Kohustusliku kindlustuse puhul määratakse riigi poolt kindlustusnormid, vastavalt varanduse väärtusele ja riigi poolt määratud tingimustele, arvestamata kindlustusevõtja soove.

Kolhoosides kuuluvad kohuslikule kindlustusele: a) ehitised, inventar, seadistus, transpordivahendid, toodang, toorained ja materjalid; b) põllumajanduslike kultuuride külvid, puukoolid, marjaaiad, viinamarjaistandikud, c) kariloomad, d) kalalaevad.

Kodanike majapidamises kuulub kohuslikule kindlustusele neile isikliku omandi õiguse alusel kuuluv varandus: a) ehitised, b) kari, c) põllule külvatud põllumajanduslikud kultuurid.

Peale selle kuulub kohuslikule kindlustamisele: a) riiklik elamufond, b) reisijad.

Enesemaksustamist teostatakse antud asula kodanike koosolekute otsuste põhjal maa- ja suvituskohtades ning on elanike vabatahtliku osavõtu vormiks selle asula kultuuri- ja majandusehitustöö kuludest.

Rahvastiku- ja haldusstatistika.

Rahvastikustatistika andmete allikad. Rahvastikustatistika andmestiku aluseks on perioodiliselt korraldatavad loendused, ühekordsed arvestused, majapidamiste arvestusandmed külanõukogudes, samuti perekonnaseisuaktide jooksva registreerimise andmed (rahvastiku looduslik liikumine) ning elanike sisse- ja väljaregistreerimine aadresslehtedel (rahvastiku mehhaaniline liikumine ehk migratsioon).

Territoorium on maismaa- ja veteala riigi piirides, samuti oblasti (krai), rajooni (Eesti NSV-s maakonna, valla), linna jne. halduspiirides.

Territooriumi statistilis-majandusliku iseloomustuse põhielementideks on: pindala suurus (ruutkilomeetreis, ruutmiilides jne.), kõrgendike, jõgede ja järvede loend, haldusterritoriaalsete üksuste ja asustatud punktide nimestik. Riigi või oblasti territooriumi suuruse näitarve kasutatakse riikide või oblastite suuruse võrdlemiseks, teatava territooriumi rahvastiku arvu ja pindala vastastikuse suhte määratlemiseks, s. o. rahvastikutiheduse näitarvu saamiseks, kõlvikute osatähtsuse arvutamiseks kogu territooriumi suhtes jne.

Oblastite ja rajoonide territooriumid muutuvad haldusmajandusliku rajoonimise tagajärjel, mis nõuab nende haldusterritoriaalsete muudatuste süstemaatilist arvestust.

Statistilis-majanduslikke näitarve võetakse kokku ja rühmitatakse kindlate territooriumide piires, s. o. vabariikide, oblastite, rajoonide jne. territoriaalses lõikes.

Dünaamiliste statistilis-majanduslike näitarvude võrdlusel on tarvilik, et need näitarvud käiksid võrreldavate, s. o. samades halduspiirides olevate territooriumide kohta. Seoses oblastite ja rajoonide piiride muutmistega on võrreldavuse saavutamiseks tarvilik teostada enne näitarvude ümberarvutus ühe ja sama territooriumi kohta.

Rahvastiku tihedus. Rahvastiku keskmise tiheduse näitarv arvutatakse antud territooriumil eluneva rahvastiku arvu jagamisel vastava pindala suurusega, s. t. määratakse elanike arv 1 km² kohta.

Arvestades rahvastiku väga suurt tihedust linnades, võrreldes maa-asulatega, arvutatakse maarahvastiku tihedust eraldi maaterritooriumi suhtes (ilma linnaterritooriumita), kogu rahvastiku tihedust aga arvutatakse riigi või oblasti üldterritooriumi suhtes.

Kui riigi territooriumil esineb suuri siseveekogusid, siis nende pindalasid rahvastiku tiheduse arvutamisel ei arvestata.

Rahvastiku asundumine on rahvastiku territoriaalne paigutus. Rahvastiku territoriaalse paigutuse selgitamise allikaiks on asustatud kohtade nimekirjad. Tavaliselt on neis nimekirjades näidatud: asula tüüp (liik), nimetus, kaugus halduskeskusest, meeste ja naiste arv, mõnikord — loendusel kogutud materjali alusel — koolide, haiglate, tööstusettevõtete, sideasutuste jt. olemasolu.

Asulate nimekirjades sisalduvate andmete töötlemine võimaldab kindlaks määrata asunduse üldiseloomu, nimelt asulate keskmist suurust, nende jaotust suuruse järgi, tüüpe (linnatüüpi, maatüüpi), keskmist kaugust halduskeskusest, koole, haiglaid jne.

Asulate kandmine geograafilisele kaardile ühes nende suuruse märkimisega annab ülevaate asulate konkreetsest paiknemisest ja asundumise tüüpidest (asundumine veeteede ääres, merekaldail, mägi- ja metsarajoonides jne.; ülitihe asundumine tiheda asulatevõrguga; isoleeritud ja hajali asundumine jne.).

Rahvaloendused on rahvastiku arvu ja koostise kohta täpsete andmete saamise põhiallikaks. Rahvaloendused on massilised statistilised operatsioonid, millede materjalid võimaldavad kindlaks määrata mitte ainult teatava halduslik-territoriaalse üksuse piires eluneva rahvastiku arvu, vaid ka selle koostise soo, vanuse, kirjaoskuse, hariduse, rahvuse, ühiskondlike rühmade, tegevuse, kutseala jne. järgi. Kaasaegsete loenduste põhinõudeiks on loenduse üheaegne teostamine ja nimelised kirjed. Rahvaloenduse üheaegne teostamine ei tähenda seda, et (riigi) maa elanikud loendatakse kõik ühel ja samal ajal. Loendus võib kesta mitu päeva, kuid kõik kogutavad andmed kohaldatakse kindlale päevale ja tunnile (vt. loenduse «kriitiline moment»).

Nimelised kirjed saadakse sel teel, et kõik loenduse programmis nõutavad teatmed kantakse iga isiku kohta eraldi lehele või nimestiku eri veergu.

Loenduse teostamisel on tähtsaks küsimuseks, missugune rahvastiku-kategooria tuleb kindlaks määrata — faktiline (kohalolev) või harilik (kohalelav) rahvastik.

Loenduse kriitiline moment. Andmed rahvastiku arvu kohta rahvastikustatistikas kohaldatakse kindlale ajamomendile (päev, aga rahvaloendusel ka tund). Seda metodoloogilist nõuet silmas pidamata ei ole rahvastiku täpne arvestamine võimalik.

1939. a. rahvaloendusel on loenduslehe täitmise instruktsioonis antud järgmine juhend: «Loenduslehtedele kantakse igas ruumis kogu faktiline elanikkond seisuga kell 12 öösel 16/17. jaanuari vahel, ajutiselt kohalviibivad isikud kaasa arvatud.»

Tähendab, kuni kella 12 öösel 16. ja 17. jaanuari vahel 1939. a. sündinud lapsed kanti loenduslehtedele, kuna pärast kella 12 öösel sündinud ei kuulunud loendamisele; pärast kella 12 öösel 16. ja 17. jaanuari vahel surnud isikud kanti loenduslehtedele.

Faktiline rahvastik. Faktiliseks ehk kohalolevaks rahvastikuks loetakse rahvastik, mis teataval kuupäeval (loenduse päeval) elab antud kohas, olenemata sellest, kui kaua üks või teine isik kohal viibib, kas ta kavatseb seal edasi viibida või mitte, kas ta on arvestatud külanõukogu majandiraamatus, kas ta on sisse kirjutatud linnas või linnalises asulas.

Kui isik loenduse momendil viibib tegelikult asulas, siis kuulub ta sellega asula faktilisse rahvastikku.

Üleliidulisel rahvaloendusel 1939. a. oli loenduslehe täitmise juhendis öeldud:

«Faktilise rahvastiku hulka loetakse kõik, kes veetsid öö 16. ja 17. jaanuari vahel antud ruumis ja kõik selles ruumis elavad, kes sel ööl viibisid sama linna, asula või külanõukogu territooriumil, samuti kes olid tööl, olgugi väljaspool antud nõukogu territooriumi, või olid läinud kohtadesse, kus neid ei ole võimalik loendada.»

Vastavalt sellisele loenduse korraldamisjuhendile arvatakse faktilise rahvastiku hulka peale isikute, kes veetsid kriitilisel kuupäeval öö antud asulas, veel kõik öistes vahetustes töötajad, postil või valves viibijad, teenistuskohuste täitmisel olevad raudteelased, veetranspordi töötajad, lendurid, teelviibijad (autodel, vooridega, ratsa, jalgsi jne.), teatreis, klubides, restoranides, külas viibijad, puhkajad ühepäevastes puhkekodudes ja lapsed lasteaedades, -sõimedes, väljasõitjad linnaümbruse rongides, turulkäijad jne.

Harilik rahvastik. Hariliku ehk kohalelava rahvastiku hulka arvatakse loendusel kõik alatiselt teatavas kohas elavad isikud, olenemata sellest, kas loenduse momendil üks või teine isik oli kohal või mitte.

Tavaliselt määratakse hariliku rahvastiku arv loendusel arvestatud faktilise rahvastiku arvust ajutiselt kohalviibijaid maha arvates ja lisades saadud arvule juurde ajutiselt äraolevad isikud.

Ajutiselt kohalviibiv rahvastik. Ajutiselt kohalviibijate hulka arvatakse isikud, kes alatiselt elavad teises kohas, kuid loenduse kriitilisel momendil viibisid loendatava linna-, asula- või külanõukogu territooriumil.

Rahvaloendusel tehakse loenduslehtedel kõigi ajutiselt kohalviibijate kohta vastav märge.

Rahvastiku jooksval arvestusel külanõukogudes ajutiselt kohalviibijad kantakse NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt eriti kinnitatud nimekirjadesse ajutiselt kohalviibijate arvestamiseks (külanõukogude arvestusvorm nr. 4-a).

Äraolev rahvastik. Ajutiselt äraolijaiks arvatakse rahvaloendusel kõik isikud, kes tavaliselt elavad antud kohas, kuid loenduse kriitilisel momendil viibisid väljaspool linna-, asula- või külanõukogu piire.

1939. a. rahvaloendusel piirdus teatavast asukohast ajutiselt äraolemise aeg 6 kuuga.

1939. a. rahvaloenduse juhendis on öeldud, et «isikuid, kes on lahkunud alatiseks teise elukohta, Punaarmee ja Sõja-merelaevastiku ridades viibijaid, õpilasi, kes elavad õppekohas, samuti kõiki isikuid, kes on lahkunud rohkem kui kuus kuud enne loenduse päeva, loenduslehele endise elukoha järgi üldse ei kanta».

Rahvastiku sotsiaalne koosseis. Rahvastiku klassikuuluvuse uurimiseks oli Üleliidulisel rahvaloendusel 1939. a. loenduslehel nähtud ette küsimus, missugusesse ühiskondlikku rühma kuuluvaks küsitletav isik end peab.

1939. a. rahvaloenduse materjalide töötlemisel olid ette nähtud järgmised ühiskondlikud rühmad: töölised, teenistujad, kolhoosnikud, koopereerunud käsitöölised, üksiktalupojad, mittekoopereerunud käsitöölised, mittetöötajad.

Rahvastiku loodusliku liikumise statistika uurib sündimust, suremust, abiellumust ja abielulahutusi.

Algmaterjaliks nende nähtuste uurimisel on kirjed iga sünni-, surmajuhu, abiellumise ja abielulahutuse kohta vastavais perekonnaseisuaktide raamatuis.

Perekonnaseisuaktide registreerimine toimub: linnades — linna (rajooni) perekonnaseisuaktide büroode poolt, külades ja töölisasulais küla- (valla-) ja asulanõukogude sekretäride poolt.

Aktid kirjutatakse kahes eksemplaris. Akti teist eksemplari kasutatakse Statistika Keskvalitsuse organite poolt statistiliseks otstarbeks.

Sündimus. Rahvastiku sündimuse näitarvuks on aasta sündimuse koefitsient, s. o. aasta jooksul sündinute arv 1000 elaniku kohta sama aasta rahvastiku keskmise arvu alusel. Sündimuse koefitsiendi valem on $\frac{N \times 1000}{P}$, kus N on elussündinute arv aastas, P — aasta keskmine rahvastiku arv.

Surnult-sündinud. Surnult-sündinud registreeritakse sünniaktides.

Tervishoiu Rahvakomissariaadi 1. VII 1939. a. määruse nr. 10 «Vastsündinu kandmisküpsuse määramisest» kohaselt arvatakse surnult-sündinuks «pärast 28-nädalast rasedust sündinu, kes kordagi ei hinganud».

Suremus. Rahvastiku suremuse põhinäitarvuks on aasta suremuse koefitsient, s. o. aasta jooksul surnute arv 1000 elaniku kohta sama aasta keskmise rahvastiku arvu alusel.

Koefitsiendi valem on $\frac{D \times 1000}{P}$, kus D on aasta jooksul surnute arv, P — aasta keskmine rahvastiku arv.

Laste suremus. Laste suremuse all mõistetakse tavaliselt imikute (alla 1 aasta vanuste) suremust. Alla ühe aasta vanuste laste suremuse mõõduks on alla ühe aasta vanuses surnud laste arvu suhe sündinute arvuga. Imikute suremuse koefitsiendi valem 1000 sündinu kohta on $\frac{D \times 1000}{N}$, kus D on esimesel eluaastal surnud laste arv, N — sündinute arv.

Laste suremuskoefitsiendi arvutamiseks kasutatakse sageli sündinute arvu samal kalendriaastal, mille kohta arvutatakse suremuse koefitsienti. Kuid selline laste suremuskoefitsiendi arvutamisviis ei ole täpne, sest mitte kõik lapsed, kes teataval kalendriaastal surid alla 1 aasta vanust, ei sündinud samal aastal; teatav osa neist on sündinud eelmisel aastal.

Sellest järgneb, et koefitsiendi arvutamisel on õigem võtta ka sündinute arv kahe aasta andmeil aja selles vahekorras, milles surnud jagunevad sünniaastate järgi. Kui näiteks alla 1 aasta vanuste surnute arvust on 60% sündinud sel aastal, mille kohta arvutatakse suremuskoefitsient, ja 40% on sündinud eelmisel aastal, siis sellele vastav sündinute arv, mille alusel arvutatakse imikute suremuskoefitsient, arvutatakse valemi abil

$$\frac{N_1 \times 60}{100} + \frac{N_2 \times 40}{100},$$

kus N_1 on samal aastal sündinute arv ja N_2 — eelmisel aastal sündinute arv.

Seega imikute täpsema suremuskoefitsiendi saamiseks on vajalik surnud imikute jaotus sünniaastate järgi, milleks peab registreeritama surnud laste sünniaeg.

Rahvastiku looduslik iive määratakse sündinute ja surnute arvu kõrvutamisel nende arvude vahena.

Loodusliku iibe näitarv (koefitsient) arvutatakse valemi abil $\frac{(N-D) \times 1000}{P}$, kus N on sündinute arv, D — surnute arv, P — aasta keskmine rahvastiku arv.

Surmapõhjuste registreerimine toimub Perekonnaseisuaktide organeis üheaegselt surmaakti koostamisega. Kehtiva juhendi kohaselt kirjutatakse surmapõhjus surmaaktil arsti poolt väljaantud surmatunnistuse põhjal. Arstlikke surmatunnistusi antakse välja raviasutuste ja arstide poolt, kes surnut ravisid. Reeglikohaselt on arstliku registreerimisega kindlustatud kõik linnad ja rida maa-asulaid. Maa-asulais, kus ei ole arsti, surmapõhjus, samuti ka surmaakt registreeritakse surma akti tõendavate kahe tunnistaja ütluse järgi.

Suremustabelid on näitarvude süsteem, mis iseloomustab rahvastiku suremust vanuse järgi.

Suremustabelite koostamiseks kasutatakse rahvaloenduse andmeid rahvastiku jaotuse kohta vanuserühmadesse ja andmeid sündinute ning surnute arvu kohta loendust piiravail aastail.

Abiellumus. Abielude registreerimist NSV Liidus teostavad NSVL Siseministeeriumi perekonnaseisuaktide osakonnad abieluaktide raamatuis. Abiellumuse näitarv (koefitsient) arvutatakse abielude arvu suhtena 1000 elaniku kohta. Peale abiellumuse

üldkoefitsiendi evib abiellujate vanusliku koostise uurimine suurt demograafilist tähtsust.

Lahutused. Lahutuste sageduse näitarv saadakse, arvutades lahutuste üldarvu rahvastiku üldarvu 1000 või 10 000 kohta.

Lahutuste sagedust mõõdetakse ka lahutuste arvu suhendamisega abielupaaride arvuga, kuid selle näitarvu arvutamine on võimalik ainult loendusaastail.

Rahvastiku iive. Rahvastiku arv muutub aja jooksul pidevalt sündimuse ja suremuse arvel; teatava territooriumi (riigi, oblasti, rajooni, maakonna, valla, asustatud punkti) rahvastiku arv aga muutub peale selle veel elanike liiklemise arvel (sissesõit ja väljasõit).

Sündinute arvu ülekaal surnute arvust ühelt poolt ja sissesõitnute (saabunute) ning väljasõitnute (lahkunute) arvu vahe teiselt poolt määravad kogusummas rahvastiku üldiibe suuruse.

Teatava aja (aasta, kuu) jooksul esineva rahvastiku iibe näitarvuks on üldiibe absoluutarv suhe keskmise rahvastikuarvuga samal ajavahemikul, korrutatud 100-ga (rahvastiku iibe protsent) või 1000-ga (rahvastiku iibe koefitsient).

Peale üldiibe leiavad demograafias laialdast kasutamist üldiibe üksikud komponendid, nn. rahvastiku looduslik iive, s. o. teatavas ajavahemikus (tavaliselt aastas) sündinute arvu ülekaal surnute arvust, ja rahvastiku mehhaaniline iive, s. o. vahe aasta (kuu) jooksul teatavale territooriumile saabunute ja sellelt territooriumilt lahkunute arvu vahel.

Näitarvudeks, mis määravad loodusliku ja mehhaanilise iibe suhtelise suuruse, on üldiibe koefitsiendile analoogiliselt arvutatud koefitsiendid.

Rahvastiku reproduktsioon. Rahvastiku reproduktsiooni näitarvudeks on andmed sündimuse, suremuse ja loodusliku iibe kohta. Reproduktsiooni iseloom on tingitud rahvastikuseadusest, mis on omane ühele või teisele tootmisviisile.

Reproduktsiooni koefitsient. Sündimuse, suremuse ja loodusliku iibe üldkoefitsiendid, peegeldades faktilist olukorda teataval aastal, ei iseloomusta siiski uuritava rahvastikukogumi reproduktsiooni üldiseloomu. Sündimuse ülekaal suremusest ei ütle veel, kas on tegemist nii-öelda suurenenud reproduktsiooniga, mis kindlustab rahvastiku kasvu tulevikus, või et sellist suurenenud reproduktsiooni ei esine ja asi seisneb selles, et nii sündimus- kui ka suremuskoefitsiendile avaldab mõju rahvastiku vanuslik struktuur. Näiteks muude võrdsete tingimuste

juures madal laste arv rahvastiku koostises tingib suremuse üldkoefitsiendi alanemise ja vastupidi. Teiselt poolt 15—49-aastaste sünnitamisealiste naiste suure osatähtsuse olemasolu on suurenenud sündimuse teguriks. Selle rühma alanenud osatähtsus põhjustab sündinute madala arvu.

Vanusliku struktuuri iseärasused, mis rahvastiku iibe suurust käesoleval momendil mõjutavad soodsalt, võivad aastate möödudes, seoses sellega, et rahvastiku vanuslik struktuur aja jooksul muutub, põhjustada rahvastiku reproduktsiooni suhtes ebasoodsaid tulemusi.

Üheks mõõduks, mis määrab reproduktsiooni iseloomu, on nn. puhta reproduktsiooni koefitsient, mille on esitanud Böckh ja hiljem viimistlenud Kuczynski. Selle näitarvu eesmärgiks on määratleda, kui suurel määral käesoleval ajal sündiv põlvkond tulevikus reprodutseerib endale järeltulijaid. «Puhta reproduktsiooni» koefitsient näitab, kui suure arvu tütarlapsi jätab kord endale järeltulijaiks iga tuhat praeguses põlvkonnas sündinud ema.

Kui iga tuhande ema kohta oleks järeltulijaid tuhat tütarlast (arvestades, et osa neist paratamatult sureb enne 50 eluaastat), siis puhta reproduktsiooni koefitsient võrduks 1-ga. See tähendaks, et rahvastiku arv jääks tulevikus muutumatuks.

Kui koefitsient on ühest suurem, siis tähendab see, et maa rahvastik käesoleval momendil on suurenenud reproduktsioonivõime seisukorras, mis kindlustab rahvastiku arvu kasvu tulevikus. Ühest väiksem koefitsient näitab, et sündiv põlvkond jätab endast järele väiksema arvu järgmise põlvkonna inimesi, millest tulevikus järgneb rahvastiku kahanemine.

Selle koefitsiendi arvutamismeetodeid käsitletakse üksikasjalisemalt demograafia erikursustes. Tuleb tähendada, et rahvastiku reproduktsiooni statistilise uurimise meetodid ei ole veel küllaldaselt läbi töötatud.

Stabiilne rahvastik. Stabiilse rahvastikuna mõistetakse sellist rahvastikku, mille kasvu- (või kahanemis-) tempo püsib muutumatuna, tähendab rahvaarv kasvab või kahaneb geomeetrilises progressioonis. Tegelikult rahvastiku muutumatuid kasvutempoid ei ole. Stabiilse rahvastiku hüpoteesi kasutatakse rahvastiku reproduktsiooniküsimuste uurimisel, samuti ka rahvaarvu ligikaudseks arvutamiseks rahvaloenduse vaheaegsel perioodil, kui konkreetsed andmed rahvaarvu jooksva muutumise kohta puuduvad.

Statsionaarne rahvastik. Statsionaarse (liikumatu) rahvas-

tikuna mõistetakse rahvastikku «muutumatu sündimuse tihedusega», muutumatu suremuse järjestusega ning ilma immigratsiooni ja emigratsioonita. «Muutumatu sündimuse tihedus» tähendab seda, et võrdse kestusega ajavahemikule langeb alati võrdne arv sünde; suremuse muutumatu järjestusena mõistetakse seda, et mistahes ajavahemikul sündinute hulgast elab teatava vanuseni üks ja sama protsent. Neis tingimustes on rahvaarv igas vanuses, järelikult ka rahvastiku üldarv igal ajal ühesugune.

Rahvastiku mehhaanilise liikumise statistika. Rahvastiku mehhaanilise liikumisena laiemas mõttes mõistetakse elanike iga võimalikku ühest kohast teise liiklemist, liiklemise iseloomust (alatiseks või ajutiseks elamaasumine, korduv) ja motiividest (töö, õppimine, ravimine jne.) olenemata.

Rahvastiku mehhaaniline liikumine hõlmab ümberasumist siseriigis — põllumajanduslikku, tööstuslikku, tööonduslikku jne., ümberasumist maalt linna ja vastupidi, linnast linna, külast külla, korduvat (igapäevast või perioodilist) liiklemist linnaäärsetest, eeslinnadest või linnaümbruse küladest kesklinna osadesse, maalt turgudele jne.

Rahvastiku mehhaanilise liikumise arvestamine piirdub kitsama ühest kohast teise liiklemisega; see arvestus on seotud passisüsteemi levikuga ja hõlmab kõiki linnalisi asulaid, kõiki rajoonikeskusi maal ja passikohustusega maaelanike piirkondi.

Rahvastiku mehhaanilise liikumise arvestamise põhiallikaks on aadresslehtede rebitavad talongid, mis koostatakse järgmiste liiklevate (saabuvate ja lahkuvate) elanikerühmade kohta, a) kõigi alatiseks elamaasumiseks sisse- ja väljasõitjate kohta, b) kõigi evakueeritute, samuti kõigi hiljem evakuatsioonist tagasipöördujate kohta; c) kõigi tööle sisse- ja väljasõitjate kohta; olenemata töö tähtajast ja iseloomust (alatine, hooajaline jne.); d) õpinguile (peale lühiajalisile, kuni 1½ kuud kestvaile kursustele) sõitjate kohta; e) kõigi kestvale (üle 1½ kuu) komandeeringule saabujate ja sellelt naasjate kohta; f) kõigi eelmistes punktides nimetatud isikute perekonnaliikmete kohta, kes saabuvad ja lahkuvad kooselamiseks.

Seega ülalpool loetlemata rühmade rahvastik, mida registreeritakse aadresslehtedel ilma rebitavate talongideta, ei kuulu mehhaanilise liikumise arvestusse.

Neisse rühmadesse arvatakse järgmised saabujate ja lahkujate kategooriad: saabujad suvituskohtadesse, puhkekodudesse, sanatooriumidesse, järjekorralisele puhkusele, haiguse tõttu, koolivaheajaks, ekskursantidena, turistidena, teenistuslikule koman-

deeringule (kuni 1½ kuud), lühiajalisile (kuni 1½ kuud kestvaile) kursustele, nõupidamistele, kongressidele ja konverentsidele, elukohamuutjad samas asulas, samuti elanike regulaarne (igapäevane ja perioodiline) liiklemine.

Migratsioon on elanike liiklemine ühe riigi piires (sisemigratsioon) või ühest riigist teise (rahvusvaheline — välismigratsioon).

Immigratsioon on sisseränd, teiste maade või sama maa teiste rajoonide elanike sissesõit maale või rajooni alatiseks või pikaajaliseks elamiseks, samuti ka elanike ajutine asumine antud maale teenistuse otstarbeks (näit. hooajaline põllumajanduslik immigratsioon).

Emigratsioon on väljaränd, väljasõit teisele maale alatiseks või pikaajaliseks elamiseks, aga samuti ka ajutine ümberasumine teenistuse otstarbel (hooajaline emigratsioon).

Haldusstatistika. Haldus-majandusliku rajoonimise, halduslik-territoriaalsete vormide ümberkujundamise, uute halduslike jaotuste loomise ning uute linnade ja asulate tekkimise tulemusena muutub vabariikide, oblastite, kraide, rajoonide (maakondade), külade (valdade), linnade ja külanõukogude territoriaalne koostis ning muutuvad nende halduslikud piirid.

Halduslik-territoriaalsete üksuste arvu, eriti aga kõigi halduslik-territoriaalsete muudatuste statistika arvestusharu nimetatakse haldusstatistikaks.

Halduslik-territoriaalsete muudatuste jooksev arvestus on eriti vajalik majanduslikule statistikale, mis uurib tootmismajanduslikke näitarve halduslik-territoriaalsete üksuste lõikes.

Dünaamiliste näitarvude võrreldavuse eesmärgil on tarvilik, et võrreldavad andmed oleksid kohaldatud ühele ja samale territooriumile.

Muudatused vabariikide, oblastite ja rajoonide territoriaalses koostises tingivad statistiliste andmete ümberarvutamist.

Selliste ümberarvutuste aluseks on haldusstatistika materjalid.

Halduslik-territoriaalsete muudatuste kohta käivate määruste süstematiseerimine, seadusandliku ja kartograafilise materjali töötlemine, üleantavate territooriumiosade pindala suuruse kohta käivate andmete ümberarvutamine ja neil territooriumel elava rahvastiku ümberarvutamine kuulub haldusstatistika tööde hulka.

Pindala suuruse ja elanike arvu ümberarvutamise töö alusel

määratud koefitsiendid on materjaliks majanduslike näitarvude ümberarvutamisel.

Maakohtade linnalisteks muutmise, uute töölisasulate ja linnade moodustamise ning linnapiiride muutmise arvestamine annab aluse linna- ja maarahvastiku arvu ümberarvutamiseks.

Halduslik-territoriaalse jaotuste jooksva muutumise arvestuse alusel koostatakse teatmikud halduslikust jaotusest, samuti rajoonide, linnade, töölisasulate nimestikud vabariikide, kraide ja oblastite järgi ühes andmetega pindalade suurusest, külanõukogude arvust, asustatud punktidest ja elanike arvust.

Linnaline asula. Linnaliste asulate hulka kuuluvad asustatud punktid, mis on vabariikide valitsuste seadusandlike aktidega kinnitatud linnadena, töölisasulatena ja linnatüüpi asulatena.

Liiduvabariikide valitsuste otsustega on arvatud linnaliste asulate hulka peale linnade veel palju territooriumilt ja rahvastikuarvult väikseid asustatud punkte, millede rahvastik oma enamuses ei tegele põllumajandusega. Sellised on tehaste asulad, raudteejaamade asulad, kuurortasulad jne.

Linnalisi asulaid valitsevad oma asula või linna tööliste saadikute nõukogud.

Linn. Linnaks peetakse territoriaalselt eraldatud asulat, mis valitsuse seadusandliku aktiga on linnaks kinnitatud.

Linnu valitsevad tööliste saadikute nõukogud. Halduslikult on need allutatud kas rajooni (Eesti NSV-s maakonna) täitevkomiteedele või on eraldatud iseseisvaiks halduslik-majanduslikeks üksusteks, alluvusega oblasti täitevkomiteele või vabariigi ministrite nõukogule.

Majanduslikult on linna kõige iseloomulikumaks tunnuseks see, et linna on koondunud suur kogum rahvastikku ning rahvastiku koostises on ülekaalus need isikud, kelle peamiseks tööalaks ei ole põllumajandus.

Linna kui tervikut, kui selle territooriumile koondatud tootmisjõudude kogumit uuritakse linnade pasporteerimise teel.

Linna passi sisukorra moodustavad: üldandmed linnast, territoorium, rahvastik, töö, tööstus, elamufond, transport ja side, sanitaar-tehnilised ettevõtted, sanitaar-hügieenilised ettevõtted, võõrastemajad, linna väline heakord, kultuur, tervishoid, kehakultuur, kaubakäive, linna eelarve ja ehitustegevus.

Seadusandlus: «Linna- ja maa-asulate põhimäärus» VKTK ja VNFSV RKN määrus 15. septembrist 1924. a. (VSKK nr. 75, ptk. 726). «Linnanõukogude määrus» (VSKK 1933. a., nr. 29, art. 103).

Töölisasulad on asustatud punktid, millede täisealise rahvastiku arv ei ole väiksem kui 400 isikut tingimusel, et rahvastiku enamuse (arvult mitte alla 65%) ülalpidamise põhiallikaks on töötasu.

Külade muutmine töölisasulaiks kinnitatakse liiduvabariikide ülemnõukogude presiidiumide seadlustega.

Töölisasulais moodustatakse asulanõukogud, mis töötavad «Linnanõukogude määruse» alusel.

Töölisasulate nõukogud alluvad enamuses rajooni töötava rahva saadikute nõukogule. On aga olemas teatav arv töölisasulaid, millede nõukogud alluvad vahetult vastava oblasti töötava rahva saadikute nõukogule.

Vastavalt tööstuse kasvule, kommunaalmajanduse ja linnalise heakorra elementide arengule muudetakse töölisasulad seadusandlikus korras linnadeks.

Statistilistes operatsioonides rahvastiku jaotuse puhul linna ja maa vahel arvatakse töölisasulate rahvastik linnarahvastiku liiki.

Seadusandlus: «Töölisasulate põhimäärus». VNFSV Kesktäitevkomitee otsus 27. septembrist 1926. a.

Külanõukogud võivad oma territoriaalse koostise poolest olla ühekülalised, kahekülalised või mitmekülalised, täh. nad koosnevad ühest, kahest või mitmest asustatud punktist.

Küla tööliste saadikute nõukogude täitevkomiteed alluvad rajooni (Eesti NSV-s vallanõukogude) tööliste saadikute nõukogude täitevkomiteele. Esineb väike arv külanõukogusid, mis asetsevad suurte tööstuslinnade läheduses ja alluvad vastava linna nõukogu täitevkomiteele.

Rahvastik kõigi külanõukogude territooriumel, olenemata külanõukogude alluvusest, kuulub maarahvastiku liiki.

Kuurortasulad on asustatud punktid, milledel on ravinduslik tähtsus, kusjuures neisse asulaisse ravimisele ja puhkusele sõitvate isikute arv peab iga aasta moodustama vähemalt 50% asula alatisest rahvastikust.

Kuurortasulais moodustatakse asulanõukogud, mis töötavad «Linnanõukogude määruse» alusel.

Statistilistes operatsioonides rahvastiku jaotamise puhul linna ja maa vahel kuulub kuurortasulate rahvastik linnarahvastiku hulka.

Seadusandlus: «Kuurortasulaist», VKTK ja VNFSV RKN määrus 6. juunist 1927. a. (VSKK nr. 56, art. 384).

Suvitusasulad on asustatud punktid, millede põhiülesandeks on linnade teenindamine sanatoorsete punktidena või ravipuhkuse kohtadena, kui seejuures põllumajandus on täisealise rahvastiku põhitööalaks mitte enam kui 25%-le.

Suvitusasulais moodustatakse asulanõukogud, mis tegutsevad «Külanõukogude määruse» alusel.

Statistilistes operatsioonides arvestatakse suvitusasulate rahvastikku maarahvastikuna.

Seadusandlus: «Suvitusasulaist», VKTK ja VNFSV RKN otsus 14. juulist 1927. a. (VSKK 1928. a., nr. 8, art. 70).

Eesti NSV halduslik-territoriaalne jaotus. Ajalooliselt tingituna Eesti NSV halduslik jaotus erineb eelkäsiteldust ja seda tuleb silmas pidada käsiraamatus antud seletuste puhul. ENSV konstitutsiooni kohaselt (V ptk.) ja ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadluste (ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlused töölis-, linnatüüpi ja kuurortalevite nimetamise kohta 13. sept. 1945. a. ja 29. dets. 1945. a. ENSV Teatajas, 1945. a., nr. 32, art. 495 ja 1946. a. nr. 4, art. 29) kohaselt kohalik haldussüsteem koosneb järgmistest jaotustest: maakonnad, linnad — vabariikliku ja maakondliku alluvusega, töölisalevid, linnatüüpi alevid, kuurortalevid, vallad ja külakonnad. Viimaste nõukogud alluvad vahetult valla töörahva saadikute nõukogudele ja töötavad eri põhimääruse järgi (ENSV Teataja, 1945. a., nr. 24, art. 357). Teised haldusjaotused töötavad konstitutsiooni sätete alusel vastavate NSV Liidus kehtivate seadussätete rakendamisega. Seejuures praktiliselt käsiraamatut kasutades võib lugeda maakonda vastavaks rajoonile. (Toim.)

Linnade ja töölisasulate territoriaalne koostis. Suurem osa Nõukogude Liidu linnadest ja töölisasulaist koosneb mitmest asustatud punktist: linna põhimassiivist ja eraldi asetsevaist asustatud kohtadest, milliseid haldab ühine linna- või asulanõukogu.

1939. a. rahvaloendusel arvati teatava linna või töölisasula rahvastiku hulka nii linnapõhimassiivi kui ka kõigi nende asustatud punktide rahvastik, mida üldine linnanõukogu haldab. Esineb teatav arv suuri linnu, kus linnanõukogule allub mõni külanõukogu. Sel juhul nende külanõukogude rahvastikku ei arvata mitte linna-, vaid maarahvastiku hulka.

Linnade halduslikud piirid on tavaliselt laiemad kui linna piirjoon. Suuremal arvul juhtudel kasvab linn tööstusettevõtete ehitustegevuse ja elamuehituse tõttu linna vananenud piirist

välja: selle tõttu peetakse statistilistes töödes silmas mitte linna piirjoont, vaid linna halduslikku piiri.

Linna piirjoon on määratud korras kinnitatud joon, mis eraldab maa-alasid teiste maakasutajate naabruses olevaist maadest.

Linna piirjoone kindlaksmääramine looduses toimub sotsialistliku maakorralduse teel. Maad, mis asetsevad linna piirjoone sees, moodustavad (mõnede eranditega) linna maafondi.

Linna maafond koosneb hoonestatud maa-alast ja linna kõlvikuist.

Linnanõukogu majandamisest on eraldatud: sõjaväelise ametkonna maa-alad, näit. polügoonid, sõjaväeasulad, raudteede alla eraldatud maa-alad, eritööstusettevõtete maa-alad jne., kuigi need maa-alad asetsevad linna piirjoone sees.

Hoonestuse piirjoon. Linna piirjoone sees eraldatakse hoonestuse ehk täisehituse piirjoont. Linna hoonestuse piirjoon määratakse kindlaks linna ehitusplaaniga selle kinnitamisel. Hoonestuse piirjoone sees võivad asetseda nii tegelikult hoonestatud maa-alad kui ka teatava ajavahemiku jooksul hoonestamiseks ettenähtud maa-alad.

Territoriaalne lõige. Statistilised andmed võetakse kokku, rühmitatakse ja avaldatakse trükis järgmistes lõigetes: liiduvabariigid, kraid ja oblastid, NSVL haldusrajoonid ja majanduslikud rajoonid.

Statistiliste materjalide kokkuvõtmine ja töötlemine territoriaalses lõikes annab iseloomustuse iga vabariigi, krai, oblasti või rajooni kohta, samuti kujutluse üksikute majandusharude geograafilise paigutuse kohta.

Statistiliste tabelite koostamisel VNFSV kraide ja oblastite kohta näidatakse vabariikliku alluvusega linnad eraldi. Teistes liiduvabariikides eraldatakse ainult vabariikide pealinnad.

Rajoonilises lõikes eraldatakse tabelite koostamisel igas oblastis või krais haldusrajoonide kõrval oblastilise (krailise) alluvusega linnad. Statistiliste koondtabelite koostamisel rühmitatakse real juhtudel vabariiklikus ja oblastilises lõikes vabariigid ja oblastid NSVL majanduslike rajoonide järgi, mis koondavad mitu oblastit ja vabariiki.

Kultuuriehituse statistika.

Õppeasutus on mitmesuguste enam-vähem pidevalt töötavate õppeasutuste tüüpide üldine nimetus. Sellega ühesuguses tähenduses kasutatakse mõnikord ka teist nimetust, nagu näiteks «kool».

Kõige kasutatavam on see termin keskmise ja kõrgema kvalifikatsiooniga eriteadlaste ettevalmistamise paikseile õppeasutustele. Kuid siingi, nagu nähtub järgnevast klassifikatsiooniloendist, kasutatakse rea õppeasutuste kohta tegelikult ka nimetust «kool».

Eriõppeasutuste loend:

A. Kõrgemad õppeasutused: ülikoolid, instituudid — mitmesugustel tööstuslikel erialadel, põllumajanduslikud, pedagoogilised, õpetajate, meditsiinilised, majanduslikud, juriidilised, konservatooriumi õppeasutused.

B. Kesk-eriõppeasutused: tehnikumid kõigil erialadel, velskrite, ämmaemandate ja teiste meditsiiniliste erialade koolid, põllumajanduslikud koolid, juriidilised koolid, pedagoogilised, muusika, teatri, koreograafilised jt. koolid; stuudiod — ooperi, draama jt.

Üldhariduslike õppeasutuste süsteemis eraldatakse järgmisi koole: algkool, seitsmeaastane kool, keskkool, töölisnoorte koolid, täisealiste koolid, kirjaoskuseta ja vähese kirjaoskusega isikute koolid.

Kõiki õppeüritusi massilise kvalifikatsiooniga kaadri ettevalmistuse, samuti ka spetsialistide ettevalmistuse alal, tüübilt lühiajalisi või alatiselt töötavaid, kuid komplekteeritavaid jooksvalt lühiajaliseks õpetuseks, nimetatakse tavaliselt kursusteks (vt. «kursused»). Üksikuil juhtudel antakse ka kursuseüritusile nimetus kool, näiteks stahhaanovlaste kool, sotsialistliku töö meistritekool jt.

Kursused, ettevalmistus kursustel. Termin «kursused» (vt. ka õppeasutused) antakse mitmesugustele õppeiseloomuga üritustele,

peamiselt tööliskaadri ja põllumajanduses töötajate lühiajalise ettevalmistuse ning kvalifikatsiooni tõstmise alal, üritustele tootmis-tehnilise õpetuse alal ja eriteadlaste lühiajalise õpetuse ning ümberõpetuse kitsamail erialadel, nagu raamatupidajad, arvepidajad, stenografistid, pedagoogid, tervishoiutöötajad jne.

Kursused võivad olla ka üldhariduslikku tüüpi, näit. ettevalmistuskursused kõrgemaisse õppeasutustesse astumiseks.

Kursused on mitmesuguse kestusega, põhiliselt ühest kuust (ja vähem) kuni ühe aastani ja rohkem.

Koolivõrk on üldhariduslike koolide territoriaalne paigutus rea tingimuste kõige ratsionaalsemal ühendamisel, millistest peamisteks on:

1) koolide maksimaalne kättesaadavus teenindatavale elanikkonnale, 2) kooli ehituse ja -õpetuse kulutuste suurim ökonoomsus ja efektiivsus, 3) koolitöö pedagoogilise külje parim organiseerimine.

Kooli rajoonimise aluseks on nn. «mikrorajoon», esmarajoon kooli poolt laste teenindamiseks, mis on määratud arvestades kooliraadiuse piiri — algkoolile 2—3 km, seitsmeaastastele ning keskkoolidele aga suuremat.

Näitarvud koolivõrgu kättesaadavuse kohta küla territooriumil moodustatakse asustatud punktide järgi koolide asetuse ja koolipunktide suhtes õpilaste jaotuse iseloomustuse alusel.

Esimesi neist näitarvudest väljendatakse:

1) pindalaga (asustatud) ühe kooli kohta km², 2) kooli poolt teenindatavate asustatud punktide arvuga.

Kooli kättesaadavus määratakse õpilaste rühmituse alusel alatise ja ajutise elukoha kauguse järgi koolist, samuti ka rea teiste täiendavate tunnuste alusel, nagu aeg, mis kulub koolimineku, sõiduvõimalused, internaadid jne.

Koolikomplekt on normatiivse tähendusega mõiste, mida rakendatakse algkoolide ja seitsmeaastaste ning keskkoolide 1.—4. klassi suhtes [1]. Selle mõiste on esile tõstnud plaanilis-operatiivsed nõuded koolitöö ja kooliehituse finantseerimisel. Komplektide arvu alusel määratakse vajalike õppejõudude arv ja klassiruumide pindala ning arv.

Komplektiks nimetatakse ühe või mitme väikese klassi õpilaste rühma töötamist üheaegselt ühe õpetaja juhtimisel. Kui

[1] Eesti NSV-s on mittetäielikes keskkoolides, s. o. seitsmeaastastes koolides ka 5.—7. klassid maal sagedasti koondatud komplektideks. (Toim.)

üks õpetaja töötab üheaegselt kahes vahetuses ja saab selle eest kaks palka, loetakse kaks komplekti. Kui iga õpetaja töötab ühe klassiga ja ühes vahetuses, siis võrdub koolis õpetajate arv komplektide arvuga ja komplektide arv võrdub klasside arvuga. Kuivõrd aga väikesed klassid algkoolides ühendatakse ja üks õpetaja töötab kahe, mõnikord ka suurema arvu klassidega, osa õpetajaid aga töötab seejuures kahes vahetuses, siis komplektide arv võib olla suurem õpetajate arvust, klasside arv aga sellistes koolides on alati suurem komplektide ja õpetajate arvust.

Algkoolide rühmitamisel komplektide arvu järgi eristatakse järgmisi koolide tüüpe: 1 komplektiga, 2, 3, 4 ja rohkema komplektiga koolid.

Kooli klass on termin, millel on kaks tähendust: klass kui eraldi tuba koolis, kus üks õpetaja töötab rühma õpilastega, ja klass kui üheaastane aste kooli õppetöös, kus õpilased omandavad teatava hulga teadmisi ja kogemusi, mis on määratud vastava õppeaasta jaoks kooli programmiga ja õppeplaaniga.

Klass vastab õppeaastale.

Algkoolil on 4 klassi, seitsmeaastasel koolil 7 klassi, keskkoolil 10 klassi (Eesti NSV-s 11 klassi).

Klassi täitumus, järelikult ka ühe õpetaja koormus õpilastega on määratud kehtivate normatiividega 40 õpilasele. Kui algkoolis on 160 last ja 4 klassiruumi, siis on seal 4 klassi. Kui seal on 4 õpetajat, siis on neist igal normaalne koormus — klass 40 õpilasega.

Õpilaste suure koosseisu puhul komplekteeritakse koolis paralleelklassid. Sel juhul klassid eristatakse tähtedega.

Õpilaskoht on ühik kooliruumide normaalse mahutavuse ja läbilaskevõime määramiseks ja ühik laste kooliga kindlustatuse (hõlmavuse) arvutamiseks.

Kooliruumide mahutavuse ühikuna määratakse õpilaskoht kooliehituse normatiivsete nõuetega, mille kohaselt klassis ühele õpilasele on ette nähtud 1,07—1,25 m² pinda (klass 40 õpilasele 42,64—50,00 m²).

Õppetöös vahetuste rakendamise ja klassiruumide õpilastega ülenormi täitmise tingimustes on klassiruumide faktiline läbilaskevõime tavaliselt suurem üheaegse mahutavuse normidest.

Antud arvu õpilaste õpetamiseks vajalik õpilaskohtade arv võib olla:

a) võrdne antud õpilaste arvuga, kui keskmine õppeaastate arv koolis võrdub koolikursuse kestusega (4-aastases koolis on see võrdne 4 aastaga, 7-aastases koolis — 7 aastaga);

b) antud õpilaste arvust suurem, kui osa mitte-edasijõudnud õpilasi jääb teiseks aastaks samasse klassi ja keskmine õppeaeg kujuneb normaalsest pikemaks;

c) antud õpilaste arvust väiksem, kui esineb õpilaste koolist lahkumisi enne koolikursuse lõpetamist.

Kooliiga. Kooliea all mõistetakse vanuseaastaid, mis võrduvad antud koolitüübis õppimise aastate normaalarvuga. Selle vanuseperioodi algus- ja lõpuaastad määratakse sõltuvalt kooli pedagoogilistest nõuetest. Seesugust vanuseperioodi nimetatakse veel normaalseks koolieaks.

Tingimusel, et esimesse klassi võetakse 7-aastasi lapsi, on nelja-aastasele algkoolile normaalseks koolieaks laste neli vanuseaastat, s. o. 7 kuni 10 aastani, ja vastavalt seitsmeaastasele koolile seitse vanuseaastat — 7 kuni 13 aastani ning keskkoolile kümme vanuseaastat — 7 kuni 16 aastani (Eesti NSV-s 7—17 a.).

Tegelik kooliiga hälbib ülesseatud normatiividega määratud piiridest laste varasema või, mis esineb sagedamini, määratust hilisemais vanuseaastais esimesse klassi astumise ja õppekursust kordama jäetud laste kauema koolis viibimise tõttu (vt. teiseks aastaks jäämine).

Õpilaste arv määratakse nimestike järgi ja seisuga teatavaks kuupäevaks. Õpilaste nimestikuline arv määratakse kahel viisil:

a) kõigi koolinimekirjades registreeritud ja õppeaasta jooksul kooliskäinud õpilaste loendamise teel, mis annab aasta nimestikulise arvu ja

b) õppeaasta teatavail ajajärkudel õppivate ja nimestikes seisvate õpilaste loendamise teel, näit. õppeaasta alguseks, õppeaasta lõpuks, õppeaasta veerandeil, suurima või väikseima koolisviibijate arvuga päeval.

Õpilaste arv teatavaks kuupäevaks määratakse tegelikult klassitööst osavõtnud õpilaste arvuga teataval, selliseks arvestuseks valitud päevaks, näit. õpilaste loenduse kuupäevaks, inspektori poolt koolitöö kontrollimise kuupäevaks.

Määratakse ka aasta keskmine õpilaste arv, kes kalendri- ja õppeaasta jooksul koolis käisid (vt. kooliskäimine).

Kooliskäimine on koolitöö kvaliteedi näitarv. Selle aluseks on kooliskäimise õpilas-päev — klassižurnaalis registreeritud õpilase päevane koolisviibimine.

Iga õpilase päevaste kooliskäimiste summa on aluseks kahe

väga tähtsa näitarvu, nimelt: 1) kooliskäinute aasta keskmise arvu ja 2) aasta jooksul ühe õpilase keskmise kooliskäimise päevade arvu määramiseks.

Kooliskäinute aasta keskmine arv tuletatakse, jagades kooliskäimiste päevade arv aasta jooksul õppepäevade arvuga aastas.

Näide: Nimestike järgi on koolis 110 õpilast, kes õppeaasta jooksul (200 päeva) on käinud koolis 18 600 korda.

Kooliskäinute aasta keskmine arv (M) on:

$$M = \frac{18\,600}{200} = 93 \text{ õpilast.}$$

Ühe õpilase keskmine kooliskäimise päevade arv aasta jooksul (M_1) leitakse jagades koolisviibimise õpilas-päevade koguarvu aastas õpilaste nimestikulise arvuga. Toodud näite andmete järgi

$$M_1 = \frac{18\,600}{110} = 170 \text{ päeva.}$$

Kooli õppekeel. Nõukogude kool kindlustab kõigile töötajaile laste koolitamise emakeeles.

Mittevene rahvuste koolides on sisse seatud vene keele kui NSV Liidu riigikeele õpetamine.

Kooli õppekeel on domineerivaks iseloomustavaks tunnuseks selle kohta, kuivõrd iga rahvas on kooliga kindlustatud. See on üks koolide rühmitamise põhitunnuseid.

Iga rahvuse kooliõpetusega kindlustatuse taseme üldiseloomustus saadakse selle rahvuse osatähtsuse määramisega kogu rahvastikus ja selle rahvuse õpilaste osatähtsuse määramisega õpilaste üldarvus.

Üksikute rahvuste kooliga kindlustatuse põhjalikum iseloomustus antakse õppekeele ja õpilaste ning koolieelse laste rahvusliku koosseisu andmete põhjal.

NSVL Liidu üksikuis rahvusvabariikides, -oblasteis, -ringkondades ja -rajoonides määratakse koolidega kindlustatuse näitarvud laste ja õpilaste arvu järgi iga sellise rahvusterritoriaalse üksuse piires; see on rahvusterritoriaalse kooliga kindlustatuse näitarv.

Õppeaasta. Õppeaasta koosneb kahe piirneva kalendriaasta lõikudest. Õppeaasta alguseks on seadusega (NSVL Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogude määrusega 17. novembrist 1932. a.) määratud kogu riigis kõigile koolitüüpidele 1. september. Õppeaasta lõpuks on määratud: algkoolides linna-

des ja linnatüüpi asulais — 20. mai, maal — 1. juuni. Õppeaasta lõpp keskkoolides on linnades ja linnatüüpi asulais — 1. juunil, maal — 10. juunil. Erikeskkoolides ja kõrgemais õppeasutustes on õppeaasta lõpp 1. juulil.

Sõjaolukorras ja seoses õpilaste rakendamisega põllutöödele võidakse õppeaasta algust ja lõppu muuta.

Alg-, seitsmeaastastes ja keskkoolides jaguneb õppeaasta neljaks veerandiks, mis on enam-vähem ühepikkused: erikeskkoolides ja kõrgemais õppeasutustes jaguneb õppeaasta semestreiks (poolaastaiks).

Õppeaja kestus. Ühe või teise koolitüübi normaalne õppeaja kestus määratakse selle koolitüübi koolidele ettenähtud õppekursusega.

Algkoolile on määratud 4-aastane õppekursus, mittetäielikule keskkoolile 7-aastane ja keskkoolile 10-aastane (Eesti NSV-s 11-aastane) õppekursus. Erikeskkoolidele on määratud 2- kuni 4-aastane õppekursus. Kõrgemate õppeasutuste õppekursus on määratud 4, 5 ja isegi 6 aastale. Õpetajate instituutide õppeaeg on määratud 2—3 aastale.

Üldise koolikohustuse juures peab õpilaste keskmine tegelik õppeaeg vastama normaalajale või olema sellest veidi pikem, kuna osa õpilasi jääb kursust kordama ja terve koolikursuse läbivõtmiseks kulutatakse keskmiselt mitte 4 aastat (algkoolis) ja mitte 7 aastat (mittetäielikus keskkoolis), vaid veidi rohkem.

Vabatahtliku õppimise korral ja õpilaste enneaegsel koolist lahkumisel on keskmine õppeaja kestus kooli k õ i g i õ p i l a s t e kohta, kaasa arvatud ka varem väljalangenud, tavaliselt normaalsest lühem. Terve koolikursuse lõpetanute kohta on keskmine õppeaja kestus teiseks aastaks jäämiste esinemisel normaalsest pikem.

Antud tüüpi kooli keskmise õppeaja näitarvud määratakse õppekursuse kestel õpilaste klassist klassi liikumise näitarvude alusel.

Näide:

	Õppeaastad			
	1	2	3	4
100 õpilase liikumine klasside — õppeaastate järgi neljaaastases koolis	100	90	85	82

Keskmine õppeaja kestus (M) on:

$$M = \frac{100 + 90 + 85 + 82}{100} = 3{,}6 \text{ aastat.}$$

Õpilaste liikumine koolis. Vaatlusi õpilaste liikumise kohta koolis teostatakse õppeaasta jooksul ja kogu õppeaja kestel.

Õpilaste liikumise näitarve kogu õppeaasta või selle osade — veerandite ja semestrite — jooksul määratakse aasta- (veerandi-, semestri-) aruandluse andmeil, pidades kinni tavaliselt selle liikumise järgmisest skeemist: 1) oli õpilasi õppeaasta algul, 2) astus õpilasi kooli õppeaasta jooksul, 3) lahkus õpilasi õppeaasta jooksul, 4) on õpilasi õppeaasta lõpul.

Õpilaste liikumise näitarve terve õppekursuse kestel, lahkunud õpilaste erilise süstemaatilise registreerimise puudumisel, arvutatakse õpilaste rühmituse andmeil klasside järgi rea aastate kohta, mis vastab koolikursuse kestusele, näiteks algkoolides — neljale õppeaastale, seitsmeaastases koolis — seitsmele aastale.

Kõrvutades õpilaste arvu esimeses klassis näiteks 1939/40. õppeaastal õpilaste arvuga teises klassis järgmisel 1940/41. õppeaastal, määratakse esimesest klassist teise ülemineku näitarv, väljendades seda teise klassi õpilaste arvuga protsentides esimese klassi õpilaste arvust. Ja nii järjekorras määratakse ülemineku näitarvud kõigi õppeaastate kohta.

Toome skeemi 1000 õpilase liikumise kohta, kes olid 1939/40. õppeaastal I klassis.

Õppeaastad	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43
Klassid	I	II	III	IV
Õpilaste arv	1000	900	855	821
Klassist klassi ülemineku näitarvud protsentides		90	95	96
Lahkumise näitarvud		10	5	4

Klassist klassi ülemineku ja koolist lahkumise näitarve võib määrata õpilaste klassirühmituste andmeil kahe järjestiku õppeaasta kohta, näit. 1941/42. ja 1942/43. õ-a. Sellised näitarvud kajastavad õpilaste liikumist ühe kalendriaasta kestel.

Teiseks aastaks jäämine on koolitöö negatiivne näitarv, mis iseloomustab õpilaste mitte-edasijõudmist, kus teatav osa õpilasi, kes ei suutnud läbivõetud õppeaineid täielikult omandada, jäetakse samasse klassi kursust kordama.

Teiseks aastaks jääjate arv fikseeritakse kooliaruandluses kaheks momendiks: 1) õppeaasta lõpul õppetegevuse tulemusi kokku võttes pannakse hinded õppeaines edasijõudmises ja selle tulemusena otsustatakse, kui palju õpilaste koosseisust viiakse järgmisse klassi, kui palju jääb teiseks aastaks samasse klassi ning kellele määratakse sügiseks järeleksam ja 2) õppeaasta

algul, kui pärast sügisesi järeleksameid lõplikult määratakse teiseks aastaks jääjate arv igas klassis.

Teiseks aastaks jäämise näitarv tuvastatakse üksikute klasside kohta ja arvutatakse kahe õppeaasta aruannete andmete järgi antud õppeaasta algul teiseks õppeaastaks jääjate protsendina sama klassi õpilaste arvust möödunud õppeaastal.

Õpilaste koolist lahkumine määratakse kooli aruandlusega õpilaste liikumise üle, mis koostatakse koolis õppeaasta või selle üksikute osade — veerandi, poolaasta — kohta.

Õpilaste koolist lahkumist vaadeldakse selle põhjusi uurides. Vene NFSV Hariduse Rahvakomissariaadi aruandluses kasutatakse järgmist koolist lahkumise põhjuste klassifikatsiooni: 1) üleviimine teistesse Haridusministeeriumi alla kuuluvatesse koolidesse, 2) üleviimine teistesse õppeasutustesse — tööstus- ja raudteekoolidesse, vabrikukoolidesse, tehnikumidesse jt., 3) riietuse ja jalatsite puudumine, 4) kooli kaugus kodust, 5) töötamine ettevõttes, 6) töötamine kolhoosis, 7) kodune töö, 8) pikaldane haigus ja surm.

Suve jooksul kahe õppeaasta vahel koolist väljalangemise põhjuste selgitamine nõuab vastavasse klassi õppimist jätkama mitteilmunute erilist registreerimist.

Kooliskäimise hõlmavus. Laste kooliskäimise hõlmavust või kooliõpetusega kindlustatust üht või teist tüüpi koolides määratakse õpetamisele kuuluvate koolieaiste laste arvu ja tegelikult kooliskäivate laste arvu suhtega ning väljendatakse õpilaste protsendiga koolieaiste laste arvust.

Ühes või teises koolitüübis (algkoolis, seitsmeaastases koolis) kõrvutatakse koolikohustuse tingimustes õpilaste arvu koolides ja koolide vastavais klassides laste üldarvudega neis vanuseis, mil nad on kohustatud koolis käima.

Eristatakse kolme liiki laste kooliskäimise hõlmavuse näitarve: 1) laste kooliskäimise üldnäitarv, 2) normaalses koolieas laste kooliskäimise näitarv, 3) laste vanuserühmade järgi kooliskäimise näitarv.

Laste kooliskäimise (hõlmavuse) üldnäitarv väljendatakse õpilaste protsendiga vastavate klasside koolieaiste laste üldarvust, näiteks 1.—4. klassi õpilaste protsendiga vaadeldaval aastal õpetamisele kuuluvate vastavas vanuses laste üldarvust. See arv määratakse, lähtudes koolieaiste laste normaalarvust (algkoolidel 7—10 a.), arvates juurde normaalsest vanemaid lapsi, kes võivad koolis käia teiseks aastaks jäämise või vanemate laste täiendava vastuvõtu tõttu.

Normaalses koolieas (7—10 aastaste) laste kooliskäimise hõlmavuse näitarv määratakse nende laste arvu kõrvutades õpilaste arvuga normaalse õppekestuse juures. Viimane arv määratakse, lähtudes õpilaste üldarvust 1.—4. klassis, sellest teiseks aastaks jäänud õpilaste arvu lahutamise teel.

Laste vanuserühmade järgi kooliskäimise hõlmavuse näitarv, näiteks 7—10 aasta või 7—13 a. vanustel, määratakse neid lasterühmi kõrvutades kõigis koolides ja klassides vastavas vanuses õppivate õpilaste arvuga — viimaste protsendi näol esimestest.

Raamatufond on raamatute arv (eksemplarid, köited) raamatukogudes ja mitmesugustes raamatuhoidlais.

Raamatufondi arvestuse aluseks on raamatute inventeerimine. Inventuuris iga üksik raamat, iga paksu ajakirja number (raamat), iga õhukese ajakirja (aastakäik) ja ajalehtede komplekt saab eraldi numbri ja on raamatufondi arvestusühikuks. Inventariraamatusse kirjendamisel märgitakse, kust raamat on saadud, väljaanne, hind jt. teatmed.

Raamatufondide liikumise jälgimiseks aasta jooksul peetakse erilisi registreid raamatute saabumise (tulemi osa) ja väljumise (minemi osa) kohta. Kokkuvõtted tehakse kvartalite ja aasta kohta.

Iga raamatu eksemplari kohta, mis ringleb lugejate seas, koostatakse eriline formular, millel tehakse märkus raamatu väljaandmisest.

Raamatufondi arvestatakse ainejaotuse järgi määratud sisulise raamatute liigituse alusel kümnend- või mõne muu liigitussüsteemi kohaselt.

Rahva-raamatukogudes kasutatakse raamatute lihtsustatud liigitust sisu järgi.

Raamatute arvestamisel kogudes, kus on mitmes keeles raamatuid, märgitakse kirjanduse keel. Raamatukogude raamatufonde rühmitatakse rahvusliku tunnuse — kirjanduse keele järgi.

Lugeja abonement on raamatukogus lugeja registreerimise teel kirjalikult fikseeritud lugeja õigus antud kogust raamatute kasutamiseks. Siit tuleneb mõiste: abonentlugejad ehk abonementi kasutav isik.

Raamatu laenutus on ühe raamatu eksemplari laenutamine vahetult lugejale kodus lugemiseks individuaalse abonemendi

korras; see on raamatukogu tegevuse põhinäitarv, mis määrab käibe ja loetavuse.

Raamatute käive. Raamatute käibe näitarv määratakse raamatulaenutuste aastaaruannete andmeil aasta kestel raamatulaenutuste arvu jagatisena raamatute arvuga raamatufondis (inventari järgi).

Raamatute loetavus on näitarv, mis iseloomustab lugejate poolt raamatufondi kasutamise taset; see määratakse raamatulaenutuste aasta arvu jagatisena aasta kestel raamatuid kasutanud lugejate arvuga.

Trükitoodang laiemas mõttes on kõik see, mis ilmub trüki- ja litograafiatööstuse trükimasinate ning igasuguste paljundusaparaatide alt: raamatud, ajakirjad, ajalehed, graafikud, aruandevormid, plangid jne.

Trükiste statistika kui kultuuristatistika-haru objektiks on ainult raamatud, ajakirjad ja ajalehed.

Polügraafiatööstuse kogu trükitoodang arvestatakse tootmise tulemuste üldise arvestuse korras.

Trükiühik (trükis) on iga iseseisvalt polügraafiliselt vormistatud erinimetusega raamat, raamatu iga eksemplar.

T r ü k i n i m e t u s on iga lõplik trükitud autori teos, olenemata sellest, kuidas see teos on polügraafiliselt vormistatud ja välja lastud ühes või mitmes köites, ühes või mitmes väljaandes.

Näiteks Šolohhovi teos «Vaikne Don», mis aasta jooksul ilmus 3 köites ja 2 trükis, loetakse üheks trükinimetuseks. Trükiühikute arvestamisel Šolohhovi raamatud loetakse 6 trükiühikuks.

Raamatutoodangut arvestatakse põhiliselt trükiühikute arvu järgi.

Autori temaatika uurimisel kirjastusis kasutatakse trükinimetust.

Poognad on trükipoognate arv kogu trükitoodangu kõigis tiraažides. See on trükitoodangu mahu põhinäitarv.

Trükipoogen on 16 lehekülge hariliku formaadiga (68 × 94 kuni 72 × 108 cm). Trükipoognate arv raamatus näidatakse tavaliselt raamatu tiitellehe pöördel, kus märgitakse ka trükipoogna kaust.

Trükipoogna üksikut eksemplari nimetatakse poogentõmmiseks. Trükitoodangu kõigi tiraažide üldmaht määratakse poogentõmmistes.

Iga raamatu trükipoogen-tõmmiste arv määratakse korrutades trükipoognate arvu tiraažiga.

Autoripoogen — 40 000 täheruumi — on põhiline mõõt ühe või teise teose käsikirja mahu määramiseks.

Kirjastuste praktikas kasutatakse trükitud teose mahu mõõtühikuna kirjastuse arvestuspoognat, mis sisaldab autori kirjandusliku teose ning muu tekstilise ja graafilise materjali koguse.

Tiraaž on iga ilmunud trükise — raamatu, ajakirja, ajalehe — eksemplaride arv. Üldtiraaž teataval ajavahemikul, harilikult aastas, määratakse kõigi ilmunud trükiste tiraažide liitmise teel, see on aastatiraaž.

Ajalehtedes määratakse peale selle veel ühekordne tiraaž, s. o. ühe ajalehenumbri eksemplaride arv. Ajalehe ühekordne tiraaž, kui see aasta kestel ei muutu, määratakse ilmuva ajalehe esimese numbri järgi. Aasta kestel ajalehe tiraaži muutumise korral, näit. kvartalite järgi, ühekordne tiraaž määratakse kvartalitiraažide aritmeetilise keskmisena.

Väljaannete komplekt on kõigi ilmunud raamatute üksikute eksemplaride täielik kogum või valimik.

Trüki- (autori- või arvestus-) poognate arv kõigi väljaannete komplektis on üheks autoritoodangu koguse põhinäitarvuks.

Statistilisis andmeis rühmitatakse seda näitarvu kõigi tunnuste järgi, millede järgi rühmitatakse trükitoodangut üldse.

Raamatute komplektis trükipoognate arvu andmeil määratakse raamatu keskmine paksus.

Teater statistilise arvestusobjektina on teatritrupp kui töötajate organiseeritud kollektiiv teatrikunsti teatava žanri, liigi või suuna alal.

Eristatakse järgmisi teatrikunsti žanre: draama ja komöödia, ooper ja ballett, operett ja muusikaline komöödia. Teatriasutuste eriliigina eristatakse lasteteatreid — teatreid lastele ja noortele külastajaile. Teatrite eraldi kategooriana eristatakse kolhoosi- ja sovhoositeatreid.

Teatrid jagunevad paikseiks ja rändteatreiks.

Paikne teater on teatritrupp, kes kasutab oma alatiseks tööks spetsiaalset teatrihoonet või selleks otstarbeks kohandatud klubiruume.

Rändteater on teatritrupp, kellel ei ole oma teatrilava ja kes tavaliselt kasutab etendusteks klubide lavasid.

Kui kaks-kolm teatritruppi on ühendatud ühise administrat-

siooni ja finantsilise juhtimise alla, kuid igaüks neist töötab oma repertuaariplaani järgi, siis iga trupp esineb iseseisva arvestusühikuna.

Kinovõrk. Arvestuse ühikuks on spetsiaalne kinoseade, s. o. üksik kinoaparaat piltide demonstreerimiseks seadistatud vajaliku ekraaniga.

Kinoseaded on: a) statsionaarsed alatise ekraani ja ruumiga ning b) rändkinod, mis liiguvad piltide näitamiseks ühest asustatud punktist teise, või kindlaksmääratud marsruudi järgi ühe asustatud punkti piires.

Heliaparaatidega varustatud kinoseadeid nimetatakse heliseadeiks, ülejäänuid — tummseadeiks.

Laial, 35-mm-sel lindil oleva filmi demonstreerimiseks seadistatud kinoseadeid nimetatakse laifilmiseadeiks; alla 35 mm lindil oleva filmiga töötavaid aga nimetatakse kitsasfilmiseadeiks.

Kinoseadeid erilisis selleks ehitatud või kohandatud ja seadistatud ruumides nimetatakse kinoteatreiks. Statsionaarseid kinoseadeid, mis ei ole kinoteatrid, liigitatakse selle järgi, missuguses asutuses nad on või missuguseid külastajate ringe nad teenindavad: a) klubide, b) sanatooriumide ja puhkekodude, c) õppe- ja koolide kinod ning d) muud (ühiselamute, kasarmute, kolhooside jne.) kinod.

Liiklemisviisi järgi kinoseaded jagunevad auto-rändkinodeks ja muudeks rändkinodeks.

Kõik kinoseadete liigid ja tüübid jagunevad: a) riiklikuks kinovõrguks — kinoteatrid ja rändkinod, mis kuuluvad Kinematograafia Ministeeriumi valdusse ja b) ametkondade kinovõrguks — haridusorganite, Tervishoiuministeeriumi ja teiste ametkondade kinoseaded. Sellesse rühma kuuluvad ja eristatakse ametiühingute, samuti kolhooside kinoseadeid.

Kinovõrk määratakse rühmitatult kõigi kinoseadete liikide ja tüüpide järgi. Kinoseadete arv määratakse teatavaks kuupäevaks või kvartalite järgi antud aruandeajavahemikus (aastas, kvartalis) tegutsenud kinoseadete nimestikulise arvuna. Selles ulatuses, kuidas aasta kestel tegutsenud kinoseadete arv muutub — võetakse ekspluateerimisele uusi kinosid, mõned kinod langevad ekspluateerimisest välja ja seisavad pikema aja kestel — tuletatakse aruandeperioodi kohta kinoseadete keskmine nimestikuline arv, millega suhendatakse kõik ekspluatatsiooninäitarvud — külastatavus, kinoseansid, sissetulekud.

Teatrite ja kinode külastatavus määratakse vaatlejate üld-

arvuga, keda on teenindatud aastas või teataval ajavahemikul. Teatritel määratakse see eraldi päevaste ja õhtuste etenduste ja teatriliikide (žanride) järgi. Kino alal eristatakse täisealiste ja laste, tasulist ja tasuta külastatavust.

Etendus ja seanss. Antud etenduste arv on teatrite töö arvestuse põhiühik. Arvestatakse eraldi hommikuste ja õhtuste etenduste arvu. Teatrite tegevuse alal väljaspool põhibaasi registreeritakse etendusi: a) statsionaarides, b) väljasõitudel, c) külalisetendusi.

Väljasõiduetendusteks loetakse teatri poolt samas linnas või ümbruskonnas antud etendusi, külalisetendusteks — teistes linnades või asustatud punktides korraldatud etendusi.

Kino alal on sellisteks töö näitarvudeks kinoseansid, mis aruandluses vastavalt üldisele rühmitusele jagunevad täisealiste ja lasteseanssideks.

Mahutavus on teatrite ja kinode läbilaskevõime. Kohtade üldarv teatreis ja kinoteatreis määratakse ehitusnormidega, pealtvaatajatesaali ehitusega ja sisustusega; põhiliselt on selleks istekohtade arv.

Arvestades seda, et ühelt poolt mitte kõik istekohad ei lähe kaubanduslikule ekspluateerimisele, müügile, vaid osa kohti on kinnistatud organisatsioonide, valve jne. esindajaile, teiselt poolt võivad saalis esineda lisaseadised, mis kindlustavad suuremat läbilaskevõimet, on planeerimisel pealtvaatajatesaali k o m m e r t s - m a h u t a v u s e näitarv määratud alati müügile minevate piletite arvuga.

Ränd- ning kolhoosi- ja sovhoositeatrite mahutavus määratakse, lähtudes keskmisest külastajate arvust ühel etendusel.

Teatri ja kino üldine läbilaskevõime määratakse ühekordse mahutavuse (kohtade arvu) korrutisena etenduste või kinoseansside arvuga aastas, mis määratakse töötamispäevade arvu järgi, arvestades etenduste või kinoseansside arvu päevas. Kõrvutades üldist läbilaskevõimet külastuste arvuga määratakse pealtvaatajatesaali koormus (kasutamine).

Filmifond on kinopiltide olem, mis määratakse nende nimetuste ja koopiate arvu järgi. Üldine kinopiltide olem ja liikumine määratakse olevate piltide eksemplaride või koopiate arvuga.

Kinopiltide arvestust nimetuste arvu järgi, mis peegeldab kinopiltide temaatikat, teostatakse filmifondi pildinimestike või filmoteegi (piltide kaart-kataloogi) järgi.

Kinofilmid jagunevad: a) täismetraaž-filmideks, mis moodus-

tavad kinoseansside programmi peaosa ning koosnevad tavaliselt 6 osast, mis on 2400—2600 meetrit pikad ja on arvestatud näitamiseks 1, 1,5—2 tunni jooksul ja b) lühimetraaž-filmideks, mis on tavaliselt pildile täienduseks ja demonstreeritakse seansi algul, nagu kroonika, ringvaade.

Sisu järgi rühmitatakse kinofilme: a) kunstilisteks, b) teaduslikeks ja teaduslik-tehnilisteks, c) kroonikalis-dokumentaalseiks ning d) muudeks.

Kirjaoskus on oskus lugeda ja kirjutada või ainult lugeda. Selline määratlus anti kirjaoskuse mõistele nõukogude rahvaloendustel 1920., 1926. ja 1939. a. Tsaari-Venemaal 1897. a. korraldatud rahvaloendusel määratleti kirjaoskust ühe tunnusega — lugemisoskusega.

Kirjaoskuse üldiste võrreldavate näitarvudena kasutatakse suhtarve — kirjaoskajate (lugeda ja kirjutada või ainult lugeda oskajate) arvuga 100 või 1000 elaniku kohta. Kirjaoskuse ulatuse ja elanike poolt selle omandamise astme konkreetsemaks iseloomustuseks arvutatakse kirjaoskuse näitarve ainult kirjaoskusvõimelise rahvastiku kohta, s. o. rahvastiku kohta koolieast alates, mil omandatakse kirjaoskus, s. o. 9- või 10-aastaste ja vanemate isikute kohta.

Kirjaoskuse näitarve arvutatakse tavaliselt linna- ja maarahvastiku kohta eraldi.

Kirjaoskusetuse ja vähese kirjaoskuse likvideerimine. Kirjaoskusetuse likvideerimine algas NSV Liidus juba Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimesil päevil.

V. I. Lenini poolt 26. XII 1919. a. allakirjutatud ajaloolise dekreediga kuulutati kirjaoskusetuse likvideerimine maa tähtsaimaks riiklikuks ja poliitiliseks ülesandeks. Dekreet ütleb: «kogu vabariigi elanikkond 8 kuni 50 aasta vanuseni, kes ei oska lugeda või kirjutada, on kohustatud õppima soovikohaselt kas emakeeles või vene keeles».

Käesoleval ajal kirjaoskusetuse ja vähese kirjaoskuse likvideerimise koolide arendamise töö teostatakse ametiühinguisse koondunud elanikkonnas ametiühingute poolt ning kogu ülejäänud elanikkonnas rahvahariduse organite poolt.

Tervishoiustatistika.

Haiglaasutuste statistika. Haigla on asutus voodislamavate haigete ravimiseks. Olenevalt otstarbest jaotatakse haiglad üldisteks ja erihaiglateks, nagu nakkus- ja lastehaiglad, kirurgilised, tuberkuloosi-, silma- ja psühhiaatria haiglad. Lastehaiglad jagunevad omakorda üldisteks ja erihaiglateks.

Haiglatüüpi statsionaarsete asutuste hulka kuuluvad teaduslike uurimisinstituutide statsionaarid, kliinikud ja kliinilised haiglad (linnahaiglad, milliseid kasutatakse täielikult või mitte alla 50% ulatuses kõrgemate meditsiiniliste õppeasutuste üliõpilaste õpetamiseks).

Haiglaasutuste hulka kuuluvad samuti sünnitusmajad ja lasteravilad.

Haiglaasutused annavad rajooni (linna) tervishoiuosakondadele aru oma põhitegevusest kaks korda aastas (poolaasta ja aasta kohta). Haiglaaruande koostamise algdokumentideks on: haiguslugu, registreerimise žurnaalid ja päevikud. Haiglaaruande põhinäitarvud on: asutuse koosseisud (koosseisulised ja täidetud ametikohad) meditsiiniliste töötajate kategooriate järgi, haigete ja voodifondi liikumine eri osakondade järgi ning röntgeni ja füsioterapeutiliste kabinettide tegevus.

Peale poolaasta- ja aastaaruande koostavad haiglad igakuuselt lühikese aruande voodifondi kasutamise kohta.

Haiglavoodid. Eristatakse eelarvelisi, s. o. krediitidega (olenemata finatseerimise allikaist) kindlustatud voodeid ja tegelikult avatud voodeid. Tegelikult avatuks loetakse iga voodi, mis on seadistatud ja haige vastuvõtuks valmis, olenemata sellest, kas haige on seda kasutanud või mitte.

Haigla tegevuse määra iseloomustamiseks ja plaani täitmise käigu selgitamiseks kasutatakse järgnevaid näitarve:

a) E e l a r v e l i n e (plaaniline) v õ i m s u s on eelarveliste krediitidega kindlustatud voodite arvu korrutis asutuse töö kestusega plaanis määratud aruandeajavahemikul.

Näide: haiglas on teatavaks kuuks 300 krediidiga kindlustatud voodit. Järelikult haigla plaaniline võimsus võrdub 9000 voodi-päevaga.

b) Tegelik võimsus (läbilaskevõime) määratakse aruandeajavahemikul tegelikult avatud voodi-päevade arvuga. See arv saadakse, liites aruandeajavahemiku kõigi tööpäevade kestel tegelikult igaks päevaks avatud voodite arvu.

Oletame, et liites antud kuu kestel tegelikult avatud voodite arvu saame 6800 voodi-päeva. See ongi tegelik läbilaskevõime. Kuid see näitab ainult asutuse tegevuse võimalikku määra.

c) Haigla tegelikku töömäära määratakse haigete haiglas veedetud voodi-päevade arvuga, mis saadakse, liites igal päeval haigete poolt tegelikult kasutatud voodite arvu kõigi aruandeajavahemiku töötamispäevade kestel.

Oletame, et samas haiglas haiged veetsid kuu jooksul 6400 voodi-päeva. See teeb 71% plaanilisest ja 94% tegelikust läbilaskevõimest.

d) Haigete voodisviibimise keskmine kestus on kõigi haigete veedetud päevade üldarvu jagatis haigete arvuga. See näitarv on erinev, olenevalt osakonna erialast; hinnata tuleb seda suure ettevaatusega, kõrvutades keskmise voodisviibimise kestuse andmeid ainult ühesuguseid haigusvorme põdevail haigetel.

e) Voodikäive on haigete arvu jagatis keskmise voodite arvuga haiglas. Voodikäibe madal tase haige lühikese voodisviibimise kestuse puhul räägib voodifondi mittetäielikust kasutamisest.

f) Keskmine voodikasutatavus on voodi-päevade üldarvu jagatis voodite aasta keskmise arvuga haiglas. Seda näitarvu kasutatakse kõige sagedamini võrdluseks plaaniga ja voodifondi õige kasutamise kontrolliks (voodi keskmise töökestuse tegelikult saadud arvu suhe plaanis ettenähtud arvuga).

Sünnitusabi on abistamine sünnituse puhul.

Sünnitusabi annavad järgmised asutused: sünnitusmajad, haiglad (sünnitusosakonnad), velskri-ämmaemanda- ja ämmaemanda-punktid ning kolhooside sünnitusmajad.

Sünnitusabi tegevuse hinnanguks võidakse täiendavalt üldistele haigla näitarvudele kasutada järgmisi näitarve:

a) sünnitajaile sünnitusabi andmise ulatust iseloomustatakse statsionaaris ja kodus antud sünnitusabi arvuga protsentides sündinute arvust perekonnaseisuaktide büroo andmeil;

b) hospitalisatsiooni määra mõõdetakse statsionaaris antud sünnitusabi arvuga protsentides antud sünnitusabi üldarvust;

c) sünnitaja voodisviibimise kestus on kõigi sünnitajate poolt veedetud päevade üldarvu jagatis sünnituste arvuga.

Töö kvaliteedi põhjalikumaks hinnanguks võidakse kasutada järgmisi näitarve:

a) arstlike abinõude kasutamist iseloomustavad näitarvud on: valutuimendamise kasutamine, operatiivne vaheleastumine, vastsündinute vaktsineerimine Calmette'i järgi;

b) ema ja vastsündinu tervislikku seisundit iseloomustavad näitarvud: sünnituse tulemus ja ema haigestumus ja suremus, eriti septilistesse haigustesse, vastsündinute haigestumus ja suremus jne.

Põhilisteks algdokumentideks on sünnitusabi asutustes: sünnituslugu ja lapse arenemislugu, sünnitusmaja vahetuskaart naiste- ja lastenõuandlaga jt.

Sünnitusmajad ja haiglate sünnitusosakonnad üle 15 voodiga annavad aru rajooni (linna) tervishoiuosakondadele kaks korda aastas.

Sanatoorium on ravi-profülaktiline asutus, mis erineb haiglast haigete koosseisu (pärast rasket haigust paranejad, samuti teatavate krooniliste haiguste mitte kaugele arenenud vorme põdevad haiged) ja ravimeetodite poolest: sanatooriumes kasutatakse laialdaselt looduslikke ravitegureid, kehakultuuri, dieetteraapiat ja sanatoorset režiimi ning väiksemal määral arstirohtudega ravi.

Suurim arv sanatooriume asetseb kuurortides ja allub kuurortide valitsustele. Peale kuurortide sanatooriumide esineb tähelepandav võrk sanatooriume, mis kuuluvad kohalikele tervishoiuorganeile, ametiühingute organeile ning mitmesuguseile ametiasutustele ja organisatsioonidele.

Haigete saatmist sanatooriumi toimetavad sanatoorsed valikkomisjonid (ravi-profülaktiliste asutuste juures). Kuurortide sanatooriumid annavad aru kuurortide valitsustele; kohalikele tervishoiuorganeile alluvad sanatooriumid annavad aru viimaseile. Aruanne koostatakse aasta läbi töötavate sanatooriumide poolt kaks korda aastas, hooajaliste poolt — hooaja lõpul. Aruande põhinäitarvud on sanatooriumi koosseisud, sanatooriumi eriala, voodite-arv (aasta ja hooaja), teenindatud haigete arv.

Öösanatooriumid seavad ülesandeks ühendada haige ravi-

mist tema töö jätkamisega. Öösanatooriumis olles, katkestamata tootmist, viibib haige hügieenilistes korterioludes, saab lisatoitu, allub kindlaksmääratud režiimile ja saab vajalikku ravi. Öösanatooriume asutatakse tavaliselt haiglate, profülaktooriumide ja dispanserite juurde.

Öösanatooriumi aruanded liidetakse selle asutuse üldisesse aruandesse, mille juures sanatoorium on organiseeritud. Aruande näitarvud on: voodite arv, teenindatud haigete arv, haigete öösanatooriumis veedetud päevade arv.

Puhkekodu on asutus ajutiseks viibimiseks teatavaks ajaks puhkuse otstarbel isikuile, kes ei vaja erilist ravi ja on üldiselt terved. Eristatakse puhkekodusid pikaajaliseks viibimiseks ja ühepäevaseid ehk puhkepäeva baase.

Puhkekodud kuuluvad peamiselt ametiühingute organisatsioonidele, kuid tähelepandav arv neist kuulub üksikuile ametiasutustele ja organisatsioonidele.

Puhkekodud annavad oma tegevusest aru ametiühingute organisatsioonile: aasta läbi töötavad puhkekodud kaks korda aastas, hooajalised — hooaja lõppedes. Aruande põhinäitarvud on voodite arv (aasta, sesooni) ja teenindatud puhkuselviibijate arv.

Ambulatoorsete asutuste statistika. Ambulatoor-polikliinilised asutused on kõige massilisemad ja kättesaadavamad meditsiinilise abi liik. Ambulatoor-polikliiniliste asutuste ülesandeks on anda meditsiinilist abi väljastpoolt tulnud haigeile, samuti külastada haigeid kodus.

Olenevalt ülesandest evivad ambulatoorsed asutused mitmesuguseid nimetusi ja erinevat organisatsioonilist vormi. Kõige levinum liik on a m b u l a t o o r i u m. Ambulatooriumid võivad olla üldised, s. o. sellised, kus toimub spetsialiseerumata vastuvõtt, tähendab üks arst võtab vastu kõigi haiguste alal, ja spetsiaalsed, kus mitmesuguseid haigusi põdevaile haigetele antakse abi vastavate eriarstide poolt. Ambulatoorseid asutusi, kes võtavad vastu mitmel erialal ja kelle koosseisus on abiasutusi (röntgen, füsioterapeutiline kabinet, kliinilis-diagnostiline laboratoorium jne.) nimetatakse p o l i k l i i n i k u i k s.

Ambulatoorsete asutuste hulka kuuluvad ka t e r v i s h o i u p u n k t i d, mis on kinnised asutused tööstusettevõtete juures ning annavad esmaabi ja jälgivad ettevõtte sanitaarset olukorda.

Ambulatoor-polikliinilise asutuse tegevust iseloomustavaks põhinäitarvuks on k ü l a s t a t a v u s. Külastatavus näitab, kuivõrd on elanikkond teenindatud ambulatoor-polikliinilise abiga.

Koduse arstiabi iseloomustuseks on koduste visiitide üldarvu suhe esmakordsete visiitide arvuga (koduste visiitide keskmine arv ühe haige kohta). Ambulatoor-polikliinilised asutused annavad aru oma tegevusest rajooni (linna) tervishoiuosakonnale kaks korda aastas (poolaasta ja aasta kohta).

Algdokumentideks aruande koostamisel on: haige individuaalkaart, nakkushaigete registreerimise raamat, koduse abi registreerimise raamat, töövõimetuslehtede registreerimise raamat. Aruande põhinäitarvud on: asutuse koosseisud (koosseisulised ja täidetud kohad) meditsiiniliste töötajate kategooriate järgi, kabinettide külastuste arv põhierialade järgi, koduste visiitide arv, abikabinettide (füsioterapeutilise, röntgeni jt.) tegevus.

Peale poolaasta- ja aastaaruannete ambulatoor-polikliinilised asutused koostavad igakuuselt aruande profülaktiliste süstimiste ning haigestumiste kohta grippi, malaariasse ja ägedasse gastro-enterokoliiti.

Dispanser on ambulatooriumitüüpi eri raviasutus, mille ülesandeks on abisoovijate haigete ravimise kõrval eriuurimuste teel aktiivselt avastada haigeid haiguse varajases staadiumis. Dispanserite levinumaid tüüpe on: tuberkuloosi-, veneroloogia- ja trahhoomadispanserid. Dispanseri töö kvaliteedi näitarvudeks on haigestumuse seis dispanseri tegevuspiirkonnas, dispanseris arvelolevate haigete-kontingentide liikumine.

Dispanserid annavad aru oma põhitegevusest rajooni (linna) tervishoiuosakondadele kaks korda aastas (poolaasta, aasta kohta). Aruande põhinäitarvud on: asutuse koosseisud (koosseisulised ja täidetud ametikohad) meditsiiniliste töötajate kategooriate järgi, arvelolevate haigete-kontingendid haigusliikide järgi, kabinettide kasutamine, profülaktilised abinõud.

Naiste- ja lastenõuandla on dispanseritüüpi ravi-profülaktiline asutus. Struktuurilt on see sagedamini ühendatud naiste- ja lastenõuandla. Naistenõuandla ravib haigeid, võtab arvele rasedaid naisi ja jälgib neid pidevalt kogu rasedusaja kestel ja samuti teostab massilist sanitaarselgitustööd naiste seas.

Lastenõuandla teenindab varases eas (kuni 3 aasta vanuseid) olevaid lapsi.

Lastenõuandla jälgib süstemaatiliselt lapse arenemist, annab emale nõu lapse eest hoolitsemise ja toitmise küsimustes ja samuti annab arstiabi. Lastenõuandla töö organisatsiooni süsteemis evib tähtsat kohta patronaažõdede instituut.

Nõuandlad annavad aru oma tegevusest rajooni (linna) tervishoiuosakonnale neli korda aastas. Aruande põhinäitarvud on:

asutuse koosseisud (koosseisulised ja täidetud ametikohad) meditsiiniliste töötajate kategooriate järgi, nõuandlas arvelolevate rasedate naiste arvu liikumine, lastekontingentide liikumine alla ühe aasta vanuste laste eraldamisega, nõuandla külastatavus, teenindamine koduse abiandmise teel.

Lastesõimed on asutused varases eas olevatele lastele (alates teisest elukuust kuni 3 aastani), kus lapsed viibivad ema töötamise ajal käitises, asutuses jne.

Sõimesid on alatisi, mis tegutsevad aasta läbi, ja hooajalisi, mis organiseeritakse peamiselt kolhoosides põllutööde ajaks. Alatised sõimed võivad olla kas ühevahetuselised, mitmevahetuselised või ööpäevase viibimisega.

Kõik lastesõimed, olenemata ametkondlisest allumisest, annavad oma tegevusest aru rajooni (linna) tervishoiuosakondadele. Sõime aruanne koostatakse kaks korda aastas (poolaasta ja aasta kohta).

Lastesõime tegevusaruande koostamise algdokumendiks on laste sõimes käimise päevik.

Aruande põhinäitarvud on: sõimede koosseisud (koosseisulised ja täidetud ametikohad) meditsiiniliste töötajate kategooriate järgi, kohtade jaotus laste sõimes viibimise kestuse järgi, lastearvu liikumine nimestikulise koosseisu järgi rinnalaste eraldamisega, koduste visiitide arv.

Maa-arstijaoskond on meditsiinilise organisatsiooni põhitüüp maal. Maa-arstijaoskonnaks nimetatakse maa meditsiiniliste asutuste ühendust eesotsas ambulatooriumiga (ambulatoorne jaoskond) või ambulatooriumiga ühes haiglaga (haiglajaoskond). Jaoskonnaarsti juhatusel töötavad üksikuis asulais asetsevad meditsiinilised asutused, milliseid teenindab keskmeditsiiniline personal (velskri-punktid, velskri-ämmaemandapunktid, kolhoosi sünnitusmajad, lastesõimed). Peale arstiabi andmise jälgib maa-jaoskonnaarst jaoskonna sanitaarset olukorda ja juhib epideemiavastast tööd.

Maa-arstijaoskonda kuuluvad asutused annavad oma tegevusest aru jaoskonnaarstile. Maa-arstijaoskonna aruanne sisaldab andmeid kõigi tema territooriumil asetsevate tervishoiuasutuste tegevuse kohta. Vastavalt jaoskonna struktuurile sisaldab aruanne järgmisi näitarve: jaoskonda kuuluvate meditsiiniliste asutuste koosseisud (koosseisulised ja täidetud ametikohad) meditsiiniliste töötajate kategooriate järgi, ambulatooriumi ja statsionaari tegevus, jaoskonna territooriumil asetsevate meditsiiniliste asutuste tegevus, jaoskonnaarsti väljasõidud, profülaktiline tege-

vus. Maa-arstijaoskonna aruanne koostatakse poolaasta ja aasta kohta.

Sanitaar-epidemioloogiliste asutuste statistika. Sanitaar-epidemioloogilised asutused ei ole seotud haigete vahetu raviga. Nende põhiliseks ülesandeks on haigestumisest ärahoidmine või võitlus tekkinud haigestumistega. Siia kuuluvad desinfektsiooni-asutused, sanitaar-läbilaskepunktid, isolatsioon-läbilaskepunktid, epideemiasalgad, pastöörijaamad, leetritejaamad, süstimisjaamad. Epideemiavastaste asutuste hulka kuuluvad samuti malaariajaamad, -punktid, -salgad.

Elanikkonna kompleksek sanitaar-epidemioloogiliseks teenindamiseks asutatakse sanitaar-epidemioloogilisi jaamu, asutusi, kuhu on koondatud kõik sanitaarse töö liigid.

Nende asutuste aruandevormid on koostatud vastavalt iga asutustetüübi töö erinevusele. Aruandeid esitavad need asutused rajooni (linna) tervishoiuosakonnale ja sanitaar-epidemioloogilisele jaamale (sellesse koosseisu kuuluvad asutused).

Meditsiinilise kaadri statistikat peetakse nii füüsiliste isikute arvu kui ka koosseisuliste ja täidetud ametikohtade suhtes. Täidetud ametikohtade arv võib mitte ühtuda füüsiliste isikute arvuga, kuivõrd üks isik võib täita poolteist või kaks ametikohta. Arstide ja keskmeditsiinilise personali füüsiliste isikute arvestust teostatakse nende elukoha järgi rajooni (linna) tervishoiuosakondade poolt. Personaalsele arvestusele kuuluvad: arstid, hambaarstid, farmatseudid, velskerid, keskmise meditsiinilise haridusega meditsiinõed ja ämmaemandad. Personaalsele arvestusele kuuluvad loendatud kategooriate meditsiinilised töötajad, kes töötavad Tervishoiuministeeriumi organeis, teiste ametiasutuste raviasutustes, mitte oma erialal töötajad ja mittetöötajad; personalarvestuse alusel peetakse rajooni (linna) tervishoiuosakondades meditsiinilise kaadri kartoteeki. Aruanne meditsiiniliste töötajate arvu kohta kõigis kategooriates koostatakse erialade järgi üks kord aastas; aruandeid kõrgema haridusega eriteadlaste liikumise kohta koostatakse igakuuselt.

Elanikkonna meditsiinilise abiga kindlustamis- ja teenindamismäär. Absoluutsed arvud tervishoiuvõrgu ulatuse ja meditsiinilise personali kohta ei anna veel kujutlust elanikkonna meditsiinilise abiga kindlustamis- ja teenindamismäära kohta. Viimaseid iseloomustatakse 1000 elaniku kohta arvutatavate näitarvudega.

Elanikkonna kindlustamismäära meditsiinilise

abiga iseloomustatakse teatud liiki abi ulatusega iga 1000 elaniku kohta. Näiteks rajoonis on 50 tuh. elanikku; kõigi ambulatoorsete abiasutuste aastane läbilaskevõime on 220 tuh. külastust; seega on elanikkonna haiglavälise abiga kindlustamismäär:

$$\frac{220\,000 \times 1000}{50\,000} = 4400.$$

Järelikult ambulatoorsed asutused võivad iga elaniku aastas vastu võtta 4,4 korda.

E l a n i k k o n n a t e e n i n d a m i s m ä ä r näitab, mil määral oli elanikkonnale iga 1000 inimese kohta tegelikult abi antud. Kui 50 000 elanikuga rajoonis on külastusi aastas 200 000, siis elanikkonna ambulatoorse abiga teenindamismäär võrdub $\frac{200\,000 \times 1000}{50\,000} = 4000$ (iga inimene kasutas ambulatooriumi keskmiselt 4 korda aastas).

Elanikkonna arstiabiga kindlustamismäära väljendatakse elanike arvuga ühe arsti kohta või jälle arstide arvuga 1000 inimese kohta. Seda näitarvu võidakse arvutada nii arstide üldarvu kui ka erialaste arstide arvu suhtes.

Haigestumuse statistika. Haigestumus on elanikkonna sanitaarse olukorra tähtsaimaks näitarvuks. Eristatakse kaht mõistet: h a i g e s t u m u s t, mida määratletakse uute haigeksjäämiste arvuga, ja p õ d e m u s t kui haigusjuhtude kogumit, mis esineb antud ajavahemikul elanikkonnas nii uute kui ka varem esinenud juhtudena. Haigestumust iseloomustatakse põhiliselt andmetega raviasutuste poole pöördumiste kohta; põdemust, s. o. igasuguste krooniliste haiguste (tuberkuloosi, rahhiidi, pugukaela jt.) olemasolu selgitatakse sagedamini üksikute elanikerühmade arstliku järelevaatuse ja uurimise teel — kooliõpilaste ja töölisnoorte läbivaatus, läbivaatus sõjaväeteenistusse kutsumisel, tööekspertiis jt.

Haigestumuse uurimisel tuvastatakse haiguse leviku määr ja arvutatakse intensiivsuse näitarvud (haigestumiste arv 1000 elaniku kohta) ja ekstensiivsuse näitarvud (üht liiki haiguste osatähtsus kõigi haigestumiste üldarvus).

Haiguste klassifikatsioon. Haigestumuse struktuuri uurimisel kasutatakse haiguste nomenklatuuri (klassifikatsiooni).

On olemas rahvusvaheline haigestumiste ja surmapõhjuste klassifikatsioon ning nomenklatuur, millist alates 1910. a. revideeritakse iga kümne aasta tagant. Viimane revideerimine oli 1938. a. kümne aasta jaoks, alates 1940. a. Klassifikatsioon põhi-

neb etioloogilisel printsiibil (kõik nakkushaigused, teatud väliseist mõjutusist tingitud haigused) ja lokalisatsiooni-printsiibil organite ja süsteemide järgi (hingamisorganite haigused, närvisüsteemi haigused).

Nõukogude klassifikatsioon erineb pisut rahvusvahelisest klassifikatsioonist.

Kehtiv haiguste ja surmapõhjuste klassifikatsioon koosneb mitmesuguste haiguste ja haigestumisliikide ning -gruppide 26 klassist (nakkushaigused, parasitaarsed, traumad, mürgistused, reumaatilised, ainetevahetuse, vere, närvisüsteemi, nägemis-, kuulmis-, vereringe-, hingamis- ja seedimiselundite, luu- ja nahahaigused jt.).

Ägedate nakkushaiguste statistika. Ägedate nakkushaiguste arvestamisel on äärmiselt suur tähtsus õigeaegsete epideemiavastaste abinõude tarvituselevõtmisel nende haiguste leviku ärahoidmiseks. Seetõttu selliste haigestumiste arvestus toimub eriliste erakorraliste teadete põhjal nakkushaige kohta. Teated koostatakse meditsiiniliste töötajate (arstide, keskmeditsiinilise personali) poolt, kes on avastanud haigestumise ägedasse nakkushaigusesse, ja saadetakse rajooni (linna) tervishoiuosakonnale hiljemalt 24 tunni jooksul, arvates haigestumise avastamise momendist. Erakorraliste teadete täitmine ja lähetamine on kohustuslik järgmiste haiguste esinemisel: kõhutüüfus, paratüüfus, düsenteeria, toksiline dispepsia, tähniline soetõbi, taastuv soetõbi, leetrid, sarlakid, difteeria, läkaköha, siberi katk, nõlg, tserebrospinaalne meningiit, poliomüeliit, epideemiline entsefaliit, kevad-suvine puuk-entsefaliit, tulareemia, rõuged, marutõbi, leptospiroos, batsillaarne tuberkuloos.

Rajooni (linna) tervishoiuosakonnad koostavad kuu jooksul saabunute erakorraliste teadete põhjal aruande ägedate nakkushaiguste liikumise kohta kuu jooksul.

Mitte-epideemiliste haigestumiste statistika. Süstemaatilisele arvestamisele ja vaatlusele kuulub rühm nn. tähtsamaid mitte-epideemilisi haigestumisi: aktiivne tuberkuloos, süüfilise värsked aktiivsed vormid, äge gonorröa, pehme šanker, trahhoom esimeses, teises ja kolmandas staadiumis ning nakkavad nahahaigused.

Nende haigestumiste arvestus toimub kohustuslike teadete alusel, mis koostatakse ravija arsti poolt iga esmakordse arsti poole pöördumise kohta antud kalendriaastal. Need teated saadetakse töötlemiseks (rajooni tervishoiuosakonna kaudu) oblasti

tervishoiuosakonda [1], kes pärast teadete hoolikat kontrolli erilise asutuse poolt koostab igakuused aruanded tähtsamate mitte-epideemiliste haigestumiste kohta. Teadete kontrolli ülesandeks on dublikaatide kõrvaldamine, täidetud materjalide kontroll ja samuti ka diagnooside õigsus.

Vähi ja teiste pahaloomuliste kasvajate arvestus toimub eri dispanserite ja instituutide kaudu.

Letaalsus ehk surmavus statistikas näitab surnute protsenti samasse haigusesse haigestunute arvust. Letaalsuse arvutamiseks kasutatakse harilikult haigla materjale, võrreldes teatava aja jooksul surnute arvu samal ajal haiglasse vastuvõetute või haiglast lahkunute arvuga (paranenud ja surnud). Tuleb silmas pidada, et letaalsus, mis on arvutatud haigla materjali põhjal, ei anna täiesti täpseid andmeid, sest haiglasse satuvad haigestumise kõige raskemad juhud. Letaalsuse tase oleneb epideemia iseloomust, haige vanusest, arsti poole pöördumise ajast ja reast teistest põhjustest.

Traumatism. Traumaks loetakse organismi tervisliku seisundi riknemist mingi õnnetusjuhu läbi. Eristatakse tootmislikku ja elukondlikku traumatismi. Trauma loetakse tootmislikuks, kui seda tekitav põhjus on seotud tootmisega ja tekkis töökohas. Tootmisliku traumatismi arvestus toimub erilise dokumendi — õnnetusjuhu-akti alusel.

Aktide alusel ettevõtte administratsioon koostab kvartaliaruande õnnetusjuhtude kohta, mis on seotud tootmisega ja mis põhjustasid töövõime kaotuse üle 3 tööpäeva.

Tootmisliku traumatismi taset ja muutumist aruandeperioodi jooksul iseloomustatakse õnnetusjuhtude sageduse näitarvuga, mis arvutatakse 1000 täistöötaja või 1 000 000 tehtud töötunni kohta.

Elukondlikku traumatismi arvestab raviasutus, kes andis kannatajale arstiabi.

Ajutine töövõimetus on töövõime kaotus haigestumise tagajärjel.

Haiguse tagajärjel töövõime kaotuse näitarv annab kujutluse sellest, kuidas elanikkonna töövõimet mõjutab haigestumus, põdevus, traumatism, milliseid kaotusi kannab rahvamajandus seoses töötajate haigestumisega, missugused haigused põhjustavad suuremat töövõimetust.

---

[1] Eesti NSV-s maakonna (linna) tervishoiuosak. kaudu Tervishoiuministeeriumi (Toim.)

Töövõimetuse iseloomustuseks kasutatakse järgmisi näitarve: a) töövõimetusjuhtude arv haiguse tagajärjel 100 kindlustatu kohta, b) töövõimetuspäevade arv haiguse tagajärjel 100 kindlustatu kohta ja c) ühe töövõimetusjuhu keskmine kestus.

Materjalide töötlemine toimub üksikute ettevõtete ja tööstusharude järgi.

Töötlus haarab väikese arvu haigestumisrühme — kõige sagedamini esinevaid haigusi, mis tingivad töövõimetust (gripp, traumad, ägedad maohaigused, malaaria) või haigestumised, mis vajavad erilist vaatlemist ja uurimist (tuberkuloos, reuma). Erirühmana eraldatakse ajutine töövõimetus seoses raseduse, sünnituse ning sanatoorse ja kuurortraviga.

Füüsiline arenemine on üks olulisi elanikkonna sanitaarse seisundi näitarvusid. Füüsilise seisundi uurimist teostatakse kas üksikute elanikkonnarühmade kompleksel uurimisel või kõige sagedamini kasutades praktiliste tervishoiuasutuste operatiivmaterjale (sünnitusmajade, sõimede, nõuandlate, koolikabinettide, töölisnoorte läbivaatuse materjale, väeteenistusse kutsutavate, ning kehakultuuri kontrollkabinettide materjale).

Füüsilist arenemist määravad põhitunnused on: pikkus, kaal ja rinnaümbermõõt.

Materjalide töötlemine toimub ühelaadsete rühmade piires (sugu, vanus, elukutse jne.); igas ühelaadses rühmas peab olema mitte alla 100 inimese. Andmete töötlemisel mõõtmistulemused kantakse tabeleisse ja arvutatakse saadud variatsiooniliste jaotusridade põhilised koondarvud.

Invaliidsus on pikaajaline, püsiv töövõimekaotus ühenduses haigusega, vanusega või vigastusega. Invaliidsuse määramine toimub arstlikus tööekspertiisi komisjonis (ATEK).

Olenevalt töövõime kaotusest määratakse mitu invaliidsusegruppi.

Invaliidid, kes on võimelised töötama, arvestatakse käitiste kohalike komiteede poolt ja saavad pensioni sotsiaalkindlustuse organeilt. Mittetöötavad invaliidid on arvel sotsiaalkindlustuse organeis, saavad sealt pensioni ja arvestatakse pensionäridena.

Eristatakse järgmisi invaliidide kategooriaid: tööinvaliidid, sõjainvaliidid, vanaduseinvaliidid.

Pensionärid on isikud, kellele võimaldatakse invaliidsuse puhul rahalist toetust.

Pensioni suurus oleneb töötasust enne invaliidiks jäämist. Rahalisi pensione võidakse asendada abistamisega natuuras —

invaliidideasutusse paigutamisega. Õigust pensionile invaliidsuse tõttu evivad isikud, kelle invaliidsus on põhjustatud õnnetusjuhust, haigestumisest, vanadusest, sõjas saadud vigastusest, samuti ka töövõimetud perekonnaliikmed toitja surma puhul.

Peale invaliidsuspensionäride eraldatakse järgmisi pensionäride kategooriaid: personal-pensionärid, pensionärid väljateenitud aastate eest jt.

Pensionäride arvestust teostavad rajooni sotsiaalkindlustuse osakonnad pensionäri individuaalkaardil; nende poolt koostatakse ka koondaruanne pensioneeritud isikute arvu liikumise kohta invaliidsusegruppide järgi (1., 2. ja 3. grupp) ja kategooriate järgi (tööinvaliidid, sõjainvaliidid, personal-pensionärid jne.).

Sisukord.

	Lk.
Üldosa	3
Sotsiaal- ja majandusstatistika	3
Statistiline vaatlus	6
Rühmitused	7
Statistiline tabel	8
Individuaalnäidise meetod	9
Keskmised suurused	10
Aritmeetiline keskmine	11
Ruutkeskmine	12
Variatsioonikoefitsient	12
Harmooniline keskmine	13
Harmoonilise keskmise rakendamise näiteid	13
Geomeetriline keskmine	14
Geomeetrilise keskmise rakendamise näide	14
Jaotuskõverikud (graafikud)	15
Massnähtuse struktuur	16
Struktuuri arvutuse näide	16
Relatiivsed suurused (suhtarvud)	17
Indeksid	17
Eelmise nelja valemi rakendamise näited	18
Aritmeetilise keskmise kujul indeksi rakendamise näide	19
Harmoonilise keskmise kujul indeksi rakendamise näide	20
Füüsilise mahu alus- ja ahelindeksite rakendamise näide	21
Hindade alus- ja ahelindeksite arvutamise rakendamise näide	22
Valikmeetod	22
Suurte arvude seadus	23
Dünaamilised read majandusstatistikas	25
Korrelatsioon	26
Riikliku statistika organid	28
Aruandlus	30
Vormide läbivaatamise ja kinnitamise kord	31
Koondosa	38
Rahvastiku jaotamine ühiskondlike rühmade järgi	38
Rühmitus omandivormide järgi	38
Rahvamajandusharude ja töö klassifikatsioon	38
Ühiskondlik kogutoode	40
Tootmisvahendid ja tarbimisesemed	40
Rahvamajandusharu kogutoodang	41

Lk.
Materiaalsed kulutused 41
Tootmistarbimine 42
Rahvamajandusharu puhastoodang 42
Rahvatulu 42
Rahvatulu reaalne arvutusmeetod 43
Rahvatulu isiklik arvutusmeetod 43
Rahvatulu jaotamine 44
Mittetootmislik tarbimine 44
Elanikkonna tarbimine 45
Akumulatsioon 46
Rahva rikkus 47
Põhifondid 47
Põhifondide tegevusse rakendamine 48
Põhifondide väljumine 48
Põhifondide kulumine (amortisatsioon) 48
Põhivahendite hindamine 48
Põhifondide inventeerimine 49
Põhifondide bilanss 50
Amortisatsiooni eraldamised 50
Põllumajandussaaduste materiaalsed bilansid 50
Põllumajandusliku toodangu hindamine 51
Kolhoositurg 52
Põllumajandussaaduste kaubabilansid 52
Rahvamajanduse tulude ja kulude jaotamise ja ümberjaotamise bilanss (finantsbilanss) 53
Rahvastiku rahaliste tulude ja kulude bilanss . . . 53
Rahvastiku rahalised tulud 54
Rahvastiku rahalised kulud 54
Tööjõubilanss 54
Töötajate bilanss 55
Toodang ühe elaniku kohta 55
Ühiskondliku toote tootmis-, tarbimis- ja akumulatsioonibilanss 55
NSV Liidu rahvamajanduse bilanss 55
Muutmatud püsivhinnad 56
Jooksvad hinnad 57

Tööstusstatistika 58
Tsensuslik tööstus 58
Väiketööstus 59
Tööstusettevõte 59
Tsehh 59
Käitis 60
Tööstusharu 60
Tööstusettevõtete klassifikatsioon tootmisalade (tööstusharude) järgi 60
Ettevõtte töö vahetuslikkuse koefitsient 62
Tööstusettevõtte toodang 62
Toodangu arvestus naturaalühikuis 63
Valmistoode 63
Pooltoode 63
Lõpetamata toodang 63

Lk.
Kõrvaltooted 64
Tootmisjäätmed 64
Tootmisteenused 64
Mittetootmisteenused 64
Tootmispraak 64
Kogukäive 64
Ettevõtte kogutoodang 65
Turbatööstuse kogutoodang 67
Metsatööstuse kogutoodang 67
Kaubatoodang 67
Turbatööstuse kaubatoodang 68
Metsatööstuse kaubatoodang 68
Kogu- ja kaubatoodangu arvutamine tehase- ja trusti-
meetodiga 68
Tööstuse netotoodang 69
Primaarsed jõumasinad 69
Sekundaarsed jõumasinad 69
Jõumasinate võimsus 69
Tootmisprotsessis kasutatavate jõumasinate võimsus . . 70
Jõumasina keskmine tegelik võimsus 70
Jõumasinate töö näitarvud 70
Tootmisprotsessis kasutatud energia hulk 70
Jõumasinate koormuse (kasutamis-) näitarve 71
Töö energiaga varustatuse koefitsiendid 71
Tootmisprotsessi elektrifitseerimise koefitsient . . . 72
Tingkütus 72
Kütuse erikulutuse indeks 73
Kütusebilanss 73
Omahinna indeks 73
Materjali kulutamisnormide indeks 74
Materjalihindade indeks 74
Tööstusloendused 74
Tööstusseadistuse loendused 75
Tööseadistuse eriloendused 76
Tööstusseadistuse loendused üldiste tööstusloenduste
osadena 76
Tööstusseadistuse kiirloendused ja ühekordsed arvestu-
sed Suure Isamaasõja ajal 76
Tööstusseadistus 78
Seadistuse park 78
Evakueeritud seadistus 79
Peremeheta seadistus 79
Korrasolev seadistus 79
Kõlvuline seadistus 79
Mittekõlvuline seadistus 79
Mittekomplektne seadistus 79
Paigaldatud seadistus 80
Töötav seadistus 80
Mittetöötav seadistus 80
Reservseadistus 80
Liigne seadistus 80
Paigaldamata seadistus 81

Lk.
Varuseadistus 81
Seadistuse automatiseerimine 81
Statsionaarne seadistus 82
Siirdav seadistus 82
Seadistus valmistamiskoha järgi 82
Seadistuse vanus 83
Seadistuse võimsus 83
Seadistuse töörežiim 83
Seadistuse pargi kasutamine ja töö arvestamine . . . 83
Seadistuse vahetuslikkuse koefitsient 84
Kasuliku tegevuse koefitsient 84
Seadistuse tööseisakud 84
Seadistuse kapitaalremont 85
Jooksev remont 85
Plaaniline ennak — (korrashoiu-) remont 85

Põllumajandusstatistika 86
Põllumajandusharude klassifikatsioon 86
Maafond 89
Põllumajanduslikud kõlvikud 89
Põllumajanduslike kõlvikute kasutamisaste 90
Maakasutus 90
Külvipindala — kevadine produktiivpindala 91
Koristuspindala 91
Seemendatud pindala 91
Seemne vajadus 91
Niisutatavad külvid 91
Korduvad (kõrrepõllu-) külvid 92
Ridadevahelised külvid 92
Sordikülvid 92
Suviviljakülvid 92
Taliviljakülvid 92
Külvid vastu talve 93
Talivilja hääbumine 93
Hääbunud taliviljade asendamine suviviljadega . . . 93
Külvipindalad jaotatakse kultuuride rühmade järgi . . 93
Mitmeaastased kateviljata heinad 93
Mitmeaastased kateviljaga heinad 94
Mitmeaastaste heinte niitepindala 94
Mitmeaastased istandikud 94
Suviviljakülvide kindlustamine sügiskündidega . . . 94
Taliviljakülvide kindlustamine kesaga 94
Vegetatsiooni meteoroloogilised tingimused 95
Viljasaak 95
Viljasaagi mõõtmine metreerimise teel 96
Kaod viljasaagi koristamisel 96
Vilja kogusaak 96
Viljasaagi indeks 96
Viljasaakide astendid masina-traktorijaama tööde eest naturaaltasu arvestamiseks 97
Kariloomade arv 97
Kariloomade arvu dünaamika 103

Lk.
Karja struktuur 104
Karja taastootmine 104
Karja lõpmine 106
Karjakäive 106
Piimatoodang 108
Keskmine piimatoodang 109
Villapügi 110
Pügatud lammaste protsent 110
Karja tapatoodang 110
Linnukasvatuse toodang 111
Mesinduse toodang 111
Söödabaas 111
Karja söötmine 112
Põllumajanduslik kogutoodang 112
Põllunduse kogutoodang 114
Loomakasvatuse kogutoodang 114
Põllumajanduslik kaubatoodang 115
Põllunduse kaubatoodang 115
Loomakasvatuse kaubatoodang 116
Majandi sisetarbimine 116
Põllumajanduslik puhastoodang 117
Põllumajandusliku toodangu indeks 119
Põllumajandussaaduste bilansid 119
Põllumajanduse kaubatoodangu bilansid 120
Sovhooside põllumajandusliku toodangu kulutuste liigid 121
Tootmise omahind sovhoosides 124
Tootmiskulud MTJ-s 126
Põllumajanduslike ettevõtete põhifondid 126
Põllumajanduse põhifondid 127
Põllumajanduse käibefondid 128
Põllumajanduse põhifondide bilansid 128
Põllumajanduslike ettevõtete põhi- ja käibefondide inventuur 129
Jõumasinad põllumajanduses 129
A. Primaarsed jõumasinad 130
I. Mehhaanilised jõumasinad 130
II. Töökari 130
B. Sekundaarsed jõumasinad 130
Traktorite, kombainide ja autode arv 131
Majandis olemise masin-päevad 131
Majandis töötamise masin-päevad 132
Veoautode läbijooksu tonn-kilomeetrid 132
Ting- (pehme-) künd 133
Põllumajanduse energiaressursid 134
Traktori- ja elav-veojõud põllumajanduses 135
Põllumajanduslike tööde mehhaniseerimine 136
Põllumajanduslike ettevõtete ja majandite statistika . . 137
Põllumajanduse kollektiviseerimine 137
Kolhoosiperede nimestikuline arv 138
Tegelikult olemasolevad kolhoosipered 138
Kolhooside tegelik elanikkond 138
Kolhooside tegelik töövõimeline elanikkond 138

Lk.
Ühik-tööpäev 138
Tööjõubilanss põllumajanduses 139
Transpordi- ja sidestatistika 140
Transpordi puhastoodang 140
Mõõtarvud transpordi ekspluatatsioonistatistikas . . . 140
Vedude korrespondentsus 140
Liikluse tihedus 141
Vedude tihedus 141
Läbijooksu kauguse vööndid 141
Veoste (ja vastavalt reisijate) lähetamine 141
Veoste (ja vastavalt reisijate) saabumine 141
Väljavedu ühe raudtee kaudu 141
Väljavedu ühest oblastist (kraist, vabariigist) . . . 141
Sissevedu ühe raudtee kaudu 141
Sissevedu ühte oblastisse (vabariiki, kraisse) . . . 142
Veoste üldine läbijooks 142
Tonn-kilomeeter 142
Ühe tonni veose keskmine läbijooksu kaugus . . . 142
Veostevool 142
Oblasti (krai, vabariigi) veokäive 143
Veetavuse koefitsient 143
Reisija-kilomeeter 143
Reisijate siirmine 143
Reisijate vool 143
Liikuvuse koefitsient 143
Tulumäär ühelt tonn-kilomeetrilt (või reisija-kilomeetrilt) 143
Raudteede veerev koosseis 144
Lokomotiivid 144
Veosevagunid 145
Reisivagunid 146
Vagunite- (üldine) loendus 147
Ekspluatatsioonipikkus 147
Ehituspikkus 147
Hargpikkus 148
Taandpikkus 148
Virtuaalpikkus 148
Rongide liiklus 149
Laadimine 149
Raudtee veokäive 149
Transiit 149
Majanduslikud (ametialased) veosed 150
Ühenduse liigid 150
Linnalähiste ühendus 150
Reisivagunite sõitjate tihedus 150
Raudtee töö 150
Veoste vastuvõtt 151
Veoste üleandmine 151
Masinisti marsruut 151
Veereva koosseisu üldläbijooks 151
Lokomotiivi läbijooks 152
Vaguni läbijooks 152

Lk.
Veosevagunite tühjalt läbijooksu osa 153
Lokomotiiv-kilomeeter 153
Lokomotiiv-tund 153
Vagun-telg-kilomeeter 153
Rongi liikluskiirus 153
Rongi kokkusead 153
Rongi netokaal 154
Rongi brutokaal 154
Lokomotiivi käive 154
Veosevaguni käive 155
Veosevaguni tööseisak 155
Veosevaguni reis (käibekaugus) 156
Dünaamiline koormus 156
Staatiline koormus 157
Kütusekulu 157
Taand-toodang 157
Taand-tonn-kilomeeter 158
Üldkasutuses mitteolevad raudteed (juurdesõiduteed) . 158
Praaktöö 158
Sisevee-teede pikkus 158
Jõelaevastik 159
Jõelaevade ajabüdžett 160
Jõud-ööpäev 160
Tonnaaž-kilomeeter 160
Jõud-kilomeeter 160
Jõelaevade liikumiskiirus 160
Jõelaevade kandejõu (võimsuse) kasutamine 161
Jõelaevade töö tootlikkus (kogutoodang) 161
Laevade käive (ringlus) 161
Merelaevastik 161
Register-tonnaaž 162
Register-tonn 162
Laeva veosemahutavus 162
Laeva kandejõud 162
Meretransportlaevade ajabüdžett 163
Laev-ööpäevad 163
Laevasõit 163
Suur kabotaaž 163
Väike kabotaaž 163
Sadama kaubakäive 163
Meretransportlaevade liikluse kiirus 163
Transportlaevade kandejõu kasutamine 164
Laeva reisijate mahutavuse kasutamine 164
Transportlaevade käigus oleku aja protsent 164
Laeva reis 164
Meretransportlaeva tööproduktiivsus 164
Laadimis- ja lossimistööde arvestus 165
Laadimis- ja lossimistööde mehhaniseerimise koefitsient 165
Autopargi tabel 165
Teekonna leht 166
Masin-päev 166
Masin-tonn-päev 166

Lk.
Veoautode üldine tonnaaž 167
Veoauto transpordi keskmine tonnaaž 167
Auto kogu ööpäevane ajabüdžett 167
Auto ööpäevasisene ajabüdžett 167
Töötunnid 167
Liiklustunnid 167
Auto läbijooksud 168
Sõit koormaga 168
Autopargi tehnilise valmiduse koefitsient 168
Autopargi kasutamise koefitsient 168
Masina tööaja kasutamise koefitsient 168
Veoautode läbijooksu kasutamise koefitsient 168
Kommertskiirus 169
Autotranspordi tehniline kiirus 169
Tonnaaži kasutamise koefitsient 169
Veoauto transpordi keskmine tööproduktiivsus . . . 169
Hobu-päev 169
Maaelanikkonna osavõtt maanteetöödest 170
Kattuv teeosa 170
Korrespondentsi arvestus 170
Postivahetus (postikorrespondents) 171
Lihtkirjade korrespondents 171
Registreeritavate kirjade korrespondents 172
Traat-sideliinide pikkus 172
Telegraafi ja telefoni õhutraatide pikkus 172
Telegraaf 173
Linnadevahelised telefonijaamad 174
Linna telefonivõrgud (linnades ja rajoonikeskustes) . . 174
Kohalike telefonijaamade võimsuse kasutamise koefitsient 175
Rajoonisisesed telefoniühendused 175
Telefoniseerimise arvestus 175
Sisetelefoni võrgud 175
Sideministeeriumi raadioside 175
Raadio-ringhääling 176

Kaubandusstatistika 178
Kaubakäive 178
Hulgi-kaubakäive 178
Jae-kaubakäive 179
Üld-kaubakäive 180
Puhas-kaubakäive 180
Kaubakäibe lülisus 180
Jae-kaubakäibe kaubanduslik struktuur 181
Ühiskondliku toitlustamise käive 182
Ühiskondliku toitlustamise jaekäibe struktuur . . . 182
Ühiskondliku toitlustamise toodang 183
Toiduainete kulutus ühiskondlikus toitlustamises . . 183
Tsentraliseeritud kaubafondid 184
Kaubatoodangu jaotamine 184
Kauba turufondid 185
Turuvälised kaubafondid 185
Plaanitavate kaupade väljamine 185

Lk.
Plaanitavate kaupade hulgirealiseerimine 186
Kauba tagavarad 186
Kauba käibivus 187
Detsentraliseeritud kaubafondid 187
Kaubafondide kättesaamine 188
Varustatava elanikkonna kontingent 188
Kaubakäibe bilanss 189
Kaubanduslik koormus 189
Kaubanduslik juurdehindlus ja kaubanduslik hinnavähend 190
Käibekulud 190
Käibekulude suhteline tase 190
Kaubanduse rentaablus 191
Hulgivõrk 191
Jaekaubanduse võrgu moodustamine 191
Ühiskondliku toitlustamise võrk 192
Jaevõrgu tihedus 192
Turuhinnad 193
Hindade indeksid 193
Kaubakäibe füüsilise mahu indeks 194
Põllumajandussaaduste varumine 195
Kolhoositurgude käive 196

Kommunaal- ja elumajanduse statistika 198
Kommunaalettevõtete võimsus 198
Kommunaalettevõtete toodang 199
Kommunaalettevõtete toodangu (töö) omahind . . . 199
Väljamishind 200
Elanikkonna teenindamine kommunaalettevõtete poolt 200
Linna territooriumi teenindamise ulatus kommunaalmajanduse poolt 201
Sanitaar-tehniliste ettevõtete ülesanded 201
Veevärgid 202
Veeallikad 202
Veejuhtmed 202
Tänava jaotusvõrk 202
Veevärgi produktiivsus 202
Võrku antud vee bilanss 203
Vee andmine tarbijaile 203
Veekadu võrgus 203
Kanalisatsioon 203
Saunad 204
Pesumajad 204
Linna transport 205
Trammiühenduse liigid 205
Ekspluatatsioonitee ja selle pikkus 205
Veerev koosseis 206
Vagunite väljalaskmine liiklusesse 207
Veereva koosseisu kasutamise koefitsient 207
Vagunite läbijooks 208
Liikluse kiirus 208
Reisijate-vedu 209

Lk.
Trammi pargid 209
Linnade väline heakord 210
Sildademajandus 210
Teedemajandus 210
Tänava valgustus 210
Maamajandus 210
Elamufond 211
Elamufondi struktuur 211
Elamufondi heakord ja selle liigid 212
Ehituskvartaal 213
Majavaldus 213
Ehitis 214
Elumaja 214
Elamispind 214
Eluruum 214
Mitte-eluruum 215
Kasulik pind 215
Linna võõrastemajade majandus 215

Kapitaalehituse statistika 216
Kapitalimahutused 216
Ehitustööd 216
Seadistuse montaažtööd 217
Inventari, tööriistade ja seadistuse omandamine . . . 217
Projekteerimise, otsingute, geoloogilise ja teadusliku uurimise tööd 218
Põhilise töö- ja produktiivloomakarja kujundamine 218
Põhivahendite juurdekasvuga mitteseotud kulutused . . 218
Teostamata ja lõplikult katkestatud kapitaaltööde tagastamatud kulutused 218
Puhas-ehitus 218
Kapitalimahutuste eelarveline maksumus 218
Ehitus- ja montaažitööde füüsiline maht 219
Üle- ja alalimiitsed kapitalimahutused 219
Limiitsed (plaanis ettenähtud) ja mittelimiitsed (väljaspool plaani olevad) kapitalimahutused 219
Tootmis- ja mittetootmisülesandega objektide ehitus . . 219
Taastamistööd kapitalimahutusis 219
Lõpetatud kapitalimahutused ja tegevusse rakendamine 219
Võimsuste tegevusse rakendamine 220
Ehitusobjektide tegevusse rakendamine natuuras . . 220
Lõpetamata kapitalimahutused 220
Ehituse konserveering 220
Ajutised tiitel- ja mittetiitelehitised 220
Kapitaaltööde majanduslik teostamisviis 221
Kapitaaltööde hankeline teostamisviis 221
Kapitalimahutuste finantseerimine 221
Kapitaaltööde mehhaniseerimine 222
Ehituse kiirmenetlused 222
Ehitusmaterjalid 222
Ehituse omahind 223
Ehituse tegelik maksumus 223

Lk.
Ehitus- ja montaaztööde maksumuse elemendid . . . 223
Ehituse omahinna indeks 224
Ehituse põhivahendid 224
Ehituse põhivahendite kapitaalremondi allikad . . . 225

Tööstatistika 226
Nimestikuline töötajate arv 226
Personali kategooriad (grupid) 227
Kutsealane koosseis 228
Tööliste kvalifikatsiooniline koostis 228
Tööjõu käive 229
Naiste töö 229
Töötasufond 229
Keskmine töötasu 232
Töötasu tariifi ja tükitöö hinde järgi 232
Töötasumise süsteemid 233
Tööpäev 234
Ületunnitööd 234
Tööaja kasutamine 234
Töönädal 235
Vahetuste koefitsient 235
Tööjõu voolavus 235
Töölise tööseisak 236
Tööluus 236
Tööproduktiivsus 236
Tööproduktiivsuse indeks 237
Töönormide täitmise näitarv 237
Töötasu säästu (ülekulutuse) näitarvud 238
Sotsialistliku võistluse arvestus 238
Ametiühingute statistika 238
Sotsiaalkindlustuse statistika 238
Koopereerunud käsitööliste statistika 240

Finantsstatistika 241
Eelarve liigitus 241
Liidu eelarve 241
Vabariiklik eelarve 242
Kohalik eelarve 242
Eelarve puudujääk 243
Eelarve täitmine 243
Käibemaks 244
Eelarvelised juurdehindlused 244
Maarent 244
Ühtne riigilõiv 244
Tollitulu 245
NSVL riiklikud laenud 245
Rahvastiku rahaliste vahendite mobiliseerimine . . . 245
Riikliku sotsiaalkindlustuse summad 245
Finantseerimine 245
Dotatsioon 246
Rahvastikule makstavad pensionid ja abirahad . . . 246
Raha ringlus 246
Emissioon 247

Lk.
Panga ressursid 247
Krediteerimine 247
Krediidi plaan 249
Panga kassakäive 249
Normitavad käibevahendid 249
Normitavad käibevahendid, mida Riigipank krediteerib üle normi 249
Tähtajalisi laene 249
Kassa plaan 250
Käibekassa 250
Rentaablus 251
Kasum 251
Kahjumid 251
Hoiused riiklikes tööhoiukassades 251
Keskmine hoiusesuurus 251
Hoiuste iive 252
Hoiuste jäägid 252
Osamid 252
Riiklik kindlustus 252
Enesemaksustamine 252

Rahvastiku- ja haldusstatistika 253
Rahvastikustatistika andmete allikad 253
Territoorium 253
Rahvastiku tihedus 254
Rahvastiku asundamine 254
Rahvaloendused 254
Loenduse kriitiline moment 255
Faktiline rahvastik 255
Harilik rahvastik 256
Ajutiselt kohalviibiv rahvastik 256
Äraolev rahvastik 256
Rahvastiku sotsiaalne koosseis 256
Rahvastiku loodusliku liikumise statistika 256
Sündimus 257
Surnult-sündinud 257
Suremus 257
Laste suremus 257
Rahvastiku looduslik iive 258
Surmapõhjuste registreerimine 258
Suremustabelid 258
Abiellumus 258
Lahutused 259
Rahvastiku iive 259
Rahvastiku reproduktsioon 259
Reproduktsioonikoefitsient 259
Stabiilne rahvastik 260
Statsionaarne rahvastik 260
Rahvastiku mehhaanilise liikumise statistika 261
Migratsioon 262
Immigratsioon 262
Emigratsioon 262
Haldusstatistika 262

Lk.
Linnaline asula 263
Linn 263
Töölisasulad 264
Külanõukogud 264
Kuurortasulad 264
Suvitusasulad 265
Eesti NSV halduslik-territoriaalne jaotus 265
Linnade ja töölisasulate territoriaalne koostis . . . 265
Linna piirjoon 266
Hoonestuse piirjoon 266
Territoriaalne lõige 266
Kultuurehituse statistika 267
Kursused, ettevalmistus kursustel 267
Koolivõrk 268
Koolikomplekt 268
Kooli klass 269
Õpilaskoht 269
Kooliiga 270
Õpilaste arv 270
Kooliskäimine 270
Kooli õppekeel 271
Õppeaasta 271
Õppeaja kestus 272
Õpilaste liikumine koolis 273
Teiseks aastaks jäämine 273
Õpilaste koolist lahkumine 274
Kooliskäimise hõlmavus 274
Raamatufond 275
Lugeja abonement 275
Raamatu laenutus 275
Raamatute käive 276
Raamatute loetavus 276
Trükitoodang 276
Trükiühik 276
Poognad 276
Tiraaž 277
Väljaannete komplekt 277
Teater 277
Kinovõrk 278
Teatrite ja kinode külastatavus 278
Etendus ja seanss 279
Mahutavus on teatrite ja kinode läbilaskevõime . . . 279
Filmifond 279
Kirjaoskus 280
Kirjaoskusetuse ja vähese kirjaoskuse likvideerimine . 280
Tervishoiustatistika 281
Haiglaasutuste statistika 281
Haiglavoodid 281
Sünnitusabi 282
Sanatoorium 283
Ööosanatooriumid 283
Puhkekodu 284

Lk.
Ambulatoorsete asutuste statistika 284
Dispanser 285
Naiste- ja lastenõuandla 285
Lastesõimed 286
Maa-arstijaoskond 286
Sanitaar-epidemioloogiliste asutuste statistika 287
Meditsiinilise kaadri statistika 287
Elanikkonna meditsiinilise abiga kindlustamis- ja teenindamismäär 287
Haigestumuse statistika 288
Haiguste klassifikatsioon 288
Ägedate nakkushaiguste statistika 289
Mitte-epideemiliste haigestumiste statistika 289
Letaalsus 290
Traumatism 290
Ajutine töövõimetus 290
Füüsiline arenemine 291
Invaliidsus 291
Pensionärid 291

Vastutav toimetaja
H. Reiman.
Tehniline toimetaja
A. Pill.

Ladumisele antud 31. III 48. Trükkimisele antud 6. IX 48. Paberi kaust 61×86. 1/16. Trükipoognaid 19 1/4. Autoripoognaid 18,2. Arvestuspoognaid 18,8. MB 04391. Laotihedus trpg. 42 600. Tiraaž 1000. Trükikoja tellimus nr. 778. Trükikoda „Tartu Kommunist" Tartu, Ülikooli 21/23.

Словарь-справочник по социально-экономической статистике.

На эстонском языке.
Эгосиздат „Научная Литература", Тарту.

Trükivigu ja õiendusi.

Lk.	Rida	On trükitud	Peab olema	Kelle süü läbi viga tekkinud
11	16. ülalt . .	x_a	$\bar{x}_a$	Korrektor
27	Tabeli 1. rida	$u-\bar{u}_0$	$u-u_0$	Originaal
79	9. ülalt . .	on toodud kas hoiule (kuni evakueeritud ette-võtte uues kohas	on olemas saatedokumendid. Seadistuse parki kuulub	Trükikoda
121	8. ja 9. ülalt	toodangu	tootmise	Toimetus
125	15. ülalt . .	(või sortide	(või sortide)	Trükikoda
134	Punkt 28 teine lahter	0,5	0,45	Toimetus
160	13. alt . .	5 000 000	500 000	Toimetus
203	4. alt . . .	Uldvooluline	Uhisvooluline	Toimetus
28	18. ülalt . .	Juurdemärkus: NSVL Ministrite Nõukogu otsusega 16. aug. 1948. a. on Statistika Keskvalitsus eraldatud Riiklikust Plaanikomiteest, samuti vabariikide statistikavalitsused RPK volinike aparaadist. — Vast. toim.		

Rbl. 27.50